

ASAF SAVAŞ AKAT

GAZETE YAZILARI – 3

1996 YILI

SABAH GAZETESİ

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Mart 2004

<http://akat.bilgi.edu.tr>

İÇİNDEKİLER

OCAK 1996	3	TEMMUZ 1996	96
• 1996 BEKLENTİLERİ		• HÜKÜMET VE PİYASALAR	
• FAİZLER DAHA TIRMANIR MI?		• GÜVENOYU SOHBETİ	
• SÜRDÜRÜLEBİLİR DIŞ AÇIK		• REFAHYOL POPÜLİZMİ	
• TÜRKİYE'NİN DÖVİZ GELİRLERİ		• PİYASAYA METHİYE	
• 1966'DA DÜNYA EKONOMİSİ		• GÜVENİLİRLİK	
• KARIŞIK DUYGULAR		• EKONOMİNİN GENEL MANZARASI	
• PİYASALARIN MESAJI		AĞUSTOS 1996	107
• 3. SEKTÖR		• ÜLKE EKONOMİSİNİN DİRDİNE DEVA	
ŞUBAT 1996	16	• OLMAZ	
• HUKUK DEVLETİ		• YATIRIMCI NE YAPMALI?	
• TARİHİN CİLVELERİ		• ENDEKSLEME	
• İSLAM İKTİSADI		• VİRÜS	
• ENFLASYON NE OLUYOR?		• ENDONEZYA	
• DIŞ POLİTİKA VE İSTİKRAR		• PAX AMERICANA	
• LAİKLİK VE ENFLASYON		• İSTANBUL'U İKTİSATÇILAR BASTI	
• HOŞGÖRÜ		• DEVLETİN EKONOMİDEKİ ROLÜ	
• ÇÖZÜM BAŞKANLIK SİSTEMİDİR		• ZORUNLU TASARRUF NEDEN YÜRÜMEDİ?	
• TEŞEBBÜS RUHU		EYLÜL 1996	124
MART 1996	32	• OTO TAMİRCİLERİ SESSİZ	
• BEKLE VE GÖR		• ORTA DOĞUDA BARIŞ	
• YENİ HÜKÜMET VE İSTİKRAR		• BİZ ENFLASYONU SEVERİZ	
• BÜTÇE AÇIĞI		• DAMLAYA DAMLAYA GÖL OLUR	
• SOSYAL GÜVENLİKTE BUNALIM		• ŞEYTAN AYRINTILARDA GİZLİDİR	
• SOSYAL GÜVENLİKTE ÇÖZÜMLER		• PADANYA FEDERAL CUMHURİYETİ	
• GÖRÜNEN KÖY KILAVUZ İSTER Mİ?		• KUZEY İTALYA NEDEN ZENGİN?	
• İSTİKRAR VE BÜYÜME HIZI		• ÇÜRÜK ELMA VE KIZGIN GÜNEŞ	
• DEVALÜASYON HIZLANACAK		• TARİH TEKERRÜRDEN İBARET MİDİR?	
• TL AŞIRI DEĞERLİ Mİ?		EKİM 1996	141
NİSAN 1996	49	• MUCİZE EĞİTİMLE OLUYOR	
• KORKUNUN ECELE YARARI YOK		• EKONOMİDEN HABERLER	
• İYİMSERİN SIKINTISI		• DIŞ POLİTİKA ÜSTÜNE	
• YÜKSEK EĞİTİMDE DARBOĞAZ		• BATININ NERESİNDEYİZ?	
• BOŞVER HOCAM!		• DENK BÜTÇE CİDDİ BİR İŞTİR	
• MERKEZ BANKASI		• BÜTÇE HAKKINDA GÖRÜŞ	
• ÖDEMELER BİLANÇOSU		• "TURKEY 1996"	
• İ(NŞALLAH) M(AAŞALLAH) F(ESUPANALLAH)		• EKONOMİNİN TOPLUMSAL BOYUTU	
• BAYRAMDA İÇ MUHASEBESİ		• ŞAŞKIN İKTİSATÇININ ŞİKAYETLERİ	
MAYIS 1996	64	• TEKNOLOJİNİN ENGELLERİ	
• 1996 BÜTÇESİ		KASIM 1996	159
• CİVCİV ÇIKACAK KUŞ ÇIKACAK		• DEĞİŞEN BEKLENTİLER	
• "BAĞIMSIZLIK, LÜTFEN"		• KAMUDAKİ ÇÜRÜMENİN ANATOMİSİ	
• NEREDEN BULDUN?		• SİYASETE KALİTE NASIL GELECEK?	
• HER SORUNUN ÇÖZÜMÜ VARDIR		• DOLAR 100.000 LİRA	
• CISS...		• BÜYÜK KENTLE PAZAR SOHBETİ	
• İYİ HABERLER		• MERKEZ BANKASININ GÖREVİ	
• BUNALIM OLUR MU?		• "BASIN HÜRRİYETİ"	
• SİVİL TOPLUM VE DEVLET		• PAKET VAR KAYNAK YOK	
HAZİRAN 1996	80	ARALIK 1996	173
• İTHALAT İYİDİR		• YENİ LİRA	
• SEÇİMLERİ KİM KAZANDI?		• YENİ SAYILAR	
• DIŞARIDAN BAKINCA		• KİM DOĞRU SÖYLÜYÜR?	
• TL'NİN CAZİBESİ		• DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ	
• TEŞHİS VE TEDAVİ		• KREDİ NOTU GENE DÜŞTÜ	
• KRİZİ SEVMEMEYE BAŞLIYORUZ		• 1997'DE DÜNYA EKONOMİSİ	
• PARA POLİTİKASININ ÖNEMİ		• REFAHYOL HÜKÜMETİNİN ÖMRÜ	
• VERGİYİ KİM ÖDER		• TÜRKİYE'NİN DÖVİZ BİLMECESİ	
• ERBAKAN BAŞBAKAN		• 1996'NİN GENEL MANZARASI	

1996 BEKLENTİLERİ

Yeni yılla ilgili ekonomik tahminleri vermekte geciktik. Genellikle, Aralık ayı ortalarında bir sonraki yılla ilgili beklentiler açıklanır. Bu sefer araya seçim girdi. Politik konular öne çıktı. Ekonomi haklı olarak ikinci planda kaldı.

Ayrıca, **seçim sonuçlarını görmeden** tahmin yapmak da çok zordu. Seçimlerde bir sürpriz olabilme ihtimalinin yüksek olduğunu belirtmiştik. Nitekim öyle oldu. Bir değil, bir sürü sürpriz çıktı.

Hoş, seçim sonuçlarına bakıp 1996 yılında Türkiye'yi nasıl bir hükümetin yöneteceğini, kimin başbakan olacağını, hükümetin ekonomik programında hangi temel hedeflerinin yer alacağını söyleyemiyoruz.

Gene de, profesyonel iktisatçılığın racununa uyup, ekonominin ana göstergeleri hakkında bir takım tahminler yürütmek gerekiyor. Ancak, bunlara **fazla güvenilmemesi gerektiğini** baştan hatırlatmakta yarar var.

Türkiye ekonomisindeki belirsizlik sürüyor. Özellikle **kamu maliyesindeki eğilimleri** öngörmekte büyük zorluklar var. Siyasi otoritenin niyeti, iradesi ve kararlılığı kamu açığı ile ilgili sorunların çözümlenmesinde en önemli etken.

Bunun için hükümetin yapısını bilmek lazım. Onu bilmiyoruz. O zaman, **"olsa olsa şöyle olur"** yöntemi ile bir takım kalın çizgili öngörüler ortaya çıkıyor. İktisatçının yapabileceği fazla bir şey yok.

Genelde, 1996 yılında **büyüme hızında bir yavaşlama** kaçınılmaz duruyor. Hangi hükümet gelirse gelsin sonucun fazla değişeceğini sanmıyorum. Hatta, hükümet büyümeyi hızlandırmayı hedeflese bile, ekonomi gene yavaşlayacaktır.

Geleneksel olarak Türkiye'de **büyüme hızını düşüren dış açıktır**. Bu kez, o cephede ciddi bir engel yok. 1995'te cari işlemler dengesinde önemsenecek bir açık belirmedi. Yabancı sermaye yatırımlarını da eklersek, 1995'in döviz bütçesi denk çıkacaktır.

Dövizle ilgili oluşan devalüasyon beklentilerinin kaynağı cari işlemler dengesi değil. Kamu açığı ve hazinenin likidite sıkışıklığı. Bunlar **TL'ye güveni azalttı**çça, dövize olan talep artıyor. Döviz talebi, doğrudan maliye ve para politikası ile ilgili.

Demek ki, ekonomideki daralma da oradan kaynaklanacak. Kamu açığını kontrol altına almak için **KIT ve temel ürünlere zam** gelecek. Zamlar iç talebi kısacak. Aynı anda, likidite sorunu **faizleri aşırı yükseltecek**. Yüksek faiz de iç talebi kısacak.

Peki, hükümet bu ikisini de yapmazsa ne olacak? O zaman TL'nin değer kaybının hızlanmasını engelleyemeyecek. **Hızlı devalüasyon** da aynı şekilde iç talebi daraltıcı etki yapacak.

Büyüme hızı kaçta düşer? Negatif olacağını sanmıyorum. Büyük bir ihtimalle **yüzde 3 veya altında kalır**. Eğer yeni hükümet enflasyonla bir miktar mücadele etme çabası gösterirse yüzde 1'e kadar inebilir.

Bu durumda, iç talep daralacağına göre, cari işlemlerde bu yıl da büyük bir açık görülmeyecektir. Kesin rakam vermekte zorlanıyorum. Gümrük Birliğinin ithalatta ek bir artışa yol açacağını bekliyorum.

Demek ki, büyüme hızındaki düşüşe rağmen, 1996 için **1 milyar dolarlık bir cari açık** bana makul geliyor. Bu da, 1996 yılında Türkiye'nin bir döviz sorunu olmayacağını söylüyor.

Dolayısı ile, **reel döviz kurlarında ciddi bir değişme öngörmüyorum**. Yılın başlarında belki TL'nin değer kaybı enflasyonun bir miktar üstüne çıkabilir. Fakat, yıl içinde bunun dengelenmesi ihtimali yüksektir.

Buna göre, fiili kurları tahmin etmek için enflasyonu tesbit etmek gerekiyor. En çok zorlandığımız konu enflasyon. Bazı gözlemler yapacağım. Birincisi, yılın ilk yarısında toptan eşya endeksi tüketici endeksinin üstünde seyredecektir.

Daralma hipotezimiz, 1996'da daha çok **maliyet enflasyonu** yaşanacağını söylüyor. Kısmen zamlardan, kısmen döviz kurundaki ayarlamadan dolayı, maliyetler yükselecektir.

1995'te yüzde 65 olan TEF'nin **1996'da yüzde 90 düzeyine çıkması** beni hiç şaşırtmayacak. Eğer hükümet enflasyonla mücadelede kararlı olsa bile, bunun etkisi 1996'dan ziyade 1997 yılına sarkacaktır. Tüketici endeksi ise biraz daha düşük, yüzde 80'lerde seyredecektir.

Bu hesaba göre, doların 1996 sonu değeri **110 bin TL** civarı duruyor. Eğer ciddi bir istikrar paketi uygulanırsa, yılın ikinci yarısında dövizin **"çıpa"** olarak alınması ihtimali yüksektir. Bu takdirde, dolar yılı **100 bin TL** civarında bitirebilir.

Tutarlı bir istikrar paketi uygulanmaz, isteyerek yada istemeyerek **popülist politikalar** sürdürülürse, dolar yıl sonunda **120 bin TL ve daha yukarısını** görebilir. Yukarıda belirttiğim gibi, döviz kuru hükümetin istikrara yaklaşımına piyasanın tepkisini yansıtmaktadır.

Özetlersek, 1996'da reel ekonomiden kaynakacak bir bunalım söz konusu değildir. Mali sektörde, özellikle kamu maliyesinde ve likidite yönetiminde ise **her an ciddi bir bunalım** ortaya çıkabilir.

Tek risk, mali bunalım halinde hükümetin **1994'te olduğu gibi vahim hatalar** yapmasıdır. Bu takdirde, mali bunalım reel ekonomiye de sıçrayabilir ve yukarıda çizilenden daha kötü bir ekonomik manzara ile karşılaşabiliriz. (4 Ocak 1996)

FAİZLER DAHA TIRMANIR MI?

Seçimlerden sonra mali piyasalarda önemli dalgalanmalar oldu. Önce, son iki aydır zaten hareketli seyreden **döviz kuru** tekrar tırmanmaya başladı. Piyasada hızlı devalüasyon beklendileri iyice yükseldi.

Hemen ardından **faizlerde** bir patlama oldu. Döviz kurunun aksine, faizlerdeki yükselme beklenenin iyice üstüne çıktı. En son, Hazine doğrudan vatandaşa üç aylık yüzde 36 faiz getiren bono çıkardı.

Bu iyi bir faiz düzeyi. **Aylık yüzde 12 ediyor.** Yıllık tempoda yüzde 242 faize tekabül ediyor. 1996 enflasyonunu yüzde 100 kabul etsek, **yüzde 70 reel faiz** anlamına geliyor.

Doğallıkla hesabı böyle götürmek çok gerçekçi değil. Doğrusu, faizi önümüzdeki üç ayın **beklenen enflasyonu** ile karşılaştırmak. Ocak-Mart döneminde enflasyonun hızlanacağı kesinleşmiş durumda.

Hükümet, seçim döneminde kamu ürünlerine ve temel mallara zam yapmadı. Seçimden bu yana, bunlar yağmur gibi geliyor. Ocak enflasyonu büyük bir ihtimalle yüzde 10'un üstünde seyredecek.

Üç ay için **toplam yüzde 30 enflasyon** varsayalım. Bizce bu epey yüksek bir sayı. Fiili enflasyonun biraz daha düşük çıkma ihtimali daha fazla. Bu durumda, son devlet bonosunu satın alanlar, üç ayda **yüzde 4.6 reel faiz** elde etmiş olacaklar.

Yıllık tempoda, yüzde 20 reel faiz ediyor. Gene fevkaledi yüksek bir reel faiz oranı. Hatırlatalım: gelişmiş ülkelerde reel faiz yıllık yüzde 3-5 düzeylerinin üstüne çıkmıyor. O da, sadece uzun vadeli kağıtlarda. Kısa vadeli yatırımlar daha düşük, sifıra yakın reel faiz alıyorlar.

Hazinenin böylesine yüksek faiz ödeyerek bir **"güven tazeleme"** operasyonu yaptığını söyleyebiliriz. **1994 Haziran'ında** üç ayda yüzde 50 net faiz veren bonolarla benzer bir operasyon yapılmıştı.

Nitekim, **"1994 bunalımının"** tepe noktasında çıkartılan bu bonolar, TL'ye güvenin yeniden tesis edilmesine çok ciddi katkı yapmıştı. Gerek sokaktaki vatandaş, gerek mali piyasalar, dövizden çıkıp tekrar TL'ye dönmeye başladılar.

Döviz kuru üstündeki baskı durdu. Kısa bir süre sonra, TL faizleri düşmeye başladı fakat dövize yönelme de olmadı. Yani, **şok yüksek faiz TL'ye güvenin geri gelmesinde** çok önemli bir rol oynadı.

Benzetmeyi yaparken dikkatli olmalıyız. Türkiye ekonomisi 1994 ilkbaharındaki karanlık günlerden çok uzakta. Güven bunalımı da çok daha hafif. Ancak, bu sefer **farklı belirsizlikler** var.

Birincisi, **hükümetin nasıl kurulacağı** bilinmiyor. Seçim sonuçları daha ortaya bir hükümet çıkartmadı. 1994 yazında siyasi belirsizlik yoktu. Şu anda siyasi arenada bilinmeyenler fazla.

İkincisi, **Gümrük Birliği Anlaşmasının** Türkiye'nin ithalatını nasıl etkileyeceği konusunda somut bilgiler yok. Yaşayarak göreceğiz. Gümrüklerin kaldırılması sonucunda AB'den ithalatta artış olacağı kesin. Ne kadar artış, bilmiyoruz.

Üçüncüsü, dış ticaret sayıları belirli bir gecikme ile geldiği için 1995 yılındaki hızlı büyümenin cari işlemler dengesinde **nasıl bir olumsuzluk yarattığını** tam izleyemiyoruz.

En son yayınlanan Ekim istatistikleri, aylık dış ticaret açığının 1.2 milyar dolar olduğunu gösteriyor. Bu tempo sürdüğü takdirde, Gümrük Birliğinin de etkisi ile 1996 yılında cari işlemlerde bir döviz kanaması ihtimali belirliyor. Bu da TL'nin reel olarak **değer kaybını** gündeme getirebilir.

Dördüncüsü, önümüzdeki aylarda Hazine'nin **çok büyük itfaları** var. Son birbuçuk yılda sağlanan nisbi istikrar ortamı, büyük ölçüde yüksek faiz ödeyerek iç borçlanma yapılması sayesinde gerçekleşti. İç borcun milli gelire oranı yükseldi ve vadesi kısaldı.

Bu belirsizlikler, son dönemde TL'ye olan güvenin azalmasının temel nedenleri.

Acaba, üç aylık yüzde 36 faiz piyasaları ikna etmeye yetecek mi? Yoksa, bu faize rağmen tasarruflu ve finans kesimi **TL tutmanın riskli olduğunu** düşünmeye devam edecek mi?

Bu noktada doğru karar vermek çok önemli. Çünkü, eğer bundan sonra faizler düşecekse, **bugün** dolardan çıkıp TL'ye geçmek çok karlı olacak. Faiz düşüşü, TL'ye geçenlere ilave bir rant sağlayacak.

Eğer faizler yükselmeye devam edecekse, o zaman beklemek, faizin **tepe noktasında TL'ye geçmek** daha avantajlı olacak. Yani, bir süre daha dövizde kalan kazanacak.

Piyasaların tepkisini öngörmek çok zordur. Ancak, son yapılan **"şok faiz"** operasyonunun başarılı olacağını tahmin ediyorum. Bence, TL faizleri tepe noktasına çıktı. Bundan sonra yükseleceğini sanmıyorum.

Olsa olsa, yukarıda açıkladığımız belirsizlikler, faizlerde hızlı bir düşüşü engelleyebilir. Arada faiz bir miktar düşse bile, özellikle itfa dönemlerinde tekrar yükselir. Hükümetle ilgili bunalım derinleşirse, yeni bir **"güvensizlik ortamı"** doğabilir.

Gene de, yatırımcının mümkün olduğu kadar **kısa vadede kalmasında** yarar var. Üç ay, bugünkü koşullarda alınabilecek maksimum vade riskidir. Hükümet sorunu makul bir şekilde çözülmeden, daha uzun vadelere gitmek tehlikeli olabilir. (7 Ocak 1996)

SÜRDÜRÜLEBİLİR DIŞ AÇIK

Türkiye daha uzun süre döviz kuru ne olmalı diye tartışacak gibi duruyor. Başka ülkelerde de benzer tartışmalar görüyoruz. Bazı kesimler kurun aşırı değerli olduğunu savunarak devalüasyon istiyor. Diğer kesimler buna karşı çıkıyor. Tartışma sürüyor.

1970'lerde bütün gelişmiş ülkeler birbiri ardından Bretton Woods Anlaşmasının oluşturduğu sabit kur sistemini terketti. Azgelişmiş dünyada kurun serbest bırakılması biraz daha gecikti.

1980'lerden itibaren, Türkiye'de dahil, tüm dünya ekonomileri döviz kurunu dalgalanmaya bıraktı. Merkez Bankasının ve para otoritesinin müdahaleleri kaldı ama kurun belirlenmesinde piyasanın rolü çok arttı.

Bir tek Avrupa Birliği ülkelerinin kendi aralarında döviz kurlarını sabitleme çabaları var. Ancak, bu ülkelerin paraları da geri kalan dünyaya karşı dalgalanmaya bırakılmış. Yani, Fransız Frangı ile Alman Markı arasındaki

pariteyi tutturmaya çalışıyorlar ama her iki paranın dolar, yen, isviçre frangı, vs. değeri piyasada oluşuyor.

Doğallıkla, iktisatçıların döviz kurunu hangi faktörlerin belirlediği konusuna ilgileri 1970 sonrasında hızla arttı. Son 15 yılda, büyük bir literatür oluştu. Literatürü yakından izliyorum.

Teorik açıklamalar, ampirik bulgularla destekleniyor. Dış ticaret açıkları, faiz haddi farklılıkları, spekülasyon arayışları, piyasa psikolojisi, hatta bilgisayar programlarının kısa ve uzun dönemde döviz kuruna etkileri araştırılıyor.

Bütün araştırmaların gösterdiği, dış ticaret açığının (yada fazlasının) döviz kurunun oluşmasındaki etkisinin ele alınan dönemin uzaması ile ilişkili olduğu. Kısa dönemde, dış açık çok az etki yapıyor. Uzun dönemde ise esas belirleyici dış açık oluyor.

Bu yazıda, döviz kuruna dış açık perspektifinden bakarak bazı uzun dönemli eğilimleri yakalamaya çalışacağım. Basit bir soru ile başlayabiliriz. Eldeki verilere göre, döviz kuru üstünde devalüasyon baskısı oluşmadan verebileceği dış ticaret ve cari işlemler açığı nedir?

Döviz kazanan ve harcayan faaliyetleri cari işlemler dengesi özetliyor. İhracat ve ithalat dış ticaret dengesini oluşturuyor. Turizm, faiz ödemeleri, taşımacılık, işçi dövizleri, müteahhitlik gelirleri, kar transferleri, vs. görünmeyenler başlığı altında toplanıyor. İkisinin toplamı ise cari işlemler dengesini veriyor.

Cari işlemlerdeki açığın nasıl finanse edildiğini veya fazla varsa nasıl eritildiğini sermaye hesabından görüyoruz. Üç ana kalem var. Yabancı sermaye girişi ve çıkışı; dış borçlanma ve rezerv hareketleri.

Yabancı sermaye girişi Türkiye gibi ülkeler için önemli. Son yayınlanan istatistikler geçtiğimiz yıllarda ortalama 1 milyar dolar civarında doğrudan yabancı yatırım gösteriyor. Gümrük Birliğine tam üyelik bu sayıyı yükseltecektir.

Muhafazakar bir tahmin, önümüzdeki birkaç yıl için yabancı yatırımın 1.5 milyar doların üstünde seyredeceğidir. Demek ki, cari işlemler bu kadar açık verirse, aslında ülkenin döviz gelir ve gideri eşitleniyor. Ayrıca dış borç almak gerekmiyor.

Ancak, doğrudan yatırıma ek olarak yabancıların Borsadan aldıkları hisse senetleri var. Bunlara portföy yatırımları diyoruz. Hiç şüphesiz, portföy yatırımları doğrudan yatırım kadar kalıcı olmayabilir.

Gene de, yabancı fonların hiç olmazsa bir bölümü uzun vadeli yatırımcı olarak geliyor. Kesin bir tahmin yapmak zor ama en az yılda 500 milyon dolarlık net yabancı sermaye girişi de bu kalemden bekleyebiliriz.

Böylece, 2 milyar dolar cari işlemler açığını Türkiye'nin dış borç almadan finanse edebileceğini anlıyoruz. Örneğin beş yıl boyunca her yıl 2 milyar dolar cari işlem açığı verilse, dış borcumuz da aynı kalacak. Ne artacak, ne de azalacak.

Halbuki, o arada dolar, mark, vs. yabancı paralarda da bir miktar enflasyon olacak. Dolar enflasyonuna yıllık yüzde 3 desek, beş yılda yüzde 15 yapar. İlginç

bir sonuca varıyoruz. Türkiye beş yıl ortalama yılda 2 milyar dolar dış açık verse, dış borcu reel olarak yüzde 15 civarında azalacak!

İktisatçılar hesaba milli gelirin büyümesini de ekliyor. Beş yıl boyunca bizim milli gelirimiz de artacak. Ortalama büyüme hızını yüzde 5 diye düşünse, milli gelir beşinci yılın sonunda yüzde 20 daha yüksek olacak.

Demek ki, her yıl 2 milyar dolar dış açık vermiş olmamıza rağmen, dış borçların milli gelire oranı üçte bir oranda düşecek. Bugün dış borç milli gelir oranı yüzde 45 civarında. Beş yıl sonra yüzde 30'a inecek.

Bu hesaplardan, Türkiye'nin kolayca her yıl dış borcunu cari fiyatlarla 1-2 milyar dolar arttırırsa bile, yüksek büyüme hızları tutturabildiği takdirde dış borç sorunu ile karşılaşmayacağı, yani dış borcun milli gelire oranının hafifçe düşeceği sonucuna varıyoruz.

Özet: cari işlemlerde açık olması ile uzun dönemde bir döviz sıkıntısına tekabül etmeyecektir. Yıllık 3-4 milyar dolar civarında bir açık, büyüme hızlı olduğu takdirde Türkiye ekonomisinin dengeleri ile tutarlı durmaktadır.

Gümrük Birliğine girdiğimiz sıralarda döviz piyasasını izleyenlerin bu sayıları da göz önünde tutmaları gerekmektedir. (11 Ocak 1996)

TÜRKİYE'NİN DÖVİZ GELİRLERİ

Döviz kuru konusu kamuoyunu meşgul etmeye devam ediyor. Türkiye'nin döviz dengelerine daha ayrıntılı bir şekilde bakmanın bazı yanlış değerlendirmelerin düzelmesi açısından yararlı olduğunu düşünüyoruz.

Geçen yazımızda, Türkiye'nin doğrudan **yabancı sermaye girişi ve portföy yatırımı** olarak her yıl ortalama 2 milyar dolar civarında bir döviz girdisi olduğunu saptamıştık. Her yıl 2 milyar dolar cari işlemler açığı verilmesi halinde, net dış borç dolar olarak **sabit kalıyor**.

Dolar enflasyonu ve milli gelirdeki büyüme göz önünde tutulunca durum daha da ilginç hale geliyor. **3-4 milyar dolarlık bir dış açığa rağmen** dış borcun milli gelire oranının yavaş yavaş azalacağını hesaplıyoruz.

Geçen hafta, Ekim sonu itibarıyla ödemeler bilançosu sayıları yayınlandı. Buna Kasım-Aralık dönemi için gerçekçi beklentilerimizi de ekleyerek, 1995 yılının döviz bilançosunu görebiliyoruz.

Yılın ilk 10 ayı itibarıyla, ihracat 17.2 milyar dolar, ithalat ise 27.8 milyar dolar. Buna göre, **dış ticaret açığı 10.6 milyar dolara** ulaşmış. Pek çok gözlemcinin dış ticarete tehlike çanları çalıyor şeklinde özetlenecek tavrının ardında bu sayılar var.

Ancak, cari işlemler açığı **sadece 70 milyon dolar**. Çünkü, Ocak'dan Ekim'e geçen 10 ay içinde Türkiye ekonomisi görünmeyenler ve karşılıksız transferler kaleminden **10.5 milyar dolar net döviz kazanmış**.

Brüt sayılardan başlayalım. Görünmeyen gelirler 13.8 milyar dolar. Bunun 4.5 milyar doları turizm, 1.2 milyar doları faiz geliri, 8.1 milyar doları ise taşımacılık, vs. diğer gelirler.

Görünmeyen giderler 7.8 milyar dolar. 3.5 milyar doları faiz, 800 milyon doları turizm, 3.5 milyar doları da taşımacılık ve diğer giderler. Görünmeyen dengesi 6 milyar doların üstüne fazla ile lehimize kapanıyor.

Bundan sonra transferler geliyor. Yurtdışındaki işçilerin, müteahhitlerin Türkiye'ye yolladıkları dövizler ve devlete yapılan karşılıksız hibelerden oluşuyor. Ocak-Ekim döneminde bu kalemden 4 milyar dolar var.

Bunun 1 milyar dolardan biraz azı devletin aldığı hibeler. Yılbaşında Körfez savaşı fonundan F-16 uçakları için gelen para. Geri kalan 3 milyar dolar ise Avrupa, BDT, Orta Doğu, vs. dış ülkelerdeki işçi ve müteahhibislerin transferleri.

Görünmeyen ve transferler toplamı böylece **10.5 milyar dolar** ediyor. Ve, dış ticaret açığını kolayca kapatabiliyor. Büyük bir dış ticaret açığı var, doğru. Ama, döviz açığı yok. Çünkü, hizmetlerde ve faktör gelirlerinde dış ticaret açığına eşit bir fazla oluşmuş.

Sayıları yıl sonuna taşıyınca, durumda ciddi bir bozulma gözlemiyoruz. Dış ticaret açığı yıl sonunda büyük bir ihtimalle **12.2 milyar doları** bulacak. Ama, diğer gelirlerimizin de **12 milyar dolara** ulaşmasını bekliyorum.

Bu durumda, 1995 yılı cari işlemlerde **200 milyon dolarlık bir açıkla** kapanacak gibi duruyor. Korkutucu bir sayı olduğunu söyleyemeyiz. Yukarıdaki hesaplarımıza göre, 1995 yılında Türkiye'nin dış borcu dolar cinsinden 1.8 milyar dolar azalıyor.

Aşağıdaki tabloda, 1990 yılından bu yana döviz gelir ve giderlerimizin durumu izleniyor. Tablodaki görünmeyen kalemi transfer gelirlerini de kapsıyor. 5 yılda, ihracatta yüzde 80'lik, ithalatta ise yüzde 50'lik bir artış var.

Türkiye 1990 yılında 22.3 milyar dolar ithalatla 2.4 milyar dolar cari işlemler açığı verirken, 1995'te 34.5 milyar dolar ithalatla sadece 200 milyon dolar açık veriyor. Ancak, daha da ilginç, **1995 yılında görünmeyen kalemindeki patlama.**

1994'de 8 milyar doların altında görünmeyen geliri var. 1995'te yüzde 50'nin üstünde bir artış oluyor ve 12 milyar dolara çıkıyor. Ayrıntılara bakınca, başta turizm, bütün gelir kalemlerinde çok ciddi artışlar olduğunu görüyoruz.

Türkiye ekonomisi, kullandığı döviz üretmekte zorlanmıyor. Bir yandan mal ihracatında artış sağlıyor. Öte yandan, hizmet ihracatında ve diğer dış alem gelirlerinde önemli bir gelişme var.

Bütün bunlar, **1996 yılı için de bir döviz sıkıntısı ihtimali olmadığına** işaret ediyor. Hele büyüme hızı biraz yavaşlar ve TL'nin değerinde gereksiz ve yanlış bir artış yoluna gidilmezse, ekonomi kolayca Gümrük Birliğinin getirdiği ek ithalatı finanse edecek döviz üretebilecektir. (14 Ocak 1996)

Tablo (milyon dolar olarak)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Tic. Açığı	Görünmeyen	Cari işlem dengesi
1990	12.960	22.300	-9.340	6.930	-2.410
1991	13.670	21.000	-7.340	7.600	260
1992	14.890	23.080	-8.190	7.250	-940
1993	15.600	29.770	-14.170	7.780	-6.390

1994	18.110	23.270	-5.160	7.870	2.710
1995(tahm)	22.300	34.500	-12.200	12.000	-200

1996'DA DÜNYA EKONOMİSİ

1995 yılında dünya ekonomisi hakkındaki beklentiler gerçekçi çıktı. AB ülkeleri ve ABD, öngörüldüğü gibi **yüzde 3** civarında bir büyüme hızı tutturdular. Gelişmiş ülkelerin hiç birinde enflasyonda kayda değer bir yükselme olmadı.

Tek önemli yanığı Japonya'nın büyüme hızı tahminlerinde görülüyor. Geçen sene Aralık ayında, 1995 yılı için Japonya'da milli gelirin yüzde 2'nin üstünde artacağını yazmışız. Daha kesin sayılar yayınlanmadı ama büyüme **sadece yüzde 0.5** düzeyinde kalacak gibi duruyor.

Almanya da, beklenenin altında performans gösterdi. 1995 yılı büyüme hızı öngörülen yüzde 3'ü yakalayamadı. **Yüzde 2** olması çok muhtemel. Halen Alman ekonomisinde ciddi yavaşlama eğilimleri gözleniyor.

1996 yılı için Japonya hariç diğer gelişmiş ülkelerde büyümenin bir miktar düşeceğini tahmin ediyoruz. AB için, Alman ekonomisindeki yavaşlamanın diğer ülkelere, özellikle Fransa, İngiltere ve İtalya'ya sıçraması kaçınılmaz.

Ancak, bir resesyondan söz etmek mümkün değil. Büyüme hızında beklenen düşüş yüzde 0.2 ile 0.5 arasında. AB ülkeleri için ortalama büyüme hızı yüzde 3'ün biraz altına, **yüzde 2.5'a** inebilir.

Aynı şekilde, 1995'de yüzde 3'ün biraz üstünde büyüyen ABD'nin **1996'da yüzde 2.5 civarında** bir büyüme hızı tutturacağı tahmin ediliyor. Japonya için, bu yıl da yüzde 2'lik bir milli gelir artışı öngörülüyor. Ancak, son yıllarda Japonya ile ilgili olarak yapılan tahminlerin hiçbirin tutmadığını hatırlamakta yarar var.

Bu durumda, büyüme açısından 1996 ilginç bir yıl olacak. **Bütün gelişmiş ülkelerin büyüme hızı yüzde 2-3 aralığında yer alacak.** Böyle bir durum raslantı olabilir. Yada, küreselleşmenin bir sonucu olarak görülebilir.

Benzer bir eğilimi fiyat hareketlerinde izliyoruz. 1995'den 1996'ya enflasyonda bir kıpırdanma beklenmiyor. Japonya dışındaki gelişmiş ülkelerde **yıllık enflasyon yüzde 1.5-3 aralığında seyrediyor.** AB içinde iki Akdeniz ülkesi, İtalya ve İspanya birkaç puan yukarıda. Bir de Avusturalya'nın enflasyonu hala yüksek: yıllık yüzde 3.8.

Gene Japonya istisna. 1995 yılında **Japonya'da enflasyon negatif çıktı.** Tüketici fiyatları yüzde 0.1 düştü. İktisatçılar buna enflasyonun tersi anlamına gelen **deflasyon** diyor.

Deflasyon, savaş sonrası dönemde çok ender raslanan bir olay. 19.uncu yüzyılda ve savaş öncesinde sık sık olurdu. Örneğin, **1929 bunalımında** bütün dünyada çok ağır bir deflasyon yaşandı.

Bundan Türkiye'de nasibini aldı. 1930'ları yaşamayanlar için inanması güç ama 1930-33 arasındaki dört yılda Türkiye'de fiyatlar genel seviyesi yarıya indi. Sadece 1930 yılındaki **deflasyon yüzde 24 oldu.**

Demek ki, 1996 yılında büyüme hızı ve enflasyon açısından OECD ülkeleri arasında iktisat politikalarının benzeştiğini söyleyebiliriz. Bu, herşeyin aynı olduğu anlamına gelmiyor.

En önemli farklılık, **dış açılarda** görülüyor. Bilindiği gibi, ABD uzun süredir büyük bir cari işlemler açığı veriyordu. 1995'te milli gelirinin yüzde 2'sine tekabül eden **165 milyar dolarlık** cari işlem açığı olacak.

ABD'nin cari işlemler dengesindeki açığın az çok aynı büyüklükte 1996'da süreceğini öngörüyoruz. Eğer şu anda Clinton'la Kongre arasında sürdürülen bütçe açığını kapama kavgası olumlu sonuçlanırsa, belki dış açık da biraz düşebilir.

Cari işlemler açığı veren bir başka büyük ekonomi Almanya. 1995'te dış ticaretinde 70 milyar dolar fazla rağmen, görünmeyenler kalemi nedeni ile **20 milyar dolar** cari işlemler açığı var. 1996'da aynı düzeyde açık verecek.

Cari işlemler fazlası verenlerin başını Japonya çekiyor. 1995'te milli gelirinin yüzde 2.4'ü kadar, **115 milyar dolar** fazlası var. 1996'da fazla milli gelirin yüzde 2'sine düşecek.

Diğer cari işlem fazlası veren ülkeler arasında AB'den **Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Danimarka'yı** görüyoruz. Rekor Belçika'da. 1995'de dış fazlanın milli gelire oranı yüzde 5.2. 1996'da bu sayının yüzde 5'e ineceği tahmin ediliyor.

Gelişmiş ülkelerin büyüme ve enflasyon konusundaki politika eşgüdümünün cari işlemler dengesi konusunda daha sağlayamadıkları anlaşılıyor. Bunun ardında ülkeler arasındaki **tasarruf oranı farklılıklarının** tüm küreselleşmeye rağmen sürmesi yatıyor.

Özetlersek: 1996 dünya ekonomisi açısından **olağan bir yıl olacak**. Ne çok iyi bir yıl; ne de çok kötü bir yıl. (18 Ocak 1996)

KARIŞIK DUYGULAR

Mutluluktan mutsuzluğa, heyecandan depresyona hızla geçen insanlara psikoloji "**manik depresif**" adını veriyor. Bunlar, bakıyorsunuz bir gün gün coşku içinde, herşeyi çok güzel görüyor. Ertesi gün müthiş bir karamsarlığa düşmüş, etrafındaki herşeyin çok kötü olduğu kanısında.

Türkiye'nin genel ruh halinde böyle bir boyut var. **İyimserlikle karamsarlık çok çabuk yer değiştirebiliyor**. Çok kısa bir süre içinde, birinden öbürüne kolayca birkaç kere gidip gelebiliyoruz.

Örneğin, Gümrük Birliği Anlaşmasının Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanmasından bu yana **sadece bir ay** geçti. Gümrük Birliğine giriş büyük bir heyecan vesilesi olmuştu. Neredeyse bir zafer gibi yaşandı.

10 gün sonra unutuldu. Çünkü, seçimden çıkan tablo tekrar **karamsar bir hava** yarattı. Hatırlıyorum, 28 Mart belediye seçimlerinden sonra da, Refah Partisinin birinci parti olması büyük bir şok etkisi yapmıştı.

Üstelik, 28 Mart'ın politik şoku 5 Nisan kararları ile birleşti. 1994'ün ilkbaharı ve yazbaşı **simsiyah bir karamsarlığın** içinde geçti. Ama, faizler patlayıp döviz sakinleyince, kısa sürede yeni ekonomik duruma alıştık. O arada Refah da unutuldu.

Eylül ayından bu yana, gene **hızlandırılmış bir tarih** yaşadığımız doğru. Erken seçim bir sürprizdi. Sonra iptali sözkonusu oldu. Nitekim, seçim kanununun bazı maddeleri iptal edildi. Neyse, seçimler yapıldı.

Bu sefer sonuçlar sürpriz oldu. Gizli ve ilahi bir el, sanki seçim sonucu iyice belirsiz hale gelsin diye, **ANAP'a daha fazla oy, DYP'ye daha fazla milletvekili** verdi. Böylece, seçimin çözmesi beklenen esas yarış, yani Çiller-Yılmaz yarışı gene ortada kaldı.

Seçimden bu yana, kamuoyu ANAYOL formülü ile Refah'lı hükümet arasında bocalayıp duruyor. Refah Partisinin **sistem dışı bırakılması** Türkiye'nin uzun dönemli siyasi istikrarı açısından yararlı durmuyor.

Öte yandan, ANAYOLSOL iktidarı kısa dönemli sorunların önemli bir bölümünü çözebildiği ölçüde Türkiye'ye **zaman kazandırabilir**. Nasreddin Hoca'nın hikayesi gibi, herkes haklı.

Son ongüne bakıyorum. Sol terörün Sabancı'ları vurması, hemen ardından Metin Göktepe'nin gözaltında ölümü, derken Onno Tunç'un uçağının dağa çakılması ve hemen ardından Avrasya olayı...

Erbakan'ın hükümet kurma çabaları bile ikinci planda kaldı. Ne gazetelerde, ne de televizyon haberlerinde birinci haber olamadı. Ekonomi de öyle. Gene faizler patladı ve döviz sakinledi. Arada borsa toparlandı. Ama hiçbir birinci sayfaya çıkamadı.

Neden böyle oluyor? **Neden iyimserlikle kötümserlik arasında bu kadar çok gel-git yapıyoruz?** Bazen Türkiye'nin geleceğini çok parlak görüyoruz. O anlarda kendimize çok güveniyoruz. Yarınlarımıza güvenle bakıyoruz.

Sonra aniden ülkemizin geleceği kararıyor. Gökyüzü kafamıza çökecek gibi duruyor. Ortalıkta hepsi birbirinden kötü senaryolar uçuşmaya başlıyor. Şeriat geliyor. Bölünüyoruz. Döviz krizi başlıyor.

Başka ülkeleri izliyorum. Hepsinde zaman içinde toplumun ruh halinde daha iyimser ve daha kötümser dönemler oluyor. Hiç de şaşkırtıcı değil. Ancak, bu kadar kısa sürede böyle bir uçtan diğerine gidenlere pek raslanmıyor.

Benim birkaç hipotezim var. Birincisi, **enflasyon olgusu**. Düşük enflasyon, şu yada bu şekilde, toplumda bir istikrar hissi yaratıyor. İnsanın yıllardır aynı malları aynı fiyattan almış olması **oturmuş bir düzende** yaşadığı duygusunu güçlendiriyor. Hesap yapılabilecek ufuk uzuyor.

Yüksek enflasyon, tam tersi bir etki yapıyor. Her an herşeyin fiyatının yükselmesi, sanki her an herşeyin değişebileceği gibi bir beklenti yaratıyor. **Düzen hissi kayboluyor**. Toplumun ufku birkaç aya, hatta bazen birkaç güne iniyor.

İkincisi, bir anlama birincisinin devamı. Bir yanda toplum ve ekonomi, öte yanda devlet ve siyaset, bu ikisi arasında çok ciddi **tezatlar** yaşanıyor. Toplumun

ve ekonominin derinliklerinde büyük bir **güç ve potansiyel** var. Aynı anda, kamuda ve siyasette büyük bir **zafiyet**, hatta ciddi bir **çözülme** görülüyor.

Firmalarımız, müteşebbislerimiz, sanatçılarımız, sporcularımız, velhasıl insanlarımız büyük başarılarla imzalarını atıyor. Bütün kavga ortamına rağmen, vatandaşların büyük çoğunluğu hoşgörü ortamını sürdürüyor.

Bunları görünce umutlanıyoruz. Biz bu işi yaparız diyoruz. Kendimize güvenmeye başlıyoruz. Rahmetli **Özdemir Sabancı** dünyanın en iyi otomobil üreticisi Toyota'yı Türkiye'ye getiriyor. Türk kızı **Yasemin** Almanya Güzeli seçiliyor. Görünmeyen döviz gelirleri bir yılda **yüzde 50** artarak 12 milyar dolara yükseliyor.

Ama siyasetin zirvesindeki kutuplaşma ve gerginlik sürüyor. **Metin Göktepe** polisin elinde ölüyor. **Abdülmelik Fırat**'ın elleri kelepçeleniyor. Sosyal güvenlik kurumları çökmüş durumda. Hazine birilerine yüzde 50 reel faiz ödüyor. Ve siyasi iktidarın sorumsuzlukları enflasyonu tırmandıkaça tırmandırıyor.

Sabancı suikastini Onno'nun ölümü izliyor. Avrasya, kendi çifte standartlarımızı yüzümüze vuruyor. Bizim psikolojimiz de **mehter marşına** benziyor. İki gün iyimser olursak, mutlaka ardında iki gün kötümserlik geliyor.

Bugün mübarek Ramazan'ın ilk günü. Okuyucularıma hayırlı ramazanlar diliyorum. (21 Ocak 1996)

PİYASALARIN MESAJI

Son iki haftadır mali piyasalardan sürekli olumlu haberler geliyor. **Döviz kuru** üstündeki spekülasyon iyice sakinledi. Hatta, kurdaki hareketsizlik dış ticaret açısından rahatsız edici bir noktaya gelebilir.

Kamu borçlanmasında faizler **öngördüğümüz gibi düşüyor**. Vade uzuyor. Şu anda görülen bu eğilimin süreceği. Ocak'ın ilk haftasında yıllık faiz yüzde 240'a çıkmıştı. Şu anda yüzde 185'e kadar gerilemiş durumda.

Daha da ilginç, **borsanın yükselişe geçmesi**. Endeks 50 bin sınırına dayandı. Piyasadan edindiğim izlenim, o cenahta da bir iyimserliğin hüküm sürdüğü. Yani bu yükselişin geçici olmadığı, kalıcı olduğu şeklindeki beklentiler yaygınlık kazanıyor.

Bunları nasıl tefsir edeceğiz?

Piyasaların herşeyi her zaman doğru bilip doğru yaptıklarını düşünenlerden değilim. Tam tersine, sık sık hata yaptıklarını biliyor ve görüyoruz. Bir benzetme yapmak istiyorum.

İngiliz Başbakanı Churchill'e atfedilen bir laf vardır. "**Demokrasi, zor, sorunlu, yavaş işleyen, velhasın çok kötü bir sistemdir. Ne var ki, daha iyisi daha keşfedilemediği için, gene de en iyi siyasi rejim demokrasidir**".

Piyasalar da öyle. Bir sürü eksiklikleri, yetersizlikleri var. Mali piyasalar, yanlış beklentilerle çok yanlış politikaları destekleyebiliyor. Türkiye bunun ciddi bir örneğini 1993'te yaşadı. Piyasalar da hatalarını pahalıya ödediler.

Bütün bunlara rağmen, çok sayıda aktörün karşılıklı etkileşiminden oluşması, piyasa sisteminde **sistemik hata ihtimalini** kısmen azaltıyor. Bu aktörler geçmiş hatalardan ders alıyor. Öğreniyor.

Aktörler, başka ülkelerde olup bitene de bakıyor. Örneğin, Meksika'nın yaşadığı bunalım, diğer ülkeler için ders oldu. Büyük cari işlemler dengesi açıklarının uzun süre cazip faizlerle dış borç alıp finanse edilemeyeceğini herkese gösterdi.

Biz tekrar esas sorumuza dönelim. Şu günlerde mali piyasalarda yaşanan iyimser hava ile **siyasi gelişmeler** arasındaki bağlantıyı araştırmak istiyorum. Çünkü, piyasalar mutlaka siyaseti de değerlendirmek zorunda.

Üstelik, bunu yaparken, **gerçekçi olmak** zorundalar. İnsanlar, oy verirken, siyasi kanılarını söylerken, kamuoyunu oluştururken kendi ideolojik inanç ve önyargılarına göre davranabiliyor.

Bazı siyasetleri beğenmiyor. Başkalarını seviyor. Hepimiz için bu böyle. Ama sıra tasarrufumuzu değerlendirmeye, paramıza para kazandırmaya gelince, iş değişiyor. Artık kimi sevdiğimiz, kimi beğenmediğimiz çok geri plana düşüyor.

Gerçekçi olmak, olayların akış seyrini objektif olarak değerlendirmek zorunda kalıyoruz. Böyle yapmaz, ideolojik gözlükle davranırsak, zarar edeceğimizi biliyoruz. Konuyu açmak için bir örnek vermek istiyorum.

1994 ilkbaharında **TL'den dolara geçenlerin** önemli bölümü DYP-CHP koalisyonuna ve Çiller'e siyasi olarak güvenen, destekleyen kişilerdi. Ama bu onların paralarını dövize yatırmalarını engellemedi.

Bir bölümü de çok milliyetçi vatandaşlardı. Türkiye için ölmeye hazırıldılar. Buna rağmen TL tutacak yerde döviz aldılar. Diğerleri, islami veya sol perspektiften Batı emperyalizmine çok karşı iken banka tüm tasarruflarını dövize çevirdiler.

Şunu anlatmaya çalışıyorum. Siyasetin mali piyasalara yansımaları çok farklı. Siyaset, duygusallık ve ideoloji olmadan, **safkan bir çıkarıcılıkla** değerlendiriliyor. Bu hem bir güç, hem de bir zafiyet unsuru olarak görülebilir.

Buna göre, piyasalardaki son iyimserliği, hükümetin kuruluşuna bağlayabiliriz. Siyasi düzeyde, bu konuda **büyük bir belirsizlik** var. Hala, ANAYOL mu olacak, yoksa ANAP-RP koalisyonu mu kurulacak bilmiyoruz.

Bir gün bir alternatif, ertesi gün ötekisi daha güçlü bir ihtimal gibi duruyor. Ve piyasalar bundan etkilenmeden iyimserliğini sürdürüyor. Bence, buradaki mesaj çok açık.

Mali piyasalar, **RP'li bir koalisyonun rahatsız olmuyor**. Piyasadaki aktörler siyasi düzeyde bu koalisyonun karşı olabilirler. Ama, tasarruflarının değerlendirilmesi ve paralarının para kazanması açısından bunu aleyhte bir durum olarak görmüyorlar.

Görseldi, ANAYOL'la ilgili her olumsuz haber döviz ve faizi kısırdadır, borsayı düşürdü. Böyle olmuyor. Bunu ilginç bir gözlem olarak okuyucularımın dikkatine sunuyorum. (25 Ocak 1996)

3. SEKTÖR

Haberi dünkü Yeni Yüzyıl'da gördüm. Murat Belge, **Helsinki Yurttaşlar Asamblesi** Başkanlığına seçilmiş. Yakınlarda bir araya geldiğimizde böyle bir ihtimal olduğunu söylemişti. Bilmeme rağmen okuyunca çok sevindim. Gururlandım.

Murat'la geçmişimiz 1960 yılında AFS bursu ile beraber Amerika'ya gittiğimiz günlere kadar gidiyor. Kingston Trio'dan folk şartları söylerken tanışmıştık. Sonra, hayat hikayemiz sık sık kesişti.

Benim London School of Economics'te olduğum yıl o da University of Sussex'e geldi. Londra ile Brighton arasında hafta sonu trafiği çok yoğun olmuştu. 1970'lerde **Birikim** dergisinde, 1980'lerin başında **Yeni Gündem**'de beraberliğimiz sürdü.

Dar anlamı ile siyasette farklılıklarımız hep çoktu. Geniş anlamı ile siyasette ise benzerliklerimiz hep ağır bastı. Resmi ideolojiye karşı çıktık. **Sivil toplumu ve özgürlükleri savunduk.**

Murat Belge'nin dünyanın en önemli sivil toplum kuruluşlarından biri olan Helsinki Yurttaşlar Asamblesinin başkanlığına seçilmesi, Türkiye için çok olumlu bir gösterge. Bu topraklardan artık kayıtsız şartsız "**demokrat kimliklerin**" çikabildiğini kanıtıyor.

Bir yandan piyasanın, diğer yandan siyasi özgürlüklerin güçlenmesi, Türkiye'de sivil toplumun gelişmesini hızlandırıyor. Kendisini devletle özleştiren **kapıkulu geleneği** yavaş da olsa yıkılıyor.

Yerine, güçlerini sivil toplumdaki alan yeni kimlikler beliriyor. Bunlar, hem düşünce hayatına hem de toplumsal dinamiğe giderek artan bir tempo ile damgalarını vurmaya başlıyorlar.

Özellikle işalemi bu konuda çok yol kattetti. Örneğin **TÜSiAD** çok ilginç çalışmalar yapıyor. Bu yıl yayınladığı araştırmalar pek çok konuya ışık tutuyor. Ekonominin en hayati ve polemige açık konularını cesaretle ele almışlar.

İleride, kamu harcamaları, borçlanma, emeklilik, yerel yönetimler üstüne çıkardıkları kitapçıklara daha ayrıntılı şekilde değinmek istiyorum. Türkiye'nin bu konuları serinkanlılıkla tartışması gerekiyor.

Türkiye Genç İşadamları Derneği **TÜGiAD**'in yayınlarını da büyük bir zevkle izliyorum. Kamuoyunda ağabeyleri kadar gürültü çıkarmıyorlar ama yaptıkları iş en az onlarınki kadar kaliteli ve önemli.

2000'li yıllara doğru Türkiye'nin önde gelen sorunlarına yaklaşımlar dizisinin 13.üncüsü "**İnsan Hakları ve Demokratikleşme**" adını taşıyor. Toplumun derinliğinden gelen demokrasi talebinin ve demokratlık kimliğinin çok güzel bir belgesi.

Ayrıca, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni bu çalışmanın ekine koymuşlar. Okuyucularına edinmelerini ve bir referans kitabı olarak saklamalarını öneririm.

Bu arada, Anadolu'nun her köşesinde oluşan **GiAD** ve **SiAD**'ları unutmamak lazım. Gencecik müteşebbisler, kıraç bozkırda sivil toplum tohumlarını yeşertmeye çalışıyor. Çoğu da olağanüstü başarılı.

Özdemir Sabancı'nın ve Onno Tunç'un cenazeleri de, artık büyük törenler için ille devlet büyüğü olmanın gerekmediğini gösterdi. **Toplumun kendisinin büyükleri var.** Siyaset dışında büyüyen insanlar var.

Geçenlerde, sevgili Tuğrul Erkin'in çantasında görüp Mıgırdıç Magosyan'ın kitaplarına takıldım. "**Söyle Margos Nerelisen**" iyiki Ermeniceden Türkçeye çevrilmiş diyorum. Yoksa biz okuyamazdık. Büyük haksızlık olurdu.

Refah Partili belediye başkanlarının Surp Agop'taki dini törene katılmaları, yada Tayyip Erdoğan'ın nami diğer "**Kızıl Dany**" Cohn-Bendit'i İstanbul'a davet etmesi toplumdaki çeşitlenmenin ve özgürleşmenin ulaştığı boyutun bir başka göstergesi.

Çırağan Otelinde Fetullah Hocaefendinin katıldığı ödül töreni ve ödül alan kişiler, farklı toplumsal aktörlerin birbirleri ile **diyalog kurma ihtiyacının** giderek arttığına işaret ediyor. Dini cemaatler de sivil toplum çeşitliliğine katılıyor.

Yeni kurulan **Özgürlük ve Dayanışma Partisi'ne** hoşgeldin diyorum. Nihayet, toplumun derinlerinden kopup gelen bir sol gelenek kurumsallaşmaya başladı. Türkiye siyasetinin sol ayağının devletçilikten kurtarılması yolunda hayati bir adım olabilir.

ÖDP'yi, diğerleri gibi populist ve devletçi bir siyasi partiden ziyade bir **sivil toplum kuruluşu** gibi görmek istiyorum. Daha doğrusu, öyle olmasını ve kalmasını temenni ediyorum.

TESEV'in Kürt sorununa eğilmesi, hakikaten bir "**think-tank**" haline dönüşebileceği umudunu yaratıyor. Düşünce depoları düşünülmemesi gerekenleri düşünemedikleri ölçüde toplumun işine yarıyor. Resmi ideolojinin sloganlarına kılıf uydurarak değil.

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) "**3. Sektör**" adlı bir dergi çıkartıyor. Ekim 1995 sayısının kapağında çok güzel bir gül resmi var. "**Açan Gülün Adı Sivil Toplum**". Vakfın kurucularını ve yöneticilerini kutluyorum.

Demokratların her düzeyde **hükümetdışı kuruluşları** (İngilizce NGO - Non Government Organization - deniyor) desteklemesi gerekiyor. Şu günlerde, siyasi sınıfın çözülüşünü izleyecek yerde sivil toplumda olan bitene bakmak morale de iyi geliyor. (28 Ocak 1996)

HUKUK DEVLETİ

TEK'in Boğaziçi Elektrik Dağıtım şirketinden elektrik faturası geldi. Son ödeme tarihi 19 Ocak. Buraya kadar şaşırtıcı bir şey yok. Şaşırtıcı olan faturanın geliş tarihi. 25 Ocak'da, **son ödmeden 6 gün sonra** kapıma bırakıldı.

Peki ne oldu? Bütün itirazlarıma rağmen çatır çatır **yüzde 10 gecikme faizini** TEK'e ödemek zorunda kaldım.

Ek yüzde 10'un kabahatlisi ben değilim. Bilmiyorum, belki TEK de değil. Bana dağıtan şirketin sorumlu olduğunu söylediler. Onları da bulamadık. Neticede, başkalarının hatasının bedelini **vatandaş ve tüketici olarak** ben ödedim.

Günlük yaşamımız bu gibi olaylarla dolu. 1994'te ek vergimi yatırmaya gittim. Orada beyannameyi doldurdum ve tahakkuk eden vergiyi ödedim. Aradan dört ay geçtikten sonra, vergi dairesi beni aradı ve hesap yanlışlığı olduğunu söyledi.

Aradaki farkı yatırmak için gittiğimde, gene yüzde 10 aylık faiz istendi. İtiraz ettim. Benden kaynaklanan bir gecikme, bir kasıt yok. İtirazım kabul görmedi.

Benim olmayan hatanın gecikme faizini ödedim.

Benzer bir olayı çöp vergisinde yaşadım. Gene bir hata. Gene sonradan hatanın düzeltilmesi. Ve gene gecikme cezasını ödemek zorunda kalan mükellef. Hep beni mi buluyor diyordum. Bu konuyu sohbetlerde açınca, hemen herkesin başından benzer vakaların geçtiği ortaya çıktı.

Son iki günkü gazetelerin ekonomi sayfalarında ihracatçılara **navlun primlerinin** ödenmeye başladığı haberi vardı. Bunlar devletin 1994 yılından kalma borçları. Bir bölümü geçen yıl başında ödenmiş.

Geri kalanlar bir yıl gecikme ile ödeniyor. Olmamalı ama olmuş bir kere. Sorun bundan sonra. İhracatçı Birliği itiraz ediyor. Çünkü, primi veren kararname, bunun ödendiği günkü döviz kurundan ödeneceğini öngörüyor.

Anlaşılan hükümet bunu beğenmemiş. Ödemeyi 31 Aralık 1994 kurundan yapmaya karar vermiş. İlginç olan, navlun primi kararnamesini çıkartıp bugün uygulamaktan vazgeçen aynı hükümet.

Dolar o tarihte 38 bin TL iken bugün 62 bin TL'ye çıkmış. Prim alacağını geçen yıl alan ihracatçı ile bu yıl alan arasında **yüzde 40'lık** bir fark var. Kimileri 100 dolarlık alacağını geçen yıl 100 dolar olarak almış. Bu yıla kalanlar sadece 60 dolar alabilecek.

Şu sıralarda **Çukurova Elektrik'te** olup bitenler de çok vahim. Eğer ortada bir suç vardı ise, neden bugün ÇEAŞ sahibine iade ediliyor? Yoktu ise, neden iki ay önce sahibinden alındı?

Buna benzer o kadar çok örnek var ki! Baraj veya yol yapmak için arazisi kamulaştırılan sonra parası ödenmeyen köylüler... Devlete malını teslim edip parasını alamayan üreticiler...

Vatandaşla devlet ilişkisi girince aniden hak ve hukuk yok oluyor. Hukukun yerine **"ben yaptım oldu"** geliyor. Ve vatandaş bu keyfi uygulamalar karşısında genellikle aciz kalıyor.

Örnekleri, **hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü** gibi kavramların aslında fevkalade somut uygulamalar olarak karşımıza çıktığını göstermek için verdim. Kavramlar sadece siyasi özgürlüklerle ilgili değil.

Doğrudan devletin yönetimi ile ilgili. Yönetimin her kademesinde karşımıza çıkan, günlük yaşamı doğrudan etkileyen kavramlar.

Nedir hukuk devleti? Siyasetçinin ve bürokratin, **bizzat kendilerinin koyduğu kurallara harfiyen uymasındır**. Özellikle de devletin vatandaşla karşı karşıya geldiği durumlarda uymasındır.

Hukukun temel işlevlerinden biri de, vatandaş devleti yöneten siyasi ve idari kadrolara karşı korumaktır. Onların **keyfi davranışlarına** izin vermemektir.

Hukuk devleti, bir hükümetin kendi çıkardığı kararname ile oluşmuş müktesep hakları sonradan işine gelmediğini düşünüp geri alamamasıdır. Vatandaşın kendi hatasından kaynaklanmayan gecikmenin faizini ödememesidir.

Bugünkü hükümet bunalımının ardında sadece iki kişinin inatçılığı yatmıyor. Türkiye'nin hala hukuk devletini tesis edememiş olmasının yarattığı süreçler yatıyor. Çünkü Ankara'da iktidar keyfileşiyor. Ve mutlaklaşıyor. Başbakanlık, **bu mutlak ve keyfi iktidarın** odağı ve simgesi haline dönüşüyor. Bir demokraside kimsenin sahip olamayacağı yetkilerle donanıyor.

Hukuk devleti kurulmayınca, Osmanlı'nın **"ya devlet başa, ya kuzgun leşe"** geleneği sürüyor. Sivil toplumdaki bütün gelişmeye rağmen, hala vatandaş devletin hizmetkârı kalıyor. Bir türlü devleti, yani siyasetçiyi ve bürokrati **vatandaşın hizmetkârı** haline dönüştürecek hukuk sistemini üretmiyoruz.

Hukuk devletini kuramadığımız için toplumla devlet arasındaki gerginlik ve uçurum büyüyor. Siyasetteki bunalım her geçen gün daha da derinleşerek sürüp gidiyor. (1 Şubat 1996)

TARİHİN CİLVELERİ

Kardak olayı, 12 Ada'nın macerasını hatırlattı. Ege sahillerinde otururken karşıda görülen bu adalar, 1910'lardan İkinci Dünya savaşına kadar İtalya'nın egemenliğinde kaldı. **Cengiz Çandar** dünkü yazısında İtalyan elçisi ile Cemal Paşa arasındaki bir olayı anlatıyor.

Ouchy anlaşmasına göre Adalar Osmanlı'ya geri verilecek. İtalyanlar anlaşmaya uymak istemiyor. Ek bir taviz olarak demiryolu imtiyazı istiyorlar. **Cemal Paşa reddediyor**. Balkan Savaşı, ardından Birinci Dünya Savaşı derken, Adalar İtalya'da kalıyor. İkinci Dünya Savaşında İtalya mağlup olunca, Yunanistan'a veriliyor.

Tarih böyle. Bir de hepimizin özel **mikro tarihçikleri** var. Rahmetli babam Hüseyin Sarım, Makedonya kökenli, Koçana doğumlu idi. Çocukluğu Üsküp'te geçmiş. Balkan bozgunu sonrasında Tekirdağ üstünden Anadolu'ya kaçmışlar. Dedem Hasan Asaf efendi Manisa'da başmuallimliğe devam etmiş. Sonra 1919'da Yunan Manisa'ya giriyor. Aileye gene göç yolları gözüküyor.

Muğla üstünden Rodos'a geçiyorlar. Rahmetli, Rodos'ta **İtalyanların kendilerine çok iyi davrandığını** her fırsatta hatırlar ve anlatırdı. Bir süre Rodos'ta kaldıktan sonra, aile bir İtalyan vapuru ile İstanbul'a ulaşıyor. Babamı da Ankara'ya okula yolluyorlar. 12 Adanın İtalyanlarda olması, onun hayatında çok önemli ve çok olumlu bir olaydı. Eminin o dönemde pek çok muhacir benzer şeyler yaşadı.

Eğer 12 Ada Osmanlı'ya geçmiş olsa, çok büyük bir ihtimalle 1919'da Yunanistan tarafından işgal edilecekti. Bu İstiklal Savaşının sonucunu ve Lozan Anlaşmasını nasıl etkilerdi bilmiyorum. Ama, Hasan Asaf efendi ve ailesinin hayatını, dolayısı ile beni de, **olumsuz etkilemesi** ihtimali bayağı yüksek duruyor. Tarihin bazen böyle cilveleri oluyor. Bir olayın iyi mi kötü olduğu nereden ve ne zaman baktığınıza göre değişebiliyor.

Hükümet Kurulacaktır

Hükümet konusunda suskun kalmayı tercih ediyordum. Hükümet kurma sürecinin uzun süreceğini tahmin ettim. Çünkü, seçim sonuçları, en önemli konuda belirsizlik üretti. 1995 seçiminde bence seçmene düşen esas görev, ANAP ve DYP arasındaki **yarışa hakem olmaktı**. Bu iki partiden birinin tefsire açık olmayacak şekilde seçimi önde bitirmesi halinde, merkez sağda toparlanma kolaylaşacaktı. Seçmen bunu yapmadı. Tam tersine, ANAP'a daha fazla oy, DYP'ye daha fazla milletvekili vererek, tam bir karışıklık yarattı.

Seçmenin, merkez sağın hangi parti ve lider etrafında toparlanabileceği konusundaki bu **kayıtsızlığı**, sorunun çözümünü parlamentoya bıraktı. Hükümetin kurulması bu nedenle gecikecek diye düşündüm. Nitekim öyle oluyor. Seçmenin yapmadığını parlamentonun yapabilmesi için zamana ihtiyaç vardı. Karşılıklı restleşmeler, gerginlikler, partilerin üstüne oturdukları tabanın ve geleneğin devreye girmesi, kamuoyu baskıları, vs. bütün bunlar zaman alacak süreçler.

Ama, sonucun fazla değişmesini beklemiyorum. Şu yada bu şekilde, **DYP ve ANAP'ın katılımı** ile oluşacak bir hükümet modeli üretilecektir. Kim başbakan olur gibi sorular eninde sonunda ikinci plana düşer. Her iki parti de, diğeri iktidarda iken muhalefette kalmaya razı olmayacaktır. Çoğumuz, iki merkez sağ parti arasındaki yarışı seçmenin bitirmesi daha temiz olurdu diye düşünüyoruz. Tarih gene bir cilve yaptı. Anlamakta zorluk çektiği bölünmenin çözümünü bölünmeye yol açan siyasi kadrolara bıraktı.

Gölge Etme Başka İhsan İstemem

Kardak olayına ve Çiller'in hükümet kuramamasına rağmen mali piyasaların sakin, hatta iyimser olmaları bence çok ilginç. **Döviz, faiz ve borsa** cephelerinin üçünde de en küçük bir telaş işareti yok. Bunu nasıl tefsir edebiliriz? Acaba, Türkiye ekonomisinin artık siyasetten bağımsız hale geldiği anlamına mı geliyor? Yoksa, piyasalar hiç bir hükümet bugünden daha kötü olamaz mı diyor?

Büyük bir ihtimalle her ikisi de. Ekonomi, yıllardır süregelen kötü kamu yönetimine karşı kendi iç denge mekanizmalarını geliştirdi. Ekonomik aktörler, gerekli tedbirleri aldılar. Hükümette o olmuş yada bu olmuş, onu yapmış yada bunu, fazla etkilenmeyecek şekilde kendilerini ayarladılar.

Feylezofun dediği gibi, **yeter ki hükümet gölge etmesin**, başka ihsan istenmiyor. Türkiye giderek bana İtalya'yı andırmaya başladı. Toplum ve ekonomi siyasi süreçten bağımsız olarak yaşamını sürdürüyor. O arada

hükümetler gelip gidiyor. Gelen gideni aratıyor ama kimsenin de buna fazla aldıracağı yok.

Böylece cilveli yazıyı İtalya ile başlatıp İtalya ile bitiriyoruz. (4 Şubat 1996)

İSLAM İKTİSADI

Refah Partisi son seçimlerden yüzde 21 gibi düşük bir oyla dahi olsa birinci parti çıktı. 5 seçmenden biri, Erbakan Hoca'ya oy verdi. Bu durumda, RP'nin kabul ettiği ekonomi anlayışının daha ayrıntılı bir analizine gitmek yararlı olacaktır. **"Adil düzen"** kavramı, sezgisel olarak insanın adalet hissine hitap etmesi açısından kolay akılda kalıyor. 1970'lerde Ecevit'in kullandığı **"Hakça düzen"** kavramı aynı çağrışımları yapıyordu. Ancak iş bu tür kavramlarının içinin doldurulmasına gelince, ciddi sorunlar ortaya çıktığını görüyoruz.

Arada sırada **"İslam iktisadı"**, **"İslami iktisat"** ve benzeri isimler taşıyan kitaplara raslıyorum. Bunlardan bazılarını okumaya çalıştım da. Doğrusu profesyonel bir iktisatçı olarak yazılanları izlemekte zorluk çektim. Dağınık, hatta sık sık anlamsız buldum. Televizyonda **"İslam iktisadını"** savunan kişilerle yapılan mülakat veya tartışmaları da dinledim. Gene ne dediklerini tam anlayamadım.

Gençlik günlerimizde, sol cenah içinde benzer eğilimler vardı. Bir yanda **"burjuva bilimi"** olurdu, öte yanda ise **"proleter bilimi"**. "Burjuva iktisadı" filan derken sonunda "burjuva matematiği", "burjuva fiziği", "burjuva biyolojisi" denecek noktaya gelinmişti. Stalinizmin hilkat garibelerinden biri olan bu ayırım, solun içinde bile hızla terkedildi. Teşbihte hata olmaz diyorum, acaba yarın öbür gün **"İslam fiziği"**, **"İslam matematiği"** gibi önerileri yapanlar da çıkar mı?

Amerikada Bir Makale

Amerikan İktisat Derneğinin üç aylık bilimsel dergilerinden biri **Journal of Economic Perspectives**'dir. Mesleğin en prestijli yayın organlarından biri olan bu dergide teknik makaleler yayınlanmaz. Daha çok literatür taraması türünden yazılara ağırlık verilir. Son sayısı Sonbahar 1995 yeni elime geçti. İçindekilere bakınca, gerek yazarı gerek konusu itibarıyla bir makale çok ilgimi çekti ve hemen okumaya koyuldum.

Profesör Timur Kuran'ı hiç tanımıyorum. Los Angeles'teki Güney Kaliforniya Üniversitesinde (USC) iktisat hocalığı yapıyor. Referanslardan, hep İngilizce yayın yaptığını gördüm. İlk yazısı 1983'e gidiyor; demek ki o kadar genç de değil. İslam ve ekonomi konusunda uzmanlaşmış bir iktisatçı gibi duruyor.

Makalenin adı **"İslam iktisadı ve İslamcı alt-ekonomi"**. Çok uzun değil, 18 sayfa. Değerli dostum Mustafa Çalık'la konuştuk. **Türkiye Günlüğü** dergisinde tercümesini yayınlamaya arzu ediyor. Çok yararlı olurdu. Laf ebeliği yapmayan, konusuna çok hakim bir bilim adamının son derece kaliteli ve bilgi taşıyan yazısı.

Faiz, Zekat ve Ahlak

İslam iktisadı, ilk olarak 1940'lı yıllarda Hint müslümanları tarafından geliştiriliyor. Kavramın popülerleşmesini temin eden, **Seyid Abul A'la Maududi** adlı Pakistanlı bir ideolog. Esas amaç, İslam medeniyetini yabancı (Batılı) etkilere karşı korumak. İslam iktisadı, müslümanların giderek daha fazla Batılı fikirlerin cazıba alanına girdikleri bir konuda İslam düşüncesinin otoritesinin yeniden tesis edilmesinde bir araç olarak düşünülüyor.

Prof. Kuran'a göre, ilgili literatürü tarayınca, üç önemli ayırtedeci özellik karşımıza çıkıyor. Birincisi **faiz yasağı**. Bununla ilgili olarak Türkiye'den örnekler ve sayılar vererek, İslami finans kurumlarının nasıl işlediğini ve ne ölçüde farklı olduklarını analiz ediyor. O arada, bir başka Türk bilim adamı Murat Çizakça'nın, bu kurumların aslında risk sermayesi olarak çalışmalarını talep eden eleştirisine yer veriyor.

İkincisi bir sosyal adalet kurumu olarak **zekat**. Yemen, Suudi Arabistan, Malezya, Libya, Pakistan ve Sudan'da, kamunun yönettiği zorunlu zekat sistemlerinin olduğunu öğreniyoruz. Ancak, bunun vergi-transfer harcaması ikilisinin yerine alamayacağı anlaşılıyor. Bunlardan Malezya doğrusu ilgimi çekti. Çok başarılı ekonomik kalkınma örneklerinden biridir. Piyasa ekonomisi ile nasıl eklemlendiğini merak ettim.

Üçüncüsü ekonomik aktörlerin **dini değerlerini** ekonomik alana da uygulamaları. Piyasa ekonomisinde insanın "**homo economicus**" olarak görülmesini karşı çıkılıyor. Onun yerine "**homo islamicus**" konuluyor. İsrafa ve gösterişe iltifat etmeyen, sadece kendisini düşünmeyen müminlerin, piyasanın kendilerine sunduğu imkanlardan ahlaki mülahazalarla vazgeçmeleri gerekiyor. Uygulamada bunun örneğini bulmak mümkün durmuyor.

Tartışma Zamanıdır

Prof. Kuran'ın yazısını özetleyecek yerim yok. Makale, Türkiye'de olduğu gibi, tarikat veya benzeri dini cemaatlerin kendi içlerinde nasıl bir altekonomi oluşturdukları ele alıyor. Ortaya çıkış nedenlerini ve başarı şanslarını araştırıyor. Yazısını "İslam iktisadı" hakkında **genel bir değerlendirme** ile bitiriyor.

Türkiye için son derece önemli olan bu konuların iktisatçılarımız ve diğer sosyal bilimcilerimiz tarafından serinkanlı ve bilimsel düzeyde daha çok tartışılmasının gerekli olduğunu düşünüyorum. (8 Şubat 1996)

ENFLASYON NE OLUYOR?

Atalarımız güzel söylemiş: "**koyun can derdinde, kasap et derdinde**". Seçimden bu yana bir buçuk ay geçti. Hala Türkiye'yi önümüzdeki yıllarda nasıl bir hükümetin yöneteceğini bilmiyoruz. Bırakın hükümeti, bugünkü parlamentonun ömrü bile muallakta kaldı. Ankara'daki siyasi kadrolar ise yavaş çekilmiş bir sessiz filmdeki oyuncular gibi, **zamansız ve mekansız bir sahnede** dönüp duruyorlar.

Ama ekonomi zamandan ve mekandan kopamıyor. Bütün siyasi belirsizliklere rağmen, Türkiye'nin 65 milyon insanı günlük yaşamını sürdürmeye çalışıyor. Herkes siyasette olabilecekleri kendine göre planlarına katıyor. Üretimini, yatırımını, tasarrufunu ona göre ayarlıyor. Ekonomi dediğimiz o kocaman çark dönmeye devam ediyor.

Geçtiğimiz haftanın önemli konularından biri **enflasyondur**. Ayın 4'ünde Ocak ayı sayıları yayınlandı. Bir süredir, Ocak ayında enflasyonda bir yükselme olacağı biliniyordu. 24 Aralık seçimleri nedeni ile geciktirilen kamu kesimi zamları seçimden hemen sonra birbiri ardına devreye sokulmuştu.

Karamsar İyimser

Karamsarlar enflasyonda bir patlama bekliyordu. Ocak enflasyonunun yüzde 20'ye fırlayacağını iddia edenler bile vardı. Genel kanı, mutlaka yüzde 10'un üstüne çıkacağı şeklinde idi. Bilgisayardaki tahminlerime baktım. En son yılbaşında yaptığım revizyonda Ocak ayı için toptan eşya fiyatlarına **yüzde 12'lik** bir artış koymuşum.

Bu arada, genelde devletle ilgili olarak toplumda varolan güvensizliğin bir küçük örneğini de yaşadık. İstatistik Enstitüsü fiyat endekslerindeki olağan **baz yıl değışikliklerinden** birini yapıyordu. Türkiye gibi hızlı gelişen ve değışen bir ülkede, baz alınan yıl ve mal bileşiminde uzun süre ısrar gereksiz. 5 yıl makul bir süre. 1992'de Çiller devlet bakanı iken DİE Başkanı Güvenen'le kavgalı olduğu için bunu yaptırmadı. Neyse, sonra 1994'ün temel yıl alınmasına karar verildi ve çalışmalar başladı.

Karamsarlar hemen şüphelendi. **Komplolar yazıldı**. Yeni endeks, aslında Ocak ayında enflasyonda gerçekleşecek patlamayı saklamak için önceden planlanmış bir aldatmaca mıydı? Bakalım, eski ayları yeni endekse göre yayınlacaklar mıydı? Biz böyle komploları severiz. Devletin bizlerden birşeyler sakladığına inanırız. İşin ilginç, sık sık da haklı çıkarız.

Neyse, sonunda beklenen gün geldi ve sayılar yayınlandı. Ocak'ta gerek toptan eşya fiyatları, gerek tüketici fiyatları piyasa beklentilerinin çok altında artmıştı. Hatırlatalım. TEFE yeni seride **yüzde 9.8**, eski seride yüzde 8.1. TÜFE yeni seride **yüzde 8.3**, eski seride yüzde 7.7. Bunlar mutlak olarak çok yüksek sayılar. Yıllık tempoda sırası ile yüzde 207 ve yüzde 160'a tekabül ediyor. Ama herkes o kadar daha yüksek bekliyordu ki, neticede bu enflasyon rakamları piyasada iyimserliği arttırdı.

Güven Sorunları

Nasreddin Hoca'nın hikayesi malum. Allah Hoca'yı sevindirmek isteyince, önce eşeğini kaybettirir, sonra da buldururmuş. Bizim Allah'a ihtiyacımız yor. Önce kendi kendimize enflasyon patlıyor diye iyice gaz veriyoruz. Sonra da enflasyon düştü diye seviniyoruz. İlginç bir psikoloji olduğunu kabul etmek gerekiyor.

Geçmişte devletten o kadar çok kazık yemişiz ki, hep en kötüsünü bekliyoruz. Çoğu kere de karamsar olmakta haklı çıkıyoruz. **Devlete**

güvenmemenin doğru davranış olduğu kanıtlanıyor. Kendi karamsarlığımıza olan **güvenimiz** de artıyor. Böylece idare ediyor, geçinip duruyoruz.

Ekonomi ile, kamu maliyesi ile, enflasyonla ilgili bütün bu **güvensizlik duygusu**, aslında enflasyonun da önemli nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkıyor. Üreticiler, yüksek enflasyon bekledikleri için ürettikleri mal ve hizmetlere yüksek zamlar yapmaktan çekinmiyorlar. Yüksek zam, beklentilerini haklı çıkartıyor. Ve fasit daire oluşuyor.

Enflasyon Düşüyor mu?

Bir tek Ocak ayı sayılarına bakarak bir tahminde bulunmak çok zor. İlk tepkim, **“1996 yılı enflasyon tahminlerini biraz aşağı mı çeksem acaba?”** demek oldu. İki faktör daha var. Biri, Aralık sanayi üretim endeksinde görülen küçük düşüş. Ekonominin Aralık ayında yavaşlamaya başladığını gösteriyor. İkincisi, faizdeki ani patlama. Talep düşüşünün Ocak ve Şubat'ta devam edeceği, hatta belki hızlanacağı anlamına geliyor.

Biraz sayılarla oynadım. Sonunda **Martı beklemeye** karar verdim. 1995 Bütçe gerçekleşmesi daha çıkmadı. Önümüzdeki günlerde Kasım dış ticaret ve cari işlemler dengesi, Mart başında ise hem Şubat enflasyonu hem de 1995 büyüme hızı ve millî gelir hesapları yayınlanır. O arada hükümet işinin ne olacağı da belirginlik kazanır.

Şunu söylemeliyim. 1996'da enflasyonun benim de aralarında olduğum karamsarların beklentilerinden daha düşük düzeyde gerçekleşeceği gibi bir his var içimde. Elimde ampirik kanıt yok. **Bu sadece bir sezgi.** Ama geçmiş deneyimlerden biliyorum ki, Türkiye'nin anlaşılmasında ve öngörülmesinde sezgilere çok rol düşüyor. (11 Şubat 1996)

DIŞ POLİTİKA VE İSTİKRAR

Türkiye her anlama bir tezatlar ülkesi. Şaka ile karışık yaptığımız bir gözlem vardı. Dünya ekonomisi iyi giderken Türkiye krize girer. Dünya ekonomisinde yavaşlama olunca, mutlaka Türkiye rekor büyüme hızları tutturur. **“Herkes gider Mersine, biz gideriz tersine”** özdeyişi bunu güzel özetliyor.

Şu sıralarda, ekonomi ile dış politika arasında ciddi bir tezat yaşanıyor. Yıl başında Gümrük Birliği devreye girdi. Ekonomi hukuki ve kurumsal açıdan dışa açılmasını tamamladı. Fiilen de, tarihinde hiç bir zaman olmadığı kadar **açık bir ekonomi** oldu.

Aynı anda, dış politikada farklı bir süreç yaşanıyor. Türkiye, 1980'lerin sonunda bölgesinde ve hatta dünyada önemli bir oyuncu haline gelmeye başlamıştı. Eminim arada hatalar da yapılıyordu. Ama, Türkiye çok yanlı bir dış politika uygulamaya başlamıştı.

Son dönemlerde bu eğilimin hızla ters yüz edildiğini gözlüyoruz. Türkiye dış politikada **içine kapanıyor**. Dünya düzeyinde sorumlulukları olan bir büyük ülke gibi davranmıyor. Kısır dış politika çekişmelerinin içine çekiliyor.

Tezat burada. Ekonomi hızla tam anlamı ile açık bir ekonomi haline gelirken, dış politika dinamiklerinin buna uyumlu olmasını beklemeyiz misiniz? Üstelik, uyumlu bir dış politika, ekonominin dışa açılmasının getirilerini yükseltecek etki de yapacaktır.

Bir Makale

Foreign Affairs iki ayda bir yayınlanıyor. Amerika'nın dış politika konusunda en önemli dergilerinden biri. Belki de en önemlisi. Ocak-Şubat 1996 sayısında, Türkiye'ye de gelen Yale Üniversitesi profesörlerinden tarihçi **Paul Kennedy**'nin iki doktora öğrencisi ile beraber yazdığı bir makale yayınlandı.

Konusu, Amerikanın soğuk savaş sonrasındaki dış politika stratejisi. **“Pivot devletler ve ABD Stratejisi”** adını taşıyor. **“Pivot devlet”** ile, kendi bölgesinin kaderini olumlu yada olumsuz etkileme olanağı olan ülkeleri kastediyor. Amerikan dış politikasının bu ülkelere yoğunlaşması gerektiğini savunuyor.

9 ülke sayılıyor: **Meksika ve Brezilya; Cezayir, Mısır ve Güney Afrika; Türkiye; Hindistan ve Pakistan; ve Endonezya.** Her biri için kısa açıklamalar yapılıyor.

Temel hedef olarak ise **“istikrar”** kavramını alıyor. Bugün ve yakın gelecekte, bölgeleri savaşa, iktisadi bunalımlara, isyan ve iç savaşları götürecek gelişmelerin engellenmesini, Amerika açısından bir numaralı amaç olarak görüyor.

Dünyanın tek süper gücü ABD için dış politikadaki eksen değişimini göstermesi açısından çok ilginç. Artık soğuk savaş döneminin **“güvenlik”** hedefi tahtını kaybetmiş. ABD'ye yönelik ciddi bir güvenlik tehdidi olmadığı kabul ediliyor.

Yerini **“istikrar”** almış. İstikrar, siyasi ve ekonomik gelişmenin önkoşulu. Barışla özdeş bir sözcük. İstikrarsızlık ise, hem siyasi gelişmeyi hem de ekonomik büyümeyi engelleyen bir çatışma ortamına tekabül ediyor.

Amerikalı Gözü ile

Makalede Türkiye'ye ayrılan bir tek paragraf. Önce Cezayir değerlendiriliyor, ardından Türkiye. Amerika'dan bakınca Türkiye'nin nasıl görüldüğünü anlamamıza imkan verdiği için ilginç buldum. Okuyucularıyla paylaşmak üzere tercüme ettim. İşte, bir paragrafta Türkiye özeti.

“Türkiye, Cezayir kadar politik ve ekonomik açıdan zayıf ve hassas değil. Ama stratejik değeri çok daha büyüktür. Doğu ile Batı, Güneyle Kuzey, Hristiyanlıkla İslam arasındaki çoklu kavşakta yer alıyor.

Boğaziçinden binlerce kilometre uzaktaki ülkeleri etkileme potansiyeli var. Soğuk savaş sırasında NATO'nun güneydağı kanadının temel direği oldu. Her ne kadar birkaç kez geciktirilse bile, genişlemiş Avrupa Birliğine üye olmak üzere çok önceden müracaat etti.

Türkiye sağlam bir iktisadi büyüme performansı gösterdi ve müreffeh bir orta sınıfa sahip. Ancak, diğer pivot ülkeleri rahatsız eden sorunlar onun için geçerli. Nüfus ve çevre baskıları, ciddi etnik azınlık çekişmesi ve

radikal İslami köktendinciliğin canlanması gibi sorunlar, ülkenin genç demokratik kurumlarını ve anlayışlarını sınavdan geçiriyor.

Pek çok dış sorun da var. Yunanistan'la, Kıbrıs üstüne sert bir rekabeti, Ege adaları ile ilgili sınır anlaşmazlıkları ve Makedonya sorunu var. Suriye ve Irak'la Fırat sularının denetimi konusunda büyüyen bir tartışma söz konusu. Orta Asya'nın müslüman ülkeleri ile ilişkiler ise çok hassas.

Demokratik, hoşgörülü ve müreffeh bir Türkiye, bütün bölge için bir yol gösterici, bir cazibe merkezi olacaktır. Etnik veya dini iç savaşlara gömülmüş, yada başka ülkelere müdahale etme hırsları taşıyan bir Türkiye ise, Amerika'nın çıkarlarına sayılmaz denecek kadar çok yoldan zarar vereceği gibi, NATO yandaşı stratejistlerden İsrail'in dostlarından NATO kadar herkesi çok rahatsız edecektir". (15 Şubat 1996)

LAİKLİK VE ENFLASYON

Refah'ın seçimden birinci parti çıkması ve koalisyon ortaklığının gündeme gelmesi laiklik tartışmalarını alevlendiriyor. Siyasi konjonktür, iktisatçıları da bu konulara girmeye teşvik ediyor.

RP'nin nasıl olup da seçimde bu kadar başarılı olduğu önemli bir analiz konusu. Köşe yazarları arasında yoğun biçimde tartışılıyor. Hükümet ortağı olmasının ekonomiye nasıl etki yapacağını ise daha öngöremiyoruz.

Ekonomi için, özellikle koalisyonda bakanlıkların nasıl dağılacağı belirleyici olacak. ANAP'ın ne ölçüde ekonominin dizginlerini elinde tutacağı şimdilik bilinmiyor (Bu yazıyı, Cumartesi günü Erbakan-Yılmaz toplantısından önce yazıyorum).

Kendi hesabıma ben laiklikten çok **enflasyona takmış durumdayım**. Okuyucularım, her fırsatta yüksek enflasyona karşı çıktığımı biliyor.

Türkiye'nin sanayileşmesini sürdürebilmesi, işsizlik sorununu çözebilmesi ve gelir dağılımını düzeltebilmesi için mutlaka ve mutlaka enflasyonun rakip ülkelerdeki düzeye indirilmesi gerektiğini savunuyorum.

Sık sık, "**sıfır enflasyonun**" mümkün ve zorunlu olduğunu yazdım. Açıkça, hem ekonomi hem demokrasi açısından düşük enflasyonun hayati önemini vurguladım.

Ciddi Bir Şaka

Erbakan'ın son hükümet ortaklığı 1978'de bitmiş. Yani, RP 18 yıldır Türkiye'nin yönetimine katılmıyor. Geri kalan tüm partiler ve liderler, öyle yada böyle, 1978-96 arasında sorumluluk almışlar.

18 yıldır Türkiye'yi yöneten hükümetlerin hepsine müşterek ne özellik bulabiliriz diye düşündüm. Bulmak zor olmadı. **Hepsi enflasyoncu**. Hiç biri enflasyon sorununu çözmek üzere ciddi bir çaba göstermemiş.

Tam tersine, büyük bir bölümü, enflasyonu azdıracak ne kadar popülist politika varsa tereddüt etmeden uygulamış. Erbakan'ın da ortak olduğu İkinci Milliyetçi Cephe hükümeti iktidardan düşeli beri, enflasyon sürekli yükselmiş. İzin verirsiniz **şaka olarak** basit bir mantık oyunu yapalım.

- 1) Türkiye 18 yıldır laik hükümetlerce yönetiliyor.
- 2) 18 yıldır enflasyon devamlı yükseliyor.
- 3) Demek ki enflasyonun nedeni laikliktir.

Şaka tabiki. Bu mantığın yanlış olduğu kolayca kanıtlanabilir. **Laiklik enflasyonun nedeni değildir ve olamaz**. Ancak, kendilerine laik diyen yönetimlerin enflasyonu çok sevdiği de ampirik bir olgu. Somut bir gerçek.

Şimdi olaya iktisatla, mantıkla fazla haşırneşir olmamış sıradan bir vatandaş (anglosaksonlar "**sokaktaki adam**" der) açısından bakalım. RP karşıtı laik iktidarların biri geliyor, biri gidiyor. Her seferinde enflasyon yükseliyor.

Vatandaşın aklına, "**yahu, bu enflasyona acaba laiklik mi yol açıyor?**" diye bir soru takılmaz mı? İçine bir kurt düşmez mi?

Atatürk Enflasyona Düşmandı

Laiklik konusuna girip Atatürk'ten söz etmemek olmaz. Refah karşıtlarının tümü Atatürkçü olduklarını iddia ediyorlar. Neyin Atatürk'ün mirası olduğu, neyin olmadığı tartışmasına girmek istemiyorum.

Ancak, **enflasyon konusunda Atatürk'ün tavrı çok net**. Birinci Dünya Savaşında enflasyonun nasıl korkunç bir şey olduğunu yaşamış. Kendi yönetiminde asla tekerrür etmemesine kararlı.

Kurtuluş savaşını düşünün. Tarihimizin en zor, en karanlık günleri. Ona rağmen para basılmıyor. Eldeki imkanlarla idare ediliyor. 1923'ten sonra da öyle. 1930'da Merkez Bankası kuruluyor. Gene para basılmıyor. Bütçe hep denk, hatta fazla veriyor.

Sayılara bakmak yeterli. 1923-1938 arasında Türkiye'de toptan eşya fiyatları endeksi **100'den 74'e geriliyor**. 1940 yılında bile endeks sadece 94.

İtiraz edenler çıkabilir. Büyük Buhran nedeniyle fiyatların düştüğü söylenebilir. Doğru. Ancak, şu anda da dünyada enflasyon yüzde 1-3 arasında dolaşiyor. Demek ki, hükümetlerin enflasyon yapmaya niyetleri varsa, dünyadaki fiyatlar hikaye.

Bu perspektiften bakınca, **bir hükümet ne kadar yüksek enflasyona neden oluyorsa, o kadar Atatürk karşıtı diyebiliriz**. Bu durumda, 1991-95 arasındaki DYP-CHP koalisyonu Cumhuriyet tarihinin en Atatürk karşıtı hükümeti olarak görülüyor.

4 yılın ortalama yıllık enflasyonu **yüzde 77**. Fiyatlar 4 yılda tam 11 katı artmış. Döviz ise neredeyse 12 katı artmış. Bu bir rekor. Cumhuriyet tarihinde hiç bir hükümetin yanına bile yaklaşmayacağı bir rekor.

Gayri ihtiyari sormak ihtiyacını duyuyorum. Türkiye'nin demokratikleşmesini ve gelişmesini **tkayanlar** acaba Erbakan ve RP mi, yoksa inanılmaz bir sorumsuzluk içinde Türkiye'yi yüksek kronik enflasyona mahkum eden hükümetler mi?

Mutlu Bayramlar

Okuyucularımın mübarek Şeker Bayramını kutluyorum. Bir sonraki Şeker Bayramına çok daha düşük bir enflasyon oranı ile girmemizi temenni ediyorum. (18 Şubat 1996)

HOŞGÖRÜ

Dünkü Yeni Yüzyıl'da, "**Şeytan Ayetlerinin**" yazarı **Salman Rüşdi** ile yapılmış bir söyleşi vardı. Fransız L'Express dergisinden tercüme edilmiş. Rüşdi'nin son romanı "**Mağriplinin son soluğu**" İngiliz ve Amerikan eleştirmenlerden çok iyi tepki aldı.

Ama anavatani Hindistan'da gene sorun çıkardı. Bu kez Rüşdi'ye karşı tavır alanlar **köktendinci Hindular**. Romanda, Shiv Sena Partisinin liderini temsil eden kişi için çok kötü şeyler yazıldığını iddia ediyorlar.

Nitekim, romanın Bombay'da satışı yasaklandı. Rüşdi'nin her yazdığı, bir şekilde bazı bağnazları rahatsız ediyor. Hemen tehdide, yasağa başvuruyorlar. Bir türlü, yalnız bir sanatçıya karşı hoşgörülü olmayı içlerine sindiremiyorlar.

Rüşdi dogmalara karşı isyanı seslendiriyor. Pozisyonunu en iyi kendisi özetlemiş. "**Laikliği minareye, melezliği saf ırka, kozmopolitliği kültürel ilericiliğe, demokrasiyi ona karşı olanlara tercih ediyorum.**"

Bağnazlığın tek kaynağı hiç bir zaman sadece dini inançlar olmadı. Milliyetçiliğin ne kadar çabuk ırkçılığa dönüşebildiğini hepimiz biliyoruz. Üçüncü dünya milliyetçiliğinin ilerilik adına kültürel düzeyde nasıl tüm kozmopolitliği düşman ilan ettiğini de yaşayarak öğrendik.

Çevremizde, din adına olduğu kadar, sol adına, gelişme adına, ilerilik adına, ulus adına demokrasiyi rafa kaldırmaya arzulu insanlar gördük. Hemen hepsi bilgili, kültürlü, eğitimli insanlardı. Müşterek özellikleri, kendilerinden farklı düşünenlere tahammülleri olmamasıydı.

Özgürlükler rejimi ancak ve ancak toplumun büyük çoğunluğunda **hoşgörünün** yaygınlık kazanması ile mümkün oluyor. Benden farklı olana, farklı düşünene hoşgörü ile yaklaşmayı, ona varolma ve kendisini ifade etme hakkını vermeyi kabul etmediğim sürece, benim de özgür bir toplumda yaşama olanağım olmayacak.

İslam ve Demokrasi

ANAP-RP koalisyonu kurulurken, bildik tartışmalar yeniden canlanacak. Türkiye'nin seçkinlerinin önemli bir bölümünün kafasında tereddütler var. Soruyu açık ve seçik olarak sormak lazım.

İslam dini ile demokrasi arasında, diğer semavi dinlerde raslanmayan türden bir karşıtlık, bir zıtlık var mıdır?

Laiklik kutuplaşmasının iki ucundaki azınlıkların bu soruyu "**evet**" diye cevaplandıklarını görüyoruz. Zıtların birliği gibi. Dindar kesimlerin içinde ciddi

demokrasi düşmanlığı taşıyanlar mevcut. Laik kesimlerin içinde ise, tüm dindarların demokrasi düşmanı olduğunu düşünenler çok.

Benzer şüphelerin başka ülkelerde de olduğunu unutmamalıyım. Amerika'da, İtalya'da, Belçika'da, vs. hristiyanlar, İsrail'de museviler, Hindistan'da hindular arasında böyle **güçlü kutuplaşmalara** raslanıyor.

Her inanca, hoşgörüsünü kaybedecek kadar katı kurullarla inananlar oluyor. Her toplumda, tüm dindarların hoşgörüden uzak olduğunu kabul edenler çıkıyor.

Buna rağmen, hristiyan, musevi, hindu, vs. farklı dinlerden toplumlarda özgürlüğe ve demokrasiye izin veren bir **hoşgörü ortamı** kurulabildi. Ve yaşamını son derece başarılı bir şekilde sürdürüyor.

Aynı şeylerin müslüman Türkiye'de olmaması için bir neden göremiyorum. Eğer geçmişte olmadıysa, bunun nedenini **İslam dinine** atfetmekte zorlanıyorum. 70 yıllık hoşgürsüzlük ortamının ve antidemokratik uygulamaların faturasının İslam dinine çıkartılamayacağı çok açık.

Ya gelecekte olmazsa? Bir gün mutlaka olacak. Olsa olsa biraz gecikir. Gecikirse, bunun nedenini gene İslam dininde değil, dindar ve laik seçkinlerde aramak lazım. Özgürlük, demokrasi ve hoşgörü ortamını bir türlü içlerine sindiremedikleri için.

Bayramın İçinden

Bayram günleri geçmişe çağrışımları yoğunlaştırıyor. Uzun bir tarih kesitinde oluşmuş müşterek belleğimizi ön plana çıkartıyor. Ritüelleri, ahlaki değerleri, dünyadaki yalnızlığımızı hafifletecek tüm diğer kurgularımızı hatırlatıyor.

Gazetelerde **Ortodoks Patriği Bartholomeos'un, Hahambaşı David Asoe'nin, Ermeni Patrik Vekili Mutafyan'ın, Süryani Patrik Vekili Sinan Çetin'in** Bayram kutlamalarını okuyunca duygusallaşıyorum.

Mirasçısı olduğumuz **Osmanlı İmparatorluğunun** dini mozayigi ve onu mümkün kılan hoşgörü ortamı aklıma geliyor. Farklı din, mezhep ve etnik kökenden dostlarımızla kendi özel yaşamımızda nasıl kaynaştığımız gözümün önünden geçiyor.

Kendi geleceğimizde ve inançlarımızda varolan hoşgörü ile çağdaş dünyanın bize öğrettiği özgürlükler arasında pekala **köprü kurabileceğimize** inancım artıyor.

İlk Paskalya'da yada Hamursuz'da, sünni ve alevi dini önderlerin ve cemaat liderlerinin hristiyan ve musevi dini liderlere yollayacakları mesajları okumak istiyorum. Abdülmelik Fırat'ın özgürlüğüne kavuştuğu, kavganın, şiddetin yerini diyalog ve hoşgörünün aldığı bir Türkiye'yi özleyorum.

Güneşli bir Bayram gününde, dünle yarın, teknoloji ile gelenek, inançla özgürlük arasındaki bu büyük sentezi mümkün kılacak **hoşgörü ortamını** kuracağımıza olan özgüvenim bir kere daha pekişiyor. (22 Şubat 1996)

ÇÖZÜM BAŞKANLIK SİSTEMİDİR

Türkiye ekonomisinin en büyük sorunu siyaset olmaya devam ediyor. **Devlet iyi yönetilmezse**, sivil toplum ve reel ekonomi ne kadar güçlü olursa olsun, bir noktada tıkanmaya mahkumdur.

Bir yerde hepimiz bunu biliyoruz. Bugünkü sorunlar **tek tek bizlerden** kaynaklanmıyor. Başımıza gelenler işçimiz az çalıştığı için, müteşebbisimiz risk almadığı için, mühendisimiz, bankacımız, pazarlamacımız yetersiz olduğu için gelmiyor.

Tam tersine. İnsanlarımız çalışıyor, direniyor, üretiyor, satıyor. Ama boşyere. Çünkü, kamu yönetiminde inanılmaz bir **sorumsuzluk ve savurganlık** hakim. Siyasi yapı, toplumun tüm enerjisini ve üretimini bir kara deliğe atıyor.

Türkiye neredeyse 6 aydır aslında hükümsüz. Çiller'in kişisel hırsı ve kaptisleri ile bir maceradan diğerine koşuyoruz. Baskın erken seçim sorunları büsbütün ağırlaştırdı. ANAYOL gerçekleşmedi. ANAP-RP koalisyonun çok ciddi sorunları olacak.

Halbuki Türkiye'nin **güçlü bir yürütmeye** ihtiyacı var. Devletin A'dan Z'ye elden geçmesi, işler hale getirilmesi gerekiyor. Vergi reformu yapılmalı. Sosyal güvenlik kurumlarını iflasın eşiğinde. Özelleştirme hızlanmalı.

Altyapı hızla erimeye başladı. Elektrik kesintileri yaygınlaşıyor. Faizler dünya rekorunu kırıyor. Eğitim ve sağlık tamamen çökmüş durumda. Devlele ilgili neye dokunsak elimizde kalıyor. Hepsi tamir edilmeli.

Kim yapacak bunları? Bugünkü bölünmüş ve kutuplaşmış parlamentodan çıkacak zayıf koalisyon hükümetleri mi? Liderlerin ağzına bakan milletvekilleri mi? Moralsiz, siyasileşmiş, evine ekmek götüremeyen bürokrasi mi?

Başkanı Halk Seçsin

Siyasi sistemde **köklü reformları gerçekleştirmeden** ekonominin ve toplumun sorunlarının çözülemeyeceğini artık anlamalı ve kabul etmeliyiz. Bunların başında, yasama ve yürütmenin seçilme biçimi ve karşılıklı ilişkileri geliyor.

Parlamentar sistem yürümüyor. Bunu açık ve seçik olarak görüyoruz. Sadece Türkiye'de değil. Başka yerlerde de yürümüyor. İstikrarlı ve etkin bir kamu yönetimi üretilmiyor.

Zaten yapay bir sistemdir. Çıkış noktasında krallık kurumu vardır. **Meşrutî krallıkların** zorunlu olarak ürettiği bir rejimdir. Çünkü onlarda devletin başı kral veya kraliçedir. Seçimle gelemeyiz.

Ama bir Cumhuriyette, hem devletin hem de yürütmenin başı olacak kişinin neden seçmen tarafından doğrudan seçilmediğini mantıken açıklamak mümkün değildir.

Evet. Soruyorum. **Neden yürütmenin başını vatandaş doğrudan seçmesin?** Demokrasi halkın kendisini yönetecek kişileri doğrudan seçmesi değil mi? Öyleyse, neden yürütmenin başını biz seçmiyoruz da milletvekilleri

seçiyor?

Bu sorular cevapsızdır. Nitekim, son dönem dünya tarihine bakmak yeter. Bir tek ülke örneği gösterilemez ki, Başkanlık sisteminden parlamenter sisteme geçsin. Tersi ise sıradan bir olaydır.

Demokrasiye yeni geçen tüm ülkelerde, yürütmenin başını halk seçiyor. Geçenlerde Filistin'de başkanlık seçimi yapıldı ve **Arafat** büyük bir oyla kazandı. Doğrusu, Filistin'in bile bizden öne geçmiş olmasına içim cız etti.

Yılmaz Kazanırdı

Önerilen sistemin ana hatlarını özetlemek istiyorum. Yürütme ve yasama dönemi dört yıldır. Cumhurbaşkanı ve Meclis seçimleri aynı tarihte yapılır. Seçim tarihi sabittir ve ne Başkan ne de Meclis tarafından değiştirilemez.

Başkanlık seçimi iki turludur. Birinci turda, adaylardan biri oyların yarısından fazlasını alırsa, seçimi kazanır. Yoksa, en çok oyu alan iki aday ikinci tura girer. Biri mutlaka seçmenin yüzde 50'sinden fazlasının oyunu alarak seçilir.

24 Aralık seçimlerinde bu yöntem uygulansa ne olurdu? İlk turda kimsenin kazanamayacağı açık. Mevcut oy yapısında, **ikinci tura Erbakan ve Yılmaz kalacaktır.** Yılmaz ikinci turu rahat alırdı.

Çiller kişisel karizması ile ilk turda Yılmaz'dan daha fazla oy almayı becerirse, o zaman da Çiller seçilirdi. Burada önemli olan kimin seçildiği değil. Birisi mutlaka seçiliyor. Ve **vatandaşın çoğunluğu tarafından seçiliyor.**

Avantajları Çok

Sistemin başka avantajları var. **Milletvekillerinin Bakan olması yasaklanıyor.** Böylece, hem milletvekilliği hem de Meclis şahsiyet kazanıyor. Milletvekillerini de iki turlu sistemle dar bölgeden seçince, karşımıza gerçek bir Meclis çıkıyor.

Bir yanda doğrudan seçimle gelen **güçlü bir Başkan yani yürütme.** Başkan siyasi sorumluluk taşıyor. Vatandaşla bire bir ilişkisi var. Karşısında yürütmeden bağımsız ve her biri bileğinin hakkı ile seçilmiş milletvekillerinden oluşan **güçlü bir yasama organı.**

Toplumun talep ve arzularının siyasete ve devlete yansımaları için daha iyi bir ortam tahayyül edemiyorum. Başkanlık sistemi, devletin **iyi yönetilmesinin şartlarını** sağlıyor.

Sistemin bir başka cazibesi de, **dönem kısıtlaması.** Pek çok ülke, aynı kişinin iki dönemden fazla başkanlık yapamayacağını Anayasa'sına koyuyor. Yani aynı kişi en çok sekiz yıl Başkan olabiliyor.

Düşünsenize, Türkiye'de bu sistem 1960'dan beri geçerli olsaydı, Demirel 1973'de siyasetten **emekliye** ayrılacaktı. Darbesiz filan, Anayasa gereği. Özal da 1991'de siyaseti bırakacaktı.

Bunlara başkalarını da eklemek mümkün. Kısacası, daha ucuz, daha etkin, daha demokratik bir devlet, velhasıl **daha iyi bir kamu yönetimi istiyorsak**, mutlaka Başkanlık sistemine geçmek zorundayız. (25 Şubat 1996)

TEŞEBBÜS RUHU

Genç arkadaşım Atatürk havaalanında rasladım. Akşamüstü, تنها bir saati. Eşim Nilüfer Göle Hong Kong'da katıldığı bir konferanstan dönüyordu. Onu karşılamaya gitmişim. Uçak rötar yaptı. Dostum aynı uçakla gideceği için, sohbet vaktimiz oldu.

Eski adıyla Seylan, yeni adıyla **Sri Lanka'ya** gittiğini duyunca şaşırđım. Türkiye nire, Sri Lanka nire? Hikayesini anlattı. İlginç bulduğüm için sizlerle paylaşmak istiyorum.

Ünlü bir kahve markasının Türkiye distribütörü olduğunu biliyordum. Yanında başka ürünler de satıyordu. Sri Lanka'ya gidiş nedeni **çay işine** girmekmiş. Malum, Sri Lanka dünyanın sayılı çay üreticilerinden.

Türkiye'de de Seylan çayı tutuluyor. Ama amacı sadece Türk pazarı değildi. Seylan çayının Karadeniz çayları ile harmanlanıp ihracat potansiyeli olduğunu söyledi. Nitekim, Adana'lı bir müteşebbis bunu önceden keşfetmiş.

Sıkı durun. Adana'lı bir firma, Seylan'dan ithal ettiği çayları kendi markası altında paketleyip **Orta Asya Cumhuriyetlerine ihraç ediyormuş**. Bölge pazarında önemli bir pay almış.

İnanamadım. Bir kaç kez soru sorup tekrarlattım. Eskiden duyardık. İtalyanlar bizden aldıkları zeytinyağını işşileyip kendi markaları altında tüm dünyaya satıyor diye. Hayret ederdik. Anlaşılan şimdi tersi de olmaya başlamış.

Türkiye Seylan'dan aldığı çayları kendi markası altında dünyaya ihraç eder olmuş. İsmi bile bilmediğim Adana'lı müteşebbisin olağanüstü **yaratıcı gücü ve enerjisi** beni çok etkiledi.

Genç arkadaşım aynı şeyi bu kez **Avrupa piyasası** için yapmayı planlıyordu. Seylan çayını bizim Rize çayı ile harmanlayacaktı. Sonra, paketleyip kendi markası ile Almanya'ya ihraç edecekti.

Neden Almanya? Çünkü, oradaki işşçilerimiz zaten önemli bir pazardı. Bu arada, yavaş yavaş Almanlar da bizimkilerden çay içmesini öğrenmeye başlıyordu. Bir kere Alman piyasasına girilince, diğer AB ülkeleri daha kolay olacaktı.

Kahve ithalatını yaptığı firmanın dağıtım ağı da ek bir avantaj gibi duruyordu. Bana projelerini anlattı. Yurt dışından döviz kredisi bularak Türkiye'deki yüksek faiz sorununu nasıl **"by-pass"** ettiğini öğrendim.

Vehbi Koç

Her gün böyle binlerce müteşebbis, binlerce yeni projeyi başlatıyor. Bu insanlar, Türkiye ekonomisinin dinamizmine imzalarını atıyor. Kimi eski Sovyetler Birliğinde yada Doğu Avrupa ülkelerinde yatırım yapıyor. Kimi, Türkiye'ye yoktan döviz kazanç yolları yaratıyor.

Başkaları, Türk ürünlerini dünyanın dört köşesine satma mücadelesi veriyor. Müteşebbislerimiz, büyük bir direnç ve azimle, enflasyona ve yüksek faizlere rağmen, ekonomiyi canlı tutuyor.

Vehbi Koç'un vefatını duyunca, hemen aklıma bunlar geldi. Çünkü Vehbi Bey, **Cumhuriyetin ilk müteşebbislerindendi**. Sonradan en başarılı işadamı ve sanayicisi oldu. Ama esas özelliği, Türkiye'de teşebbüs ruhunun daha gelişmeye başlamadığı dönemlerde yaptıklarıdır.

Koç'la rahmetli babamın Ankara "**Taş mektepte**" aynı dönemde okumuşlar. Koç babamdan bir yaş büyükmüş. Çocukluk günlerimden itibaren, arada sırada evde adı geçirdi.

Babam, Vehbi Bey'in çok akıllı olduğunu, yanına da kendisinden akıllı insanları toplamasını çok iyi bildiğini söylerdi. Ona göre, başarısının sırrı buradaydı. Yanına hep **çok parlak insanlar** almış, onları yanında tutmasını becermişti.

Vefatı ile, bir dönemi kapatmış oluyoruz. Cumhuriyetin özel sektör sanayini kuran ilk neslin aramızdaki **son temsilcisi** Vehbi Beydi. İktisat literatüründe bu süreç "**ilkel birikim**" şeklinde adlandırılıyor.

Herşeyin sıfırdan başladığı bir dönem. Sermaye yok, müteşebbis yok, mühendis yok, hatta çalışacak işçi bile yok. Her atılan adım bir ilk oluyor. Sonra ilkler birikmeye başlıyor.

Yavaş yavaş modern bir sanayi toplumunun altyapısı kuruluyor. Vehbi Koç, gerçekleştirdiği **sayısız ilklerle** bu altyapının kurulmasına çok önemli katkılar yaptı. Ailesine ve yakınlarına başsağlığı diliyorum.

Kolay Ama Zor

Şimdi işimiz hem daha kolay, hem de daha zor. Daha kolay. Çünkü, müteşebbisin önünü açan çok önemli gelişmeler oldu. Sadece ulaşım ve haberleşmeden değil. Finans sektöründen eğitim kurumlarına, bugünün Türkiye'si her alanda dünden çok daha iyi durumda. Bu ortam, müteşebbisin işini kolaylaştırıyor.

Ama, aynı anda daha zor. İlkel birikim sırasında, ithalat yasaktı. Tüketici bilinçli değildi. Kalite önemsizdi. Rekabet yok denecek kadar azdı. Bugünün müteşebbisi ise içeride ve dışarıda tüm dünya ile **fiyat ve kalitede** rekabet etmek zorunda.

Teşebbüs ruhu yüksek bir ekonominin uzun dönemde mutlaka başarılı olacağına inanıyorum. (29 Şubat 1996)

BEKLE VE GÖR

ANAP ve DYP'nin hükümet konusunda anlaşmaları geçtiğimiz haftanın en heyecanlı serüveni oldu. Daha hükümet tam kurulmadı. Çünkü, iki partinin parlamentoda **güvenoyu** için yeterli sayısı yok. Ama, bir şekilde bu sorunun aşılacağı varsayılıyor.

RP'nin hükümette yer almasına karşı olan kesimler bir haftadır neredeyse bayram yapıyor. **İyimserliğin** dalga dalga başkalarına da yansıdığını görüyoruz. Bir rahatlama, hatta küçük bir sevinç havası seziliyor.

Gazete başlıklarına bakılırsa, ANAP-DYP önderliğinde kurulacak koalisyon Türkiye'nin bütün önemli sorunlarını **derhal çözecek**. Piyasaların da bu olumlu psikolojik ortamdan etkilendiğini izliyoruz.

Türkiye'nin büyük çoğunluğu, **düzgün bir kamu yönetimine** susamış durumda. Esas sorunların devletin kötü yönetilmesinden kaynaklandığını biliyor. Siyasi sınıftan gelen en küçük olumlu işarete, "**artık akılları başlarına gelmiştir**" diye umutlanıyor.

Pişmiş aşı su katmak istemem. Ancak, objektif temelleri olmayan umutların daha sonra **büyük yılgınlıklara** yol açabileceğini de unutmamak gerekiyor. Erken iyimserlik kısa dönemde psikolojik olarak bizi rahatlatılabilir. Ama, esas sorunu çözmez.

Bu gibi durumlarda atasözlerini hatırlamakta yarar var. Ne demiş atalarımız? "**Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer**". Son 8 yıllık siyasi deneyimlerimize bakınca, yeni hükümetle ilgili beklentileri biraz "**üfleyerek**" formüle etmekte yarar görüyorum.

Kamuoyunu oluşturan kesimlere önemli bir görev düşüyor. Toplumda zaten varolan "**dereyi görmeden paçaları sıvama**" adetine kendimizi kaptırmamalıyız. Tam tersine, beklentilerin gerçekçi düzeylerde oluşmasına çalışmalıyız.

Siyasette Toparlanma

Yanlış anlaşılmasın. Ben de ciddi iyimserlik işaretleri görüyorum. Ancak, bunlar daha çok **orta dönemde** sonuç verecek türden. En önemlisi, Türkiye siyasetinde bir süredir devam eden bölünme ve parçalanma eğilimlerinin dibe vurmuş olması.

24 Aralık seçimlerinden 3 gün önce yayınlanan yazımda, siyasette toparlanma sürecinin başladığını saptamıştım. Kısa bir alıntı yapalım.

"**Bence, 24 Aralık seçimleri, siyasetin toparlanması yönünde çok önemli bir aşama olacak. Bu seçimde de, dağınıklık sürecektir. Ancak, seçmenin, siyasi kadrolara çok önemli mesajlar vereceğine inanıyorum.**

Bu mesajlar, bir sonraki seçimin sonuçlarını olumlu etkileyecek. 1991-95 arası, siyasi dağınıklığın dibe vurduğu dönem olarak tarihe geçecek. Önümüzdeki parlamento döneminde, toparlanmanın ilk işaretlerini göreceğiz."

Dediklerimiz çıkıyor. 1987 sonrasında kamu yönetiminde yaşanan hızlı bozulmanın arkasındaki en önemli nedenlerden biri, merkez sağdaki düşmanlığa varan bölünme ve kutuplaşma idi.

Sonuç ne oldu? RP seçimlerden birinci parti çıktı. İki merkez sağ partinin toplam oy oranı ise yüzde 12 azaldı. 1991'de oyların yüzde 51'ini almışlardı. Bu seçimde ancak yüzde 39'unu alabildiler.

ANAP ve DYP'nin beraberce hükümet kurması, üstelik buna CHP'nin katılması veya DSP'nin dışarıdan destek vermesi, merkez partiler arasındaki **popülist rekabet ve yarışın** sona ermesi açısından çok önemli.

Bu da bizi umutlandırıyor. Türkiye siyasetinde taşların yavaş yavaş yerine oturmaya başladığını görüyoruz. Ülke sorunları karşısında, **orta ve uzun vadeyi düşünen**, sorumlu davranan hükümetlerin kurulma ihtimali artıyor.

Merkezdeki **siyasi konsolidasyon**, birbirlerinden oy çalmak için uzun dönemde ülkeye büyük zararlar verecek uygulamalara gözünü kırpmadan yeşil ışık yakan kısır siyaset anlayışının terkedilmesini kolaylaştıracaktır.

Mucize Yok

Ancak, kısa dönemde **bir mucize mümkün değildir**. Bunu bilelim. Örneğin, kamu maliyesindeki yapısal sorunlar çok ciddidir. Ortaki resim bir kaç küçük fırça darbesi ile düzeltilemez.

Reformlar zordur. Vergi reformu, vergi kaçırmanın büyük çoğunluğu rahatsız edecektir. Vergi ödememeye alışmış kesimler direnecektir. Harcama reformu, bürokrasinin duvarlarına çarpacaktır. Sosyal güvenlik reformu başlıbaşına bir alemdir.

Bunlara doğru dürüst çözümler getirilse bile, sonuçları ancak **birkaç yıl sonra** etkisini göstermeye başlayacaktır. Kısa dönemde, tam tersine, etkileri olumsuz bile olabilecektir.

Enflasyonla mücadele, kısa dönemde mutlaka toplumun az çok bütün kesimlerinin ödeyeceği bir fatura getirecektir. Faturanın hakkaniyetle dağıtılıp dağıtılmadığı siyasi spekülasyona açıktır. Gene kısa dönemde, sosyal sorunlar artacaktır.

Üstelik, hükümetin söz konusu reformları yapacak **siyasi iradeye** ne ölçüde sahip olduğu halen belirsizdir. Parlamentoda kanunları **hangi çoğunluğa** dayanarak çıkartacağı bilinmemektedir. İki partinin yürütmede nasıl **uyum sağlayacakları** ise başlıbaşına bir sorundur.

Bütün bu nedenler, yeni hükümetle ilgili beklentilerde daha dikkatli davranmak gerektiğini söylüyor. Önümüzdeki günlerde, her zamankinden daha fazla, kamuoyunun **ihtiyatlı, serinkanlı ve eleştirel** yaklaşımına ihtiyacımız olacak. (3 Mart 1996)

YENİ HÜKÜMET VE İSTİKRAR

Ben bu satırları yazarken, Mesut Yılmaz kabineyi Cumhurbaşkanına onaylatma hazırlığı yapıyor. Bir iki saat sonra **ANA-YOL hükümeti** resmen kurulmuş olacak. DSP grubu çekimser oy kullanma kararı aldığına göre, güvenoyu diye bir sorun yok.

Başbakan Yılmaz'ın önünde zor bir dönem var. Kendisi de çıtayı yüksek tuttu. 10 aylık bir sürede, özellikle ekonomik konularda çok ciddi kararların alınacağını her fırsatta tekrarladı.

Yılmaz'ın seçimlerden bu yana **çok başarılı bir strateji izlediğini** teslim etmek gerekiyor. ANAP seçimden üçüncü parti olarak çıktı. Muhalefette oy

kaybetmiş olması, aleyhine puandı. 24 Aralık sonrası günlerde, seçimin **tek mağlubu olarak** Yılmaz'ı ilan edenler çoktu.

İki ay içinde çok şey değişti. Parlamento aritmetiğinden en iyi yararlanan ANAP oldu. Anahtar parti rolünü üstlendi. Meclis Başkanı ANAP'tan seçildi. Şimdi de, üçüncü partinin lideri ve seçim mağlubu Yılmaz, kamuoyuna umut veren bir hükümetin Başbakanı olarak karşımızda.

Bu durumda, Başbakan Yılmaz'dan beklentilerimiz artıyor. Hükümeti kurarken kullandığı yeteneklerini, şimdi **devleti daha iyi yönetmek için seferber etmesini** talep etmeye hakkımız doğuyor.

Öncelik Enflasyonla Mücadele Olmalı

Salı gecesi 32.inci Gün programında Mehmet Ali Birand'la konuşurken, Yılmaz **"bu hükümet bir icraat hükümeti olacaktır"** dedi. Birand'ın hatırlatması üzerine, **"icraat ve reform hükümeti"** diye düzeltti.

Adına ister "icraat" diyelim ister "reform", ekonominin bir numaralı gündemi **enflasyonla mücadeledir**. Enflasyonun önce denetim altına alınması, sonra da hızla tek haneli sayılara çekilmesidir.

"1994 Bunalımı" ardından IMF ile imzalanan **"stand-by anlaşması"** gereği, 1995 yazbaşına kadar Türkiye bir stabilizasyon paketi uyguladı. Aslında nisbeten başarılı da oldu. Ancak, seçim ihtimalinin belirmesi ile birlikte, tekrar seçim ekonomisine geçildi.

Yani, **musluklar gene gevşetildi**. Bütçe açığı hızla büyüdü. Para arzı da onu takip etti. Millî gelir rekor düzeylerde büyümeye başladı. Ekonomi hızla ısındı. Enflasyon ve döviz kuru ile ilgili hedefler rafa kaldırıldı.

Dolayısı ile ithalat ve diğer döviz giderleri ihracatın ve döviz gelirlerinin üstünde artmaya başladı. Kasım ayında cari işlemler dengesi **tarihimizin en büyük açığını** verdi. Bir tek ayda 860 milyon dolar cari açık oluştu.

Bütün bu gelişmeler, yeni hükümeti gündeminde en ön sıraya enflasyonla mücadeleyi koymaya zorluyor. Türkiye mutlaka bir **istikrar paketini** devreye sokmak zorunda.

Türkiye ekonomisinde **geleceğin anahtarı enflasyon**. Enflasyon düşürülemediği takdirde, ekonominin istikrara kavuşması söz konusu değildir. Enflasyonla mücadelede sonuç alamadığı sürece, bu hükümetin ekonomi programı başarısızlığa mahkum.

Nasıl Bir İstikrar Paketi?

Hükümet programı yayınlanmadığı için, nasıl bir istikrar programı uygulanacağını daha bilmiyoruz. Sanırım önümüzdeki birkaç gün içinde önümüzü daha net görebilir hale geleceğiz.

Bir konunun altını çizmek istiyorum. Enflasyonu düşürmek için kullanılacak tedbirler, **ayrıntılarda** büyük farklılıklar gösterebilir. Örneğin faiz ve döviz kuru politikalarında belirli manevra alanları oluşabilir.

"Her yiğidin bir yoğurt yeyişi vardır" misali, kimisi çok devalüasyonla gerçekleşir. Başkası, devalüasyonu yavaşlatıp döviz kuru "nominal çıpa" olarak kullanır. Buna göre, kullanıcılar faiz politikaları da değişir.

Ancak, bütün başarılı programların müşterek özelliği, **kamu maliyesinde disiplinli sağlanmasıdır**. Büyük kamu açıklarına dokunulmadığı sürece, faiz ve döviz kuru gibi parasal araçlara dayanarak enflasyonda kalıcı bir iyileşme elde edilemez.

Başka bir deyişle, istikrara yönelme **geçici** kalır. Bir, en çok iki yıl sonra, enflasyon tekrar hızlanır ve istikrarsızlık artar. Türkiye geçmişte bu tür deneyimler yaşadı. Başbakanım Yılmaz ve ekibinin bunlardan ders almış olmaları gerekiyor.

Açıklanacak istikrar programının ana unsurları **vergi ve harcama reformu** olmadığı takdirde, iç ve dış piyasaların bunu ciddiye almaları söz konusu değildir. Yeni hükümet, ekonomide başarıya ulaşmak istiyorsa, kamu maliyesinin yapısal sorunlarına neşter atmak zorundadır.

KİT'lerin özelleştirilmesi ve sosyal güvenlik sisteminin yeniden düzenlenmesi, harcama reformunun içinde yer alır. Ancak, en az bunlar kadar önemli olan, vergi sisteminde yapılacak değişikliklerdir.

Vergi kaçağı bugünkü düzeyde kaldığı ve **yüksek gelir ve kurumlar vergisi oranları** devam ettiği sürece, kamu maliyesinin sorunlarına kalıcı çözüm getirmek mümkün olmayacaktır.

Yeni hükümetin kamu maliyesi ile ilgili tasarruflarını çok yakından izleyeceğiz. (7 Mart 1996)

BÜTÇE AÇIĞI

Yeni hükümetin ekonomide başarılı olması **maliye politikasını sıkabilmesine** bağlıdır. Maliye politikasını kullanmadan, sadece para politikası ile kalıcı bir istikrar sağlama olanağı yoktur.

Nitekim, 1988'den bu yana, Türkiye kamu açıklarına dokunmadan **sıkı para ve yüksek faizlerle** durumu idare etmeye çalıştı. Varılan nokta ortadadır. 8 yıl sonra, enflasyon hala yüzde 70'lerin üstünde seyretmektedir.

Arada, büyüme hızında çok tehlikeli dalgalanmalar yaşandı. "1994 Bunalımı" sırasında, hiperenflasyonun ucundan dönüldü. Hikayedeki gibi, **"dere tepe düz gittik, bir de baktık ki bir arpa boyu yol gitmişiz"**.

Bu nedenlerle, önümüzdeki günlerde kamu maliyesinde olup biteni çok yakından izlemek gerekiyor. Kamuoyunun projektörleri kamu açığına tutması, hükümetin işini kolaylaştırıcaktır.

1995 Sayıları

1995 yılı konsolide bütçe sonuçları yayınlandı. Durum pek parlak değil. 1994 yılına kıyasla, kamu giderleri kamu gelirlerinden daha hızlı artmış. Sonuçta, bütçe açığı 1995'de enflasyonun epey üstünde, **yüzde 110** oranında yükselmiş.

Bütçenin toplam gelirleri **1.405 trilyon TL**. 1994 yılına kıyasla yüzde 87'lik bir artışa tekabül ediyor. İlk bakışta olumlu bir artış gibi duruyor. Ancak, 1995 yılında ekonominin yüzde 7 büyüdüğünü unutmamak lazım.

Özellikle ithalatta büyük bir patlama oldu. 1995 ithalatı yüzde 50 civarında artarak 35 milyar dolara ulaştı. Bu durumda, gerek ithalattan alınan KDV'de, gerek diğer vergi gelirlerinde daha yüksek bir artış olması gerekirdi.

Toplam bütçe harcamaları **ise 1.721 trilyon TL**. Harcamalardaki artış yüzde 91. Personel harcamaları yüzde 84, yatırım harcamaları yüzde 33 artmış. İkisi de, gelir artışından daha yavaş.

İç borç faizleri yüzde 104 yükselmiş. En büyük artış ise **SSK'ya ödenenlerde**: yüzde 309. Mutlak olarak hala küçük, sadece 59 trilyon TL. Fakat böyle giderse, birkaç yıl içinde SSK açığı bütçe açığını bile geçecek.

KİT'lere yapılan transferlerdeki artış yüzde 116. Harcama artış oranının üstünde. Özelleştirmedeki gecikmelerin devlete ve ekonomiye maliyetini bu sayıdan izleyebiliriz.

Bütçe açığı **317 trilyon TL** olarak gerçekleşmiş. Nakit açığı biraz daha düşük; 294 trilyon TL. Ancak, bu konu şaibeli. Geçici hesaplarla, nakit açığının 100 trilyon TL'ye yakın bir bölümünün 1996'ya aktarıldığı yönünde işaretler var.

Faiz-Öncesi Denge

Bütçenin analizinde önemli kavramlardan biri "**faiz-öncesi denge**". Anglosaksonlar "**primary balance**" diyor. Toplam harcamalardan iç ve dış borçlar için yapılan faiz ödemelerini düşüyoruz. Elde edilen sayıyı toplam gelirlerle karşılaştırıyoruz.

Gelirler fazla ise, devletin faizlerin hiç olmazsa bir bölümünü normal gelirlerinden ödediği anlaşılıyor. "**Faiz-öncesi açık**" varsa, durum vahim demek. Çünkü, devlet o zaman maaşları bile borç olarak ödüyor.

1995 yılında, iç ve dış borç toplam faiz ödemeleri **576 trilyon TL**. Faiz, bütçe harcamalarının yüzde 34'ünü, gelirlerin ise yüzde 41'ini oluşturuyor. Faiz ödemeleri bütçe açığından büyük. Yani, "**faiz-öncesi denge**" **259 trilyon TL fazla** veriyor.

Dış borç faizi 101 trilyon TL. Bunu normal vergi gelirlerinden ödemişiz. İç borç faizi ise 476 trilyon TL. Demek ki, bunun 158 trilyon TL'sini, yani yüzde 33'ü gene vergi gelirlerinden ödenmiş. Geri kalan bütçe açığı. Onun için borç alınmış.

"Faiz-öncesi dengenin" önemli miktarda fazla vermesi, **olumlu bir şey**. Unutmayalım ki, iç borç faizlerinin bir bölümü enflasyon etkisini kapsıyor. Yani, reel iç faiz daha düşük. Benim hesaplarıma göre, 1995 yılında iç borç faizlerinde enflasyon payı **290 trilyon TL** civarında.

Bunu indirirsek, konsolide bütçenin **reel açığı 30 trilyon TL'ye** düşüyor. 1995 yılı ortalama dolar kurundan 700 milyon dolar kadar tutuyor. Yani bütçede ciddi bir açık görülüyor.

Bütçe Dışı Açık

Ne yazık ki, hikaye burada bitmiyor. **Demokrasilerde, devletin bütün harcamaları bütçeden geçer**. Dolayısı ile, bütçe açığı ve kamu kesimi borçlanma gereksinimi (KKBG) birbirine eşittir.

Türkiye'de durum farklı. Hükümetler, parlamento denetiminden **geçmeden** önemli harcamalar yapabiliyor. Büyük açıklar verebiliyor. Geçmiş yıllarda, toplam kamu kesimi açığının ortalama yüzde 50-60'ı bütçeden geliyor.

Geri kalanı, KİT'lerden, sosyal güvenlik kurumlarından, fonlardan, vs. kaynaklanıyor. Örneğin 1994 yılında konsolide bütçe açığı 150 trilyon TL. Diğerlerinin açığı da 170 trilyon TL. Toplam açık böylece 320 trilyon TL'yi buluyor.

1995 yılında, **bütçe açığı-bütçe dışı açık oranını yüzde 60-40** diye kabul edelim. Bu muhafazakar bir varsayım. Gerçek büyük bir ihtimalle gene yüzde 50-50 olacak. Birkaç ay içinde tüm sayılar yayınlanınca öğreneceğiz.

Buna göre, **bütçe dışı açık 215 trilyon TL**. Bütçe açığı ile toplayınca, 530 trilyon TL elde ediyoruz. Dikkat edilirse, toplam açık bütçedeki "**faiz-öncesi fazlanın**" 270 trilyon TL üstünde. Enflasyon faktörü düştükten sonra bile **250 trilyon TL reel kamu açığı kalıyor**.

İşte, ANA-YOL hükümetinin kapatmak zorunda olduğu kamu açığı bu. Yani kamuda 1995 fiyatları ile 250 trilyon TL'lik bir operasyon yapmak zorundalar. 1996 fiyatları ile **450 trilyon TL** demek. 5 milyar doların üstünde.

Sayılar, yeni hükümetin işinin hiç de kolay olmadığını gösteriyor. (10 Mart 1996)

SOSYAL GÜVENLİKTE BUNALIM

Geçen gün bir dostumla sohbet ederken, "**Hoca, şu SSK işini neden yazmıyorsun?**" diye sordu. "**Ortalık toz duman, biraz durulmasını bekliyorum**" dedim. Çünkü, Türkiye'de bir konu güncellik kazanınca, ilk başlarda inanılmaz bir kavram kargaşası oluyor.

Her kafadan bir ses çıkıyor. Yanlış anlamalar ortalığı kaplıyor. İdeolojik önyargılar bütün gücü ile devreye giriyor. İnsanlar birbirlerini söylemediklerini söylemiş olmakla suçlamaya başlıyor.

Velhasıl, serinkanlı ve akılcı bir "**iktisat politikası**" tartışması" yerine yoğun bir "**politik polemik**" oluşuyor. SKK ve diğer sosyal güvenlik kurumları hakkında yazmayı geciktirerek bu kez bunlardan kaçınmak istedim.

Aslında, kamu maliyesinin sorunlarından her bahsettiğimde, mutlaka bu konuya da değiniyorum. Eski yazılarıma baktım. **İki yıl önceden**, Türkiye'nin önünde çok ciddi bir sosyal güvenlik bunalımı olduğunu kaç defa yazmışız.

Bu soruna çözüm üretmeyi geciktirdiğimiz ölçüde, sorunun çığ gibi büyüyeceğini belirtmişiz. Statükoda ısrar ettiğimiz her günün, Türkiye'nin geleceğine ipotek koyduğunu hatırlatmışız.

Çok aldırın olmamış. Şimdi bunalım gelmiş kapıyı çalmış. Hala ne olup bittiğini anlamayanların çoğunlukta olduğunu görüyorum. Daha bir süre bu

“sağırılar diyalogu” devam edeceğe benzer.

Emeklilik Sigortası

Aslında işin özü çok basittir. İnsanların yaşlanıp üretken olamadıkları dönemlerde yaşamlarının sürdürebilmeleri için, üretken oldukları dönemde **tasarruf yapmaları** gerekir. Yaşlı günlerinde bu birikimlerini kullanarak güvenceli bir yaşama kavuşurlar.

Doğallıkla, vatandaşın bir bölümü bu ihtiyacı kendisi görüp, gerekli tedbirleri alır. Bir özel sigorta şirketinden **hayat ve emeklilik poliçesi** satın almak bunlardan biridir. OECD ülkelerinde çok yaygın olarak kullanılır.

Türkiye’de daha yaygın olan, gençlikte para biriktirip **gayrimenkule yatırmaktır**. Bunların kira ve rant şeklinde sağladığı getiri, elden ayaktan düştükten sonra da rahat bir yaşam sürdürmeye olanak verir.

Geleneksel kültürümüzde, **çok çocuk yapmak** da bu tür biri yatırım olarak görülürdü. Çocuklar daha sonra büyüklerine bakarlar. Kırdı, toprağın mülkiyetinin de yaşlı kişide olması işi kolaylaştırır.

Toplumsal sorun, bazı vatandaşların böyle tedbirli davranmaması halinde ortaya çıkar. Bunlar, gençlikte har vurup harman savurmanın bedelini, yaşlı günlerinde büyük sıkıntı çekerek ödemek zorunda kalırlar.

Bu da kamu vicdanını rahatsız edecektir. Dolayısı ile devreye toplumu temsilen **devlet** girer. Zorunlu emeklilik sigortasının amacı, tüm vatandaşları yaşlılıkta ele güne muhtaç olmayacak şekilde üretken dönemlerde **tasarruf yapmaya mecbur etmektir**.

Mükemmel bir emeklilik sigortası, sadece vatandaşın tüketim akımları ile ilgili olarak **zaman tercihini** değiştirir. Tasarrufun **mülkiyetine dokunmaz**. Yani biriken para gene o şahsa ait olur. Fakat, birikimini istediği zaman çekemez.

Sadece **kamunun belirlediği koşullarda** geri çekebilir. Bu koşul yaşlılık olabileceği gibi, sakatlık, ölüm, vs. gibi, neticede vatandaşın üretime katılma olanağını ortadan kaldıran başka bir durum da olabilir.

Türkiye’de Durum

Türkiye hiç bir zaman bu anlama bir güvenlik sistemine sahip olmadı. Bir sürü kanıt var. Birincisi, en baştan, **emeklilikle sağlık aynı kaba kondu**. Bir tek bu bile çok önemli bir kargaşanın tohumudur.

İkincisi, sigorta sadece **formel sektörde çalışanları** kapsıyordu. Yani, toplumun çok büyük kesiti sigorta kapsamı dışında bırakıldı. Onların çocukları, gecekondularını, vs. ile emekliliklerini güvenceye almalarında bir mahzur görülmedi.

Üçüncüsü, SSK ilk günden itibaren siyasi iktidarların popülist emellerine alet edildi. Birbiri ardına gelen iktidarlar, sigorta primlerini formel kesimden alınan ek **bir istihdam vergisi** gibi gördüler.

Emekli maaşlarına ve emeklilik yaşına ise, tarımda destek fiyatlarına yada KİT’lerde adam almaya yaptıkları muameleyi yaptılar. Oy toplamak için her fırsatta **maaşı arttırıp yaş sınırını düşürdüler**.

Doğallıkla, arada SSK’da yanlışlıkla bir kaynak birikirse üstüne konmayı da ihmal etmediler. **Deniz Gökçe**’nin yaptığı hesaplara göre, SSK’dan hükümetlerin “**çaldıkları**” kaynaklar 20 milyar doları buluyor.

Doğrusu bana az bile geldi. Daha ayrıntılı bir hesap, gerçek sayının bunun iki katı olduğunu kanıtlarsa hiç şaşırımmam. Neticede, tam bir **hilkat garibesi** ortaya çıktı.

Bugün SSK’dan maaş alan emeklilerden bir bölümü kendi tasarruflarının nemasının çok üstünde gelir elde ediyor. Başkaları ise, çok altında. Ama her halukarda, SSK’nın kimseye emekli maaşı ödeyecek birikimi yok...

Özet olarak söylemek istersek: Türkiye’de bir emeklilik sigortası sistemi yoktur. Deveküşü misali, uç desen uçmayan, koş desen koşmayan bir garip kurum vardır. Bu kurum iflas etmiştir.

SSK (ve Bağkur ve Emekli Sandığı) sürdürülmesi imkansız ve keyfi bir **yeniden dağılım mekanizmasına** tekabül ediyor. Bazı siyasetçiler istedikleri kadar kafalarını kuma soksunlar, mutlaka bu mekanizma A’dan Z’ye yeniden yapılanmak zorundadır.

İleride tekrar bu konuya geri döneceğiz. (14 Mart 1996)

SOSYAL GÜVENLİKTE ÇÖZÜMLER

Hepimizin bildiği bir gerçek vardır. Hastanın iyileşmesi için önce **hastaya doğru teşhis koymak** gerekir. Teşhis yanlışsa, hastalık tedavi edilemez. Yani, tedavi yöntemi doğrudan teşhise bağlıdır.

Hastalık ne kadar erken teşhis edilirse, gerekli önlemler zamanında alınacağından, o kadar az hasar yapacaktır. Örneğin, **erken teşhis** pek çok hastalıkta ameliyata gerek olmadan tedaviyi mümkün kılar.

Teşhiste veya tedavide gecikme halinde, daha radikal yöntemler devreye girer. Pek çok vakada **ameliyat** gibi önlemler zorunlu hale gelir. Bazen geç ve yanlış teşhis, iyileşecek bir hastalıkta **ölümcül** sonuçlar verir.

Perşembe günü yazımda, sosyal güvenlik kurumlarının iflas nedenini açıklamaya çalıştım. Türkiye’nin bu sorunu ele almakta çok geciktiğini ve bu nedenle reformun maliyetinin hızla yükselmekte olduğunu belirttim.

Bugün, çözümlerle ilgili temel eksenleri gözden geçirmek istiyorum.

Somut Öneriler Gerekliyor

İlk adım, hükümetin biran önce sosyal güvenlik kurumlarında nasıl bir reform istediğini **somut bir program ve Meclise sunulan kanun teklifleri** şeklinde kamuoyuna açıklamasıdır.

Bence bu çok önemli. Soyut düzeyde kalındığı sürece, tartışmalar boşyere oluyor. Her kafadan bir ses çıkıyor. Kimse bir şey öğrenmiyor. Kamuoyu fazla ilgilenmiyor.

Somut bir reform paketi, mecburen tartışmaların ayağını yere bastıracaktır. Her kesim, hükümet tasarısının kendisi için ne anlama geldiğini

değerlendirecektir. Ona göre, **neyi destekleyip neye karşı çıkacaklarını** saptayacaktır.

Hükümetin tasarısına karşı çıkanlar, **alternatif reform paketleri** hazırlayacaktır. Böylece, diğer öneriler de netleşmek ve somutlaşmak zorunda kalacaktır. Bu ise, gerek kamuoyunun gerek siyasi partilerin işini kolaylaştıracaktır.

Somut öneriler, **uzmanların** tartışmaya aktif olarak katılmasını teşvik edecektir. Çünkü, uzman için, ayrıntıları bilinmeyen bir reformu teknik düzeyde eleştirmek yada desteklemek çok zordur.

Demek ki, hükümetin kanun tekliflerinin Meclis'ten geçip geçmeyeceği gibi mülahazaları bir kenara atması gerekiyor. Geçmese bile, hükümet tasarısı sosyal güvenlik kurumlarındaki sorunların tephis edilmesi yolunda **çok önemli bir aşama** olacaktır.

Birleştir ve Böl

Reformun birinci ekseni, mevcut kurumsal kargaşaların bitirilmesidir. Şu anda varolan üç ayrı kurumun, yani SSK, Emekli Sandığı ve Bağ-kur'un **tek çatı altında birleştirilmesi** zorunludur.

Bildiğim kadar dünyanın hiç bir yerinde, insanların nerede çalıştıklarına bağlı olarak böyle bir ayırım yoktur. Vatandaşın özel kesimde veya devlette ücret ve maaşla çalışması veya kendi işinde çalışması sosyal güvenlik açısından neyi değiştirir ki?

Hedef, nerede ve nasıl çalışırlarsa çalışsınlar, üretime katılan ve katma değer yaratan tüm vatandaşları kapsayan **bir tek zorunlu emeklilik sigortası kurumunun** olmasıdır.

Böylece, halen bu üç kurumdan emekli olanlar arasında varolan büyük haksızlık ve eşitsizliğin gelecekte de sürmesi yolu kapatılmış olur. İdari ve hukuki açıdan çok önemli sorunlar giderilir.

Ancak, bu arada mutlaka **emeklilikle sağlık sigortası ayrılmalıdır**. Halen, SSK hem prim ödeyenlere hem de emeklilerine, Emekli Sandığı ise sadece emeklilerine sağlık sigortası hizmeti vermekte, Bağkur ise vermemektedir.

Sağlık sigortası tamamen apayrı bir kurum olarak tesis edilmelidir. Amaç, ilk aşamada müktesep hakkı olan kesimlere bu kurumdan hizmet götürmektir. Fakat, paralelinde, mevcut haksızlık düzeltilmeli ve tüm vatandaşları kapsayan zorunlu sağlık sigortası kurulmalıdır.

Ucuz Çözüm Yok

Artık bir gerçeği görmemiz gerekiyor. Geçmişte sosyal güvenlik politikasında yapılan hataların büyük bir faturası oluşmuştur. **Fatura, popülizmin doğal sonucudur**. Öyle yada böyle, birileri bu faturayı ödeyecektir.

İki olanak vardır. Birincisi, faturanın **vergi mükellefi tarafından** üstlenilmesidir. Akılcı ve hakkiyetli olan bu yöntem seçilecekse, üç kurum derhal **devletleştirilir**. Yani, bütün varlıkları ve yükümlülükleri hazineye devredilir.

Bundan sonra, mevcut emeklilerin maaşları **doğrudan bütçeden** ödenir. Halen prim ödeyen vatandaşların birikmiş tasarrufları **uzun vadeli devlet tahvili** biçiminde yeni kuruma defaten verilir.

Bu arada, iyi düzenlenmiş bir sistemle, isteyen vatandaşların bundan sonra emeklilik sigortasını **özel kurumlarda** devam ettirme hakkına sahip olmaları sağlanır. Böylece, sistemin gelecekte kendi kendini finanse edeceği ve bir daha bütçeye yük olmayacağı garantiye alınır.

İkinci yöntem, faturayı üç kuruma **prim ödemiş olanlara** çıkartmaktır. Reform yapılmadığı takdirde, eninde sonunda o noktaya gelinecektir. Ne demek istiyoruz? Çok basit.

Kurumlar iflas edecek ve **emekli maaşı ödeyemez** hale geleceklerdir. Böylece milyonlarca vatandaşımız uzun yıllar boyunca ödedikleri primlerin buhar olup uçtuğunu göreceklerdir.

Vatandaşın bir bölümüne gelecek garantisi vermek üzere kurulduğu iddia edilen sosyal güvenlik sistemi, yirminci yüzyılın en büyük **dolandırıcılık örneklerinden** birine dönüşecektir.

Ekonomide mucize çözümler yok. Matematik daima galip geliyor. Sosyal güvenlik kurumlarını bugünkü haline getiren politikacıları **o görevlere bizler seçtik**. Sorumluluk bizim. Faturayı da biz ödeyeceğiz.

Bu da böyle biline... (17 Mart 1996)

GÖRÜNEN KÖY KILAVUZ İSTER Mİ?

Son günlerde kamuoyunun çok ilgisini çekmeye başlayan konulardan biri de Yılmaz hükümetinin **bürokraside yapması beklenen atamalar**. Günler geçiyor fakat bir türlü anahtar görevlere atalamalar yapılamıyor.

Bundan ne anlam çıkarırız sorusu kafalarda. Olayın bir çok boyutu var. Birincisi, atanacak kişiler, bu hükümetin ne ölçüde bir **icraat hükümeti** olduğu hakkında bize son derece önemli ipuçları verecek.

Örneğin, siyasi baskı karşısında direnç gücü az üst düzey yöneticilerin tayini, aslında **popülist politikaların** süreceği şeklinde tefsir edilebilir. İktisat politikasında ciddiyet bir ciladan ibaret kalacak demektir.

İkincisi, atamalar Anayol'un ne ölçüde **uyumlu bir hükümet** olduğunun işareti. Başbakan Yılmaz'ın hükümetin kuruluş günlerinde belirttiği gibi, dört yada beş yıl yaşaması büyük ölçüde ilk altı ayın performansına bağlı.

Daha ilk günlerde önemli görevlere atanacak kişilerin seçiminde ciddi bir gerginlik olursa, bunun arkası gelir. İki partinin koalisyonu içine sindirmekte yaşadığı zorluklar daha da artabilir.

Üçüncüsü, 1996 yılında Türkiye ekonomisi **çok zor bir dönemeçten** geçecek. Acilen, geçen yıl uygulanan seçim ekonomisinin yarattığı tehlikeli dinamiklerin denetim altına alınması gerekiyor.

İstikrar programının başarılı olabilmesi için, iç ve dış piyasaların **güven duyması** son derece önemli. Bürokrat kadronun kişiliği ve nitelikleri burada

anahtar rol oynayacak. Güven ortamı yaratılmazsa, faturası çok yüksek olacaktır.

Kamu Açığı

Geçtiğimiz günlerde, 1995 yılında kamunun gerçek açığının **700 trilyon TL** olduğu şeklinde bilgiler gelmeye başladı. 15 gün önce bu köşede yaptığımız hesapta bu sayıyı en çok 620 trilyon TL olarak tahmin etmiştik.

Fiili durum daha kötü çıkıyor. 1995 yılı bütçe açığı 320 trilyon TL olduğuna göre, bütçe dışından gelen açık **480 trilyon TL** demektir. Yani kamu açığının yüzde 60'ı bütçe dışından geliyor.

Enflasyonun iç borç faizleri üstündeki etkisini düşüktükten sonra bile, 1995 yılı reel kamu açığı 500 trilyon TL. Aşağı yukarı **10 küsur milyar dolar** eder. Milli gelire oranı yüzde 6.5'a varıyor.

Yüzde 6.5, reel kamu açığı için son derece **tehlikeli** bir düzeydir. Nominal kamu açığı yüksek gibi duran İtalya ve Belçika gibi ülkelerde, reel açık yüzde 1-2 civarında dolaşır. Hatta, bazen pozitif olur.

Bu durumda, 1996 yılında maliye politikasında yapılması zorunlu daralmanın boyutu büyüyor. Tahminim, uluslararası kuruluşların ve finans piyasalarının toplam kamu açığında **7 milyar dolar** (yada 560 trilyon TL) civarında bir küçülme talep edecekleridir.

Bu yapılamadığı ölçüde, para politikası üstündeki yük ağırlaşacaktır. **Reel faizlerin daha da yükselmesi** gündeme gelecektir. Mali piyasalardaki istikrarsızlık ve mali bunalım ihtimali artacaktır.

Bunlar, içinde bulunduğumuz yıl içinde ekonomik bürokrasinin **ehil ve güvenilir ellerde** olmasının ne kadar hayati olduğunu gösteriyor.

Dövizde Tedirginlik

Döviz piyasalarından, satıcıların azaldığı alıcıların çoğaldığı yönünde işaretler gelmeye başladı. Bunun bir nedeni **mevsimlik** olabilir. Ancak, başka eğilimler de görüyoruz.

Kış aylarında döviz girişi azalır. Çünkü, Türkiye'nin döviz kazançlarının giderek üçte birinden fazlasını karşılayan görünmeyen kalemler düşer. İlkbahardan itibaren, turizm ve işçi dövizleri gelmeye başlayınca, döviz arzı da bollaşır.

Ama, bunu piyasalar da bilir. Dolayısı ile, şu anda döviz piyasasında görülen tedirginliği sadece mevsimlik faktörlerle açıklamak zor gibi duruyor. Önemli bir etken, hükümetin **nasıl bir iktisat politikası uygulayacağını** hala bilinmemesi.

Eğer Anayol hükümeti bir yandan kamu açığını kapatırken diğer yandan para politikasını iyice sıkmazsa, ekonominin dengelerinin kurulması işlevi **döviz kuruna** kalacaktır.

Yani, **devalüasyon hızlanacak** ve iç talep bu yoldan düşecektir. Başka bir deyişle, hükümetin yapmadığı istikrar paketini mali piyasalar döviz kuru aracılığı ile gerçekleştirecektir.

1994 yılında yaşadıklarımız, bu tür eğilimlerin belirmesi halinde, **Merkez Bankasına** çok büyük görev düştüğünü gösterdi. Merkez Bankası yönetiminin siyasi mülahazaları ön plana alıp piyasalara zamanında müdahale etmemesinin maliyeti çok yüksek olabiliyor.

Demek ki, döviz piyasası açısından da, bürokraside yapılacak atamalar çok önemli. Hükümet ortakları atamalarda gerekli özeni göstermez ve **dar siyasi çıkarlara** göre davranırlarsa, iktisat politikası açısından **kendi bindikleri dalı kesme** riskini taşıyacaklardır. (21 Mart 1996)

İSTİKRAR VE HIZLI BÜYÜME

Bu sütunda en çok vurguladığımız konu, **ekonomik istikrarın önemi**. Hızlı büyümek isteyen bir ülkenin mutlaka istikrarı sağlamak zorunda olduğunu her fırsatta ifade ediyoruz.

Enflasyona da ondan çok karşı çıkıyoruz. Yüksek enflasyon çok önemli bir istikrarsızlık kaynağı. Uzun dönemde mutlaka ekonominin performansını düşürüyor. Ekonominin **yavaş büyümesine** yol açıyor.

Arada sırada, iktisat literatüründe söylediklerimizi doğrulayan araştırmalar yayınlanıyor. Bunları okuyucuya duyuruyoruz. Amacımız, söylenenlerin sadece bir tek iktisatçının **sübjektif yargısı** olmadığını göstermek.

Böylece, okuyucuyu vatandaş ve seçmen olarak enflasyona ve getirdiği istikrarsızlığa karşı çıkması gerektiğine **ikna etmeye** çalışıyoruz. Şuna inanıyoruz ki, bir ülkede **yeterince vatandaş enflasyona yeterince güçlü şekilde karşı çıkarsa**, o ülkenin siyasetçileri enflasyonist politika uygulamaktan korkarlar.

Neyse, **American Economic Review**'nin Aralık 1995 sayısında ilginç bir makale çıktı. Büyüme hızındaki dalgalanmalarla ortalama hız arasındaki ilişkiyi dünya ülkelerinin deneyimine bakarak değerlendiriyor. Tam adı: **"Dalgalanmalar ve büyüme hızı arasındaki bağlantı hakkında uluslararası kanıt"** (yazar: Ramey ve Ramey).

İngilizce **"volatility"** sözcüğünü dalgalanma diye çevirdim. Aslında uçmak kökünden geliyor. Tam karşılığı herhalde **"uçuculuk"** olurdu. İstikrar kavramının tersini ima ediyor. Bir balon gibi en küçük hava akımında yerini ve çapasını kaybetme imajı yaratıyor.

Dünya Deneyiminden Kanıtlar

İşin özü çok basit. Kristof Kolomb'un yumurtası gibi. Büyüme hızı yıldan yıla büyük dalgalanmalar gösteren ülkelerin ortalama büyüme hızı, dalgalanmaların daha az olduğu ülkelere kıyasla **farklılık gösteriyor mu?**

Ortada bir sürü **istatistiki sorun** var. Örneğin, ülkelerin nüfus büyüklüğü, gelişmişlik düzeyi, petrol ihracatına bağımlı olup olmamaları, vs. büyüme hızındaki dalgalanmaları etkileyebilir.

Ayrıca, dalgalanmaların nasıl ölçüleceği de bir sorun. Ona göre, hangi verilerin kullanılması gerektiğini seçmek. Makale, bunları çok karmaşık yöntemler kullanarak birer birer çözüyor.

İki ayrı ülke grubu alınıyor. Birincisinde **92 ülke** var. İkincisi ise, ilk gruptan OECD üyesi olan **24 ülke** tarafından oluşturuluyor. Doğallıkla Türkiye her iki grupta yer alıyor. Doğu Bloku ülkeleri ve Çin dışında bütün önemli ekonomiler örnekte kapsanıyor.

Zaman serileri, ilk grupta 1960-85 arasındaki 25 yılı kapsıyor. İkinci grup için veri bulmak daha kolay olduğundan, onların 1950-88 arasındaki 38 yılı. Yani ilk grup için yapılan istatistik analizde, 92 ülkenin 25 yıllık büyüme hızı inceleniyor. İkinci grupta, 24 ülkenin 38 yılı.

Sonuçlar beklediğimiz gibi. **Bir ülkenin büyüme hızında dalgalanmalar artıkça, ortalama büyüme hızı düşüyor.** Hızlı büyüyen ülkeler aynı zamanda istikrarlı ülkeler. İstikrarlı ülkeler hızlı büyüyen ülkeler.

Türkiye, tahmin edeceğimiz gibi, **büyüme hızı düşük ama dalgalanmaları çok** grupta yer alıyor. Dünya deneyimi çok net şekilde yazdıklarımızı kanıtıyor.

1988 Sonrası Daha Kötü

Bu arada çok önemli bir noktayı belirtmeliyiz. İster 1950-88, ister 1960-85 arasını alalım, Türkiye'nin o dönemde yaşadığı dalgalanmalar 1989 sonrasına kıyasla çocuk oyuncağı gibi.

1950'lerde ve 1960'larda, ekonomide tarımın ağırlığı büyük olduğu için **doğa koşullarına** bağlı olarak yaşanan bir dalgalanma var. Ama, bugünle karşılaştırılmayacak kadar mütevazı oynamalar söz konusu.

Aynı araştırma 1989-95 arası için yapılsa, Türkiye herhalde bütün dünya rekorlarını kırardı. Hem büyüme hızının düşüklüğü, hem de dalgalanmaların şiddeti nedeniyle. Daha önce yazdık ama bir kere daha hatırlatmakta yarar var.

DYP-CHP koalisyonunun Türkiye'yi yönettiği 1992-95 yıllarında, ortalama büyüme hızı sadece ve sadece **yüzde 3.4'e** ulaşabildi. Yani nüfus artış hızının birazcık üstüne çıktı. O kadar.

Cumhuriyet tarihinde, İkinci Dünya Savaşı dönemi hariç, ekonominin bu kadar yavaş büyüdüğü bir başka 4 yıl bulmak imkansız. Ne "**Büyük Buhran**", ne 1970'lerde yaşanan kriz, hiç biri son dört yıl gibi olmamış.

Örneğin, 1923-95 arasındaki 72 yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 4.6. 1950-95 arası yüzde 5. Eğer 1950-90 arasını alırsak, ortalama büyüme hemen yüzde 5.3'e yükseliyor.

Son 4 yılda büyüme hızı artı yüzde 7 ile eksi yüzde 6 arasında dalgalanmış. Ama ortalama büyüme çok düşük. Nedenini bıkmadan tekrarlıyoruz: **yüksek enflasyon ve yarattığı istikrarsızlık ortamı.**

Enflasyon sorununu çözmeden istikrar mümkün değil. İstikrarın olmadığı yerde yüksek büyüme yok. Yüksek "**uçuculuk**" var. Büyük dalgalanmalar var. Dünya deneyimi bunu gösteriyor. Türkiye'nin deneyimi de bunu gösteriyor.

Yeni hükümetten mutlaka enflasyonu düşürecek tedbirleri acilen almasını talep etmeliyiz. (24 Mart 1996)

DEVALÜASYON HIZLANACAK

Çiller'in Başbakanlığında vatandaşın işi daha kolaydı. Çiller neye olmayacak derse, oraya yatırım yapınca mutlaka kazanıyordu. Çiller "**devalüasyon olmayacak**" mı dedi? TL'nin hızla değer kaybedeceği kesindi. Vatandaş, hemen parasını dövize yatırıyor. Hakikaten, kısa bir süre sonra devalüasyondan iyi kar elde ediyordu.

Aynı şekilde, Çiller "**faizler ya düşecek ya düşecek**" mi dedi? Faizlerin yükseleceğini böylece öğrenmiş oluyorduk. Artık dövizden vazgeçip TL'ye, Hazine bonolarına ve repoya geçme zamanı gelmişti. En karlı yatırım TL oluyordu.

Dünkü gazetelerde DYP'nin ekonomiden sorumlu iki bakanı, Ayfer Yılmaz ve Ufuk Söylemez'in "**devalüasyon olmayacak**" şeklindeki beyanatını okuyunca aklıma eski günler geldi.

Çiller ANAYOL hükümetine girmediğine göre, acaba piyasalara eskisi gibi işaret verme (!) görevini bu iki eski teknokrat taze bakan arkadaşımıza mı verdi diye düşündüm. Öyle ya, Çiller hükümette olmayınca, vatandaş neyin ne olacağını nasıl anlayacak? **Parasını ne zaman dövize yatıracağını nereden bilecek?**

Şaka bir tarafa, Ankara'nın havasından mı yoksa suyundan mı bilmem, ekonomiden sorumlu kişiler döviz kurunu kendilerinin belirlediğini zannediyorlar. **Piyasanın belirlediğini** çok çabuk unutuyorlar.

Hükümetin kendisinin denetlediği büyüklükler var. En başta **bütçe açığı ve para arzı** geliyor. Onların kararını hükümet ve parlamento veriyor. Döviz kuru, faiz haddi, enflasyon, vs. piyasalarda, ekonomiyi oluşturan milyonlarca karar alıcı tarafından belirleniyor.

Hükümet mensuplarının verdiği beyanatlardan da o kadar etkilenmiyor. İnsanlar artık ekonominin sayılarını okumayı öğrendiler.

Dış Ticaret Açığı

Aralık ayı dış ticaret sayıları dün yayınlandı. Böylece 1995 yılının kesin manzarası ortaya çıktı. Sayılar toplamda hiç korkutucu değil. Hatta makul bile sayılabilir. Ancak, içerdikleri eğilim fevkalade tehlikeli.

1995 yılında Türkiye ihracatını bir önceki yıla göre 3.5 milyar dolar yada yüzde 20 arttırıp **21.6 milyar dolara** yükseltmiş. İthalat ise 12.5 milyar dolar yada yüzde 53 artmış ve **35.7 milyar dolar** olmuş.

Buna göre, dış ticaret açığı da 9 milyar dolar yada yüzde 170 artarak **14 milyar dolara** çıkmış. Bu büyük bir sayı ama Türkiye'nin sürdüremeyeceği kadar büyük değil. Çünkü, görünmeyen ve diğer kalemlerden net 12 milyar dolara yakın döviz gelirimiz var.

Yani, esas döviz dengesini veren cari işlemlerde 1995 yılı **2.2 milyar dolarlık açıkla** kapanmış. Her yıl 1 milyar dolar yabancı sermaye ve bir o kadar da portföy yatırımı geldiğine göre, 1995 yılını ek dış borç almadan bitirme olanağını bulmuşuz.

Aralık sayıları ise çok kötü. İhracat 2.4 milyar dolar; ithalat ise 4.4 milyar dolar. **Aralık ayı dış ticaret açığı 2 milyar dolar.** Bu bir rekor. Cari işlemler rakamı daha yayınlanmadı ama benim tahminine göre Aralık ayında o da 1.3 milyar dolar açıkla bir rekor kıracak.

Bu tempo devam etse, 1996 yılı dış ticaret açığı 24 milyar dolara, cari işlemler açığı da 12 milyar dolara çıkar. **Demek ki bu tempo devam etmeyecek.** Etmeyecek çünkü edemez. Türkiye'nin bu çapta bir dış açık vermeye gücü yetmiyor.

Piyasanın Tepkisi

Döviz arzındaki nisbi bolluğun yerini yavaş yavaş bir nisbi kıtlığa bıraktığını bir süredir piyasadan izliyorduk. Geçen hafta okucumuzu uyardık. Önümüzdeki günlerde aynı eğilim sürecektir.

Ortada çok ciddi bir sorun yoktur. 1996 yılında TL'nin değer kaybının enflasyonun altında seyretmeyeceğini öngörmüştük. Bu durumda revizyon yapma ihtiyacı doğuyor. Devalüasyon, **enflasyonun bir miktar üstünde gidecek** demek daha doğru oluyor.

Şimdilik, TL'nin getirisi dövizin getirisinin üstünde kalıyor. Yakın gelecekte bu eğilimin değişmesi için bir neden görmüyoruz. Manzara ancak TL faizlerinde yapay düşüş arayışlarına girilirse değişir. Yoksa, devalüasyon hızlanır fakat geçiş yumuşak olur.

Piyasalar, dış açığın normal düzeylere çekilmesi için gerekli tedbirleri alacaktır. (28 Mart 1996)

TL AŞIRI DEĞERLİ Mİ?

Türkiye'de galiba hiç bitmeyecek tartışmalardan biri de **döviz kurunun ne olması gerektiği.** Gün geçmiyor ki, birileri TL'nin değerinin düşük yada yüksek olduğu konusunda bir beyanat vermesin.

Bir süredir, daha çok TL'nin aşırı değerli olduğu söyleniyor. Aşırı değerli ne demek? Döviz ucuz satın alıyoruz demek. Örneğin, iki gün önce, bir ihracat şirketinin sorumlusu "**sanayimizin rekabet edebilmesi için dolar 100 bin TL olmalıdır**" demiş.

Dolar bugün 70 bin TL olduğuna göre, onun hesabına göre TL yüzde 30 aşırı değerli. Ancak 100 bin TL olursa gerçek değerini bulacak. 100 bin TL'nin üstünde düşük değerli diyebileceğiz.

Bir ülkenin parası aşırı değerli olunca, ithalat ucuzluyor ve ihracat zorlaşıyor. Düşük değerli olursa ise, tersine, ithalat pahalılaşıyor ve ihracat kolaylaşıyor. Döviz kuru, bir ekonominin dış dünya ile ilişkisinde **en önemli parametrelerden biri.**

Aşırı değerli kur, ekonominin dış açık vermesi ihtimalini artırıyor. Düşük değerli kur ise dış açığı kapatıyor, hatta cari işlemler dengesinde fazla oluşmasına olanak sağlıyor.

Döviz Kuru ve Büyüme Hızı

Doğallıkla, döviz kuru tek başına her şey değil. Dış dengenin belirlenmesinde aynı derecede önemli bir başka faktör ise **iç talebin artış hızı.** Çoğu kere, büyüme hızı iç talep artışının iyi bir ölçüsü oluyor.

Aynı döviz kurunda, iç talebin hızlı yada yavaş artması dış dengeyi etkiliyor. Hızlı artan iç talep bir yandan ithalatta patlamaya neden oluyor, diğer yandan ihracatı düşürüyor. Tersine, iç talep düşüncü, ithalat gerilerken iç piyasada mal satamayan firmalar mecburen ihracata yöneliyorlar.

Yani, büyüme hızının iç talep kökenli nedenlerle yükselmesi halinde döviz kuru değişirse bile dış açık büyüyor. Aynı şekilde, büyüme hızı yavaşlayınca, döviz kuru değişirse bile dış açık küçülüyor, hatta artıya geçiyor.

Demek ki, bir dönemden diğerine dış açık değişirse, iki ayrı olaya birden bakmak zorundayız. **Döviz kuru ne yönde değişti? Büyüme hızı ne yönde değişti?** Ancak bunlara beraberce bakınca sonucu gerçekçi şekilde değerlendirebiliyoruz.

Terk

Döviz kurundaki değişimi ölçmek için kullandığımız kavramın adı **Tartılı Efektif Reel Kur.** Kısaca TERK diyoruz. Merkez Bankası tarafından her ay hesaplanıyor. Tartılı, çünkü sepette hem dolar hem mark var. Efektif, çünkü hem Türkiye'nin, hem de Almanya ve Amerika'nın enflasyonları hesaba katılıyor.

TL değer kazanınca, TERK yükseliyor. TL değer kaybedince, TERK düşüyor. Dış ticaret yaptığımız ülkelere kıyasla TL'nin satın alma gücündeki değişimleri saptamak açısından elimizdeki en sağlıklı göstergelerden biri.

6 milyar dolar cari işlemler açığı verdiğimiz 1993 yılında TERK'in ortalama endeks değeri 80.4 olmuş. 1994'de, endeks 64.5'a düşmüş. Buna göre, TL 1994'te **yüzde 20** değer kaybetmiş.

1995 yılında ortalama TERK 71.1'e çıkmış. 1994'e kıyasla TL yüzde 10 değer kazanmış. Ancak, 1993'le karşılaştırınca, TL'nin **yüzde 12** değer kaybetmiş olduğunu görüyoruz.

Merkez Bankasının son yayını Aralık 1995 için. Aralık'ta TERK endeksi 70. Buna göre, TL 1993 yılının yüzde 13 altında. Yılın ilk üç ayında ise

devaüasyonun toptan eşya fiyatlarındaki artışa paralel gittiğini biliyoruz. Demek ki, şu anda da aynı düzeyde.

Bu sayıların anlamı ne? Manzara çok açık. Şu anda TL'nin 1993 yılına kıyasla **yüzde 13 civarında düşük değerli** olduğunu görüyoruz. Döviz kuru açısından, Türk ekonomisinin rekabet gücünün aynı oranda artmış olduğunu söyleyebiliriz.

İstatistikler, TL'nin aşırı değerli olduğu yönünde bir işaret taşıyor. Evet, 1994 yılına göre TL bugün bir miktar değer kazanmıştır. Ancak, 1994 yılının yüzde 20'lik bir reel devalüasyona tekabül eden istisna bir yıl olduğunu da kabul etmek gerekiyor.

Dış Açık ve İç Talep

1995 yılının son çeyreğinden itibaren dış ticarete ve cari işlemlerde çok büyük açıklar görülmeye başladı. Yukarıdaki sayılar, bunun kökeninde döviz kurunun aşırı değerli olmasının yatmadığını kanıtlıyor.

Dış açığın nedeni döviz kuru değil. Çiller hükümetinin 1995 yazından itibaren uygulamaya soktuğu **seçim ekonomisi**. Hükümet, muslukları açıp popülist politikalar uygulamaya başlayınca iç talepte ani bir patlama oldu.

Aylık ithalatın Aralık ayında görüldüğü gibi 4.4 milyar dolara çıkmasına ve aylık dış ticaret açığının 2 milyar dolara ulaşmasına neden olan döviz kuru değildir. İç talebin popülist politikalar sonucu ani genişlemesidir.

Bundan ne sonuç çıkıyor? Muhtemel bir döviz bunalımına karşı çözümün esas unsuru **iç talebin kısılması ve büyüme hızının yavaşlatılmasıdır**. Devalüsyon değildir. Tam tersine, döviz kurunun enflasyonla mücadele için çapa olarak kullanılmasında yarar vardır.

Ya hükümet iç talebi kısıacak tedbirleri getiremezse? O zaman 1994'ün küçük çapta tekrarını yaşarız. İç tüketim hükümet tarafından düşürülmezse, **piyasalar mecburen devalüasyon yaparak iç talebi o yoldan kısarlar**. (31 Mart 1996)

KORKUNUN ECELE YARARI YOK

Tam 8 ay önce, 10 Ağustos'ta "**Büyüme Korkusu**" başlıklı bir yazı yazmışım. Çok iyi hatırlıyorum. Temmuz ayını Bellagio'da Rockefeller Center'da geçirmiştik. Türkiye'ye döner dönmez, ekonomide güçlü canlanma eğilimleri gördüm.

Kamuoyunu uyarmak gereğini hissettim. Türkiye, bir kez daha iç tüketim harcamalarının ve iç talebin ani yükselmesi tehlikesi ile karşı karşıya geliyordu. Böyle bir süreç bir kere başlayınca sonuçlarının ne kadar kötü olduğunu daha yeni yaşamış olmasına rağmen...

Ne yazık ki, korktuğumuz başımıza geldi. 1995 yılı büyüme sayılarını değerlendirmeden önce, 10 Ağustos'taki yazıdan bir alıntı yapmak istiyorum.

"Büyüme Korkusu"

"**Sağduyu**, ekonomide büyümenin iyi birşey olduğunu söylüyor. Öyle değil mi? Ekonomi büyüünce, fabrikalar daha fazla kapasite ile çalışacak. Daha fazla tüketim, daha fazla yatırım yapılacak. İşsizlik azalacak ve insanlar daha kolay iş bulacak. Bütün bunlar toplumun ve vatandaşın yararına duruyor. Olaya bu açıdan bakınca, büyümenin hızlanmasına karşı çıkmak, sağduyu ile çelişiyor.

Ama, profesyonel iktisatçıların büyümenin hızlanması karşısında son derece **tedirgin olduklarını** izliyoruz. Neden? Bu insanlar Türkiye insanının daha fazla tüketim ve yatırım yapmasını, daha kolay iş bulmasını istemeyen satılmış vatan hainleri mi? Yoksa, küçük siyasi hesaplarla hükümeti yıpratmaya çalışan muhalefet odaklarının temsilcileri mi?

Tabiki ikisi de değil. Sorun başka yerde. Sağduyu ile iktisat teorisi bazen çelişebiliyor. İktisatçılar da, hızlı büyüme istiyor. Ama, meslekleri onlara bir şeyi gerçekleştirmek için istemenin yetmediğini öğretiyor. Yanlış yöntemler kullanıldığı, hatalar yapıldığı takdirde, büyümenin kısa sürmesinden ve hızla **yeni bir bunalıma dönüşmesinden** korkuyorlar.

Çünkü, teori bu tür durumları öngörüyor. Türkiye'nin yakın tarihi, ve başka ekonomilerin daha önce yaşadıkları, uzun dönemli bir istikrar ve büyüme anlayışı üstüne inşa edilmemiş "**popülist**" politikaların, sonunda ekonomiye ve topluma çok büyük bir fatura ödetmekten başka bir işe yaramadığını gösteriyor."

1995'te Rekor Büyüme

1995 yılı ile ilgili Milli Gelir sayıları yayınlandı. Milli gelir rekor sayılabilecek bir düzeyde, **yüzde 8.1** büyümüş. Yurtiçi hasıla büyüme hızı biraz daha düşük: yüzde 7.3. Her ikisi de, Ağustos ayında korktuklarımızın başımıza geldiğini söylüyor.

İç talepteki toplam artış **yüzde 12.6'ya** çıkmış. Bunun yüzde 5.2'si özel tüketimden, yüzde 0.5'1 kamu tüketiminden, yüzde 2.2'si yatırımlardan, yüzde 4.7'si ise stok artışlarından kaynaklanıyor.

Dış dünyadan gelen talep ise **eksi yüzde 4.3**. Bunun da yüzde 1.5'u ihracattan, yüzde 0.8'i dış alem faktör gelirlerinden, eksi yüzde 6.6'sı ise ithalattan kaynaklanıyor.

Yani, iç talepteki büyük artış kısmen ithalat artışı tarafından emilmiş.

Ayrıca yüzde 0.2 istatistiki hata var. Sayıları toplayınca yüzde 8.1'lik milli gelir büyüme hızına ulaşıyoruz.

Bu tabloda hiç şüphesiz **olumlu işaretler de var**. Örneğin, **yatırımlar** bir önceki yıla göre yüzde 8.3 artmış. Ve büyüme hızına yüzde 2.2'lik katkı yapmış. Daha çok yatırım, bir sonraki dönemde daha çok üretim demek. Ekonomiye güçlendiren bir etken.

Aynı şekilde, **net dış alem faktör geliri** 1995'te yüzde 174 artmış. Ve büyüme hızına yüzde 0.8'lik bir katkısı olmuş. Çünkü, faktör geliri yüzde 18.2 artarken faktör gideri yüzde 1.8 azalmış. Döviz gelirleri açısından son derece sağlıklı bir gelişme olduğu kesin.

Ancak, iç tüketimdeki patlama ve bunun yol açtığı ithalat artışının uzun dönemde sürdürülmesinin olanaksız olduğu da çok açık.

İç Talep Nasıl Düşürülecek?

Bir süredir, Yılmaz hükümetinin mutlaka iç talebi düşürmek zorunda olduğunu vurguluyoruz. Bunun yolunun **sıkı maliye politikasından** geçtiğini söylüyoruz. Çünkü, 1995 yılındaki iç talep patlamasının ardında kamu açıkları yatıyor. 700 trilyon TL'nin üstünde olduğu sanılan kamu açığı, milli gelirin gene yüzde 10'una yaklaştı.

1996 için şu ana kadar ifade edilen bütçe açığı sayıları çok korkutucudur. Sadece bütçe açığının 1 katrilyon TL'yi geçeceği söyleniyor. Bu takdirde, **toplam kamu açığının 2 katrilyon TL'ye ulaşması beklenmelidir.**

Bu boyutta bir kamu açığı ekonomiyi tekrar çok tehlikeli maceralara itecektir. 2 katrilyon TL, Türkiye'nin olağan iç ve dış borçlanma ile finanse edebileceği düzeyin çok üstündedir.

Bu boyutta bir kamu açığı karşısında para politikasının tek başına etkin olacağını beklemek yanlıştır. **Mali piyasalarda çok ciddi sorunların oluşması kaçınılmazdır.** Bir noktadan sonra, ekonomi faizdeki yükselmelere duyarlılığını kaybetme riski ile karşı karşıya gelecektir.

Kamu açığından beslenen hızlı talep artışının yaratacağı büyük dış ticaret ve cari işlemler açıkları, **döviz piyasalarında** önemli dengesizlikler yaratacaktır. Kur oynamaları denetim dışına çıkacak, enflasyon yeniden hızlanma trendine girecektir.

Hükümetin acilen kamu açığını küçülterek iç talebi kısacak tedbirleri devreye sokması gerekmektedir. Son yayınlanan sayılar durumun fevkalade ciddi olduğunu gösteriyor. Türkiye'nin kaybedecek vakti yoktur. (4 Nisan 1996)

İYİMSERİN SIKINTISI

Ocak ve Şubat ayları enflasyonu beklediğimiz altında çıkınca umutlanmıştık. "**Umut fakirin ekmeği, ye Mehmet ye**" derler. Umut iyimserin de ekmeği. İki ay sayılar daha iyi çıkınca, iyimser hemen "herhalde gereksiz karamsarlık yaptık, demek ki durum o kadar kötü değil" hissine kapılıyor.

Halbuki Türkiye'de **karamsar olmak uzun dönemde daha güvenceli.** Nasıl olsa birileri gelip ekonomiyi bozuyor. Sonuçta gelecekle ilgili olarak olumsuz tahmin yapanların haklı çıkması ihtimali daha fazla.

Benzer bir olayı geçen ilkbaharda cari işlemlerle ilgili olarak yaşadık. Ben açık vermez diyordum. Yılın son iki ayında yanlış anlaşıldı. Bir türlü yayınlanamayan kesin sayıları bekliyorum. **Özeleştirimi** yapacağım.

Mart ayı enflasyonu yüksek çıktı. Toptan eşya fiyatları yüzde 7 artmış. Tüketici fiyatları endeksi ise yüzde 5.6. Son on iki ay için enflasyon toptan eşyada yüzde 65.3, tüketici fiyatlarında yüzde 79.3 oluyor. Son on iki ay itibarıyla tüketici endeksinin hala toptan eşyanın 14 puan üstünde seyrettiğini görüyoruz.

Kaba bir tahminle, toptan eşya fiyatlarında daha 10 puana yakın bir düzeltme gereği olduğunu söyleyebiliriz. Bu da, enflasyonun **yüksek seyretmeye devam edeceğinin** çok önemli bir işareti.

Enflasyon Cephesi Sorunlu

Yılın ilk üç ayında enflasyon korkutucu bir düzeye yükselmiş durumda. Ocak-Mart dönemi üç aylık enflasyon **TEFE'de yüzde 24.3, TÜFE'de yüzde 19.5.** Pek çok OECD ülkesinde 10 yılda gerçekleşen enflasyonu Türkiye 3 ayda yapıyor.

Enflasyon geri kalan dokuz ayda bu tempoyu sürdürürse, TEFE **yüzde 140'lara** varır. Olur mu demeyin. Çok uzak değil, iki yıl önce, 1994'de toptan eşya fiyatlarındaki artış yüzde 150'ye ulaşmıştı.

Doğallıkla, yaz aylarında enflasyonun düşmesinin bekliyoruz. Malum, sebze meyve bollaşınca, bizim endekslerde önemli yer tutan gıda maddeleri ucuzlar. Enflasyon düştü gibi olur.

Ancak, bu her sene böyle olur. Örneğin geçen sene Mayıs-Ağustos arasında enflasyon yüzde 1.3 ile 2.3 arasında seyretmişti. Bu yıl o düzeylere düşmeyeceği kesin gibi.

Türkiye, **yüksek kronik enflasyon çevreselliğine** tekrar kapılmaya mahkum duruyor. Bir yandan kamu sektörü ürünlerine ve diğer temel girdilere **yüksek zam** zorunluluğu var. Kısa dönemde bütçe açığının denetimden çıkmasını engellemenin bir yolu bu zamlar. Diğer yandan, cari işlemlerdeki kötü gidişi durdurmak için **devalüasyon hızlanacak.** Bu konuyu hep vurguluyoruz. Eğer hükümet sıkı bütçe ve sıkı para politikaları ile büyümeyi yavaşlatamazsa, piyasalar mecburen TL'ye değer kaybettirecek.

Her iki etken, maliyet enflasyonunu hızlandırıcı etki yapacak. Geçen yıl Çiller hükümetinin seçim ekonomisi için uyguladığı "**düşük KİT zammı yavaş devalüasyon**" politikasının faturası bu yıla çıkıyor.

Sıkıntının Anatomisi

Bütün bunlar bildiğimiz şeyler, az çok bütün profesyonel iktisatçılar benzer analizleri uzun süredir yapıyor diyeceksiniz. Haklısınız. Bugün benim derdim Türkiye ekonomisinden çok kendimle.

İyimserliğime kızıyorum. Birkaç iyi sayı görünce, hemen gaza gelmeme sinirleniyorum. Bir yazarın hep karanlık tablolar çizmesinin hem kendine hem de okuyucusuna haksızlık olduğuna inanmama bozuluyorum.

Bir adım daha ileri gideyim. Türkiye ekonomisine bu kadar **güven duymakla** hata ettiğimi düşünüyorum. Biliyorum, şu 60 küsur milyon insanın çok büyük bölümü müthiş bir azim ve fedakarlıkla kendisinin ve ailesinin daha iyi koşullarda yaşamasını temin etmek için çalışıyor, debeleniyor.

Müteşebbisimiz ihracat yapıyor, risk alıyor, üretim tesislerini büyütüyor, işyeri açıyor. Emekçimiz, hiç bir sosyal güvencesi olmadan, daha düşük reel ücretle, daha uzun süre çalışmaya razı oluyor.

Ama bunlar yetmiyor. Çünkü bu 60 küsur milyon insanın kendi verdikleri oylarla seçtikleri yöneticiler, inanılmaz bir sorumsuzluk ve vurdumduymazlık içinde, ülkenin kaynaklarını **kısa vadeli siyasi çıkarları uğruna** har vurup harman savuruyorlar.

Üstelik de, bundan dolayı gene o 60 küsur milyondan bir müeyyide gelmiyor. Tam tersine, aynı yöneticileri **tekrar tekrar seçiyorlar**. Sorumsuzluğu, vurdumduymazlığı mükafatlandırıyorlar.

Böyle süregeliyor. Hiç değişmeyecekmiş gibi. Bana da arada sırada kendi iyimserliğime kızmak kalıyor. Ama derinden gelen bir ses, iflah olmayacağımı, arada sırada sıkıntılı yazılar yazsam da, **iyimserliğimi sürdüreceğimi** söylüyor. (7 Nisan 1996)

YÜKSEK EĞİTİMDE DARBOĞAZ

Medya, pazar günü yapılan üniversite seçme sınavının gene olaylı geçtiğini yazdı. Sanki **her geçen yıl işler biraz daha karışıyor**. Sınavı düzenleyen kurum bir önceki yılın hilelerine göre tedbir alıyor. O arada toplum yeni yöntemler geliştiriyor. Garip bir kaçma ve kovalama oyunu oynanıyor.

O arada, liseden mezun olan öğrenci sayısı **sürekli artıyor**. Bu sayının içinde artan bir oranın ailesi çocuklarının yüksek eğitim görmesi için **gerekli fedakarlıkları yapmaya** hazır. Halbuki, Türkiye'nin yüksek eğitim sistemi aynı tempoyu tutturamıyor.

Devlet aslında yeni üniversite açıyor. Ancak, gerek yer seçiminde gerek diğer konularda **politik nedenler** ağır basıyor. Yüksek eğitim görmek isteyenlerin talepleri göz önünde tutulacak yerde, kanunu çıkartan ve uygulayanların çıkarları ön plana geçiyor.

Neticede, devlet yüksek öğrenim arzı ile talebi arasında bir **uçurumun oluşmasına** seyirci kalıyor. Doğallıkla, böylesine büyük bir dengesizlik piyasa güçlerini devreye sokuyor. Türkiye, yabancı üniversiteler için inanılmaz bir pazar haline dönüşüyor.

Piyasanın Yenilikleri

Bu arada garip by-pass'lar yaratılıyor. Örneğin **Kıbrıs'ta açılan özel üniversiteler**. Aslında bu bir hile-i şerriye. Türkiye'de özel üniversite açmak fiilen yasak. Teorik olarak, vakıflar özel üniversite açabiliyor ama fiilen bu mekanizma çok zor işliyor.

Kıbrıs bu boşluktan yararlanıp, özel üniversiteleri teşvik ediyor. Tamamen Türkiye piyasasına yönelik bir sektör oluşuyor. Bu yıl Kıbrıs'taki okulların **15 binin üstünde** öğrenci alacağı tahmin ediliyor.

Yüksek talep karşısında arzın yetersizliği, iç piyasayı da yeniliklere zorluyor. Bunlardan biri, **yabancı üniversitelerin programlarını** Türkiye'de okutan ve öğrencilerinin onların diplomalarını almasını sağlayan özel eğitim kurumları. Önümüzdeki yıl, bunların sayısında bir patlama olması bekleniyor.

Bu konuda benim de birinci elden deneyimim var. **Portsmouth Üniversitesi** ve **London School of Economic**'in programlarını uygulayarak bu sektöre öncülük yapan **ISIS**'in (İstanbul School of International Studies) kurucularından biriyim.

Biz hemen "**korsan**" damgasını yedik. Ama, öğrenciler gelmeye devam etti. Ertesi yıl başka benzer programlar açıldı. Biz de öğrenci sayımızı yükselttik. Bu yıl, onlarca yeni okulun açılacağını duyuyoruz.

Biz orada durmadık. **Bilgi Eğitim ve Kültür Vakfı**'nı kurarak **İstanbul Bilgi Üniversitesi** için gerekli müracaatları yaptık. YÖK ve Bakanlık aşamalarını bir yıl önce geçtik. Bir yıldır, Sabancı, Işık, vs. başka vakıflarla birlikte üniversite kanunumuzun meclisten çıkmasını bekliyoruz.

Yat Alabilirsiniz Ama..

Türkiye'de **devletçi zihniyetin** bütün şiddeti ile hüküm sürmeye devam ettiği tek alan üniversite konusu. Başka hiç bir alanda böylesine katı bir devletçilik anlayışı kalmadı.

AB ile Gümrük Birliğine girince, fiilen sanayiden ve ekonominin büyük bölümünden devletçi zihniyeti kovmuş olduk. Devletçiliğin son kalıntısı KİT'ler ve devlet bankaları da birkaç yıl içinde şu yada bu şekilde özelleştirilecek. Özelleştirilmeyenler de batacak.

Hatta, sosyal güvenlik sisteminde **özel emeklilik sigortasını** tartışmaya başladık. Zaten, bugün de özel sigorta şirketleri hayat ve emeklilik sigortası hizmeti verebiliyor. Yakın bir gelecekte, özel emekliliğin iyice yaygınlaşacağını öngörebiliyoruz.

Ya yüksek eğitim? Çarpıcı bir örnek vermek istiyorum. Diyelim ki başarılı bir müteşebbissiniz ve iyi para kazandınız. Elinizde 5 milyon dolarlık bir kaynak var. Bununla ne yapacağınızı düşünüyorsunuz.

Bu parayı **kumarda** yemek isterseniz, devlet size karışmıyor. **Süper lüks bir yat** almak isterseniz de devletten izin almak zorunda değilsiniz. 1000 metre kare saray gibi **bir konak** yaptırmanıza da devletin itirazı yok.

Peki, siz bunlar yerine, "**ülkemin çok ihtiyacı var, bu para ile bir yüksek okul kurayım**" dersiniz ne olur? Yanarsınız. Senelerce uğraşmak, önce bürokrasinin kademelerini teker teker aşmak, sonra da Meclis'ten kanun çıkartmak zorundasınız.

Halbuki bir ilkokulu yada liseyi hemen açardınız. Kanuna gerek yok. Bira yada şarap fabrikasını, gazete yada televizyonu açmak için de kanun gerekmiyor. **Sadece üniversite için gerekli**. Bu işte bir yanlışlık olduğu çok açık.

Büyük İsraf

Devletçi zihniyetin Türkiye'yi giydirdiği deligömleğini daha anlaşılır hale getirmek istiyorum. Şu anda, toplumun **üniversiteye girişe hazırlık için harcadığı kaynak**, üniversiteye harcanan kaynağın üstüne çıkmıştır.

Yani, öyle garip bir sistem kurmuşuz ki, yüksek eğitime ayırdığımız kaynaklardan daha fazlasını kimin yüksek eğitimden yararlanacağını saptamak için kullanıyoruz. **Bu safkan bir israftır.**

Çocuklarımız üniversite sınavlarına hazırlanırken aslında hiç bir şey öğrenmiyorlar. Ama onlara bir şey öğretmeyen bu süreç için harcanan para, onları yarınlarına hazırlayacak yüksek öğretim için harcanandan daha fazla...

Bu işte bir yanlışlık yok mu? Türkiye'nin yüksek eğitim sistemini **hızla liberalleştirmesi** zamanı çoktan geldi, hatta geçiyor bile. (11 Nisan 1996)

BOŞVER HOCAM!

Bir dostuma rasladım. Geçen Pazar günü "İyimserin Sıkıntısı" adlı yazımı okumuş. Beni teselli etmek istedi. "**Boşver hocam, takma kafanı; sen kendi keyfine bak!**" dedi. Ben zaten kendi keyfime bakıyorum da, şu "boşver" lafı hoşuma gitti.

Bildiğim yabancı dillere, İngilizce ve Fransızcaya "boşver" nasıl tercüme edilir diye düşündüm. Bir türlü tatminkar bir ifade bulamadım. Anlaşılan bu adamlar **boşvermesini bilmiyorlar.**

İlginç bir soru var. Acaba zengin ve gelişmiş ülkeler öyle oldukları için mi boşvermesini bilmiyorlar? Yoksa baştan boşvermesini bilmedikleri için mi zengin ve gelişmiş ülke olmuşlar? Bu sorunun cevabını bilsek belki işler kolaylaşırdı.

Biraz daha araştırdım. Açmazın kökenlerine inmeye çalıştım. İşin özünü buldum gibi geldi. Sizlerle paylaşmak istiyorum. Bütün olay, **ufukta bir sorun belirince nasıl tepki gösterdiğimizde** düğümliyor.

Elektrik Kesintileri

Enerji Bakanı Hüsnü Doğan, son dört yılda yapılmayan enerji yatırımlarının faturasını sonbahardan itibaren ödemeye başlayacağımızı açıklamış. Yani bu kıs, 15 yıldır unuttuğumuz **elektrik kesintileri** geri geliyor.

Bir süredir, uzmanlar da kamuoyunu aynı yönde uyarıyordu. 1991'den bu yana, DYP-CHP koalisyonu uyguladığı popülist politikalar sonucu enerjiye kaynak ayıramadı. Yap-işlet-devret modelini de bilinmeyen nedenlerle işletemedi.

Neticede, Türkiye'nin elektrik talebi üretimin üstüne çıktı. Talebin bu şekilde gelişeceği **biliniyordu.** Bile bile ekonomi elektrik yetersizliği noktasına getirildi.

Gelişmiş ülkelerde, böyle bir durum ortaya çıkmıyor. Çünkü, kamuoyu uzmanlardan gelen uyarıları ciddiye alıyor. Medya sorunu sahipleniyor. Parlamento ve siyasi partiler seferber oluyor.

Ya bizde ne oluyor? Vatandaş böyle uzun dönemli sorunlarla pek ilgilenmez. İlgilenirse de, çözümünü daima **bireysel kurtuluştaki** arar. Müşterek soruna müşterek çözüm bulmayı denemez bile.

Yani, elektrik sıkıntısı ihtimali belirince, **jeneratör ve kesintisiz güç kaynağı** talebi artar. Eve yada işyerine jeneratör veya kesintisiz güç kaynağı konur. Ondan sonra varsın elektrikler kesilsin. Benimki kesilmiyor ki!

Halbuki, bu yöntem ekonomi açısından olabilecek **en pahalı** çözümdür. Küçük jeneratörlerle üretilen elektriğin kaynak maliyeti, büyük santralların beş, hafta on katına çıkabilir. Kesintisiz güç kaynağı ise zaten kıt olan mevcut elektriği kullanır.

Herkesin sorunu bireysel olarak çözerken yatırdığı parayı **santral yatırımında** kullansak, elektrik kesintisi sorunu hiç çıkmazdı. Ama biz bireysel çözümleri müşterek çözümlere tercih ederiz.

Su Sıkıntısı

Daha iyi bir örnek, özellikle İstanbul'da su sıkıntısı karşısında vatandaşın davranışdır. Hemen **depo yapar ve hidrofor koyarız.** Bunlara harcadığımız paraları toplayınca çok büyük meblağlar eder.

Dikkat edilirse, depo ve hidrofor İstanbul'a dağıtılan su miktarını arttırmaz. Sadece, bu yatırımı yapanın mevcut su miktarından **daha fazla pay almasını** temin eder. Deposu ve hidroforu olanlar arttıkça, olmayanlara daha az su kalacaktır.

Gene aynı gözlemi yapabiliriz. Depo ve hidroforlara harcanan para ile şehrin su sıkıntısını bütün vatandaşlar için çözmek mümkündür. **Gelişmiş ülkeler öyle yaparlar.** Onun için, kimsenin deposu ve hidroforu yoktur.

Biz, bu tür müşterek çözümlere boşveririz. Kendi sorunumuzu kendimiz çözüp keyfimize bakarız. Herkesin depo yapıp hidrofor koyması halinde tekrar başladığımız noktaya geri döneceğimizi düşünmeyiz bile.

SSK, Üniversite, Hava Kirliliği, Vs.

Yukarıdaki mantığı yaşamın pek çok alanına aynen uygulayabiliriz. **SSK mı batıyor?** Sen kendi geleceğini garantiye almaya bak. Herkes bunu becerirse, zaten SSK'nın battığından kimsenin haberi bile olmaz.

Üniversiteler mi yetmiyor? Demek ki lisedeki çocuğunu daha iyi bir hazırlık kursuna yollamalısın. Olmadı, nasıl olsa yurtdışına yada Kıbrıs'a yollarsın. Yollayamayan da kendi derdine yansın.

Hava kirliliği tehlikeli düzeylere mi çıktı? Şehrin dışına, hava kirliliği olmayan yörelere taşınma zamanı geldi demektir. Yarın oralar da kirlenirse biz daha daha uzaklara taşınırız. Taşınamayanlar düşünsün.

Enflasyon mu yükselecekmiş? Paranı dövize yatırınca akşam evde rahat uyursun. TL öyle olmuş böyle olmuş seni hiç ırgalamaz. Şimdi hükümet istediği kadar para bassın. Dövize zamanında geçmeyenler de dertlerine yansın.

Dostum haklı. İyimser olmamak için hiç bir neden yok. Türkiye'de her sorunun nasıl olsa **bireysel çözümü** var. Gerisini boşverip içini geniş tutacaksın. Bir sonraki seçimde gene aynı liderlere gönül rahatlığı ile oy verebiliriz.

(14 Nisan 1996)

MERKEZ BANKASI

Merkez Bankası Başkanlığına **Gazi Erçel**'in tayini kesinleşmiş gibi duruyor. Erçel, yakından tanıdığım bir dost. İyi bir iktisatçı, deneyimli bir yönetici ve ilkeli bir insan olduğunu biliyorum. Para otoritesinin başına gelmesini önümüzdeki zor günlerde ekonomi için iyi bir şans olarak değerlendiriyorum.

Enflasyonla mücadelede ve ekonomik istikrarın tesis edilmesinde Merkez Bankası anahtar kurumların başında geliyor. Son dönemde bu konuda pek çok araştırma yapıldı. Hepsisi, sadece teorik düzeyde değil, pratikte de Merkez Bankasının önemini doğrulayan bulgular getirdi.

Bu çalışmalardan biri yeni elime geçti. Dünya Bankası'nın yayınladığı "**World Bank Economic Review**" Eylül 1995 sayısında, **Cukierman ve Webb** adlı iki iktisatçının ilginç bir makalesi çıktı. "**Merkez Bankası üstünde Politik Etki: Uluslararası Kanıtlar**".

Makale, Merkez Bankası yönetimi ile ilgili iki farklı olaya bakıyor. Biri, siyasi iktidar değişince, Merkez Bankası yönetiminin değiştirilip değiştirilmediği, eğer değiştirilirse hangi sürede değiştirildiği. Diğeri ise, genelde Merkez Bankasında bir yönetim ne süre işbaşında kaldığı.

Bunları saptadıktan sonra, yazarlar Merkez Bankası yönetimindeki istikrar ile **enflasyon, büyüme ve reel faizler** gibi temel ekonomik büyüklükler arasındaki ilişkiyi istatistiki yöntemlerle araştırıyor.

Son derece ilginç sonuçlar çıkıyor. Hepsisi beklediğimiz yönde. Örneğin siyasi bağımlılık arttıkça, enflasyon hem yükseliyor, hem de enflasyondaki dalgalanmalar daha sert oluyor.

Sık Başkan Değiştirenler

Bu arada, bütün dünya ülkeleri için 1950-89 arasındaki **40 yılda** Merkez Bankası Başkanının kaç defa değiştirildiğini gösteren ayrıntılı bir tablo hazırlamışlar. Benim ilgili çeken o tablo oldu. Bazı gözlemlerimi okuyucularıyla paylaşmak istiyorum.

Avrupa'nın istikrarlı ekonomileri Merkez Bankası Başkanlarını neredeyse hiç değiştirmiyorlar. Örneğin **Hollanda 40 yılda sadece 3 Merkez Bankası Başkanı görmüş**. Bu sayı İtalya ve Norveç'te 4, Almanya'da 5, Amerika'da 6, Fransa'da 7.

OECD ülkelerinin büyük çoğunluğunda, **ortalama 7-8 yıl süren** Merkez Bankası yönetimleri görülüyor. Hükümetler ve iktidarlar sık sık değişebiliyor. Örneğin İtalya'da 1950-89 arasında 27 kez iktidar ama 3 kez Merkez Bankası Başkanı değişmiş.

İsviçre'nin durumu daha da ilginç. İktidar 35 kez el değiştirmiş. Merkez Bankası Başkanı ise sadece 5 defa değişmiş. İsviçre'de iktidarın ortalama ömrü bir yıl ve birkaç ay. Merkez Bankası Başkanı ise görevinde 8 yıl kalıyor.

Bizim mahalleye gelince, işler aniden değişiyor. Fazla merak ettirmeden, Türkiye'nin sayısını söyleyelim. **40 yılda 15 Merkez Bankası Başkanı** gelmiş. Aynı dönemde iktidar değişimi 16 defa.

Türkiye'den daha çok Merkez Bankası yönetimi değiştirenleri tahmin etmek çok kolay. Şöyle bir bilgi dağarcığınızı yoklayın. Hangi ülkelerde çok yüksek enflasyon oranları yaşandı?

Rekor Arjantin'de. 40 yılda 36 defa Başkan değiştirmişler. Evet, doğru okudunuz; yazı ile "**otuzaltı**" Başkan. Merkez Bankası yönetimi ortalama bir yıl ancak dayanabiliyor. Sonra yenisi geliyor. Halbuki, 40 yılda Arjantin'de sadece 16 iktidar değişimi olmuş. Bir iktidar döneminde hiç olmazsa 2 Merkez Bankası Başkanı tayin edilmiş.

İkinci? **Tabiki Brezilya.** Onları Arjantin'e kıyasla epey mütevazı bir sayı. Sadece 20 kez. Brezilya'da Merkez Bankası yönetimi ortalama 2 yıl görevde kalmış. Aynı dönemde iktidar 13 kez değişmiş. Brezilya'da, bir iktidar döneminde ortalama 1,5 Merkez Bankası Başkanı görev yapmış.

Onları Şili (19 Başkan) başka ülkeler izliyor. Türkiye bu ligin epey üst noktalarında.

Neyse ki, analizi 1989'da kesmişler. 1989'dan sonra değişim sıklaşmıştı. Erçel, 1993 yazından bu yana üçüncü Merkez Bankası Başkanımız olacak.

Şöyle bir sonuç çıkartabiliriz. **Ekonomik istikrar Merkez Bankası yönetiminde istikrarın sağlanması ile başlıyor.** Erçel'in görevinde başarılı olmasını ve uzun süre kalmasını umut ve temenni ediyorum.

Özal'ı Anıyoruz

Gazetemiz SABAH'ın dünkü başlığı çok düşündürücü idi. 1980'lerde Özal'ın temel altyapıda gerçekleştirdiği büyük hamleden sonra, Türkiye tekrar geride kalmaya başladı. **Devletin elinin değdiği hiç bir şey işlemiyor.**

Ona rağmen, ne özelleştirme yapılıyor. Ne Yap-İşlet-Devret modeline izin veriliyor. Dört yıldır Türkiye'ye bir çivi çakılmadı. Elektrik, yollar ve telefon buzağının sadece suyun üstünde kalan ve çabuk görülen kısmı.

Limanlar, havaalanları, okullar, üniversiteler, hastaneler, mahkemeler, velhasıl yarının Türkiye'sinin üstüne inşa edileceği temel kurumların tümünde yatırımlar durdu. **Devlet ne kendisi yapıyor; ne de başkalarının yapmasına yeşil ışık yakıyor.**

Vefatının üçüncü yıldönümünde, Turgut Özal'a Türkiye'ye hizmetleri için bir kere daha teşekkür etmek istiyorum. (18 Nisan 1996)

ÖDEMELER BİLANÇOSU

İstanbul'da gri, soğuk ve yağmurlu bir gün. **Kış bir türlü bitmiyor.** Nisan'ın sonuna geldik. Bırakın yazı, ilkbahar bile daha ortalıkta yok. Sanki havalar hiç ısınmayacak, güneş hiç açmayacak gibi.

Siyasete de bir türlü bahar gelmiyor. ANAYOL hükümeti kış ortasında bir umut yaratmıştı. Ama, arkası gelmedi. İcraat yok. Kuşadasındaki çiftlik, RP'nin yolsuzluk dosyaları derken, **Ankara'daki kara bulutlar artıyor.**

Ekonomi ise sürünüyor. Reel ekonomi devlete rağmen yaşamayı çok iyi öğrendi. Devlete, “**gölge etme, başka ihsan istemem**” diyor. Ama, devlet gölge etmeye kararlı. Ekonomi üstündeki gölgesini büyütme için elinden geleni ardına koymuyor.

Böyle durumlarda yazı konusu bulmak zor. Hele insanın **içini açacak** yazı konusu bulmak daha da zor. Çünkü yazar da doğanın ve siyasetin üstümüze serdiği dumanlı havadan etkileniyor.

Bütün bunlara rağmen, **iyimser birşeyler yazmaya kararlıyım.** Etrafa bakıyorum. Sayıları gözden geçiriyorum. Son dönemde yazdıklarımı okuyorum. Ödemeler Bilançosunun ayrıntılı bir analizini yapma kararını veriyorum.

1995'te Dış Açık

1995 yılı Ödemeler Bilançosu 11 Nisan'da yayınlandı. Dış ticaret istatistikleri daha önce açıklanmıştı. Böylece, 1995 yılını bir bütün olarak görme imkanımız ortaya çıktı. Bu arada, kendi tahminlerimizin gerçekleşme derecesini de saptayabiliyoruz.

Dış ticaret açığı, benim beklentimin çok üstünde oldu. İhracatı tam tutturmuşum; 22 milyar dolar demiştim, 22 milyar dolar oldu. İthalatta büyük sapma var. 29 milyar dolar tahmin etmişim; 35.2 milyar dolar olarak gerçekleşti.

Hata nereden kaynaklanıyor? Ben, 1995 yılı büyüme hızını yüzde 3 olarak öngörmüştüm. Çünkü hükümetin IMF programını ciddiyetle uygulayacağını düşündüm. Tam tersine, Çiller seçim popülizmi yaptı ve büyüme **yüzde 8.1** oldu.

İthalattaki 6 milyar dolar sapmanın tümü ile büyüme hızındaki yüzde 5'lik sapmadan kaynaklandığı kanısındayım. Doğallıkla, bu sonucu değiştirmiyor: neticede ithalat sayılarında ciddi bir yanılmam var.

Bu durumda, benim 7 milyar dolar olarak tahmin ettiğim dış ticaret açığında **13.2 milyar dolar** şeklinde gerçekleşmiş. 6 milyar dolarlık ithalat fazlası olduğu gibi dış ticaret açığına yansıyor.

Görünmeyenler

1995 yılının en hoş sürprizi **ihracat dışı döviz gelirlerindeki beklenmedik artış.** 1994'te, görünmeyenler ve karşılıksız transferler hesabı 6.9 milyar dolar fazla vermişti. Benim 1995 için tahminin 9 milyar dolar fazla idi.

Sonuç: **10.9 milyar dolar fazla.** Bir önceki yıla göre yüzde 58 artış. Turizm, taşımacılık gelirleri, şpçi dövizleri, vs. bütün kalemlerde önemli artışlar var. Doğrusu ekonominin 1995'de bu kadar parlak bir performans göstereceğini öngöremedim.

Brüt sayılar daha da ilginç. Görünmeyen gelirler 16.1 milyar dolara çıkmış. Karşılıksız transferler de 4.5 milyar dolar. İkinin toplamı **20.6 milyar dolar**

ediyor. Türkiye 1995 yılında neredeyse mal ihracatından kazandığı kadar döviz hizmet ve faktör ihracatından kazanmış.

Bir de “**net hata ve noksan**” kalemi var. Orada da 2.3 milyar dolar fazla gözüktüyor. Bu kalemin münhasıran mal ihracatı dışı döviz gelirlerini yansıttığını kabul edebiliriz. O zaman, ihracat dışı döviz gelirleri **22.9 milyar dolara** çıkıyor. İhracattan 1 milyar dolar daha fazla.

Cari işlemler dengesinde 4 milyar dolarlık bir hatam oluşmuş. Ben 2 milyar dolar fazla öngörmüştüm. **2.3 milyar dolar açıkla sonuçlandı.** Salih Neftçi 1 milyar dolar açık demişti. O da iyimser kaldı.

İyi Haberler

Esas **iyi haberler** sermaye hareketleri bölümüne gizlenmiş. Birincisini yukarıda belirttik. Net hata ve noksan 2.3 milyar dolar fazla veriyor. Yani, cari işlemler açığı, nereden olduğunu bilmediğimiz döviz kazançları tarafından kapatılıyor.

Net hata ve noksan, bavul ticareti, turistlerin tahmin edilenden daha fazla alışveriş yapması, vatandaşların döviz bozdurup TL'ye yatırım yapmaları gibi saptanması çok zor döviz kazanç ve harcamalarının net sonucunu gösteriyor.

Yani, Türkiye'nin 1995 yılı **döviz gelir ve giderleri eşitlenmiş.** Cari açığı finanse etmek için borç almaz durumda kalmamışız. Bu bence çok iyi bir haber.

İkincisi, 1995'te ülkeye 0.8 milyar dolar yabancı sermaye ve 1.7 milyar dolar da portföy yatırımı gelmiş. Toplamı **2.5 milyar dolar** ediyor. Demek ki, cari işlemler açığı 4.8 milyar dolar bile olsa dış borç almadan finanse edebilirmişiz.

Bu durumda, 1995 yılında net olarak dış borç geri ödemişiz. Uzun vadeli borçlar 79 milyon dolar azalmış. Kısa vadeli 2.3 milyar dolar artmış. Aynı anda rezervler 4.7 milyar dolar arttığı için, fiilen **net dış borcumuz 2.5 milyar dolar azalmış.**

1994 yılında da Türkiye net dış borcunu 6 milyar dolar azaltmıştı. 1995'te de 2.5 milyar dolar azaltmış. Yani son iki yılda aslında **8.5 milyar dolar dış borç ödemişiz.**

Bu sayılar, 1996 yılı için de Türkiye'nin bir döviz sorunu yaşamaması ihtimalinin son derece düşük olduğunu gösteriyor. (21 Nisan 1996)

İ(NŞALLAH) M(AAŞALLAH) F(ESUPANALLAH)

Uluslararası kuruluşlarda çalışan meslektaşlarıma arada sırada gıpta ederim. İyi maaş alırlar. Çok cömert emeklilik olanakları vardır. Her istedikleri kitaba veya makaleye anında ulaşabilmelerini sağlayan bir kütüphane hizmetinden yararlanırlar.

Genelde, bir profesyonelin sakin kafa ile işinde yoğunlaşmasının dış koşullarına sahiptirler. Önemli bölümü, bu fırsatı iyi değerlendirir ve yararlı araştırmalar yapar. Bunların devamlı kendi aralarında tartışılması yaratıcılığı teşvik eden bir atmosfer oluşturur.

Üstüne, uluslararası kuruluşların üst düzey yöneticileri önemli yetkilerle donatılmıştır. Yaptıkları işin manevi anlamı vardır. O nedenle, bu kuruluşlar **en parlak iktisatçıları** kolayca bünyelerine çekerler.

Örneğin IMF'nin araştırmadan sorumlu Başkan Yardımcısı Profesör **Stanley Fisher**'dir. Dünya Bankasının muadil görevinde ise eski İsrail Merkez Bankası Başkanı Profesör **Michael Bruno** var. Her ikisi de bugünün en yetenekli ve deneyimli iktisatçıları arasında.

Hemen altlarındaki kadroda, isimleri o kadar bilinmese bile, en az onlar kadar iyi eğitilmiş genç iktisatçılar yer alıyor. Pırıl pırıl teknisyenler. Fevkalade rekabetçi bir ortamda kendilerini kanıtlayıp ustalara çirak olmuşlar.

Eyvah Türkler Geliyor

Devlet Bakanı Söylemez'in yönetimindeki Türk heyetinin Washington'da IMF ile ilk temaslara başladığını gazetelerde okuyunca içimi bir hüzün kapladı. Aniden, IMF'deki meslektaşlarıma acıdım. Ne kadar sıkıntılı bir durumda olduklarını hissettim.

Düşünün. Dünyanın en iyi okullarından, Harvard'dan, London School of Economics'ten mezun olup, kariyerinizi IMF gibi bir kuruluşta başarı ile sürdürüyorsunuz. Memnun ve mutlusunuz.

Sonra, bir gün haber alıyorsunuz ki, Türkiye tekrar IMF ile anlaşma imzalayacakmış. Ve bir Türk heyeti Washington'a geliyor. Toplantı masasında karşı karşıya geçiyorsunuz. Bizim heyet anlatmaya başlıyor.

"**İnşallah**, bu yıl vergi gelirlerini arttırıp kamu harcamalarını kısacağız. **Maaşallah**, zaten ödemeler bilançosunda bir sorunumuz yok. Özelleştirmeyi de bir hızlandırdık mı, herşey güllük gülistanlık olacaktır. Hükümetimiz duruma hakimdir".

Ne cevap vereceksiniz? İçinizdeki şeytan dürtüp duruyor. Doğruları yüzlerine karşı söyle diyor. Aklınızdan aslında vermeniz gereken cevabı geçiriyorsunuz.

"**Fesupanallah**, yahu geçen sene de gelip bunları söylemediniz mi? Sonra Türkiye'ye dönüp bize söz verdiklerinizin tam tersini yapmadınız mı? Üstelik o zaman parlamentoda çoğunluğunuz vardı. Şimdi o da yok. Biz size neden inanalım ki?"

Ama öyle olmuyor. Diplomatik bir skandala yol açmamak için, başka türlü konuşmanız gerekiyor. Lafları ağızınızın içinde yutarak, şöyle birşeyler geveliyorsunuz.

"Hükümetinizin enflasyonla mücadele konusundaki kararlılığını ve gösterdiği çabayı takdirle karşılıyoruz. Bizler IMF olarak hükümetinizi her zamanki gibi desteklemeye hazırız. Falan filan..."

IMF'ciler için bu toplantıları bir tür işkence olarak görebiliriz. İlahi irade tarafından yüksek maaşları ve diğer avantajları için cezalandırılıyorlar diyebiliriz. Hatta, onları kiskaniyorsak, Türk heyetinin her ay Washington'a gitmesini bile önerebiliriz. Görürüz o zaman, IMF'de hiç doğru dürüst iktisatçı kalıyor mu...

Sütten Ağzı Yanan

Şaka bir yana, Türkiye'nin bu kez IMF macerası pek kolay geçmeyecektir. Bizim bildiklerimizi onlar da biliyor. Sorun gayet basit ve sadedir. Bu hükümetin kamu açıklarını kapatmak için gerekli **yapısal reformları** yapabilmesi söz konusu değildir.

Sosyal güvenlik kurumlarında reformdan zaten Ecevit'in bastırması ile vazgeçilmiştir. Özelleştirmede ciddi sorunlar vardır. Yap-İşlet-devret Anayasa Mahkemesinin tutucu devletçiliğine takılmıştır.

Koalisyonun ne kadar yaşayacağı belirsizdir. Çiller vahim politik sorunlarla karşı karşıyadır. Bu arada hükümet icraat yapmakta zorlanmaktadır.

Üstelik, Türkiye çok yakın bir geçmişte verdiği sözlere ve imzaladığı anlaşmalara uymamıştır. 1994 ilkbaharının karanlık günlerinden sonra, ortalık biraz yatışınca, Çiler hükümeti popülist politikalara geri dönmüştür.

Bu durumda, kamu maliyesinde kapsayıcı reformları yapılacağını **garanti altına almadan** IMF Türkiye ile şu yada bu şekilde bir anlaşma imzalamaya yanaşmayacaktır. Yanaşmaması normaldir. Tersî şaşırtıcı olurdu.

Ortada acilen müdahale gerektiren bir döviz sorunu da yoktur. Dış politikada yapılan hatalar, Amerika ve Avrupa'nın IMF'ye politik baskı yapması ihtimalini çok düşürmüştür. Yani, IMF elini daha rahat oynatabilecektir.

Kamuoyunun IMF ile anlaşmanın gecikmesi, hatta gündemden düşmesi ihtimaline karşı kendisini hazırlamasında yarar vardır. (25 Nisan 1996)

BAYRAMDA İÇ MUHASEBESİ

Bugün Kurban Bayramının ilk günü. Türkiye'de onmilyonlarca erkek sabah erken kalktı. Kimi zengin, kimi fakir, kimi iyi eğitilmiş, kimi eğitimsiz, kimi yaşlı, kimi genç. Aptest aldılar. En iyi kıyafetlerini giyip Camiye, Bayram namazına gittiler.

Pekçok erkek çocuğu için bugün bir ilk oldu. Doğallıkla heyecanlandılar. Bir bölümü neden erken kaldırıldığını anlamadı. Yanlarında babaları, varsa ağabeyleri, bazen dayıları ve amcaları, bazen komşuları, hayatları boyunca yılda iki kez tekrarlayacakları bir törene ilk adımlarını attılar.

Evde kalan kadınlar kuran okudu. Gün için son hazırlıkları yaptılar. Sonra kabristanlar ziyaret edildi. Kurbanlar kesildi. Kurban etleri dağıtıldı. Ailenin büyüklerine el öpmeye gidildi. Yarın küçüklerin gelmesi beklenecek.

Bugün kendimizden çok başkalarını düşündüğümüz bir gün. Her insanın içindeki önce ben diyen **egoizm canavarı** bugün kendisini unutturmak istiyor. Yerini, her insanın içindeki önce diğerleri diyen **altruizm meleği** alıyor.

Bayram günlerinde beni ekonomiden söz etmekten alıkoyan temel neden bu. Ekonomi bencilliğin, bireyciliğin, **çıplak çıkarıcılığın** alanı. Doğası öyle. Nasıl daha fazla para kazanırım, daha zengin olurum sorusu üstüne inşa edilmiş.

Neyse ki, yaşam sadece ekonomiden ibaret değil. Onu çerçeveleyen ve dengeleyen çok şey var. **Ahlak, kültür, din, aşk, kimlik, siyaset**, vs. insanı insan yapan özelliklerin çok büyük bölümü hala piyasada alınıp satılmayan faaliyetlerden oluşuyor.

Yalancının Mumu

Türkiye bu Bayrama **kamusal alanda ahlaki değerleri sorgulayarak** giriyor. Bunun geçici bir moda olmadığını çoğumuz artık biliyoruz. Zaten Türkiye'ye özgü de değil. Küreselleşme ile birlikte, benzer sorunlara sahip pek çok toplumda benzer eğilimler eşanlı olarak ortaya çıkıyor.

Bardağı taşıran son damla, Kuşadasındaki çiftlik oldu. Başbakanlığa yükselmiş bir siyasi liderin vatandaşının gözlerinin içine baka baka **yalan söylediğinin** kanıtlanması toplumu çok sarstı. Halbuki, genelde siyasilerin yalan söyledikleri hakkında bir genel kanı da vardı.

Şaşırtıcı olan nedir? Vaadini tutmayan siyasetçiye pek kızmayız. Zaten baştan vaadine inanmayız. Seçim kampanyasında enflasyon düşecek der, iktidara gelince hızlandırır. Aldırmayız.

İki anahtarı, kim ne verirse versin ben 5.000 lira daha fazla vereceğimi, yeşil kartı, ve daha binlerce gerçekleştirmemiş vaadi hemen unuturuz. Ciddiye almamız. Ama, Kuşadasındaki çiftlik bizi çok sarstı. Öbürlerine kıyasla küçücük bir yalan olmasına rağmen çok sarstı.

Çünkü, **çıplak bir yalandı**. Diğerleri gibi değildi. "Enflasyonu düşürecek fakat...", "iki anahtarı verecektim fakat...", yada "şartların zorlaması ile..." diye başlayan cümlelerle, diğerlerine bir tefsir getirmek mümkündü. Kuşadasının ise bir tefsiri yok.

Üstelik yalan bir siyasi olayla ilgili değil. Siyasi olmayan, şahsi bir konuda, bireysel mülk edinme konusunda yalan söylenmiş. Ortada bir hırsızlığın, rüşvet ve suistimalin olmamasına rağmen kamuoyunun bu kadar derinden yaralanmasının nedeni yalancının bu yalınkatlığı.

Bireyin Ahlakı

Modern toplum, ancak ve ancak **güçlü ahlaki değerlere sahip bireylerden** hareketle inşa edilebiliyor. Modern toplumun her iki temel ögesinin, yani demokrasinin ve piyasa ekonomisinin kurucu unsuru bireyin ahlaki değerleridir.

Kendi özel çıkarlarını gerçekleştirmek için her aracı mubah gören bir anlayışa sahip bireylerden oluşan bir toplumun özgürlüğe ve zenginliğe giden yolda ilerlemesi mümkün değildir.

"**Tavuk-yumurta**" türü bir açmaza düşmemek lazım. Zengin toplumlar zengin oldukları için güçlü ahlaki değerlere sahip bireylerden oluşmuyor. Tam tersine, güçlü ahlaki değerlere sahip bireylerden oluştukları için zengin olabildiler.

Aynı şekilde, demokrasi ile yönetilen toplumlar bundan dolayı güçlü ahlaki değerlere sahip vatandaşlardan oluşmuyor. Tam tersine, vatandaşları güçlü ahlaki değerlere sahip oldukları için bir özgürlükler rejimini yürütebiliyorlar.

Bayramın birinci günü bir **iç muhasebe** yapma fırsatını veriyor. Bu toplumu oluşturan bireylerle yöneticileri arasında gerçekten **büyük bir ahlaki uçurum var mı?** Yoksa aslında hepimiz birbirimize mi benziyoruz?

Trafik suçu işleyince polise rüşvet teklif eden, her fırsatta vergi kaçırarak, kaçak kat yapıp komşusunun önünü kapayan, suçüstü yakalandığında bile suçunu inkar eden, her fırsatta bireysel çıkarlarını hiç bir kural tanımadan çevresine zorlamaya çalışanlar bizler değil miyiz?

Kamusal alanda ahlaki değerlerin hakim olmasını talep etmek için, önce bireyler olarak aynı ahlaki kuralların bizleri de bağladığını kabul etmemiz gerekiyor. Çünkü, çoğunluğun yalan söylediği bir toplumda kamu yönetimine seçilenler de yalancılar olacaktır. (28 Nisan 1996)

1996 BÜTÇESİ

1996 yılı Bütçe Kanunu geçen hafta Pazartesi kabul edildi ve Cuma günkü Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girdi. Araya Kurban Bayramı girdiği için Resmi Gazeteyi daha inceleyemedik.

Elimizde Plan ve Bütçe Komisyonundan Meclise giden tasarı var. Görünen o ki, Meclis'ten bir değişiklik yapılmadan geçmiş. Gazetelerde çıkan sayılarla bizim elimizdeki tasarı birbirini tutuyor.

Gelişmiş ülkelerde Bütçe son derece önemli bir metindir. Hükümete harcama yapma yetkisi verir. Devletin gelir ve giderini gösterir. Daha da önemlisi, yarattığı açık ve fazla ile ekonominin gidişatını etkiler.

İster Parlamenter ister Başkanlık sistemi olsun, **demokrasilerde yürütme organı bütçeyi ciddiye alır ve ona uyar.** Savaş ve ekonomik kriz gibi öngörülemeyen ve olağanüstü durumlar dışında, bütçedeki sayılardan sapmalar olmaz.

Türkiye'de de geçmişte böyle imiş. Benim gençliğimde bile Bütçe bayağı ciddiye alınırdı. Sonra, **diğer kanunlara benzedi.** Ciddiyetini kaybetti. Malum, Türkiye'de hükümetlerin kendi çıkardıkları kanunlara uymama diye bir adetleri vardır.

Dostlar alış verişte olsun diye bir Bütçe Kanunu çıkartılır oldu. Gerçekleşme ile kanun arasında uzaktan yakından hiç bir bağlantı kalmadı. Hem hükümet, hem Meclis, hem de kamuoyu baştan hükümetin Bütçe kanuna uymuyacağını biliyordu.

Yıllardır, bütçe kanununda öngörülen açık ile gerçekleşen arasında büyük farklar oluşuyor. Bütçenin yüzde 50 sapması olağan. Yüzde 100'lere varan sapmalara bile raslanıyor. O nedenle, kamuoyu haklı olarak bütçe kanunundan ziyade bütçenin **gerçekleşme sayılarına** itibar ediyor.

Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi

Bütçenin ekonomi açısından en önemli yanı açık yada fazla vermesi. Türkiye’de 1930’lardan bu yana bütçe hiç fazla vermediği için biz sadece açıkla ilgileniyoruz. İktisatçılar, bütçe açığına “**kamu kesimi borçlanma gereksimi**” yada kısaca “**KKBG**” diyorlar.

Teorik olarak, her ikisinin birbirine eşit olması lazım. Gelişmiş ülkelerde bu eşitlik büyük ölçüde sağlanıyor. Çünkü, bütçe dışında oluşan fazlalar bütçeye gelir, açıklar ise gider olarak dahil ediliyor. Kamu maliyesinde birliğin sağlanmasının ve yürütmenin tüm harcamalarının **Parlamento denetiminde** olmasının tek yolu zaten bu. Ancak, Türkiye’de o konuda da büyük bir laubalilik hüküm sürüyor.

Geçtiğimiz bir kaç yıla bakmak yeterli. Konsolide Bütçenin açığı, KKBG’nin ortalama yarısını oluşturuyor. Bazı yıllarda yüzde 40’lara kadar düşüyor. Geri kalan, KİT’lerin, mahalli idarelerin, sosyal güvenlik kurumlarının ve fonların açıkları.

Örneğin, 1995 yılında Konsolide Bütçe **317 trilyon TL** açık verdi. KKBG ise Başbakan Yılmaz’a göre **700 trilyon TL** olmuş. Biz **550 trilyon TL** olarak tahmin etmiştik. DPT de bu civarda bir sayı hesaplıyor.

Mayıs ayına geldik, hala kesin sayıyı bilmiyoruz. Kamu maliyesinin ne kadar gayri ciddi bir usulüyle yönetildiğini daha iyi kanıtlayan bir örnek herhalde bulamayız.

Bu Bütçe Ciddi mi?

Plan ve Bütçe Komisyonunun hazırladığı 1996 yılı Bütçe Kanunu tasarısı bende olumlu bir intiba bıraktı. Geçmiş yıllara kıyasla daha ciddi bir çalışma gibi duruyor. Bu beklentimiz gerçekleşirse, Komisyon Başkanı **Biltekin Özdemir**’i kutlamak gerekir.

İlk iyi haber, bütçe açığı. 1995’de 317 trilyon TL olan açık 1996 için **918 trilyon TL** olarak bağlandı. Açığın yüzde 190 artması nasıl iyi haber olur diyeceksiniz. Nasreddin Hoca’nın hikayesindeki gibi, siz de haklısınız ama ben de haklıyım.

1995 yılında KKBG gerçekten 550 trilyon TL diyelim. Bütçe, yüzde 65 ortalama enflasyon ve yüzde 4.5 büyüme hızı varsayıyor. Buna göre, KKBG’nin milli gelire oranı sabit kalırsa **950 trilyon TL** eder.

Demek ki, varsayımlar tutarsa, KKBG’ye bütçe dışından sadece 32 trilyon TL’lik bir açık gelecek. Yani, 1996 Bütçesi, ilk bakışta bütçe dışı açıkların büyük bölümünü bütçe içine almış gibi duruyor. **Olumlu ve ciddi** bulduğumuz tarafı bu.

Buna karşılık, bütçenin üzerine inşa edildiği enflasyon oranını gerçekçi görmüyoruz. 1996 yılı ortalama enflasyonunun yüzde 65 çıkması için önümüzdeki sekiz ayın fiyat artışlarının ortalama yüzde 2’yi tutturması gerekiyor.

Daha gerçekçi bir enflasyon tahmini, **yüzde 75** olurdu. Kaba bir hesapla, 150 trilyon TL ek açık getirir. Buna göre, 1996 yılı bütçe açığı 1070 trilyon TL, KKBG ise 1150 trilyon TL olarak gerçekleşir.

Ortalama dolar kurunu da aynı şekilde bütçenin kabul ettiği 75 bin TL’den daha gerçekçi bir sayı olan **80 bin TL’ye** çıkartabiliriz. Böylece KKBG 14.5 milyar dolar olur. 1996 yılı milli geliri 180 milyar dolar civarında çıkacağına göre, kamu borçlanmasının milli gelire oranı **yüzde 8’de** kalır.

Geriyi esas soru kalıyor. **Yılmaz hükümeti bu bütçeyi ciddiyle uygulayacak mı?** Yoksa, daha öncekiler gibi, bütçe kanununa hiç aldırmaıyıp keyfi harcamalarını sürdürecektir mi?

Bütçenin dağılımını ve ayrıntılarını başka bir yazıda ele almak istiyoruz. (2 Mayıs 1996)

CİVCİV ÇIKACAK KUŞ ÇIKACAK

Yarın Başbakan Yılmaz’ın ekonomi ile ilgili önemli açıklamalar yapması bekleniyor. İki gündür, medya “**6 Mayıs**” kararlarından söz ediyor. Cuma günü, bakarsın paketten devalüasyon çıkar beklentisi döviz piyasalarına hakim oldu. Döviz bir günde yüzde 2 arttı.

Dün, Nisan enflasyon sayılarını öğrendik. Korktuğumuz başımıza geldi. DİE’nin verilerine göre, toptan eşya fiyatları **yüzde 8.1**, tüketici fiyatları ise **yüzde 6.7** yükselmiş. Son 12 aylık fiyat artışı TEFE’de yüzde 69.9’a, TÜFE’de 80.8’e geliyor.

Yılın ilk dört ayında toptan eşya fiyatlarındaki artış **yüzde 34.4’ü** buldu. Mayıs-Aralık döneminde de aynı tempo sürse, yıllık enflasyon 1994 yılına yaklaşacak ve **yüzde 143’e** vuracak.

Okuyucuyu geçtiğimiz ay içinde bir kaç kere enflasyondaki yükselme eğilimleri konusunda uyardık. Çiller hükümetinin yaz başından itibaren uyguladığı seçim ekonomisinin faturası önümüze geliyor dedik.

Şu yada bu şekilde ekonomik büyümenin mutlaka yavaşlatılması ve kamu açığının küçültülmesi zorunluluğunu vurguladık. IMF’nin, bugünkü makro dengelerde ciddi bir düzelme işareti görmeden Türkiye ile masaya bile oturmayacağını söyledik.

Şimdi merak ediyoruz. Hakikaten yarın ciddi bir istikrar paketi mi gelecek? Yoksa, daha önce olduğu gibi, “ne şiş yansın ne kebab” usulu, bir takım **kozmetik operasyonlar** bizlere “**istikrar programı**” adı altında yutturulmaya mı çalışılacak?

Zam Zam Zam

Ne yapılması gerektiğini cümle alem biliyor. Hükümet, **vergi gelirlerini arttırmak** ve böylece borçlanarak ve para basarak finanse ettiği **kamu açığının küçültmek** zorunda. Şu anda, ekonomiyi nisbi bir istikrara götürecektir başka yol yok.

Çünkü, kamu harcamaları zaten kısılmış durumda. **Yatırımlar durdu**. O kadar durdu ki, kamu hizmetlerinde ciddi aksamalar gündüme geldi. Elektrik kesintileri ihtimali bir süredir kamuoyunu meşgul ediyor.

Her gün gazetelerde okuyoruz. Yollara, okullara, hastanelere, mahkemelere, havaalanlarına, telefona, velhasıl tüm altyapıya büyük kaynaklar ayırma zamanı geldi, geçti bile.

Kamu çalışanlarının reel gelirleri düşürülerek personel harcamaları da asgariye indirildi. Sosyal adalete düşkünlüğü ile pek de ünlü olmayan IMF bile bu duruma isyan etmeye başlamış. **Memurunuza daha fazla ücret vermek zorundasınız** diye bastırıyor.

Geriye devletin gelirlerini arttırıcı önlemler kalıyor. Yani, vergiler yükselecek. Ve esas yol ayırımı orada. Hükümet ne yapacak? **Vergi kaçacağını önleyecek**? Yoksa, zaten dünya ortalamasının çok üstünde vergi ödeyen kesimlere **ek vergiler** mi getirecek?

Bence yarın ikincisi olacak. Dolaylı vergilere zam gelecek. Geçmiş deneyimlerden, nelerin zamlanacağını çok iyi biliyoruz. Tekel ürünlerine, petrole, elektriğe, telefona zam. Bu kez herhalde KDV oranlarında da bir artış olabilir.

Hepsi aynı yöne işaret ediyor. Vergi kaçırıcılar bu istikrar paketinden fazla etkilenmeyecek. Maliyet artışlarını fiyatlarına yansıtacaklar. Fatura vergi kaçırıcılara çıkacak. İstikrar paketi netice itibarıyla bir **“zam paketinden”** ibaret kalacak.

Vergi Kaçırıcılar Ne Olacak?

Türkiye’de kamu maliyesinin sorunları yapısalıdır. Bunların başında, vergi idaresi, daha doğru bir deyişle **vergi kaçakları** var. İş o hale geldi ki, Türkiye bir kara para cenneti olarak dünyada ün kazanmaya başladı.

Toplumun çok önemli bir bölümü gelir vergisi mükellefi bile değil. Olanların da çoğunluğu fiili gelirlerinin cüzi bir bölümünü beyan ediyor. Kamu bilincinde, gelirini doğru beyan edip vergisini ödemek neredeyse **aptallıkla** özdeşleşmiş durumda.

Altlarında son model Mercedes’lerle dolaşan, milyon dolarlık villalar alan, medyanın sosyete sütunlarından inmeyen pek çok vatandaşımızın ödediği gelir ve kurumlar vergisi formel kesimde çalışan **sıradan bir işçinin** ödediğinin altında kalıyor.

Bu sorunu çözmeden kamu açıklarını kalıcı şekilde kapatmanın mümkün olduğuna inanmıyorum. Çözülebilse idi, bundan önceki zam paketleri çözerdi. Ama çözemiyor. İki yıl sonra yeni bir paket, yeni zamlar zorunlu hale geldi.

Çünkü, esas kemerlerini sıkması gerekenlere kemer sıkıramayan önlemler **siyasi olarak sürdürülemiyor**. Vergi adaletsizliği toplumu derinden yaralıyor. Popülist politikacıların kolayca istismar edecekleri bir ortam doğuyor.

Hükümetler bu siyasi baskı karşısında istikrar politikasını tersyüz ediyorlar. Tekrar başladığımız yere dönüyoruz. O arada Türkiye her geçen yıl enflasyon liginde bir adım yukarı çıkıyor.

Bu yıl, Rusya’yı da geçip, **enflasyonda dünya şampiyonluğuna** oynuyoruz. Aynı anda, ortalama büyüme hızında **küme düşme** hazırlıkları içindeyiz. Vergi kaçırılmasına göz yumduğumuz sürece bu süreç hızlanarak

devam edecek. Paketler gelip geçecek ama Türkiye ekonomisine istikrar gelmeyecek. (5 Mayıs 1996)

“BAĞIMSIZLIK, LÜTFEN”

Otmar Issing, Alman Merkez Bankası Bundesbank’ın baş iktisatçısı. Merkez bankacıların ve parasal iktisatçıların yakından tanıdıkları biri. Bu yıl 60 yaşına basıyor. Bankadaki arkadaşları, Issing’e alacak doğum günü hediyesi bulamamışlar. Sonunda, hediye olarak yaşgününde **“Avrupa’da Para Politikası Stratejileri Sempozyumu”** düzenlemeye karar vermişler.

Toplantı 16 Nisan’da yapılmış. Çok başarılı geçmiş. Bütün Avrupadan uzmanlar katılmış. Enflasyonun engellenmesinde kullanılan iki rakip yöntem tartışılmış. Para arzı büyüklükleri yönteminin modası artık geçiyor. Yeni moda fiyat artışı kuralı. Neyse, bütün bunları **Wall Street Journal’dan** öğrendik.

Başta Bundesbank, bütün Avrupa Merkez Bankaları şu sıralarda sıkıntılı. Aslında geçmiş 50 yıla bakınca, tam tersine gururlu olmaları gerekiyor. Bugün de öyle. Ama, gelecekle ilgili rahatsızlıkları var.

Avrupa, Dünya savaşından bu yana tarihinin en uzun ve en başarılı büyüme dönemini yaşadı. Ve bunu hiç enflasyon canavarına teslim olmadan gerçekleştirdi. Şu anda da, Avrupa ülkelerinde enflasyon yüzde 2-3 civarında dolaşiyor.

Bu başarının başmimarlarından biri **Bundesbank**. Hiç bir şekilde enflasyona izin vermemekle tanınıyor. Zaman içinde, enflasyon konusunda daha az kararlı olan ülkeler de, Bundesbank örneğini taklit etmek zorunda kaldılar.

Şimdi, **Avrupa Para Birliğine** (EMU) geçme hazırlıkları var. Kurulacak Avrupa Merkez Bankasının aynı disiplin ve kararlılığı gösterip gösteremeyeceği haklı olarak hem piyasaları hem de para otoritelerini düşündürüyor.

İşsizliğin Sorumlusu Kim?

Toplantıda konuşanlar arasında Bundesbank Başkanı **Hans Tietmeyer** de var. Wall Street Journal, bu konuşmanın uzun bir özetini yayınlamış. Tietmeyer, önce enflasyonun zararları ile ilgili gözlemler yapıyor. Bunlar Türkiye için çok önemli.

“Çok sayıda araştırma bize gösteriyor ki, enflasyon bir ekonomide kaynakların etkin kullanımını bozuyor ve ekonominin uluslararası rekabet gücünü azaltıyor. Üstelik, enflasyon en çok toplumdaki iktisaden zayıf kesimleri vuruyor. Bu nedenle sosyal politika amaçlarıyla da mutlaka karşı çıkılması gerekiyor.”

Ardından, halen Avrupa’da ve Almanya’da büyüme hızının düşmesi ve işsizliğin artması konusuna geliyor. Bazı çevrelerin Bundesbank’ı sadece enflasyonla mücadele düşünmekle suçladığını hatırlatıyor.

“Merkez Bankalarının istikrar yönelimlerinin büyüme ve işsizlik sorunlarının nedeni olduğunu iddia eden eleştiriler yanılıyor. Aslında var

olmayan bir nedensellik ilişkisi kuruyorlar. Batı Avrupa’da yavaş büyüme ve yüksek işsizliğin çok sayıda farklı nedenleri vardır - fakat, bence para otoritesinin güya yanlış yönelimi kesinlikle bu nedenlerden biri değildir...”

Bu ifadeler çok net. Para politikası, ekonominin tüm sorunlarını çözmek için kullanılacak bir araç şeklinde görülmemelidir. Büyüme, işsizlik, sosyal adalet, uluslararası rekabet gücü, vs. her biri farklı politikalar ve araçlar gerektiren hedeflerdir.

Tersini düşünürsek, hastayı yanlış ilaçla tedavi etmeye kalkarız. Kısa dönemde bazı olumlu gibi duran sonuçlar elde edilse bile, uzun dönemde mutlaka çok ciddi sorunlarla karşı karşıya kalırız.

Tek Hedef Fiyat İstikrarı

Tietmeyer’in makalesinin başlığı çok ilginç: “**Bağımsızlık, lütfen**”. Merkez Bankasının siyasi baskılara direnebilmesinin başlıbaşına bir politika hedefi olduğunu vurguluyor.

Birincisi, para otoritesinin **güvenilirliği** açısından bağımsızlık çok önemli. Güvenilirlik ise sadece mali piyasaları ilgilendiren bir husus değil. Tüm ekonomik aktörlerin, Merkez Bankasının nasıl davranacağını önceden kestirebilmeleri, enflasyonla mücadeleyi kolaylaştırıyor ve maliyetini düşürüyor.

İkincisi, Merkez Bankasına kanunen verilen görevin iyi tanımlanmasına olanak vermesi. Tietmeyer bu konuda çok hassas. Para politikasının bir tek hedefi olmalı diyor: **fiyat istikrarının sağlanması**.

Bunun anlamı çok açık. Hükümet, fiyat istikrarı dışındaki tüm diğer hedeflere, başka iktisat politikaları aracılığı ile ulaşmaya çalışmalıdır. Para politikası sadece ve sadece enflasyonu engelleme görevini üstlenmelidir.

Bir ekonomiyi fiyat istikrarına götüren yolların başında, Merkez Bankasının statüsünün iyi tasarlanması geliyor. Avrupa deneyiminden Türkiye’nin öğreneceği çok şey var. (9 Mayıs 1996)

NEREDEN BULDUN?

Meclis’te birbiri ardına kurulan araştırma komisyonları ne anlama geliyor? DYP kanadı, bunları sadece Genel Başkanları Tansu Çiller’e karşı bir **kompro** gibi tefsir etme eğiliminde. Bunu her fırsatta ifade ediyorlar.

Benim izlenimlerim farklı. Sokaktaki insanın konu ile çok yakından ilgilendiğini izliyorum. Milletvekillerinin bir bölümü komplonun içinde de olsa, büyük çoğunluğunun seçmenin ruh halini hissederek oy kullandığı kanısındayım.

Vatandaş, Türkiye’yi bir kanser gibi saran ahlaki çürümeye **artık dur deme** zamanının geldiğini düşünüyor. Bunun nasıl yapılacağını, nereden başlanması gerektiğini bilmiyor. Ama, bir şekilde bir yerden başlanması gerektiğine inanıyor.

Aslında hem çok basit, hem de çok karmaşık bir sorunla karşı karşıyayız. Çok farklı cepheleri var. Kamuoyunun sık sık bu farklı cepheleri karıştırdığını

görüyoruz. Halbuki, bunların ayırılması çözüme yönelmede son derece önemli.

İktisatçı gözü ile aç ayrı kategori tanımlayabiliriz. **Kara para, vergi kaçağı ve rüşvet**. Bunları kısaca açıklayalım.

Kara Para ve Vergi Kaçağı

Birincisi, kara para ve vergi kaçağı aynı şeyler değil. Kara para, üretimi, satışı, vs. yasak bir mal veya hizmetten elde edilen gelir. En tipik örneği uyuşturucu. Fuhuş, haraç, silah kaçakçılığı diğer örnekler.

Kara parada gelirin kendisi **kanun dışı yollardan** elde ediliyor. Geliri üreten faaliyetin kendisi suç. Yani, parayı kazananın zaten vergi beyannamesinde beyan etmesi mümkün değil. Beyan ederse, suçlu olarak derhal hapse atılır.

ABD’nin ve AB’nin üstünde durduğu “**kara para aklamasi**”, bu tür, suç işleyerek kazanılmış gelirlerin meşrulaştırılması operasyonuna deniyor.

Vergi kaçağında ise, gelirin elde edilmesinde bir suç unsuru yok. Hastasına makbuz vermeyen doktor, sadece vergi suçu işliyor. Ameliyat yapma karşılığında elde ettiği gelir de yasak filan değil.

Faturasız mal satan tüm işyerleri için durum aynı. Elde ettikleri gelir **kanuni ve meşru**. Kara filan değil. Sonra, o gelir vergi beyannamesinde beyan edilmiyor. Bir vergi suçu oluşuyor. Buna “**kayıt dışı ekonomi**” veya “**enformel ekonomi**” deniyor.

Türkiye’de esas sorun ikincisi yani vergi kaçağı. Toplumun neredeyse **tüm bireyleri** şu yada bu şekilde vergi kaçırıyorlar. Değişen sadece miktarlar. Kimi az kaçırıyor, kimi çok. Türkiye’de şüphesiz kara para da var ama vergi kaçağına kıyasla devede kulak kalıyor.

Rüşvet ve Suistimal

Bir de, seçilmiş yada atanmış kamu görevlilerinin kamu otoritesinin gücünü kötüye kullanarak elde ettikleri gelirler var. Rüşvet ve suistimal diye bunlara diyoruz. Bunlar, belli ki **kara paraya çok yakın**. Yani, gelirin elde edilmesi yol açan eylemin kendisi başlıbaşına bir suç.

Doğallıkla, her rüşvet alanın bir de vereni var. Rüşveti veren bir başka devlet memuru yada siyasetçi olmadığına göre, rüşvet eyleminin bir ucunda kamu otoritesi ve siyaset, **öbür ucunda toplum var**.

Rüşvetin diğer ikisinden en temel farkı burada. Toplum içinde, devletin bütün çabalarına rağmen kara para ve vergi kaçağı olabilir. Gelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğunda böyle oluyor.

Ama rüşvet, **bir ucunda toplumun diğer ucunda devletin** mutlaka yer aldığı bir ilişki. Rüşvet alan, toplumun ödediği vergilerden bir bölümünü kendi hesabına geçirirken bir bölümünü de haksız kazanç olarak birilerine aktarıyor.

Kamu vicdanını en çok yaralayan, çürümeye deyince ilk akla gelen bu kategori oluyor. Doğallıkla, mutlak sayı olarak büyüklüğünü tahmin etmek çok

zor. Ancak, devletin tüm harcamalarına bakınca, özellikle vergi kaçacağına kıyasla çok küçük bir sayı olduğunu söyleyebiliriz.

Servet Beyanı

Şu basit gözlemi yapabiliriz. Bunlardan herhangi biri ile mücadele etmek için, hepsi ile birlikte mücadele etme zorunludur. Özellikle, miktar olarak en büyük kategoriye oluşturan **vergi kaçığı sorunu** çözülmediği sürece, ne kara paranın ne de rüşvetin önüne geçilebilir.

Evet. **Çürümenin kökeninde vergi kaçığı vardır.** Sıradan bir vatandaş aniden çok zengin olunca, bu serveti nereden bulduğunu sormadığımız sürece, hem kara paraya hem de rüşvete yeşil ışık yakmış oluruz.

Türkiye'nin **genelleşmiş bir servet beyanı sistemine** geçmesi zamanı çoktan gelmiştir. Her vatandaşın, bir yıldan diğerine servetindeki artışın nereden kaynaklandığını kamu otoritesine açıklayabilmesi gerekiyor.

Bu sistem, bir yandan vergi kaçığına engeller. Diğer yandan, Türkiye'yi kara para aklama cenneti olmaktan çıkarır. Aynı anda, kamu görevlilerinin rüşvet alabilmelerini çok zorlaştırır.

Devletin bir vatandaşına **nereden buldun** diye sorabilmesi için, neleri ne zaman bulduğunu bilmesi gerekir. Bunun da yolu **servet beyanıdır**. Temiz ellere, temiz devlete giden yol, temiz toplumdan geçer. Onun da yöntemi servet beyanı ve güçlü bir vergi idaresidir.

Son olayların bu yönde gelişmeleri de hızlandırmasını umut ve temenni ediyorum. (12 Mayıs 1996)

HER SORUNUN ÇÖZÜMÜ VARDIR

Beklenmedik şekilde siyasi istikrarsızlık gene arttı. Tam araştırma komisyonları oylamasının ardından "**örtülü ödenek**" şoku geldi. Derken **Anayasa Mahkemesinin** kararı açıklandı. Türkiye bir siyasi çalkantıdan diğerine savrulup duruyor.

Dış politikada ciddi ikaz işaretleri yanıyor. Orta Asya ve Kafkasya petrolerindeki gelişmeler Türkiye'nin lehine değil. Rusya'da Cumhurbaşkanı adaylarından biri açıkça Türkiye'ye karşı tavır almış durumda.

Kürt sorunu ile ilgili davalar **Strasbourg**'da görülmeye başlayacak. Batılı ülkeler arasında, Türkiye'nin orta dönemde siyasi ve ekonomik istikrara kavuşacağına dair iyimserlik yavaş yavaş kayboluyor.

İçeride ise, kamuoyunda bir **yılgınlık ve karamsarlık havası** görüyoruz. Yakın gelecekle ilgili belirsizlikler toplumu yoruyor. Anayol hükümeti devam edecek mi? Gündemde Refah'lı bir koalisyon mu var? Erken seçim olur mu? Siyasi istikrarsızlık ekonomiyi nasıl etkiler?

Tek tek gelen sorunları **tek tek çözmeyi** beceremediğimiz sürece bu böyle gidecek gibi duruyor. Farklı bir mantığın örneği olarak, örtülü ödenek ve oylama prosedürü konuları üstünde durmak istiyorum.

Devlet Kayıtlı Olur

Örtülü ödenek tartışmasında beni şaşırtan, yapılan harcamaların **kayıtlarının tutulmaması** oldu. Mevzuat, belgelerin imha edilmesine bile izin veriyormuş. Yani, teorik olarak harcamayı yapan dışında kimsenin hiç bir zaman öğrenemeyeceği bir kamu işlemi ile karşı karşıyayız.

Her devletin açıklanmasının ülke çıkarlarına zarar verme ihtimali yüksek faaliyetleri olabilir. Bunu çok olağan karşıyorum. Doğallıkla, bunlar daha çok istihbarat ve dış politika konularında yoğunlaşır.

Bu faaliyetlerde **gizlilik esastır**. Gizliliği temin edecek kanunlar çıkartılır. Bu konuda yayın yapma ve kamuoyunu bilgilendirme suç haline getirilir. Böyle bir şey yapmaya kalkışan kişi cezalandırılır.

Ama, devlet bu faaliyetinin **belgelerini saklar**. 50 yıl, hatta bazen 100 yıl sonra yayınlanmak üzere sınıflandırır. Arada, şu yada bu şekilde Meclis bazen bazılarını daha erken bazılarını ise daha geç yayınlama kararı da alabilir.

Ama, bir devlet faaliyetinin **kaydının tutulmamasını** düşünmek çok zordur. Çünkü devlet, tanım icabı, toplumuna hesap vermek zorunda olan bir kurumdur. Kaydın olmadığı yerde ise denetim de olamaz.

Türkiye'nin halen kullandığı örtülü ödenek sisteminin sorunu **gizlilikle keyfiliği ve kayıt-dışı karıştırmamızdan** kaynaklanıyor. Vatandaştan topladığı vergileri **kayıt-dışı** harcayan bir kamu otoritesinin **kayıt-dışı ekonomi** karşısında aciz kalması pek de şaşırtıcı olmuyor.

Demek ki, örtülü ödenek sorununun çözümü epey basit. Ödenek kalsın. Fakat, bundan sonra harcamalar kayıtlara geçsin. Bunlar, küçük bir komisyon tarafından denetlensin. Ve uzun bir süre, diyelim 50 yıl boyunca devlet sırrı olarak gizli tutulsun. Sonra yayınlansın.

Hiç olmazsa bizler öldükten sonra **tarihçiler** gizli harcamaların nereye yapıldığını inceleyebilsin. Kendi tarihimizin doğru bir şekilde yazılmasını engellemeyelim.

Meclis Nasıl Karar Alır?

Sık sık Anayasa yazmış olmaları hukukçularımızı bu konuda deneyimli yapmalıydı. Her yeni metnin, bir öncekinden hiç olmazsa teknik olarak daha mükemmel olmasını beklerdik. Anlaşılan öyle olmamış.

Bir Meclis nasıl karar almalı? Mantık, üç tahdit getirebileceğimizi söylüyor.

Birincisi, **nisapla** ilgili. Haklı olarak, 550 üyeli Meclisin 10-15 kişi ile toplanıp karar almasının yanlış olduğunu düşünebiliriz. Bu durumda, milletvekillerinin en az **üçte birinin** toplantıya, en az **dörtte birinin** oylamaya katılmasını talep edebiliriz. Anayasa da öyle yapmış.

İkincisi **kabul ve red oylarının sayısı** ile ilgili. Demokrasilerde kural, kabul oyları red oylarından fazla ise, önerinin karar haline dönüşmesidir. Çekimser oy kullananlar hesap dışı tutulur. Oyları fiilen ne kabul, ne de ret anlamına gelmez. Sadece nisabı sağlama işlevini görür.

Anayasamız bunu benimsememiş. Oy kullananların çoğunluğunun kabul oyu kullanmasını talep etmiş. Böylece, fiilen **çekimsiz oy ile red oyunu eşdeğer hale getirmiş**. Son örnekte, çekimsiz oy kullanan DSP oylamaya katılmasa, hükümet güvenoyu almış olacak. DSP'liler katılıp boş oy kullanınca hükümet güvenoyu alamıyor.

Üçüncüsü, **asgari kabul oyu sayısı** ile ilgili. Bir kararı zorlaştırmak istersek, Meclis tam sayısının yarısından fazlası, hatta Anayasa değişikliklerinde olduğu gibi üçte ikiden fazlası kabul oyu kullanmalıdır diyebiliriz. Anayasa bu yöntemi benimsiyor. Bazı kararları zorlaştırıyor. Fakat, sıradan oylamalar için ayrıca bir koşul getirmiyor.

Belli ki, **ikinci koşulun değiştirilmesi** gerekiyor. Meclis, nisabı tutturduğu sürece, sıradan oylamalarda kabul ve red oylarından hangisi daha fazla ise o yönde karar almış olmalı.

Meclis için iyi bir fırsat. Hemen Anayasa'da gerekli değişikliği yapsınlar. Sonra örtülü ödenekle ilgili mevzuatı değiştirsinler. Meclis'in pekala çalışabildiğini kamuoyuna ispat etmiş olurlar. **Karamsar hava da belki biraz dağılır.** (16 Mayıs 1996)

CISS...

Ben çocukluğumda kaloriferli evde oturmamış. Sanırım o yıllarda kaloriferli konut zaten yok denecek kadar azdı. Taksim, Nişantaşı ve Şişli'de birkaç apartmanla sınırlı kalıyordu.

Evlerde **soba** yanardı. Kimi odun sobası, kimi kömür. Herhalde annem öğretmen olduğu için, bizim 1.5 ton kok kömürünü Kuruçeşme'deki depodan alma hakkımız vardı. Kışı kömür sobası ile geçirirdik.

Soba, **çocukların nasıl öğrendiğini** anlamama önemli bir katkı yapmıştır. Ne kadarı kendi deneyimim, ne kadarı başkalarından gözlemim, ne kadarı daha sonra duyduklarım, bilmiyorum.

Kış gelince, çocuğun sobada bir yerini yakmaması için ebeveynler devamlı "**ciiss**" diye bir ses çıkartarak sobayı gösterir. Ama çocuk bunu bir anlam vermeden izler. Çünkü, onun deneyimi farklıdır. Yazın sobaya dokunmuş ve bir zarar görmemiştir.

Sonra bir gün, karamboldan yararlanıp kızgın sobaya elini atar. Eli fena halde yanar. O andan sonra, sobayı her gördüğünde parmağını uzatıp "**ciiss... ciiss**" deme sırası çocuğundur. Uzun bir süre sobanın yanından bile geçmekten hoşlanmaz.

Çok sonraları, sobaya kendisi dokunmadığı sürece ona bir zarar vermeyeceğini anlar. Biraz rahatlar. Ama genelde bu olaydan bir ders çıkarmaz. Büyüklerin yapmamasını söyledikleri şeyleri yapmaya devam eder. Ve her seferde ancak **cezasını çektikten sonra** öğrenir.

Üç Toplum Türü

Geleceğe bakışları itibariyle toplumları üç kategoriye ayırabiliriz. Birinci kategoride muhtemel sorun ve bunalımları **önceden öngören ve gerekli tedbirleri zamanında alabilenler** var. Bunlar, birileri "ciiss" deyince durup düşünen ve acaba ne yapabiliriz diye soran toplumdur.

Kamuoyu ve uzmanlar, on yıl, hatta yirmi yıl önceden olabilecek olumlu ve olumsuz gelişmeler üstünde kafa yormaya başlıyor. Medya ve siyasetçiler bunları ciddiye alıyor. Bütün sistem, sorunlara çözüm üretilmesini teşvik ediyor.

İkinci kategoride, bunalım ve felaketleri **öngörme yeteneğinden bile yoksun** olanlar var. Sorunu anlamadıkları için, bir şey yapmaları da söz konusu değil. Onlara "ciiss" diyen olmadığı için, felaket mutlaka başlarına geliyor.

Bunların özelliği, bu durumdan da bir ders çıkarmamaları oluyor. Yani, bir kere başlarına gelen olay sonra tekrar tekrar gelebiliyor. Bir türlü öğrenmiyorlar. Hani inatçı çocuklar vardır. Sobada yanar ama ona rağmen ellerini yapıştırmaya devam ederler...

Üçüncü kategoride, kötü olayları **öngören fakat gerekli tedbirleri alamayanlar** var. Bunlar "ciiss" diyenleri duyuyorlar. Hatta, bazen hep beraber "ciiss" diyorlar. Ama o kadar. Bir türlü yapılması gerekenleri yapamadıkları için beklenen felaket gerçekleşiyor.

Hani sakar çocuklar vardır. Sobada yandıktan sonra korkar. Fakat, sakarlığı nedeniyle, eninde sonunda tekrar elini yapıştırır. Bir daha asla yapmayacağına diye yemin bile eder ama ne çare...

Şuurlu ama Felçli

Türkiye'nin birinci kategoride olmadığı kesin. Sanırım bu konuda hepimiz hemfikiriz. Bazen ikinci kategoridekiler gibi davrandığını düşündüren olaylar da oluyor. Ama Türkiye'nin esas yeri **bence üçüncü kategori**.

Bakıyorum. Başımıza gelen bütün kötü olayları toplumda birileri mutlaka öngörüyor ve bizi uyarıyor. **Uzun vadeli düşünenler** Türkiye'de var ve seslerini duyuruyorlar. Toplum da bunları dinliyor. Herkes, derhal birşeyler yapmalıyız diyor.

Fakat bir türlü yapılması gerekenler yapılmıyor. Daha da garibi, ille birileri karşı olduğu için değil. Bazen, kimse karşı olmadığı, **azçok herkes desteklediği halde**, gelen felakete karşı hiç bir tedbir alınmıyor.

Teşbihte hata olmaz. Türkiye, şuurunu ve akli melekelerini kaybetmeden felç olmuş bir insana benziyor. Anlama ve algılama gücü var. **Uygulama ve eylem gücü yok**. Sadece bağırıp çağırabiliyor. Elini veya ayağını kıpırdatamıyor.

Örnek? İstemediğiniz kadar çok. Özel radyo ve televizyonlar bir uç örnekti. Aynı şeyi vakıf üniversiteleri konusunda hala yaşıyoruz. 1991 Meclisi, 12 Eylül Anayasasının yanlışlıklarını düzeltecekti. Düzeltmedi ve iptal edilen güvenoyu oylamasına varıldı.

Altı aydır, iktisatçılar böyle giderse ekonomide işler karışır diye uyarıyor. Hükümet ve muhalefet de buna katılıyor. Bir türlü gerekli önlemler alınmıyor.

Nitekim, Perşembe günü, 1994 bunalımında tetiği çeken rating şirketi S&P'nin Türkiye sorumlusu kredi notunun düşürüleceğini açıkladı.

Peki, ne olacak şimdi? Tedbir alınacak mı? Tabiki hayır. Aynı haman aynı tas, devam edecek. Atasözü çok. “**Görünen köy kılavuz istemez**”. “**Perşembenin gelişi Çarşambadan bellidir**”. İyi hoş da, bunlar hep lafta. İş eyleme, aksiyona, somut çözüme gelince ortada kimse kalmıyor.

Acaba bugünkü siyasi, ekonomik ve toplumsal bunalımdan olumlu sonuçlar çıkacak mı? Yaşadıklarımız Türkiye'yi **Başkanlık sistemine, bağımsız Merkez Bankasına, evrensel hukuk kurallarına, iki turlu dar bölge seçim sistemine, yerinden yönetime** götürecektir mi?

Yoksa, sadece insanları değiştirip o insanları üreten yapıya dokunmadan bir süre daha idare mi etmeye çalışacağız? Bunca uyarıya rağmen değişimden korktuğumuz için. Korkunca kafasını kuma sokan devekuşu misali...
(19 Mayıs 1996)

İYİ HABERLER

Neyseki Türkiye siyasi partilerden, profesyonel siyasetçilerden ve onların etrafını oluşturan dar çevreden ibaret değil. Ekonomide, sanatta, kültürde, vatandaş olarak insanı çok **sevindiren ve gururlandıran** gelişmeler de oluyor.

Birkaç örnek verelim. “**İstanbul Kanatların Altında**” filmine gittiniz mi? Mutlaka görün. Gişe rekorları kıran nice Amerikan filminden daha fazla keyif alarak seyrettik. Sinemadan çıkarken Türkiye'nin geleceğine güvenimiz artmıştı.

Birkaç hafta önce, **Cemal Reşit Rey** salonunda Azeri cazcısı **Azize Mustafazade'nin** konseri oldu. İki gün içinde biletler bitmişti. Çok sayıda insan ayakta izledi. Mustafazade bizlere bir müzik ziyafeti çaktı. Yerel kalıp evrensel olunabileceğinin canlı bir isbatını yaşadık.

Sadece büyük kentlerde değil, tüm ülkede ne kadar çok konser, festival, sergi, konferans, panel, sempozyum yapıldığının farkında mısınız? Bunlara dünyanın her tarafından büyük ustalar da katılıyor.

Hafta sonu Ankara'da **Liberal Düşünce Topluluğu** ve **Friedrich Naumann Vakfının** düzenlediği Liberalizm konulu sempozyumda konuşmacı olduk. Liberal düşüncenin önde gelen isimlerinden İngiliz filozofu **Norman Barry** de katılanlar arasındaydı.

O yüzden, İstanbul'da **Boğaziçi Üniversitesinin** düzenlediği Makro Politikalar seminerini kaçırdık. İzleyenlerden anladığım kadar fevkalade kaliteli ve yararlı olmuş. İnsanoğlunun iki yerde birden olmasını sağlayacak teknoloji daha gelişmediği için üzüldüm.

Çokkültürcülük

Bir başka dünya çapında düşünür şu anda Türkiye'de. **Charles Taylor**, Kanadalı bir feylesof. McGill Üniversitesinde felsefe ve siyaset ilmi profesörü. **Yapı Kredi Bankasının** kültür hizmetlerinden biri olarak ülkemize geldi. Yapı

Kredi son dönemde sanat ve kültür konularında büyük atak yaptı. Önemli katkıları oluyor.

Bu arada, Taylor'un İstanbul'a gelmesi için bir yıldır uğraşan ve sonunda idealini gerçekleştiren **Deniz Adanalı'yı** kutlamak istiyorum. Bir kişinin kararlılığının ne kadar büyük bir güç olabileceğini hepimize kanıtladı.

Taylor bugün Boğaziçi Üniversitesinde, yarın Ankara Bilkent Üniversitesinde, Pazartesi günü İzmir Ege Üniversitesinde konferanslar verecek. Akademik çevrelere ve ilgilenenlere düşüncelerini anlatacak.

Charles Taylor'la 1994 sonunda Hawaii'de tanıştık. Honolulu'da Doğu-Batı Merkezince düzenlenen seminere eşim Nilüfer Göle de tebliğ sunmuştu. Onlar daha sonra Hindistan'da ve Avusturya'da başka bilimsel toplantılarda bir araya geldiler.

Taylor'un “**Çokkültürcülük**” adlı kitabı da Yapı Kredi tarafından tercüme ettirilmiş ve yayınlanmış. Felesefeye meraklı olanlar, Taylor'un 1980'lerin başında Türkçe yayınlanan “**Hegel**” adlı çalışmasını hatırlayacaklar.

“Çokkültürcülük” Türkiye için de çok önemli bir soruna eğiliyor. Dil, din yada başka kültürel özelliklerini **kollektif kimlik olarak yaşamak isteyen** insanların varlığı halinde, mevcut siyasi yapıların bu talebi nasıl karşılayabileceklerini araştırıyor.

Taylor Kanada'nın Quebec eyaletinde oturuyor. Fransızca konuşan Kanadalıların kollektif kimlik macerasını birinci elden yaşamış. Çokkültürlü bir Kanada için siyasi düzeyde mücadele vermiş.

Çokkültürcülük, çokkültürlülüğün siyaseten tanınması projesinin adı. Milli devletin yavaş yavaş terkedilmesini savunuyor. Yerine birden fazla milletin **aynı devlet çatısı** altında yaşaması idealini getiriyor. Taylor bu amaçla bir siyasi parti de kurmuş. Fakat seçimlerde başarılı olmamışlar.

Bu tartışmaların Türkiye'ye gelmiş olmasını çok önemli bir zenginlik olarak görüyorum.

Not: İktisat Fakültesinden değerli hocam **Prof.Yüksel Ülken'in** vefatını üzümlük öğrendim. Hepimiz için çok büyük bir kayıp. Sevenleri bugün İktisat Fakültesinde yapılacak törene katılacaklar. Ailesine ve tüm dostlarına başsağlığı dilerim.
(23 Mayıs 1996)

BUNALIM OLUR MU?

Türkiye ekonomisinin bozulan dengeleri bir türlü düzeltilemiyor. Ocak-Nisan 1994 arasında yaşanan büyük kabustan sonra, bir yıl kadar korkudan dengelere biraz dikkat edildi. Ama, son bir yıldır, gene **eski adetlere** döndü.

Araya Aralık seçimleri girdi. Seçimler atlatıldı. Merkez sağın iki kardeş ve düşman partisi DYP ve ANAP işbirliği yapmak zorunda kaldılar. ANAYOL hükümeti kuruldu. Artık ekonominin sorunlarına eğilirler diye düşündük.

Öyle olmadı. DYP ve ANAP'ın ekonomi ile uğraşmaya vakitleri kalmadı. DYP'nin hükümeti işletmeme çabaları ile ANAP'ın Çiller'i tasfiye etme hesapları hükümetin icraatını da engelledi.

Son iki hafta içinde Türkiye'den geçen, **IMF, Dünya Bankası, S&P**, vs. uluslararası kuruluşların hepsi aynı temayı işlediler. Ekonomi iyi değil. Acilen birşeyler yapmanız lazım. Yoksa, sorunlarınız artacaktır.

Esas sorun da biliniyor. **Devletin açığını kapatmak lazım**. Bu amaçla, özelleştirme hızlanmalı ve sosyal güvenlikte reforma gidilmeli. Ayrıca, kamu harcamalarındaki israf önlenmeli ve vergi kaçağı durdurulmalı.

Bunlar yapılmadığı sürece, enflasyonla mücadele edilemeyecek. Enflasyon böyle devam ederse, ortalama büyüme hızı düşük kalacak. O zaman işsizlik artacak. Sosyal sorunlar büyüyecek. Vs. vs.

Bu arada, örtülü ödenek tartışması ANAYOL'un sona ermesi ile noktalandı. Bir de **hükümet krizi** çıktı. Bütün bunlar, ekonomide bunalım bekleyenlerin sayısını artırıyor. Hatta, eylülde mi olur, ekimde mi şeklinde tartışmalar bile oluyormuş. Öyle duyular alıyoruz.

Zaten Bunalımdayız

Bunalım tanımı ülkeden ülkeye çok değişiyor. Almanya için, enflasyonun yüzde 4'ü geçmesi, veya büyüme hızının bir-iki puan düşmesi, veya kamu açığının yüzde 3'ü aşması ekonomide bunalım var demek.

Dünya ülkelerinin büyük çoğunluğu, **enflasyonun yüzde 10'un üstüne çıkmasını** çok ciddi bir bunalım göstergesi olarak kabul ediyor. Bütün gelişmiş ülkeler ve başarılı gelişme performansı gösteren ülkeler bu kategoride.

Ya Türkiye'de nasıl oluyor? 1996 enflasyonu yüzde 80'ler civarında bir yerde. Büyüme hızı geçen yılın yarısına, belki daha altına düşecek. En iyimser senaryoda bile kamu açığının milli gelire oranı yüzde 9'ı aşacak.

Ama, biz bunları bunalım olarak kabul etmiyoruz. Reel faizlerin yüzde 20'yi aşmasını, işsizliğin çığ gibi büyümesini de o kadar önemsemiyoruz. Öyle ya, bunlar bizim zaten alışık olduğumuz olağan olaylar.

Hangi objektif kıstası kullanırsanız kullanın, Türkiye ekonomisi 1996 yılında (ve 1995'te ve 1994'te ve 1993'te ve... ta 1970'lerin ortasından beri) hep aynı sorunları yaşamaktadır.

Sonuçlar da ortadadır. Son 20 yılda, enflasyonu kontrol altında tutabilen pek çok ülke **Türkiye'den daha hızlı gelişmiştir**. Kimi daha geriden gelip Türkiye'yi geçmiş, diğerleri aradaki farkı arttırmıştır.

Şu anda yaşanan bunalım da aynı etkiyi yapmaktadır. Malezya, Tayland, Filipinler, Endonezya, gibi son on yıllık ortalama büyüme hızları **yüzde 8'leri aşan** ülkeler, birer birer Türkiye'nin ekonomik düzeyini yakalayıp geçmektedirler.

Döviz Bunalımı Olur mu?

Peki, şu eylülde yada ekimde olacağı rivayet edilen "**bunalım**" nedir? Cevabı basit. **Döviz bunalımıdır**. Enflasyon filan, biz onlara aldırmayız. Müşterek hafızamıza yerleşmiş olan korku, döviz korkusudur.

Ocak-Nisan 1994 arasında yaşananlar bu korkuyu pekiştirdi. Eskiden dövizin yokolmasından, ithalat yapılamamasından korkardık. Yavaş yavaş bunun böyle bir ihtimalin çok düşük, hatta sıfır olduğunu anlamaya başladık.

Onun yerini dövizin aniden **çok hızlı değer kazanması** korkusu aldı. Şimdi, Eylül'de veya Ekim'de bunalım olur diyenler onu kastediyorlar. Bir gün gelecek, hükümet döviz kurunu tutamayacak, tekrar hızlı devalüasyon olacak diyorlar.

Bu beklentilere katılmıyoruz. Sık sık bu sütunda Türkiye ekonomisinin son iki yılda döviz cephesinde önemli bir atılım yaptığını anlatmaya çalıştık. Son iki yılda ekonomi net dış borcunu reel olarak azalttı.

Çünkü, 1994'de döviz harcamalarını kısıtı. 1995'te ise döviz gelirlerini yükseltti. Bu arada, Hazine ve Merkez Bankası çok önemli dersler aldı. Ve Merkez Bankasının elinde küçümsenmeyecek büyüklükte **döviz rezervleri** birikti.

Benim hesaplarım, bu yıl **18 milyar dolara** kadar bir dış ticaret açığının kolayca finanse edilebileceği yönde. **6 milyar dolara** kadar cari işlemler açığı döviz piyasalarının zorlamayacaktır.

Yani, 1993'ten farklı olarak, döviz gelirleri ve giderleri arasında büyük bir dengesizlik olmayacak. Ortaya çıkacak açık, ödemeler bilançosunun yabancı sermaye girişi, portföy yatırımları ve net hata noksan kalemlerinden büyük ölçüde karşılanacak.

6 milyar dolar cari işlemler açığında, ek borçlanma ihtiyacının **2 milyar doların** altında kalmasını öngörüyorum. İki yıldır dış borç geri ödeyen bir ekonominin bu kaynağı uluslararası piyasalardan bulmakta zorlanmayacağı kanısındayım.

Esas sorun, hala siyasidir. **Güven sorunudur**. Siyasi çalkantılar TL'ye güveni ortadan kaldırırsa, Türkler TL'den döviz geçmeye karar verirse, ancak o zaman dövizde ciddi çalkantılar ortaya çıkar diyorum.

Neticede, 1996 yılı için bugünkü durumdan farklı bir bunalım olacağı kanısında değilim. (26 Mayıs 1996)

SİVİL TOPLUM VE DEVLET

İki gündür Ankara'dayım. Epeydir ilk kez yazımı Ankara'dan yazıyorum. Nedense, aklıma hep çocukluğumun bir şarkısı geliyor.

**Ankara, Ankara, güzel Ankara,
Seni görmek ister her bahtı kara,
Senden yardım umar her düşen dara,
Yetersin onlara güzel Ankara...**

Acaba yeni nesillere de bu şarkıyı ilkokullarda öğretiyorlar mı? Gazetelerde okuduklarına, televizyonlarda duyduklarına bakıp, öğrenciler ne düşünüyorlar? Aynı besteye yeni güfteler yazdılar mı?

Ankara, Ankara, çirkin Ankara,

**Seni yıkmak ister her bahtı kara,
Senden nefret eder her düşen dara,
Belasın onlara çirkin Ankara...**

Türkiye’de sivil toplumla devlet arasındaki çelişkiler artan bir tempo ile su üstüne çıkmaya başladı. Toplum, devleti bir türlü denetimi altına alamıyor. Keyfililiği ve sorumsuzluğu önleyemiyor.

İki Bakış Açısı

Ankara’nın neyi temsil ettiği konusunda temelde farklı iki görüş var. Biri, **merkeziyetçi, jakoben ve devletçi zihniyet**. Bu kanat, Türkiye’nin bugün gelmiş olduğu noktada, bütün olumlu gelişmeleri Ankara’ya borçlu olduğumuz düşünüyor.

Diğeri ise, **ademimerkeziyetçi, liberal ve sivil toplumcu bakış**. Onlar ise Ankara’nın sadece Türkiye’nin gelişmesini engellediği kanısında. İyi olan herşeyin Ankara’ya rağmen gerçekleştiği inancını taşıyorlar.

Doğallıkla, daha eklettik yaklaşıp, başlangıç dönemleri için birinci görüşü, sonraki dönemler için de ikinci görüşü makul bulanlar da var. Sanıyorum ki, şu anda toplumun büyük kesimi hızla ikinci kesime doğru meyleniyor.

Çünkü, Ankara’da büyük kargaşa var. Siyasi sınıf içinde, sıradan vatandaşın giderek anlamakta çok zorlandığı bir kavga bütün şiddeti ile sürüyor. Kurumlar işlemiyor. İşletilmiyor.

Türkiye’nin ihtiyacı olan reformlar bir türlü yapılmıyor. Demokratikleşme konusunda bir adım atılmadı. İdarenin yeniden yapılanması, çağın ve Türkiye’nin gerçeklerine uydurulması daha gündeme bile gelmedi.

Hele kamu maliyesi, gerçekten çok kötü durumda. Devletin açıkları büyüdükçe büyüyor. Kamunun kara delikleri ekonomiyi yutacak noktaya geldi. Ama kimsenin birşeyler yapmaya niyeti yok.

Bir başka yazımda, Ankara ile Washington’u karşılaştırıp, şu soruyu sormuşum. **“Acaba Amerika Washington’u küçük bir kent olarak tutabildiği için mi bu kadar zengin bir ülke oldu? Soruyu tersinden de sorabiliriz. Acaba Türkiye Ankara bu kadar büyüdüğü için mi bir türlü zenginleşemiyor? Bir türlü enflasyondan, istikrarsızlıktan, bunalımlardan kurtulamıyor?”**

Pazara Seçim Var

Demokrasilerde, siyasetin nihai hakemi seçmendir. Cumhurbaşkanı, hükümet, Meclis, parti başkanları, medya, Anayasa Mahkemesi, vs. tüm diğer kurumlar, hakemin kararına uymak zorundadır.

Şu anda siyasette yaşanan kargaşanın temel nedeni, seçmenin 24 Aralık’ta merkez sağ iki parti arasındaki kan davasında hakemlik yapmayı reddetmiş olmasıdır. ANAP’a daha fazla oy, DYP’ye daha fazla milletvekili çıkmasını başka türlü tefsir etmek mümkün değildir.

O bakıma, vatandaşın Ankara’daki tabloya bakıp fazla şikayet etmeye de hakkı yoktur. Yakındığın liderleri oraya kim seçti? Liderlik babalarından miras

kalmadığına, seçimlerde Almanlar yada Ruslar oy kullanmadığına göre, gene bizler seçtik.

Pazar günü yapılacak seçimlerin sonuçlarını çok merak ediyorum. 6 aydır yaşanan siyasi sürecin sivil toplumu nasıl etkilediğini göreceğiz. Partilerin oy oranlarındaki değişme (veya sabit kalması) seçmenin yaşanan bunalıma koyduğu teşhisi yansıtacak.

Demokrasilerde, eninde sonunda sivil toplum devleti ve siyaseti denetimi altına alır. Bazen bu süreç yavaş işler. Seçmen de insandır. Hatalar yapar. Bir süre sonra, hatasını anlar ve düzeltir.

Çok sevdiğim bir özdeyiş var. “Bir demokrasi, kötülerin yönetime gelmesine karşı garanti değildir. Sadece kötülerin iktidardan gitmelerinin garantisidir.” Türk siyasetinde de, siyasi sınıfın bir bölümünün bütün tersine çabalarına rağmen bu eleme-tasfiye mekanizmasının işleyeceğine inanıyorum.

Pazar günü seçimde oylarını kullanacak 700 bin vatandaşımızın demokratik rejimin kendilerine (30 Mayıs 1996)

İTHALAT İYİDİR

Siyasetteki kördüşüşü toplumun iyice moralini bozuyor. Türkiye kendi iç kavgalarına kilitlenmiş gibi. **Dünyayı gene unuttuk**. İsrail’de ilk kez Başbakan doğrudan halk tarafından seçildi. Seçimi şahinlerin adayı Netanyahu kazandı.

Şimdi gözler Rusya seçimlerinde. Yeltsin’in seçimi kaybetmesi Türkiye açısından çok ciddi sonuçlar yaratabilir. Arada, Arnavutluk’ta yapılan seçimlerden tek parti iktidarı doğdu. Balkanlardaki istikrarsız durum iyice artabilir.

Türkiye ise başka bir dalga boyunda. Çiller kurucusu olduğu koalisyonu gensoru ile düşürmeye hazırlanıyor. Ortalık siyasi senaryolarla dolu. Dünya kamuoyu ise bunlara pek ilgi duymuyor.

Cengiz Çandar’ın Perşembe günü yazdığı gibi, “Amerika şimdilik **“cibiliyetsiz siyaset cüceleri”** yüzünden enerjisi tüketilen Türkiye’yi seyrediyor. Çiller’in arkasından çekildi ve Türkiye’yi kendi haline bıraktı. **“İhmal yolu ile destabilizasyon”** denilen tutumu izliyor.”

Siyaset böyle iken, sivil toplumda çok farklı gelişmeler var. En başta ekonomide. Çünkü, **ekonomi dünya ile entegrasyonunu sürdürüyor**. Hatta, Gümrük Birliği anlaşması ile birlikte, küresel eğilimlere katılma hızını yükseltti.

Siyasetten morali bozulan kamuoyunun, ekonominin giderek artan dinamizmini ve dünya ile bütünleşmedeki başarısını da yanlış tefsir etme ihtimali var. Örneğin, **ithalat artışı ve dış ticaret açıkları** yeniden korku ve tedirginlik unsuru olmaya başladı.

Bu yıl dış ticaret istatistiklerinin yayınlanmasında gecikmeler oluştu. Hala Ocak ayı dış ticaret sayıları bile elimizde değil. Bu durum, spekülasyonları arttırıyor. Kimilerine göre bir döviz bunalımı kapıda.

Zaten biz genelde ithalatın kötü bir şey olduğuna inanırız. **Merkantilist zihniyet** Türkiye’de geçerliliğini hala koruyor. 1950-80 arası uygulanan yanlış

politikaların yarattığı “döviz sıkıntısı” psikozunu da bir türlü üstümüzden atamadık.

1994 ilkbaharında yaşanan mali bunalım, önyargılarımızı iyice güçlendirdi. Sanki, her cari işlemler açığı **mutlaka ve derhal** bir döviz bunalımına yol açarmış gibi bir kanı kamuoyunda yaygınlaştı.

Bazı Sayılar

Türkiye 1995 yılında **35.7 milyar dolar** ithalat yaptı. İthalatın tümünü kazandığı dövizle finanse etti. Cari işlemler dengesinde 2.3 milyar dolarlık bir açık oluştu ama “net hata ve noksan” kaleminde de aynı büyüklükte bir fazla vardı.

İthalatın 10.5 milyar doları **yatırım malları**. Bunların ekonominin uzun dönemli performansı için son derece yararlı olduğu konusunda sanırım herkes hemfikir. Yatırım malları ithalatı sayesinde firmalarımız teknolojilerini yenileyecek, maliyetlerini düşürecek ve kapasitelerini arttıracak.

20,8 milyar dolar ise **hammadeler ve ara mallar**. Daha fazla üretim yapmak için her ikisine muhtacız. Doğal olarak, daha fazla üretim daha fazla hammadde ve ara mal ithalatı gerektiriyor.

Tüketim malları ithalatına giden ise 4.4 milyar dolar. Bu da ekonomiye rekabet getiriyor. Firmalarımızı daha kaliteli malı daha ucuza üretmeye, teknolojilerini geliştirmeye, tüketicie saygı duymaya zorluyor. Son derece yararlı.

Ya 1996'da ne olacak? Gümrük Birliği ile birlikte, ithalatımız mutlaka yükselecek. **43-45 milyar dolar** arasında ithalat tahmin ediyoruz. İhracatımız da **25-27 milyar dolar** civarına ulaşır.

Buna göre, **18-20 milyar dolar** dış ticaret açığı ve **6-8 milyar dolar** cari işlemler açığı bekliyoruz. Gümrük Birliğinin ilk yılında, bu sayıları Türkiye için korkutucu değil, tam tersine sağlıklı buluyoruz.

İhracat İthalatla Artar

İthalattan korkanlar, döviz kazanma ve harcama arasındaki ilişkiyi gözden geçiriyorlar. 1995'te 5 milyar dolar daha az ithalat yapsaydık ne olurdu? Daha fazla dövizimiz birikirdi.

Peki, döviz birikince ne olurdu? **Devalüasyon daha yavaş seyrederdi**. TL daha fazla değer kazanırdı. Sonuçta, ihracatçılarımız dış dünyada daha zor rekabet edebilirlerdi.

İthalat yapmayınca, ihracat da yapamaz hale gelirdik.

Aynı mantığı tersine çevirelim. Diyelim ki, bu yıl ithalat gerçekten korkulduğundan bile daha fazla artsın. Örneğin, dış ticaret açığının aylık ortalaması **2 milyar doları** geçsin. Ne olur?

Ne olacak, TL daha hızlı **değer kaybetmeye** başlar. Dövizin nisbi olarak pahalılaşması, bir yandan ithalatı kısarken, diğer yandan da ihracatı teşvik eder. Ekonomi kendi içinde dengelerine oturur.

Açık piyasa ekonomisinde ithalattan korkmamak gerekiyor. Türkiye'nin özel durumunda, hatta ithalata biraz sıcak bile bakabiliriz. Çünkü, bir yandan ihracatı teşvik ederken diğer yandan sadece iç piyasa için üretim yapan firmaları kösteklemenin en iyi yöntemi **ithalatın artması**.

Önümüzdeki dönemde, dış ticaret sayıları yayınlanınca, okuyucumun hemen paniğe kapılmamasını tavsiye ederim. Açık piyasa ekonomilerinde, ithalat gelişmenin ve zenginliğin göstergesidir.

Türkiye ekonomisinin sorunu dış ticaretteki dengesizlikler değildir. Gelecekte de olmayacaktır. Bugün de, yarın da, ekonominin sorunu bir türlü kapatılamayan **kamu açıklarıdır**. Beraberinde gelen yavaş büyümedir. Yüksek faizdir, işsizliktir, istikrarsızlıktır. (2 Haziran 1996)

SEÇİMLERİ KİM KAZANDI?

Türk siyasetinde parti sayısı arttıkça, ilginç gelenekler oluştu. Bunlardan biri de her seçim sonrasında bütün partilerin seçimin galibi olduklarını ilan etmeleri. Galiba dünyada bir tek Türkiye'de bütün partiler aynı anda seçim kazanabiliyor.

Eskiden böyle değildi. 1950'den 1980'e, esas itibariyle iki partili sistem hakimdi. Bu durumda, partilerden biri mecburen seçimi kazanamadığını kabul etmek zorunda kalıyordu.

Şimdi, seçimi kimin kazandığını ve kimin kaybettiğini saptamak için ayrıntılı analizler yapmak gerekiyor. Bir anlama çok da kötü bir şey değil. Uzmanlara da böylece iş çıkıyor. Toz duman arasında yazacak yazı buluyoruz.

Belediye seçimleri aslında küçük bir örnekleme. Seçmen sayısı toplam seçmen sayısının ancak yüzde 2'sine ulaşılıyor. Üstelik, ülke çapında bölgeler arası dağılım da temsil açısından çok anlamlı değil.

Ayrıca, yerel seçimlerde adayın kişiliğinin önem kazanabiliyor. Parti bağlılıkları azalabiliyor. Sık sık, özellikle küçük yerleşim birimlerinde, hükümetteki partinin genel seçimlerde sahip olmadığı bazı avantajları oluşabiliyor.

Buna karşılık, mevcut siyasi istikrarsızlığın bu tür yerel seçimleri bir tür genel seçim havasına soktuğunu da unutmamak gerekiyor. Hatta, ANAP-DYP çekişmesi açısından, liderlerin seçime iki parti arasında adeta bir referandum boyutu getirdiklerini de görüyoruz.

Demek ki, bazı zorluklara rağmen, seçim sonuçlarını tarafsız bir gözle okumak ve bir anlam çıkarmak mümkün olabilecektir.

RP Oylarındaki Duraklama

Seçim yapılan bölgelerde zaten birinci parti olan RP, yerini konsolide etmiş gözüküyor. 1994 yerel seçimlerine kıyasla oylarını yüzde 16 arttırmış. 1995'e kıyaslarsak manzara değişiyor. Refah'ın oyları 24 Aralık'tan bu yana yüzde 1 azalmış.

1995'den 1996'ya oy oranındaki 3.7 puan yada yüzde 12.4'lük artış tümü ile seçime katılma oranındaki düşüşten kaynaklanıyor. Bu durumda, RP'nin bu seçimde çok başarılı bir sonuç aldığını yada tek başına iktidara yürüdüğünü iddia etmek olanaksız.

Birincisi, Refah seçmeninin seçim sandığına gitme konusunda diğer parti seçmenlerine göre daha disiplinli olduğu biliniyor. İkincisi, daha örgütlü bir parti. Yani, teşkilat da seçmeni sandığa taşıyor.

Ekonomik koşulların kötülüğü, medyayı dolduran yolsuzluk ve suistimal iddiaları, Yılmaz-Çiller kavgası, vs. gibi Refah'ın son derece lehine bir konjonktüre rağmen oy sayısının duraklaması, RP kurmaylarını çok düşündürüyor olmalı.

Kendi hesabıma, 2 Haziran seçimlerini Refah'ın zaferi olarak göremiyorum. Tam tersine, RP'nin kolay büyüme döneminin bittiğine mi işaret ediyor diye kafamda bir soru işareti var.

Merkez Sağdaki Yarış

24 Aralık'ta merkez sağ seçmeni, ANAP'la DYP arasındaki yarışta tarafsız kaldığını ilan etmişti. Daha sonraki siyasi bunalımın temel nedeninin bu olduğunu geçtiğimiz günlerde bir kaç kez belirttik.

Bu kez, seçmenin iki parti arasında bir tercih yapmaya başladığını görüyoruz. Seçmen nezdinde, DYP geride kalıyor. Sadece küçük yerleşim birimlerinde bu eğilim daha belirginlik kazanmamış.

Bunda iki faktör önemli. Birincisi, yılların DYP örgütünün gücü ile iyi aday bulabiliyorlar. Küçük yerlerde aday önemli. İkincisi, kırsal bölge parti bağımlılığı konusunda daha muhafazakar.

Ancak, kentsel alanda DYP çığ gibi oy kaybetmeye başlamış. Örneğin Bakırköy'de aldığı oy yüzde 55 düşerek, 36.000'den 16.500'e inmiş. (6 Haziran 1996)

DIŞARIDAN BAKINCA

The Economist'ten arada sırada söz ederiz. Batının belki de en ciddi ve en saygın siyasi ve ekonomik dergisidir. İngiltere'de yayınlanır. Fakat, Amerika'dan Avrupa'ya ve Uzak-Doğu'ya bütün dünyada seçkinler tarafından okunur.

Bir özelliği, düzenli şekilde ülke veya sektör ekleri yayınlamasıdır. Cuma günü çıkan son sayısında Türkiye eki var. Çift sütunlu 14 dergi sayfası tutmuş. Anglosakson Batı'nın liberal kesiminin Türkiye'yi nasıl gördüğünü yansıtıyor.

Geri planda Gümrük Birliği anlaşmasının devreye girmesi var. Türkiye'nin ekonomik, siyasi, sosyal, vs. bir genel tablosu çizilirken, cevabı aranan esas soru AB'ye tam üyelik.

Ekte yazılanların tonunu gerçekçi ve olumlu bulduğumuzu belirtelim. Aynı kanıda olmadığımız pek çok ayrıntı olabilir. Ancak, bir toplumun kendisini anlamasında, başkalarının aynasındaki resmini görmesini hep çok yararlı bulduk.

Getirilen eleştirileri hemen komplo ve fesad teorilerine atfetmek bizce ucuz bir çözüm. Daha akılcı bir yöntem, onları ciddiye alıp eksiklikleri nasıl düzeltebiliriz diye düşünmektir.

Aşağıda, okuyucularımın ilginç bulacağını düşündüğüm bazı paragrafları tercüme ettim.

Siyaset ve Ordu

Bu sıralarda gene ordunun siyasete müdahalesi sıkça konuşulur oldu. Bakalım The Economist siyasetle ordu arasındaki ilişkiyi nasıl değerlendiriyor.

"Türkiye'de siyaset ordu tarafından tasarlanan bir sahada oynanır. Askerler, Anayasa'nın nihai bekçileri olarak sadece kaleci değildir. Aynı zamanda, sessizce siyasi faaliyetin sınırlarını belirleyen bir hakem rolü oynarlar.

Geçtiğimiz 40 yılda üç kez, 1960, 1971 ve 1980'de, ordu doğrudan siyaset el koydu. Her seferinde partiler yelpazesi de büyük değişim geçirdi. Bazı partiler toprak altına indi. Diğerleri yeni partilere dönüştü. Başkaları liderlerini kaybetti veya yeni liderler kazandı (örneğin, 1982'de bugünkü Cumhurbaşkanı Demirel'e siyaset yasağı getirildi). Bu arada bazı partiler bölündü yada başka partilerle birleşmek zorunda kaldı.

Bütün bunlar, işleri karıştırıyor. Türkiye'deki siyasi partiler, diğer yerlerde görülen olağan çizgiyi izlemiyor. Türk partilerinin iyi tanımlanmış seçmen kitleleri ve güçlü yerel örgütleri yok. Uzun sürede oluşmuş ilişkilerle temsil ettikleri çıkar grupları da yok".

İşte Türkiye'nin yakın siyasi tarihinin sadece 117 kelime ile gerçekleştirilen kısa bir özeti. Bugün yaşanan siyasi bunalımın bir kaç siyasi liderin kişiliğinden yada kapisinden kaynaklanmadığını, geride çok önemli başka dinamikler olduğunu veciz bir şekilde saptıyor.

İtalya'ya Benzetmek

Türkiye'de bir yanda iyimserliğin bir yanda kötümserliğin aynı anda sergilendiği alan ekonomi. Kamu maliyesinin yarattığı sorunlar biliniyor. Ama, özel kesimin gerçek bir direnme gücü ve dinamizmi olduğu da görülüyor.

Yazıda, "1994 Bunalımının" analizini yapan bir bölüm var. 1994 Ocağından bu yana ekonomide yaşananlar anlatılıyor. Bugün gene hiç bir reform umudu olmayan bir noktaya gelindiği açıklanıyor.

"Bütün bunlara rağmen, Türk işadamlarının çoğu, ülkelerinin bir şekilde olayı götüreceğini ve fazla radikal değişimlere ihtiyaç olmadığını düşünüyor. Zaten Türkiye hep böyle idare edildi diyorlar.

Pek çok açıdan, Türkiye'nin ekonomisi İtalya'yı hatırlatıyor. Hükümetler sayesinde değil, hükümetlere rağmen ekonomik büyümesini sürdürüyor. Kayıt dışı ekonomi ve küçük aile işletmeleri sayesinde

geliyor. Büyük devlet borçları gibi yapısal sorunlar tarafından kısıtlanıyor”.

Çözüm Yolları

İslami hareketlerin gelişmesi, Batı'nın çok ilgisini çekiyor. Herkesin sorduğu soru aynı. İslamcılar siyaset üstünde hakimiyet kurar mı? Yoksa, Türkiye, modern, demokrat ve laik bir devlete doğru evrimini sürdürecektir mi?

“Atatürk'ün modern, demokrat ve laik devlet vizyonuna sadık kalabilmek için, bir yandan dünyaya, öte yandan içeride çok sayıda kimliğe açık olmak gerekiyor. Buna sadece herkesin özgürce yaşayabileceği, çalışabileceği ve Avrupa'nın uzun süredir doğal karşıladığı yaşam standartlarına ulaşmayı hayal edebileceği bir ülke yaratarak ulaşılabilir.

Bu büyük vizyonu gerçekleştirmek için yapılması gerekenler kulağa çok daha küçük geliyor. Ama, Türkiye'nin siyasi liderlerinin onları devreye sokacak cesaret ve kararlılığı göstermeleri zorunludur.

Büyük vizyona giden yol, mütevazı ve dünyevi tedbirlerden geçiyor. Bütçe açığını kontrol altına almak gibi. Enflasyonu düşürmek gibi. KİT'leri satmak gibi. Vergi kaçığını azaltmak gibi. Vergileri daha etkin şekilde harcamak gibi. Ve, iç savaşı bitirmek gibi.

Bunların hepsi çok zor; ama hiç birisi imkansız değil”

Teşhis tedavinin önkoşuludur. Doğru. Ama tedavi değildir. Artık sorunlarımıza doğru teşhis koymayı öğrendik. Sıra çözümleri hızlı şekilde uygulamayı öğrenmekte. Biraz yavaş da olsa, elbette onu da öğreneceğiz. (9 Haziran 1996)

TL'NİN CAZİBESİ

Başbakan Yılmaz'ın istifasından bu yana, bazı kesimlerce piyasalarda beklenen dalgalanma olmadı. Ortada bir hükümet bunalımı var. Yeni hükümetin nasıl ve ne zaman kurulacağı bilinmiyor. Ama **mali piyasalar sakin duruyor.**

Borsa ufak ufak yükseliyor. Dövizdeki hareketlilik enflasyonun altında. TL'nin sağladığı getiriye kıyasla ise epey düşük. Hazine de alıştığımız faiz düzeyinde borçlanmasını zorlanmadan gerçekleştiriyor.

Salı günü yapılan 112 günlük bono ihalesine 196 trilyon talep gelmiş. 2.5 milyar doların üstünde bir sayı. Hazine **yüzde 93.5 basit, yüzde 126.73 mürekkep faizle** 93.6 trilyonluk satış yapmış. 1.2 milyar dolar ediyor.

Böylece, hükümet bunalımının da etkisi ile Hazine'nin Haziran ayı içindeki yüksek iftalarını karşılamakta zorlanabileceği şeklindeki senaryo ve rivayetlerin gerçekçi olmadığı anlaşılıyor.

TL'nin neden hala bu kadar cazip olduğunu açıklayabilmek için, Hazine bonolarının **reel faizlerini** diğer yatırım alternatifleri ile karşılaştırmak bize önemli ipuçları verecektir.

Getiri Karşılaştırmaları

Önce dövizde bakalım. Mayıs 1994-Mayıs 1995 döneminde, dolar yüzde 83.2 değer kazanmış. Aynı dönemde Tüketici Fiyatları Endeksindeki artış ise yüzde 82.9 olmuş. Demek ki, dolar tutanlar enflasyonun üstünde **yüzde 0.2** gibi bir getiri, artı dolar faizi almışlar. Dolar faizinin yüzde 7 olduğunu kabul edersek, doların toplam getirisi **yüzde 7.2** ediyor.

Ancak, DM'de durum hiç de o kadar parlak değil. Çünkü, çapraz kurların DM aleyhine seyretmesi sonucu, Mark son oniki ayda sadece yüzde 65.6 değer kazanmış. Enflasyona kıyasla getirisi negatif: **yüzde - 9.5**. Gene yüzde 7 Mark faizini eklessek bile, Mark'ın getirisi yüzde - 2.5'la negatifte kalıyor.

Hazine bonosuna dönünce işler değişiyor. Son yılı 3 aylık Hazine bonolarında geçiren bir yatırımcı, yüzde 122 faiz geliri elde etmiş. Enflasyonu düşünce, **yüzde 21.4** reel getiri kalıyor.

Son bir yılı 6 aylık bonolarda geçiren yatırımcının elde ettiği faiz yüzde 119.3'le üç aylıkların biraz altında. Buna göre, reel faizi **yüzde 19.9** oluyor. Bir yıllık devlet tahvilinin aynı dönemdeki faizi yüzde 115.8'miş. Bu da yüzde 18 reel faize tekabül ediyor.

Üçünün kaba bir ortalamasını alarak, geçtiğimiz oniki ayda parasını devlet kağıtlarında tutan bir yatırımcının ortalama reel faizini **yüzde 20** olarak hesaplayabiliriz. Uzun süredir, TL reel faizlerinin en az yüzde 20 civarında seyredeceğini bu sütünunda yazıyoruz.

Karşılaştırmayı yılbaşından bu yana yaparsak, Ocak-Mayıs döneminde 3 aylık Hazine bonosunun reel getirisinin **yüzde 16.4** gibi fevkalade yüksek bir sayıya ulaştığını görüyoruz. Yıllık tempoda yüzde 30'ları geçiyor.

Devam Eder mi?

Şu anda görülen, devlet kağıtlarının önümüzdeki dönemde de aynı düzeyde reel faiz ödemeye devam edecekleridir. Yüzde 120 civarında mürekkep faiz, tüketici enflasyonunun yüzde 80-85 aralığına yükselmesi halinde bile **yüzde 20 reel faize** tekabül ediyor.

Haklı olarak, hiç bir ülkenin sonsuza kadar böyle faizleri ödeyemeyeceği söylenebilir. Doğrudur. Ama, görebildiğim kadar Türkiye daha birkaç yıl bu yüksek faizleri ödemeye mahkum. Ve ekonominin diğer sayıları ödeyebileceğini de gösteriyor.

Türk yatırımcısının olağan ufku olan 3 ila 6 aylık süre açısından, **TL'nin son bir yıllık cazibesini sürdürmesini bekliyoruz.** (13 Haziran 1996)

TEŞHİS VE TEDAVİ

24 Aralık'ta sandığa gittik ve oylarımızla yeni bir parlamento seçtik. Daha ilk günden, bu parlamentonun **istikrarlı bir hükümet çıkartmayacağı** anlaşıldı. Nitekim çıkartamadı.

Tepkimiz ne oldu? Çok kısa sürede, parlamentoyu kendimizin seçtiğini unuttuk. İstikrarsızlığın kabahatini **siyasilerde** bulmaya başladık. Onlar aralarında anlaşamadıkları için istikrar olmuyor dedik.

Peki, bizler seçmen olarak siyasi liderler arasındaki kavga ve kutuplaşmayı 24 Aralık'tan önce biliyor muyduk? Biliyorduk tabiki. Ama, buna rağmen gidip onlara oylarımızı verdik.

Bugün yeniden seçim yapılsa, ne olacak? **Seçimden farklı bir parlamento çıkar mı?** Çıkamaz diyenler çoğunlukta. Çünkü, son altı aydır bütün yaşananlara rağmen, seçmenin aynı oy kullanma kalıbını sürdüreceği tahmin ediliyor.

Onun için bir mucize bekliyoruz. Nasıl bir mucize? Şu birbiri ile kavga eden liderlerin bir şekilde **tasfiye olması**. Onlar gidince, herşeyin kendiliğinden güllük gülüstanlık olacağına inanıyoruz.

Ama yanılıyorz. Birincisi tasfiye olmayacaklar. Olsalar da, çok uzun sürecek. İkincisi, bir gün mevcut liderlerden kurtulsak bile, yerlerine gelenler aynı şekilde kavgaya ve kutuplaşmaya devam edecekler.

60 milyonluk bir ülkede, siyasi istikrarsızlığın nedeni olarak **üç-dört parti liderinin kişiliğini göstermek** hiç de inandırıcı olmuyor. Daha ciddi, yani siyasi yapının temel eksenlerine giden bir nedensellik bulmak zorundayız.

Sempomdan Teşhise

Akılcı düşüncenin temel kurallarından biri, bir sorunun nedeni anlaşılmadan çözümü de bulunamayacağıdır. Başka türlü ifade etmek istersek, "**doğru teşhis koymadan hiç bir hastalık tedavi edilmez**" diyebiliriz.

Ne demek doğru teşhis? Örneğin, "**hastanın ateşi var**" bir teşhis midir? Hayır. Sadece bir gözlemdir. Ateş, hastalığın nedeni değil, bir semptomu yani sonucudur. Tıpta teşhis semptomların ardarda sıralanması değildir. Olamaz.

Teşhis, o semptomlara yol açan süreci başlatan **nedenleri** bulmaktır. Bu bir virüs, bakteri yada mikrop olabileceği gibi, bir enfeksiyon, enflamasyon yada tümör de olabilir.

Aynı kural toplumlar ve siyaset için de geçerlidir. Parlatonun çalışmaması, liderlerin çatışması, partilerin genel başkanın sultası altına girmesi, sistem dışı muhalefetin güçlenmesi, vs. sadece ve sadece **siyasi hastalığın semptomlarıdır**.

Bunları bir bir sayarak siyasi istikrarsızlığa bir teşhis koymuş olmayız. Bunlardan hareketle bir çözüm üretebilmemiz de mümkün değildir. Çözüm, yani tedaviye giden yol, bütün bunların ardında yatan ve bunları açıklayan nedenleri saptayabilmekten geçer.

Kollektif Akıl ve Gelişme

Toplumların gelişme ve olgunlaşma sürecini, hurafelerden, komplolardan ve akıl-dışı düşünceden **bilimsel ve akılcı düşünceye geçiş** olarak da görmek mümkündür. Toplumlar geliştikçe, kendilerini daha iyi anlarlar.

Kendilerini daha iyi anladıkları ölçüde, sorunlarına daha doğru teşhis koyar ve gerçekçi tedaviler uygularlar. Böylece, sorunlarını akılcı yöntemlerle çözebildikçe daha da gelişme olanağını elde ederler.

Türkiye hiç şüphesiz bu yolda çok mesafe kattetti. Tek tek bireyler olarak vatandaşlarımız, bugün geçmişe kıyasla hem **çok daha eğitilmiş**, hem de **çok daha deneyimli**.

1960'ların başında, seçkinlerimizin küçümsenmeyecek bölümü, ülkenin siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlarının bir **askeri diktatörlük**le çözülebileceğini düşünüyordu.

Sonra, bir bölümü sovyet usulu bir **totaliter rejime** inandı. Karşılarında, ırkçı bir totaliterliği savunanlar oluştu. O arada darbeler oldu. Eski siyasi partiler kapatıldı. Yenileri açıldı. Derken, Sovyetler Birliği ve diğer totaliter diktatörlükler çöktü.

Bütün bunlar, toplumun **kollektif hafızasında** derin izler bıraktı. Yavaş yavaş da olsa, artan eğitimin ve zenginleşen deneyimlerin oluşturduğu bir "**kollektif akıl**" oluşmaya başladı.

Bugün, karşı karşıya olduğu devasa sorunlara rağmen Türkiye için demokrasiyi, açık toplumu ve açık piyasa ekonomisini **mümkün ve zorunlu kılan** işte bu kollektif aklın gelmiş olduğu noktadır.

İstikrarsızlığın Çözümü

Şimdi bir adım daha atma zamanı geldi. Türkiye'nin yaşamakta olduğu siyasi istikrarsızlık bir kader değildir. Nedenleri bilinmektedir. Yapılması gereken, **kamu yönetiminin üstüne inşa edildiği temelleri elden geçirmektir**.

Nedir bunlar? Siyasi partiler kanunudur. Seçim kanunudur. Yasama ve yürütme arasındaki ilişkilerdir. Merkezi hükümet ile yerel idare arasındaki güç dağılımıdır.

Çözümler, yani tedavi de biliniyor. Milletvekillerinin **dar bölgesi iki turlu sistemle** seçilmeleri, hem siyasi dağınıklığı engelleyecek, hem de parlamentoya kişilik kazandıracaktır.

Siyasi partilere ve siyasi faaliyetlere konan yasakların kaldırılması ve partilere **hazine yardımının yasaklanması** toplumun partiler üstündeki denetimini arttıracak, lider sultasına çok ciddi bir ilave darbe vuracaktır.

Nihayet, yürütmenin başının doğrudan halk tarafından seçilmesine olanak veren **Başkanlık Sistemi**, etkin bir kamu yönetiminin önünü açarak, Türkiye'yi bugünkü "şuurlu ama felçli" durumundan kurtaracaktır.

Korkarım ki, bu temel reformlar yapılmadığı sürece, mevcut istikrarsızlığın **ne kısa ne de orta vadede** bir çözümü yoktur. Partilerin başından Ahmet'le Mehmet'in gidip Hasan'la Hüseyin'in gelmesinin birşeyler değiştireceğini düşünenleri büyük bir **hayal kırıklığı** bekliyor. (16 Haziran 1996)

KRİZİ SEVMEMEYE BAŞLIYORUZ

Bir süredir, medyada en çok kullanılan sözcük **kriz**. Kamuoyunu yönlendiren odaklar açısından her taraf kriz doldu. Siyaset malum. Hükümet krizi var. Ama yetmiyor. Ayrıca, her gün bir partide bir kriz oluyor.

Onlar da yetmezse, eski asker yeni milletvekili Doğan Güreş'in sözleri yeni bir kriz nedeni. DYP'de zaten sürekli kriz var. Şimdi RP de çalkalanıyormuş. Yeni bir kriz de o cemahtan çıkıyor anlaşılıyor.

Daha felsefi ve uzun dönemli açıdan bakanlar, Türkiye'nin yaşamakta olduğu **kimlik krizini** ve **yönetim krizini** anlatıyorlar. Dış politikada sıradan vaka haline gelen krizleri ise saymakla bitiremeyiz.

Ekonomi derserseniz, **tamamen kriz dolu**. Gün geçmiyor ki, bir işadamı lobisi krizin ne gün geleceği hakkında bir açıklama yapmasın. Uluslararası kuruluşlar da yurtdışından kriz korosuna katılıyor.

En az haftada bir, IMF ve Dünya Bankası kökenli bir rapor veya muhtıra yayınlanıyor. Onlar da ekonomik krizin geldiğini hatırlatıyorlar. Eh, biz köşe yazarlarının da krizi öngörme yarışında geride kalmamız söz konusu olmayacağına göre, bizler de gerekli katkıları yapıyoruz.

Çiller'in kendisini Yüce Divan'dan kurtarma çabalarının Erbakan'ı Başbakan yapma sonucunu doğurma ihtimali yükseldikçe, **Bati medyasının** da Türkiye'ye ilgisi arttı. Son haftalardan Avrupa ve Amerika'da Türkiye çok popüler bir konu oldu.

Bunların hepsine ulaşamıyorum. Ama, okuyabildiklerimin tümü öyle yada böyle bir krizden söz ediyorlar. Özellikle Avrupalılar arasında, **bin yıllık İslam fobisini** seslendiren, önyargılarla dolu yazılar dikkatimi çekiyor.

Ne Olacak Halimiz?

Türk seçkinlerinin bitmez tükenmez "**ne olacak bu memleketin hali?**" muhabbetleri ünlüdür. Belki ülkenin havasından, belki suyundan, hele **iki kadeh rakı** içince, konu eninde sonunda döner dolaşır ve ülke sorunlarında düğümlenir.

Bir fıkra. İki Alman turist, Hans ve Helmut Antalya'ya gelmişler. Deniz, güneş, filan derken, akşam rakı sofrasına oturmuşlar. Birinci kadeh, ikinci kadeh, yavaş yavaş sohbet koyulaşmış. Helmut hafif peltek sormuş: "**Yahu Hans, ne olacak bu Almanyanın hali?**"

Şarkılardan yerli filmlere, Türkiye insanına özgü karamsarlığın çok örneğini bulmak mümkündür. Orhan Gencebay'ın büyük arabesk klasiği "**bir teselli ver**" bu ruh halini galiba en iyi özetliyor.

"**Ben zaten her acının tiryakisi olmuşum/ Ömür boyu bitmeyen dert ile yorulmuşum...**" diyen insanımızın açıkca halinden zevk aldığı hissediyoruz. Aynı yumuşak mazoşizmi diğer sanat dallarında da görüyoruz.

Ortalıkta dolaşan bütün "**battık, batıyoruz**" teranelerinin ne ölçüde gerçekleri, ne ölçüde bu psikolojiyi yansıttığını merak etmemek mümkün mü?

İyimser Tefsirler

Hayatının önemli bir bölümünü, bizim 1936'da ceza kanunumuzu aldığımız Mussolini'nin zindanlarında geçiren ünlü bir İtalyan marksisti var: **Antonio Gramsci**. Gramsci'nin bir sözü beni çok etkilemişti.

"**Eski kendisini yeniden üretemezse, yeni de bir türlü ortaya çıkamazsa, o zaman ortalığı bir sürü hastalıklı görüntü doldurur**" diyor. Şu manzaraya bakıp Gramsci'ye hak vermemek olanaksız.

Türkiye, uzun süredir, **ekonomik ve siyasi devletçilik** temelinde kurulmuş bir siyasi yapıyı **çok partili demokrasi** ile birlikte götürme çabasında. Halbuki bu ikisi birbiri ile çelişiyor.

Ekonomik ve siyasi devletçiliğin doğal rejimi **tek parti diktatörlüğü**. Çok partili sistemin doğal temeli ise **liberalizm**. Bu çelişki, birbirini besleyen iki ayrı dinamiği beslemiş.

Bir yanda, Türkiye'ye özgü bir **popülist siyaset türü** gelişmiş. Popülizm, demokratik siyasetin tek meşru zemini olmuş. Partiler ve hükümetler bu oyunu oynuyor. Öte yanda, darbeleri, darbeciliği ve militarizmi yaşatmış. Orduyu siyasi sistemin **baş aktörü** olarak tutmuş.

Kısa dönemde bazı dengeler korunabilmiş. Ancak, uzun dönemde, her iki gelenek de soluksuz kalmış. Arada, beraberce kamusal alanı çok ciddi şekilde yıpratmışlar. Devleti işlemez hale getirmişler. Ülkeyi yönetemez olmuşlar.

O arada, **sivil toplum güçlenmiş**. Özel mülkiyetin ve piyasa sisteminin engellenemez gelişmesi, giderek üretimi ve ekonomik faaliyetleri devletin dışına taşımış. Böylece sivil toplumun en önemli objektif temeli oluşmuş.

Başka şeyler de olmuş. Teknolojinin gelişmesi, Sovyetler Birliği'nin çöküşü, vs., özel radyo ve televizyonları mümkün kılmış. Devletçi yapının bilginin serbestçe dolanımına getirdiği kısıtlamaları sökmüş atmış.

Böylece, toplumun kendisini anlamasını ve bunu ifade etmesini engellemek olanaksız hale gelmiş. Giderek, **toplumun kendisi gibi olma talebi meşruiyet kazanmış**.

İyimser tefsir, bugün yaşadıklarımızın artık eski düzenin geri çekilme sürecinin **hızlanmasına** işaret ettiğidir. Bu krizlerden, iyi bir kamu yönetiminin, denk bütçenin, özelleştirmenin, sosyal güvenlik kurumlarının reformunun, vs. çıkacağı bana kesin gibi geliyor.

Nasıl mı? **Başkanlık sistemine ve iki turlu dar bölgeli seçimlere geçerek**. Kuvvetler ayrılığını gerçekleştirerek. Böylece, askeri-sivil bürokrasinin devletteki siyasi etkinliğini kırarak ve popülizmi marjinalleştirerek. O günler çok uzak değil. (21 Haziran 1996)

PARA POLİTİKASININ ÖNEMİ

Dünkü gazetelerde küçük bir haber vardı. ABD merkez bankası Federal Rezerv Kurulunun başkanlığına **Alan Greenspan'ın seçilmesi** Senato tarafından onaylanmış. Greenspan bu göreve üçüncü kez atanıyor.

Greenspan 8 yıl önce, Ronald Reagan tarafından Amerikan para politikasının patronluğuna getirilmişti. Cumhuriyetçi Parti yandaşı olarak tanınan bir kişi. Sonra, bir başka Cumhuriyetçi Başkan Bush tarafından yeniden seçildi.

Demokrat Başkan Clinton'un Greenspan'ı bu göreve seçip seçmeyeceği uzunca bir süre spekülasyon konusu oldu. Demokrat iktisatçıların önemli bir bölümü, ABD için daha **gevşek bir para politikasından** yana tavır koyuyorlardı.

Sonunda, Clinton da, para politikası konusunda partizan davranmanın kendisi için tehlikeli olacağına karar vermiş olmalı ki, Greenspan'ı 4 yıllık bir dönem için daha Federal Rezerv'in Başkanlığına atadı.

Muhafazakar para politikalarından pek hoşlanmayan Demokrat Senatörler, Senato'da onay sürecinde bir miktar ayaklarını sürdüler. Aslında Başkan'ın adayını reddetmek gibi bir niyetleri yoktu.

Ancak, Greenspan üstünde siyasi baskı uygulayarak, önümüzdeki dönemde para politikasını biraz daha **gevşetmesini** sağlamaya çalışıyorlardı. Nitekim, sonunda Senato'da sadece 4 muhalif oyla onaylandı.

Enflasyon ve Büyüme

İktisat teorisi, **kısa dönemde** enflasyonla büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu gösteriyor. Yani, hükümet düşük enflasyon hedefinden vazgeçince, bir yada iki yıl için, enflasyonun yükselmesi pahasına büyüme hızında bir artış sağlayabiliyor.

O arada, enflasyon da yükseliyor. Ondan sonra, mecburen enflasyonla mücadele etmek ön plana geçiyor. Enflasyonla mücadelenin ne kadar süreceği, enflyonist dönemin yoğunluğuna ve süresine bağlı.

Enflasyonla mücadele sırasında **büyüme hızı düşüyor**. Bütün ampirik çalışmalar, enflasyonla mücadele esnasında vazgeçilen milli gelir artışının, enflasyona yol açan yüksek büyümeden daha fazla olduğunu gösteriyor.

Başka türlü söylemek istersek, enflasyona hiç yol açmadan sağlanan orta-uzun dönem büyüme hızı, enflasyonu ihmal ederek elde edilenin **üstünde çıkıyor**. Bütün bunları birinci ve ikinci sınıf iktisat öğrencilerine okutuyoruz.

Bu nedenlerle, açık piyasa ekonomilerinde en önemli iktisat politikası tercihleri para politikası etrafında odaklaşıyor. Enflasyonu hızlandırmayacak kadar sıkı, ama büyümeyi de yavaşlatmayacak kadar gevşek para politikası **kıvamını** bulmak hiç de kolay değil.

Kriz ve Yumuşak İniş

Gözlemciler, Alan Greenspan'ın söz konusu kıvamı tutturmakta özellikle başarılı olduğu konusunda birleşiyorlar. Federal Rezerv son dönemde faiz hadlerini yükseltme yada düşürmede zamanlamasının çok iyi yaptığı.

Örneğin, 1994 yılında birkaç hamlede **faizleri yükseltti**. O sıralarda, Clinton yönetimi ve Demokrat Kongre üyeleri buna çok karşı çıktılar. Sıkı para politikasının gereksiz olduğunu, boşyere ekonominin büyümesinin yavaşlatıldığını iddia ettiler.

Hakikaten, ABD büyüme hızı 1995'de bir miktar yavaşladı. Fakat, sonradan anlaşıldı ki, eğer bu yavaşlama olmasa, enflasyon artacakmış. Çünkü, 1995 yılında, faizlerin yükselmesini rağmen işsizlik oranı düştü ve ekonomi tam kapasite sınırına geldi.

Bu konuyu 9 Mayıs 1994'te yazdığımız "**Uzun Dönemli Düşünmek**" adlı yazımızda işlemiştik. Greenspan'ın, 1996 ve sonrasında küçük çapta bir bunalımın oluşmasını engellemek için, 1995 yılında büyüme hızını yavaşlatmasını haklı bulduğumuzu belirtmiştik.

İşin özü çok basit. **Zamanında tedbir alır** ve enflasyonu hızlanmadan frenleyebilirsiniz, ekonominin ödediği fatura daha düşük oluyor. Borsa çok çalkalanmıyor. Uzun dönemli faiz hadleri çok yükselmiyor. Dengeler çok bozulmuyor.

Buna "**yumuşak iniş**" deniyor. Tersisi, politik yada başka nedenlerle, ekonominin ısınmasına karşı tedbir almakta geç kalınması. Kaybedilen zaman, daha sonraki bir tarihte çok daha zecri tedbirleri zorunlu hale getiriyor.

Dengeler iyice bozulduğu için, **sert bir fren** yapılıyor. Ciddi bir kriz ortaya çıkıyor. Greenspan'ın Clinton tarafından yeniden seçilmesi, yönetimden gelen tersine baskılara rağmen Amerikan ekonomisinin "yumuşak iniş" yapmasını sağlamanın **mükafatı** olarak görülebilir.

İstikrar İçinde Büyüme

Uluslararası piyasalar, dört yıl daha Amerikan para politikasının Greenspan'a emanet edilmesine çok olumlu tepki göstereceklerdir. Siyasi mesaj çok açıktır. ABD, enflasyon konusunda **hiç risk almamaya kararlı olduğunu** piyasalara tebliğ etmektedir.

Dünya ekonomisi açısından da, ABD'nin bu kararlılığı çok yararlıdır. Önümüzdeki dört yıl boyunca, bir yandan doların sağlam para niteliğini koruyacağını, öte yandan büyüme hızında büyük dalgalanmalar olmayacağını öngörebiliriz.

Bütün bunların, Türkiye için bir örnek teşkil etmesini umut ediyoruz. **Çünkü, orta-uzun vadeyi kapsayan bir para politikası anlayışı olmadan, ekonomide istikrar sağlanamayacağını mutlaka öğrenmeliyiz.** (23 Haziran 1996)

VERGİYİ KİM ÖDER?

Salı günkü ihalede 8 Ocak 1997 vadeli Hazine bonosuna olağanüstü bir talep geldi. Bunu bekliyorduk. Geçen hafta, TL'ye yatırım yapmanın **neden hala cazip olduğunu** açıklamış ve bu eğilimin süreceğini söylemiştik.

Ortada dolaşan "**Eylül'de kriz**", "**Ekim'de kriz**" söylentilerinin mali piyasaları ve yatırımcıları pek etkilemediği anlaşılıyor. Yazılarımızı izleyenler, 1996 yılında piyasanın anladığı anlamda bir krize ihtimal vermediğimizi biliyorlar.

Tek günde Hazine 5.5 ay vadeli 156 trilyon TL (**2 milyar dolar**) bono satmış oldu. Milli gelirin yüzde 1.2 sine yakın bir rakam. Yıllık bileşik faiz ise yüzde 124. Vadeyi hesaba katınca, bizce normal bir düzey.

Piyasada 1997'ye sarkan bonolarda faizin ne olacağı konusunda bir belirsizlik vardı. Karamsar gözlemciler arasında, 1 Ocak 1997'de uygulanmaya

başlayacak vergi nedeni ile vadesi yılbaşını geçen kağıtlarda **faizlerin ciddi şekilde yükseleceği** kanısı yaygındı.

Piyasanın bu beklentiye de fazla yüz vermediği anlaşılıyor. Hele hükümet sorununun daha çözümlendiği düşünülürse, Hazine ve Merkez Bankası açısından bu sonucun **başarı olarak görülmesi** gerekir.

Kamu kağıtlarından elde edilen faizlerin vergilendirilmesi konusuna hiç değinmemiştik. İlk günlerde yanlış anlamalar çoktu. Yavaş yavaş verginin kapsamı ve gerçekten ne yük getirdiği kamuoyu tarafından anlaşılmaya başladı.

Verginin Hesabı

Verginin nasıl hesaplanacağı ve ödeneceği konusunda pek çok yazı çıktığı için kısa geçeceğim. Amaçlanan, faiz gelirlerinden enflasyon faktörü düştükten sonra kalan kısmını vergilemek.

Ayrıca, gerek vergi idaresi açısından kolaylık sağlamak, gerek piyasaları fazla karıştırmamak için, bir **alt sınır** da konmuş. Vergi küçük tasarrufluya yönelik değil. Büyük yatırımcılara yönelik.

İki önemli katsayı var. Biri 1997 yılı için hükümetin saptayacağı **enflasyon oranı**. Şirket sabit varlıklarının yeniden değerlendirilmesinde kullanılan katsayı bu işlevi görecek. Genellikle enflasyonun biraz altında tesbit edilir ama çok da altında tesbit edilmez.

İkincisi, 1997 yılında bir yıllık vadeli devlet tahvillerinin **ortalama faizi**. Bunlar da, tam olarak piyasanın fiili ortalamasını yansıtmaz. Biraz daha düşük çıkar. Ama, çok da düşük çıkmaz.

İlk katsayının ikincisine oranı, faiz gelirinde **vergiden muaf olacak kısmı** belirleyecek. Makul sayılarla bir örnek yapalım. 1997 için ortalama faizin yüzde 120, yeniden değerlendirme katsayısının ise yüzde 80 olarak açıklandığını varsayalım.

Bu durumda, 80 bölü 120, yani yüzde 66.66 vergi dışında. 3 milyar TL faiz geliri olan bir yatırımcı için, bu meblağın 2 milyar TL'si vergi dışı, **1 milyar TL** ise Mart 1998'de vereceği beyannamede gözükecek.

Yüzde 25 vergi oranı hesabı ile, yatırımcı 1998'in Mart, Haziran ve Eylül aylarında üç taksitte 83.4 milyon TL, toplam 250 milyon TL vergi ödeyecek. Ödenen verginin toplam faiz gelirine oranı örnekte **yüzde 8.3** çıkıyor.

Ancak, vergi ortalama bir yıl gecikme ile ödendiğine göre, reel maliyeti **yüzde 5'in altına düşüyor**.

Verginin Yansıtılması

Vergi teorisinin önemli kavramlarından birine bakma zamanı geldi. Teori, bir vergiyi devletin **tahsil ettiği kişinin** ile o vergiyi ödeyen kişi olmadığını söyler. Bilinen birkaç örneği hatırlatalım.

Petrolde, sigaradan, alkollü içkilerden alınan vergileri, devlet bu malları üreten şirketlerden tahsil eder. Ama vergiyi o şirketler ödemez. Neden? Çünkü olduğu gibi vergiyi sattıkları malın fiyatına yansıtırlar.

Bu vergileri, neredeyse tümü ile **nihai tüketici**, yani o malları kullananlar öder. Talep ve arz elastiklikleri gibi iktisat teorisinin inceliklerine hiç girmek istemiyorum. Bunların etkileri marjinaldir.

Aynı şekilde, eğer emek piyasasında ücret pazarlığı net ücret üzerinden yapılıyorsa, ücretten alınan gelir vergisi artınca, **şeklen** bunu çalışanlar öder. Ama fiilen ödeyen şirkettir.

Şirket de, rekabet koşulları müsait ise, maliyetindeki artışı malın fiyatına yansıtır. Yani vergi artışı nihai tüketicinin sırtına yüklenir. İktisat teorisi, nihai mükellefin kimler olacağını saptayarak vergi politikasının belirlenmesine katkıda bulunur.

Faiz gelirlerine konan vergiyi bu açıdan ele alınca, ilginç bir manzara ortaya çıkıyor. Cevaplandırılması gereken bir soru var. Yatırımcılar, verginin getirdiği ilave yükü **üstlenmeyi** kabul edecekler mi? Yoksa, TL tutmak için bunu telafi edecek şekilde **daha yüksek bir faiz** mi talep edecekler?

İlk şıkta, vergi tümü ile **büyük yatırımcıların** üstünde kalacaktır. Bu durumda, Hazine bu işten, elde ettiği vergi hasılatı kadar karlı çıkar. Hasılatın ne olacağını hesaplayacak durumda değiliz. Ama, yeni vergi kamu açığının kapatılmasına olumlu bir etki yapacaktır.

İkinci şıkta ise, Hazine'nin **ek vergi geliri ile ek faiz gideri** birbirini götürmektedir. Hatta, karamsar bir varsayım yapıp, küçük tasarruflunun faiz artışından yararlanıp vergisini ödemediğini hesaba katarsak, Hazine zararlı bile çıkabilir.

Yani, yeni verginin ekonominin makro dengelerine olumlu yada olumsuz bir etki yapmasını **beklemediğimizi** söyleyebiliriz. (27 Haziran 1996)

ERBAKAN BAŞBAKAN

Savaşın hemen sonrasında İstanbul Teknik Üniversitesinde öğrenci olmanın anlaşılın **kozmik bir anlamı** var. Taşkılla'da tedris görüp mühendis olanlar, eğer politikada sebat eder ve zorluklarına katlanırlarsa, mutlaka ülkenin en yüksek siyasi görevlerine yükseliyorlar.

Erbakan Hoca ile aynı ocağı paylaşan iki arkadaşı kendisinden önce Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı makamına ulaşmıştı. Başbakanlıkta, rekor elbette Demirel'in. Çok genç Başbakan oldu.

Demirel'in gittisi geldisi biraz fazla idi. Hatta, çok uzun süre Başbakan olduğunu düşünenler de var. Fikret Kızılok'a "**Süleyman hep Başbakan, hep Başbakan, hep Başbakan...**" diye şarkı yazdıracak kadar uzun...

Ama Cumhurbaşkanlığında, ani bir atakla Demirel'i geçip ipi ilk göğüsleyen Özal oldu. Böylece yeni bir gelenek başlattı. Taşkılla'nın yüksek tavanlı koridorlarından, dolambaçlı yollardan geçerek de olsa, Başbakanlık konutuna giden yolu, **Çankaya'ya** uzattı.

Erbakan'ın bir de Profesörlük ünvanı vardı. Türk demokrasi hayatında **ulema kökenli siyasetçilerin** ne kadar başarılı oldukları ciddi bir tartışma

konusudur. Benim bildiğim, seçim kazanarak Başbakan olan ilk akademisyen Erbakan. Çiller'i bir seçim değil, Kongre kazanması Başbakan yapmıştı.

Neyse, Erbakan da Başbakanlık muradına nihayet erdi. Gayri ihtiyari, 1965'den bu yana İTÜ kökenli mühendislerin siyasi hayatımızdaki ezici hakimiyetinin belki de raslantısal olmadığını düşündüren bir olay bu.

Hoca'nın **bundan sonraki kariyerinin** Özal ve Demirel'i yakalayıp yakalayacağını henüz bilmiyoruz. Kimbilir? Taşkınlı mühendislerin ikbal çizgisini yazan kozmik iradeye bağlı. Bakarsınız, zamanı geldiğinde Yüce Divan'dan kurtulmaya çalışan bir başka siyasetçi, Erbakan'a Çankaya'nın yolunu da açar.

Adilyol Süre mi?

Erbakan hükümetinin güvenoyu alıp almayacağını kısa süre içinde göreceğiz. Güvenoyu sonucunu tahmin etmekte zorlanıyoruz. Az sayıda insanın davranışına bağlı, önemli miktarda entrika ve komplo içeren süreçleri öngörmeye **bilimsel yöntemler** fazla işe yaramaz.

Refah partisi konusunda bir tereddüt yok. Refah'lı milletvekilleri, Çiller'i kuyudan çıkarma operasyonundan rahatsız olsalar bile, fire vermezler. RP için, mevcut ve muhtemel seçmenlerine Başbakanlığın kendilerine **yasak olmadığını** göstermek hayati deneye kadar önemli.

Karışıklık DYP kanadında. Çiller'in ardarda yaptığı hataların DYP içindeki **çözülme sürecini hızlandırdığı** bir süredir izleniyor. Erbakan'ın Başbakanlığı, bu denkleme yeni ve çok önemli bir parametre ekliyor.

Çiller çok büyük bir risk aldı. Rakibi ANAP'ı dışarıda bırakan bir formülle partisini iktidara taşıyarak, zaman kazanma ve partisindeki çözülmeyi **durdurmayı** umut ediyor. Ama tam tersi de olabilir. Çözülme hız kazanabilir.

Güvenoyu aldığını varsayarsak, acaba bu hükümet protokole öngörüldüğü gibi en az **iki yıl sürer mi?** Yoksa, Çiller'in bir önceki ANAYOL denemesinde olduğu gibi **bir kaç ay içinde bozulur mu?**

Beklentimiz, hükümetin **uzun ömürlü olmayacağıdır**. Erbakan ve RP için, amaç bir icraat hükümetinden çok, Başbakanlığın ve hükümetin kendilerine kapalı olmadığını topluma kanıtlamaktır.

Bu kanıtlandıktan sonra, RP için bu hükümet esas işlevini gerçekleştirmiştir. İlle sürdürülmesi gerekmez. Parti zaten erken seçime hazır ve istemektedir. Bahanesi kolayca bulunur ve bu iş biter.

Ya Ekonomi?

Cuma günü Borsa hükümetin kuruluşuna olumlu tepki gösterdi. Bunu bekliyorduk. Şubat ayında, ANAP-RP pazarlıkları sırasında işaretlerini görmüştük. Piyasa, herhangi bir hükümetin kurulmasını **belirsizliğin azalması** olarak tefsir ediyor. Ve hükümet krizine tercih ediyor.

Peki, bu hükümet ekonomide ne yapar? Programı görmeden birşey söylemek zor. Ayrıca, bugünkü siyasi konjonktürde, güvenoyu sonucunu da beklemek lazım. Hükümetin gücü ve dayanıklılığı o sayılara bağlı.

Ayrıntılı analizi daha sonraya bıraksak da, bazı genel gözlemler yapabiliriz. Eğer nisbeten güçlü ve en azından **8-12 ay sürecek** bir hükümet oluşursa, bugünkü politikaların ufak tefek değişikliklerle sürdürüleceğini düşünüyoruz.

Yani, ekonomide ciddi bir icraat olmaz. Ama ciddi hatalar da yapılmaz. Yapılanlar da Merkez Bankası tarafından telafi edilebilecek düzeyde kalırlar. Ekonomi bugünkü **tatsız statüko içinde** gelecek seçimlere kadar gider.

Zayıf ve birkaç ay sürecek bir hükümet oluşması halinde, **korkularımız var**. Çiller'in siyasi hesaplarla ekonomiye ne kadar büyük zarar verebileceğini 1994 başında, yerel seçimlerden önce yaşadık.

İki hükümet ortağı arasında **popülizmi açık arttırmaya çıkartan bir süreç**, bir kaç ay içinde dahi, ekonominin zaten hassas dengelerinde büyük hasara yol açabilir. Bu konuda kamuoyunun ve piyasaların çok dikkatli olması gerekiyor. (30 Haziran 1996)

HÜKÜMET VE PİYASALAR

RP-DYP koalisyonunun ekonomide "**ağır popülizme**" yöneleceği işaretleri artıyor. Bence, iki parti de, güvenoyu alsa bile bu hükümetin ömrünün uzun olmayacağını biliyor. Seçmene şirin gözükme için ne gerekirse yapmaya çalışacaklar.

Bir hesap da, koalisyon ortaklarının verdiklerini ardından gelecek hükümetin geriye almak zorunda kalacağı. Böylece, hükümetten düştükten sonra sıkı bir **popülist muhalefet** yapabilmenin nesnel şartlarını oluşturacaklar.

Zaten popülizm açısından iki ortak da sabıkalı. Erbakan'ın 1973'te Ecevit'le beraber kurduğu hükümet, Türkiye'yi **1978-79'daki bunalıma** götüren süreci başlatmıştı. Çiller'in, yerel seçimlerde iki puan yüksek alma umudu ile nasıl **1994 bunalımına** göz yumduğu ise hafızalarda çok canlı.

Bütün bunlar, hükümetin ekonomi politikasında **maceraya yönelmesi** ihtimalinin yüksek olduğunu düşündürüyor. Ancak, Türkiye ekonomisi 1996 yazında 1970'lerden de, 1993 yılından da çok farklı bir noktada.

Ekonominin nitel ve nicel açıdan bulunduğu noktayı gerçekçi şekilde analiz etmek büyük önem kazanıyor. Böylece, uygulanabilecek yanlış ve hatalı politikaların etkilerini görebiliriz. Hangi **telafi edici mekanizmaların** devreye gireceğini saptayabiliriz.

Klasik "Popülist Konjonktür"

Türkiye'nin "**popülist konjonktürü**" (İngilizce "**populist cycle**" deniyor) klasik yöntemlerden oluşur. Uzun yıllar, Marmara ve İstanbul Üniversitesindeki Türkiye ekonomisi derslerinde bunu öğrencilerimize anlattık.

Başka ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de, popülist politikanın iki temel aracı vardır. Birincisi, kamu çalışanlarının **maaş-ücretleri ve tarım sübvansiyonları**. İkincisi **kamu yatırımları**. Sağlam kaynak bulmadan her ikisinde büyük artışlara giden bir hükümet, yeni bir "popülist konjonktür" başlatır.

1973'de böyle olmuştu. 1989'da gene böyle oldu. İlki, 1970'lerin sonundaki büyük bunalıma yol açtı. 24 Ocak kararları ile aşılabildi. İkincisi ise 1994 Bunalımı ile noktalandı. Ama etkileri hala sürüyor.

RP-DYP hükümeti her iki cephede birden atılım yapabilir. **15 Temmuz'da**, memur maaşlarına 1996 ikinci için verilecek zam açıklanacak. Artış enflasyonun ve devalüasyonun ne kadar üstünde olursa, o kadar risklidir.

Aynı tarihlerde, Erbakan'ın yeni bir **sanayileşme hamlesi** için kolları sıvamasını bekliyoruz. Bunalım nedeni ile uzun süredir asgaride, hatta asgarinin bile altında tutulan kamu yatırımlarını derhal hızlandırma arayışına girecektir.

Bir devletin, memuruna işçisine yüksek ücret, köylüsüne yüksek sübvansiyon vermesi ve bol altyapı yatırımı yapması kötü bir şey değil. Ancak, **sağlam kaynaklarla**, yani vergilerle finanse edildiği sürece.

Eğer öyle olmaz, kamu harcamalarındaki artış para basarak karşılanırsa, manzara çok değişiyor. Kamu maliyesinin bugünkü içler acısı durumu biliniyor. Harcamalardaki ani yükselme, olduğu gibi kamu açığına yansiyacak.

Yani, mevcut açığını bile **iç ve dış mali piyasalardan borçlanarak** kapatmakta zorlanan kamu otoritesinin, çok ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalması kaçınılmaz duruyor.

Piyasanın Tepkisi

Olayların ondan sonraki seyrini belirleyecek olan, **piyasaların tepkisidir**. 1970'lerde zaten Türkiye'de mali piyasalar yoktu. O nedenledir ki, ekonomi sonunda duvara çarpmak zorunda kaldı.

1988 sonrasında, mali piyasalar vardı ama yeni kurulmuştu. Çok deneyimsizdi. Birbiri ardından gelen hükümetlerin uyguladıkları popülist politikaların sonuçlarını göremedi. **Bu miyoplüğün faturasını** 1994 bunalımında ödedi.

Şimdi durum çok farklı. Atasözünün dediği gibi, "**sütten ağzı yanan, yoğurdu üfleyerek yer**". Kamu maliyesinde en küçük bir bozulma ihtimalinin mali piyasalar tarafından derhal hesaba katılacağını düşünüyoruz.

Mali piyasaların beklentilerindeki değişme, günlük yaşama üç düzeyde yansiyacaktır. İlki **enflasyonun** yükselmesidir. İkincisi **TL'nin değer kaybının** hızlanmasıdır. Üçüncüsü ise **faizlerin** yükselmesidir.

İlk ikisi birbiri ile bağlantılı. Vatandaş enflasyonun yükseleceğine karar verince, TL'den dövize geçiyor. Döviz talebindeki artış, devalüasyonu hızlandırıyor. Bu durumda maliyetler yükseldiği için enflasyon da tırmanıyor.

Öte yandan, devalüasyon ve enflasyonun hızlanması, TL faizlerinin yükseltilmesini zorunlu hale getiriyor. Hem Çiller, hem Erbakan **yüksek faizi sevmiyorlar**. Buna direnirlerse, o zaman devalüasyon daha da hızlanacaktır. Bütün bunları daha önce yaşadık.

Şunu söylemeye çalışıyoruz. Bu hükümet, popülist politikalar uygulamaya başlarsa, **sonucunu derhal görecektir**. 1970'lerde veya 1989 sonrasında olduğu gibi, 5 yıl beklemek gerekmeyecektir.

Hükümet güvenoyu alırsa, Temmuz ortasından itibaren mali piyasalarda **hareketliliğin artacağını** öngörüyoruz. (4 Temmuz 1996)

GÜVENOYU SOHBETİ

Heyecanlı bir spor karşılaşmasına hazırlanır gibiyiz. Pazartesi öğleden sonra final maçı var. Türkiye siyasi sınıfının kendi içindeki **en büyük hesaplaşmasına** 24 saatten biraz fazla kaldı. Yarın akşam mutlaka bir taraf kazanacak, diğer taraf kaybedecek.

Churchill'e atfedilen bir hikaye vardır. Bazı ülkelerden söz ederken, "**durumları ciddi ama trajik değil**", ama biri için "**durumu trajik ama ciddi değil**" demiş. Türkiye'nin şu andaki durumuna bu ikinci gözlemin çok uyduğunu düşünüyorum.

Evet. Bence, "**Türkiye'de durum trajik ama ciddi değil**".

Bir ülkede, siyasi sınıfın toplumundan böylesine kopmuş, onun ihtiyaç ve taleplerinden böylesine uzaklaşmış olması hiç şüphesiz trajik bir durum. Tragedya, siyasetin, parlamentonun, toplum nezdinde **tüm saygınlığını** kaybetmeye başlamasında.

Ama, neticede bu hükümetin güvenoyu almasının veya almamasının Türkiye'nin geleceğini fazla etkileyeceği kanısında değilim. Ne değişecek ki? Ekonomi, siyaset ve toplumsal yaşam zaten hızla Ankara'nın etki alanının dışına kaymış.

Ekonomi politikasının sınırını **iç-dış piyasalar ve açık ekonomi** çiziyor. Dış politikanın manevra alanları "**Pax Americana**" tarafından iyice görünür çizgilerle belirlenmiş. Demokrasinin sahipliğini ise **sivil toplum ve vatandaşlar** üstleniyor.

Benim Oyum Red

Kendi hesabıma, Refah Partisine hiç oy vermedim ve vermeyi düşünmedim. Dolayısı ile, Erbakan'ın Başbakan olmasından memnun olmayacağım. Ancak, böyle bir durumla hayatımda **ilk kez karşılaşmıyorum**.

Daha önce de, benim oy vermediğim ve vermeyi düşünmediğim partiler iktidara geldi. Liderleri tek başına yada bir koalisyonla Başbakan oldular. Eminim, bundan sonra da pek çok kere böyle olaylarla karşılaşacağım.

Demokrasilerde, vatandaş olarak arzulamadığımız hükümetlerin kurulması oyunun kuralının önemli bir parçası. Bir yandan bunu yadırgamak, diğer yandan demokrasiye inandığını söylemek **tutarlı bir davranış** değil.

Ama, yadırgadığım şeyler var. Yürütmenin başının bu şekilde entrikalarla, bizans oyunları ile, milletvekili pazarlıkları ile belirlenmesi beni rahatsız ediyor. Hükümet kurulması sürecinde **tüm ahlaki değerlerin** böylesine ayaklar altına alınması vicdanımı yaralıyor.

Parlamentar olmadığımıza göre, yarın oy kullanamayacağım. Ancak, medyada oluşan havadan, mutlaka tavrımı belirlemem gerektiği şeklinde bir

intiba edindim. Açıklıyorum. Karşı olduğum iki partiden oluşan bu koalisyonun **güvenoylamasını kaybetmesi** beni sevindirecek.

Başkanlık Sistemi

Yaşadığımız çirkinliklerden kurtulmanın en emin yolunu, **başkanlık sistemine geçmekte** görüyorum. Bu sütunda daha önce bu konuyu epey işledik. Önemi nedeni ile, tekrar ayrıntılara girmekte yarar var.

Önerdiğimiz, iki turlu seçimle, **yürütmenin başını doğrudan halkın seçmesidir**. İşte, Rusya bunu geçtiğimiz hafta gerçekleştirdi. İlk turda bir sürü aday halkın önüne çıktı. İkisi hariç diğerleri elendi.

İkinci turda, seçmen iki adaydan hangisini tercih ettiğini ortaya koydu. Yeltsin Rus vatandaşlarının **yarısından fazlasının oyu ile** Cumhurbaşkanı seçimini kazandı. Şimdi, Ruslar 4 yıl boyunca yürütmenin başında kimin olacağını biliyorlar.

Zaten o adamı oraya kendileri, kendi oyları ile seçtiler. Kongreler seçmedi. Milletvekili pazarlıkları da seçmedi. Yolsuzluk dosyalarının kapatılması için imzalanan gizli protokoller de seçmedi.

Bir ay önce, benzer bir süreci İsrail yaşadı. İsrail halkı, yakın tarihinin en önemli dönemeç noktasında idi. Barış sürecinin bundan sonraki seyri için **toplumun bir karar vermesi** gerekiyordu.

Başbakanı doğrudan halkın seçmesine izin veren sistem sayesinde İsrail vatandaşları net bir karara ulaştılar. Bu kararı sevmeyebiliriz. Yanlış olduğunu da düşünebiliriz.

Ama sigara dumanlı odalarda, halkın kulağından ve gözlerinden ırak yürütülen gizli pazarlıklarla oluşturulacak bir hükümetten **çok daha sağlıklı olduğunu** kabul etmek zorundayız.

Çıkartılacak Dersler

Bireyler olarak, yaşadığımız kötü olaylardan ders çıkartırız. Böylece, gelecekte aynı tür olayları engelleyebileceğimizi düşünürüz. Bunu yapabilenler, daha başarılı olur. **Bilgeliğin yolu**, deneyimlerinden birşeyler öğrenmekten geçer.

Toplum olarak da, gelişmeyi sürdürmenin en sağlıklı yöntemlerinden biri budur. 24 Aralık seçimlerinden bu yana derinleşerek gelen **siyasi krize** doğru teşhis koymak büyük önem kazanıyor.

Türkiye'nin, **parlamentar sistem içinde kaldığı sürece**, yakın veya uzak gelecekte siyasi istikrara kavuşması mümkün değildir. Parlamentar sistem, ne ülkenin sorunlarına çözüm getirecek güçlü hükümetler çıkartıyor. Ne de yürütmeyi denetleyecek güçlü bir meclis.

Sadece, bu **çürüme**, bu gayriciddi tragedyayı yaratıyor ve sürdürüyor. Koca bir ülkenin bugününü ve yarınını çapsiz liderlerin dar çıkar hesaplarına, bizans entrikalarına, milletvekili pazarlarına teslim ediyor.

Sonucu ne olursa olsun, yarınki güvenoyundan çıkartmamız gereken esas ders bence budur. (7 Temmuz 1996)

REFAHYOL POPÜLİZMİ

Pazartesi günü Erbakan hükümeti zorlanmadan güvenoyu aldı. Ancak, sayılar bu hükümetin Meclis'te **istikrarlı ve kalıcı bir çoğunluğa** sahip olmadığını da gösteriyor. BBP taraf değiştirdiği an, Erbakan hükümeti azınlığa düşecektir.

Bu durumda, hesaplarımızı Erbakan hükümetinin kısa ömürlü olacağı varsayımına dayandırıyoruz. Ne demek kısa ömür? Kendi hesabıma, hükümetin **1997'ye çıkmayacağını** tahmin ediyorum.

RP kurmaylarının da iktisat politikalarını benzer bir varsayım üstüne kurmakta olduklarını sanıyorum. Gelen işaretler o yönde. Açıklanan önlemlerde, uzun bir soluk yok. Tam tersine, **ekonomik ufkun** birkaç ayla sınırlı olduğu görülüyor.

Bir yıl yada daha uzun süre iktidarda kalmayı planlayan bir hükümet, iktidarının ilk aylarında ekonomide **zor kararları** almayı tercih eder. Onların sağlayacağı manevra alanını daha sonra kullanmayı planlar.

Böylece, iktidardaki parti seçime giderken nisbeten istikrarlı ve canlı bir ekonomik hayatın yarattığı olumlu atmosferden yararlanır. Bütün dünyada, hükümetler bu anlama bir **konjonktür politikası** uygular.

Çünkü, seçmen unuttandır. İktidarın ilk günlerindeki sıkıntıları çabuk unuttur. Oy verdiği günün şartları oy kararında daha ağır basar. Eğer seçim döneminde ekonomi iyi gidiyorsa, oyunu iktidar partisi lehine kullanması ihtimali artar.

Eğer hükümet iktidarda kısa süre kalmayı, hele bu kısa sürenin sonunda **seçime gitmeyi bekliyorsa**, tam tersi yöntemi seçecektir. Derhal popülist politikalar devreye sokularak kamu muslukları açılacak, ekonomide yapay canlanma, bir bolluk sağlanacaktır.

Hedef, bu yapay konjonktür krizle noktalanmadan iktidardan ayrılmak veya seçime gitmektir. Erbakan'ın **ikinci yolu seçtiğini** düşünüyoruz.

Erbakan Gaza Bastı

Şu anda ekonominin en önemli sorunu, **iç talebin hızlı artışıdır**. 1995'in ikinci yarısından itibaren Türkiye ekonomisi ısınmaya başladı. Sonbaharda, Çiller hükümetinin uyguladığı sorumsuz seçim ekonomisi bu eğilime tuz biber ekti.

Seçimden bu yana, kamu açığını kontrol altına alma ve iç talebi kısma yönünde ciddi tedbirler almak mümkün olmadı. Nitekim, 1996 yılı ilk çeyreği için yayınlanan geçici sayılar, büyüme hızının tehlike limiti sayılacak **yüzde 8'lerde** dolaştığını gösteriyor.

Bu durumda, hükümetin ilk icraatı çok önem kazanıyordu. Korkulan oldu. Maaş zamları enflasyonun epey üstünde çıktı. Kamunun zaten tutturmakta zorlandığı dengesinin iyice bozulacağı artık kesinleşti.

Yani, Erbakan hükümeti, ekonominin ihtiyacının tam tersini seçti. **Yavaşlatma yerine canlandırmayı tercih etti**. Bu politikalar, zaten yüksek olan büyümenin daha da hızlanmasına yol açacak.

Aslında bunun böyle olacağı baştan belliydi. Atalarımız söylemiş: “**görünen köy kılavuz istemez**”. Erbakan’ın 1973 sonrasında kurulan hükümetlerde ne kadar popülist tavırlar içinde olduğunu o günleri yaşayanlar biliyor.

Çiller’de o konuda çok sabıkalı. Uyguladığın **yanlış ve popülist politikalarla** Türkiye’yi önce 1994 bunalımına getirdi. Bıçak kemiğe dayanıp ekonomi uçurumun kenarına gelince, 1994’de biraz kemer sıkı.

Sonra? 1995’de ekonomi biraz kendini toparlayınca tekrar **sorumsuz bir seçim ekonomisini** gözünü kırpmadan uygulamaya başladı. Şimdi aynı sorumsuzluğu göstermesi kimseyi yadırgatmıyor.

4 Temmuz tarihli yazımda, RP-DYP koalisyonundan “**ağır popülizm**” beklediğimi yazmıştım. İki parti de siyasi olarak o kadar büyük riskler aldı ki! RP için Çiller’i aklamak, DYP için Erbakan’ı Başbakan yapmak çok tehlikeli tavırlardı.

Bu durumda, her ikisinin de ekonomide bir **maceraya atılmaktan** korkmaları için bir neden yok. Ya herrü, ya merrü: bakarsın tuttururuz diyip ekonominin gaz pedalına sonuna kadar basacaklar.

Freni Kim Yapacak?

Daha doğrusu, “**fren yapan çıkacak mı?**” olurdu. Birisi gaza basar, kimse de frene basmazsa, o hikaye ya uçurumda yada duvarda biter. 1970’lerde Türkiye ekonomisi frensizdi. 1973’de başlayan popülist dalga 1978-79’daki büyük krizle sonuçlandı.

1990’larda fren mekanizması gelişmeye başlamıştı. O sayededir ki, 1989’da gaza basılınca, tekrar 1978-79’un karanlık günlerine geri dönmedik. 1994’de **malî piyasalar** hükümeti 4 Nisan tedbirlerini uygulamak zorunda bıraktı.

Şimdi, piyasaların daha da deneyimli olduğunu izliyoruz. Bu kez 5 yıl beklemeyecekleri kesin. Erbakan hükümetinin popülist politikalarla büyüttüğü kamu açığının **sürdürülemez dış açıklara yol açacağı** kesinleşir kesinleşmez piyasa mekanizması devreye girecek.

Sonuç? **TL tutmanın riski hızla artmaktadır**. Bu hükümetin faize ve döviz müdahale etme eğilimleri de yüksek duruyor. Bu tür müdahaleler popülist konjonktürün bunalıma dönüşmesini bir yandan geciktirir. Ama öte yandan bunalımın da derinliğini artırır.

Önümüzde, tüm yatırımcıların ve vatandaşların **teyakkuzda** olmasını gerektiren bir dönem var. TL vadelerini kısaltmak, dövizde artışa geçmek en emin yol duruyor. Gecikmenin, küçük dikkatsizliklerin ve harisliğin maliyeti fevkalade yüksek olabilir. (11 Temmuz 1996)

PIYASAYA METHİYE

Türkiye piyasa ekonomisi ile nisbeten geç tanıştı. 1980’lerin başına kadar, bir yandan OECD’ye üye, ama diğer yandan onlara hiç benzemeyen bir “**hilkat garibesi**” idik. O sıralar “**devekuşu**” örneğini verirdim.

Devekuşuna koş demişler. Koşmam ben kuşum demiş. Peki o zaman uç demişler. Olmaz, ben deveyim diye kıvırtmış. Türkiye de, devekuşu gibi, kapitalizmle sosyalizm arasında, ama ikisinden de farklı bir yapıya sahipti.

Nasıl bir yapı? Bir yanda **özel mülkiyet** yaygındı. Diğer yanda **komuta ekonomisi** vardı. Mülkiyet açısından bakınca kapitalist ekonomilerin çoğuna benziyordu. Ama kaynak dağılım mekanizmaları onların tam tersi idi.

Ekonomide **bürokratik ve idari komuta zincirinin** ağırlığı, Polonyalılar, Rusları, Bulgarları bile hayrete düşürecek düzeylere ulaşıyordu. Fiyat kontrolleri, kotalar, yatırım izinleri, döviz lisansları, vs. yolu ile neredeyse tüm ekonomik kararlar Ankara’nın denetimine geçmişti.

1970’lerin sonunda yaptığım bir araştırmada, Türkiye dünyanın **dışa en kapalı** ekonomilerinden biri olarak çıkmıştı. İstatistik hesaplar, sosyalist ülkelerin bir bölümünün bile, bize kıyasla daha dışa açık olduğunu gösteriyordu.

İşin ilginç, başta kendisini modern ve ilerici kabul eden kesimler, toplumun büyük bölümü bu dışa kapalı komuta ekonomisini Türk insanının **doğal yazgısı** olarak kabullenmişti. Hatta, solda, Türkiye’nin yeterince dışa kapalı olmadığına inananların sayısı yüksekti.

Özal’ın Sessiz Devrimi

1983’te, “**Yeni Gündem**” dergisinde, değerli dostum Doç.Seyfettin Gürsel “**Yaşasın Piyasa**” başlıklı bir yazı yayınladı. Çok tepki aldı. Çünkü, bir aydının piyasa mekanizmasının savunması duyulmamış bir şeydi.

Derken, ANAP seçimleri kazandı. Turgut Özal, eleştirilere ve engellere hiç aldırmadan, birbiri ardından **piyasa reformlarını** devreye soktu. Önce, fiyatları serbest bıraktı. Sonra, ithalatı ve yatırımları. En son da, TL’nin konvertibilitesini sağladı.

Çok değil, 5-6 yıl içinde, Türkiye dışa kapalı komuta ekonomisinden açık piyasa ekonomisine geçti. Doğallıkla, bu geçiş döneminde sıkıntılar oldu. Hatalar yapıldı. Bazen çok hızlı gidildi. Bezen yeterince hızlı gidilmedi.

Ama bütün bunları atlattık. O kadar ki, bu yıl AB ile gümrük duvarlarımızı sıfırlayacak kadar ekonomimiz **dinamizm** kazandı. Üreticilerimiz, dünyanın en güçlü şirketleri ile rekabet edecek düzeye geldiler.

Daha da önemlisi, hükümetlerin uyguladıkları makro politikaları anında denetleyecek **malî piyasalarımız** oluştu. Borsa gibi. Döviz piyasası gibi. Menkul değerler piyasası gibi.

Özal’a şu sıralarda özel bir teşekkür borçlu olduğumuzu düşünüyorum. Bir an için durup düşünelim. Refahiyol hükümeti, **bütün bu piyasalar olmaksızın** iktidara gelmiş. Aynen 1973 sonrasında olduğu gibi.

İşte o zaman halimiz haraptı. Çünkü, **1978-79’u tekrar yaşamamız mukadderdi**. Erbakan ve Çiller hocaların popülizmi, yakın bir gelecekte Türkiye’yi benzin, margarin ve aygaz kuyruklarına, karaborsaya, çifte transferlere, petrol ithal edemediğimiz için günde 8 saate çıkan elektrik kesintilerine mahkum edecekti.

Paniğe Gerek Yok

Deniz Gökçe hocamız, Yeni Yüzyıl'daki köşesinde iki gün önce çok anlamlı bir başlık atmış. "**Paniğe gerek yok**". Kendisine katılıyoruz. Ortada paniğe kapılacak bir durum gerçekten yok. İki nedenle yok.

Birincisi, tek başına memur maaşlarına zam ekonominin makro dengelerinde çok büyük bir bozulma yaratmıyor. Doğrudur, kamu açığındaki sağlıksız gidişatı biraz daha kötüleştiriyor.

Ama, o kadar. Türkiye ekonomisinin önemli esneklikleri, görünmeyen potansiyelleri var. Madem ki memura yüzde 50 zam geldi, mutlaka iki ay sonra kriz olur şeklinde bir beklenti yanlış.

Ancak, analizi burada kesmemek lazım. Maaş zammının kendisi değilse bile, işaret ettiği eğilim çok önemli. Zam, hükümetin aynı popülist ve sorumsuz anlayışı ekonominin diğer alanlarında da uygulayacağını bir işareti olarak önem kazanıyor.

"**Damlaya damlaya göl olur**" derler. Hiçbiri tek başına çok mahzurlu olmayan popülist tedbirler bir araya gelince, toplamları mutlaka çok tehlikeli olacaktır. Nitekim, Deniz Gökçe de, dün yayınlanan "**Erbakan Hocaya açık mektup**" başlıklı yazısında hükümeti bu konuda uyarıyor.

Bu da bizi ikinci nedene getiriyor. Farzedelim ki, Refahyol **tam gaz** popülist uygulamalara girişti. Çiftçinin faiz borçlarını affetti. Refahlı belediyelere bütçede öngörülmeyen kaynaklar aktarmaya başladı. Kamu yatırımlarını hızlandırdı. Peşin vergiyi kaldırdı.

Yetmedi, faize üst sınır getirdi ve stopaj koydu. Merkez Bankasını döviz satmaya zorlayarak kurları baskı altına aldı. Ve bugünden düşünemediğimiz ama Çiller-Erbakan ikilisinin geçmiş sabıkaları itibarıyla kolayca yapabileceklerini bildiğimiz **diğer hataları** yaptı.

Ne olur? 1978-79'a yada 1994'e geri döner miyiz? Bizce dönmeyiz.

Çünkü, piyasalar izin vermez. Derhal, faizler yükselir, enflasyon ve devalüasyon hızlanır, borsa düşer. Popülizm **piyasa engeline** takılır. Bunalım çok daha erken ama yumuşak olur.

Tekrar edelim. Piyasalara güvenebiliriz. Paniğe gerek yok. Ama teyakuz halini sürdürmek ve tedbirli olmak fevkalade yararlıdır. (14 Temmuz 1996)

GÜVENİLİRLİK

Pazartesi günü piyasalarda başlayan dalgalanma geçen hafta yaptığımız analizleri doğruladı. Hükümetin, güvenoyu aldıktan sonra ekonomi ile ilgili işaret ve mesajları güvensizliğe yol açtı. Bu **güvensizlik** anında piyasalara yansıdı.

Nedir vatandaşları ve piyasaları rahatsız eden? Erbakan hükümetinin son iki yıldır **zar zor tutturulan nisbi dengeyi bozacak** davranışlara girebileceği beklentisi. Bunun bir çok yolu var.

Örneğin, hükümet kamu harcamalarını **popülist politikalarla** arttırabilir. Dolayısı ile, zaten çok tehlikeli boyutlarda seyreden bütçe açığı daha da

büyümeye başlar. Memurlara verilen zam, tarım kredilerinde faizlerin affı, belediyelere yeni transferler yapılması bu tür işler.

İktidardaki partinin **mali piyasalara karşı tavrı**, dengeyi bozabilecek bir diğer husus. Bunun objektif temelleri zaten var. Erbakan, muhalefette iken faize ve açık ekonomiye karşı son derece sert eleştiriler getirdi.

İktidara geldiğinde, devletin faiz ödeyerek borçlanmasını kaldıracağını, faiz geliri elde edenlere çok ağır vergiler getireceğini, döviz spekülâtorlerin elinden kurtaracağını her fırsatta söyledi. Gümrük Birliğine karşı çıktı.

Şimdi, doğrudan Başbakan'dan yada partili bakanlarından bu yönde gelebilecek imalar bile kamuoyu tarafından ciddiye alınıyor. Muhalefette iken vaadettiklerini iktidarda uygulayacaklarının bir işareti kabul ediliyor.

En çok korkulacak konuların başında, hükümetin iç borçları **para basarak geriye ödemesi** geliyor. Böyle bir şey yapılırsa, yüzde 90'larda seyreden enflasyonun çıldıracağına kesin gözle bakabiliriz.

1994 ilkbaharınının hatırlayalım. O sıralarda, yazılarımızda sık sık **hiperenflasyon tehlikesinden** söz ediyorduk. İç borcun monetizasyonu ile sonuçlanacak hataların yapılması halinde Türkiye tekrar hiperenflasyonun cazibe alanına girecektir.

İç Borcun Vadesi

Ortada dolaşan genel kanının aksine, Türkiye'nin kamu borcu **çok yüksek değildir**. Toplam kamu borcunun milli gelire oranı **yüzde 60'lar** civarında dolaşiyor. Unutmayalım ki, Avrupa Para Birliği için Maastricht anlaşmasının getirdiği sınır da yüzde 60'dır.

Ayrıca, bu oran kayıt-dışı ekonomiyi hesaba katmadan bulunuyor. Milli gelir istatistiklerine yansımayan ekonomik faaliyetlere yüzde 10 desek, borç oranı yüzde 55'e düşüyor.

Belçika, İtalya, Yunanistan gibi AB ülkelerinde kamu borcunun milli gelire oranının **yüzde 100'ün üstünde** seyrettiğini hatırlatalım. Yani, Türkiye'nin temel sorunu kamu borcunun yüksekliği değildir.

Peki nedir? İki sorun var. Birincisi, kamu borcu içinde **dış borç oranı** çok yüksek. Genellikle yüksek borçlu ülkelerde, dış borç düşük, iç borç yüksek oluyor. Bu da, kamu borçlanması ile döviz kuru arasında tatsız bir ilişkinin kurulmasını engelliyor.

Ancak, çok daha önemlisi ikinci sorun. Türkiye'nin **iç borcunun vadesi inanılmaz derecede kısa**. Şu anda, iç borcun esas büyük bölümünü oluşturan hazine bonolarının ortalama vadesi birkaç ay. Neredeyse tüm iç borç, önümüzdeki 4-5 ay içinde geri ödenmek zorunda.

Karışıklık için bu boyutunda. Hazine bu borcu **5 ila 10 yıllık** almış olsa idi, mali piyasalara böylesine mahkum olmazdı. Yüksek borçlu AB ülkelerinin hepsinde, iç borcun ortalama vadesi 5 yılın üstünde.

Demek ki, bu ülkeler herhangi bir altı aylık sürede, iç borçlarının sadece yüzde 10'unu geri ödemek ve tekrar borçlanmak zorunda. Türkiye gibi yüzde

100'ünü değil. Dolayısı ile, mali piyasalara olan bağımlılıkları da o ölçüde azalıyor. Daha fazla borçlu olmalarına rağmen.

Kısa Vadenin Yararları

Hemen şu soru akla geliyor. Neden Türkiye Cumhuriyeti sadece 3-5 aylık vade ile borçlanabiliyor? Diğer ülkeler gibi 5 yıl yada daha uzun süreli borçlanamıyor? Bu sorunun cevabında herşey gizli.

Çünkü, piyasalar ve vatandaş, devletin uygulayacağı iktisat politikalarına **güvenmiyor**. Yarın öbür gün, bir iktidar değişir, saçma sapan politikalar uygulanır, ben zarar ederim diyor. Bu kadar basit.

Hazinenin borçlanabildiği vade, hükümetlerin enflasyonla mücadeleye, sağduyulu iktisat politikası uygulamaya verdikleri önemi yansıtıyor. Hükümetler bunları önemsemese, **vatandaş** da parasını devlete uzun süreli borç vermiyor.

İyi de yapıyor. Doğrudur, bu durumda Hazine'nin işi zorlaşıyor. Hazine bitmez tükenmez bir likidite sorunu yaşıyor. Her hafta çok büyük borç geri ödemeleri yaparken, bu parayı tekrar vatandaştan borç alıp alamayacağını, yada kaçta alacağını bilmiyor.

Ama, madalyonun bir de öteki yüzü var. İç borcun vadesinin bu kadar kısa olması, hükümetin ekonomiyi **tehlikeli maceralara** atmasına da izin vermiyor. En küçük hatasında, piyasalar sert bir tepki gösterebiliyor.

Hükümetin **yanlış hesabı** Bağdat'a gitmeden, mali piyasalardan dönüyor. Mali piyasaların bu müdahalesi, ekonominin ileride çok daha büyük bir fatura ödemesine yol açacak politikaların ilk günlerden önünü kesiyor.

"Her işte bir hayır vardır" derler. Görüyoruz ki, aslında iç borcumuzun vadesinin bu kadar kısa olması da vatandaşın ve ekonominin **lehine**. Ankara'daki sorumsuz ve popülist politika zihniyetinin **aleyhine**.

(18 Temmuz 1996)

EKONOMİNİN GENEL MANZARASI

Yılın ilk yazısında Türkiye ekonomisi için 1996 yılı beklentilerimizi açıklamıştık. Daha sonra, olayların seyrine göre bunlardan bazıları için revizyonlar yaptık. Ancak, hesaplarımız esas olarak nisbeten istikrarlı ve güçlü bir **ANAP-DYP hükümetini** varsayıyordu.

Evdeki hesap çarşıya uymadı. Önce, ANAYOL'un kurulması uzun zaman aldı. Yılın ilk iki ayında siyasi sorumluluğu olmayan Çiller hükümeti ekonomiyi yönetti. Başbakan Yılmaz'ın hükümeti ise hem çok kısa sürdü. Hem de istikrarlı ve güçlü bir hükümet olmadı.

Sonra da, beklentilerin tersine, **Refahiyol hükümeti** kuruldu. Hükümetin ilk icraatı, kötümserleri haklı çıkartacak yönde oldu. Kamu kesiminin zaten sıkışık dengelerinin hızla bozulacağı kesinlik kazandı.

Bu durumda, Temmuz ortası itibariyle 1996 yılı sayılarını yeniden gözden geçirmek ihtiyacını duyuyoruz. Önümüzdeki dönemle ilgili pek çok konuda belirsizlik olmasına rağmen, bazı **temel eğilimleri** saptamak mümkün.

Yapay Büyüme Devam

Yeni kurulan parlamentodan çıkacak hükümetin, 1996 yılında yumuşak bir istikrar paketini devreye sokacağını düşünerek, büyüme hızını **yüzde 3-4** arasında tahmin etmiştik. İstikrar arayışında, esas nedenin dış dengeden çok enflasyon olmasını bekliyorduk.

Öyle olmadı. Yılın ilk üç ayında ekonomi yüzde 7-8 aralığında büyümesini sürdürdü. İkinci üç ayda da, kayda değer bir yavaşlama eğilimi belirmedi. Erbakan hükümetin son tedbirleri ise, üçüncü ve dördüncü üç aylarda ekonomik canlılığı besleyecek.

Büyüme hızının bu yıl **yüzde 6-7** aralığında çıkma ihtimali çok yüksek. Yılın sonuna doğru, piyasalardan kaynaklanan bir daralma olsa dahi, ilk 9 ayın etkisi ile, büyüme en az yüzde 6 olur sanıyoruz.

Doğallıkla, büyümenin kaynağı iç talepteki, özellikle **iç tüketimdeki** hızlı artış. Yapay büyümeden kasdımız o. Her ülke, enflasyonu ve dış dengeyi boşverirse, kısa bir süre için iç tüketime gaz verip bu tür bir ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilir.

Ama, daha sonra gelecek olan **bunalımın faturası** çok yüksek olduğu için, akli başında iktidarlar bu yolu seçmez. Çünkü, büyüme hızının yükselmesi, bir yandan enflasyonu diğer yandan dış açığı çok olumsuz etkileyecek.

Enflasyon Yüксеlecek

Hızlı büyüme önce enflasyonu etkileyecek. Bu yıl için TEFEnin yüzde 90, TÜFE'nin yüzde 75 civarında seyredeceğini öngörmüştük. Şu anda her iki sayı da gerçekçi durmuyor.

Eylül'den itibaren **enflasyon canavarı** yeniden başını kaldıracaktır. Tüm diğer popülist hükümetler gibi, Refahiyol da, bir süre yapay tedbirlerle enflasyonu olduğundan daha düşük çıkartmaya uğraşacak. KİT zamlarını geciktirecek. Döviz baskı altında tutmaya çalışacak.

Ama, 1970'lerden, 1993 sonu ve 1994 başından çok iyi hatırladığımız gibi, bunlar geri tepiyor. Piyasaların genelde bu hükümete güvenmedikleri düşünülürse, enflasyonu baskı altına alma arayışlarının pek etkili olmayacağını öngörebiliriz.

Peki, enflasyon ne olur? Toptan eşya ile tüketici arasındaki farkın azalmasını ve her ikisinin **yüzde 100'lere** ulaşmasını bekliyorum. Yüzde 100 alt sınırı gibi duruyor. Daha yukarısı, hükümetin bundan sonra yapacağı politika hatalarına bağlı.

Aynı mantığı döviz kuruna uzatabiliriz. Yılbaşında, 1996 Aralık ayı için doları 100-110 bin TL aralığında tahmin etmiştik. Bu sayı artık geçerli değil. Mali

çalkantılar olmazsa **120 bin TL** alt sınırdır. Mali çalkantı halinde, daha da yüksek çıkabilir.

Dış Açıkta Tehlike

Yılbaşında, 1996'nın bir istikrar arayışına tekabül edeceği varsayımı ile, cari işlemler açığını **1 milyar dolar** olarak vermiştik. Bunu ilkbaharda revize ettik. 43-45 milyar dolar ithalat, 25-27 milyar dolar ihracat, 18-20 milyar dolar dış ticaret açığı ve 6-8 milyar dolar cari işlemler açığı öngördük.

Ayrıca, "net hata ve noksan" kaleminin 3 milyar dolar fazla vereceğini ve 2 milyar doların üstünde yabancı sermaye ve portföy yatırımı geleceğini hesapladık. Yani, toplam döviz açığı **1 ila 2 milyar dolar** civarında kalır dedik.

Bütün bu sayılar şimdi aşırı iyimser duruyor. Bir yandan iç tüketimi arttırırken diğer yandan döviz kurlarını baskı altında tutan **Erbakan-Çiller maceraperestliği** ile, ihracatın daha küçük, ithalatın daha büyük gerçekleşmesi kaçınılmaz.

İlaveten, "net hata ve noksan"ın eksiye dönmesi, yabancı sermaye ve portföy girdisinin ciddi şekilde düşmesi ihtimali çok yüksek. Eğer piyasalar gerekli düzeltmeyi sonbaharda yapmazlarsa, **sürdürülemez bir döviz açığı** mutlaka ortaya çıkacak.

Mali Piyasalarda Dalgalanma

Demek ki, önümüzdeki 5 ayda, mali piyasalarda önemli dalgalanmalar olacak. Enflasyon ve döviz kuru beklentilerindeki değişiklik başlıbaşına bir istikrarsızlık unsuru. Dış dengedeki bozulma buna tuz biber ekecek.

İlk etki, **faizler** üstünde görülecek. 1996 yılı reel faizlerinin nisbeten istikrarlı şekilde yüzde 20 civarında seyretmesini bekliyorduk. Şimdi, çok önemli dalgalanmalar olabilir diyoruz.

Hükümet, bir süre yapay olarak reel faizleri indirmeye kalkışacak gibi duruyor. Ardından, reel faizlerin hem **daha yükselmesini**, hem de nominal faiz oranlarının çok dalgalı seyretmesini öngörüyoruz. Genelde, TL vadeleri de iyice kısılacaktır. Borsa ise döviz cinsinden **yüzde 15-20** civarında düşebilir.

Refahyol'un ikinci haftası dolarken, ekonominin manzarası budur. (21 Temmuz 1996)

ÜLKE EKONOMİSİNİN DİRDİNE DEVA OLMAZ

RP lideri Necmettin Erbakan başkanlığında kurulan Refahyol Hükümeti'nin ekonomide ilk icraatının kamu harcamalarını artırır yönde olması, Refahyol'un 'popülist' politikaları canlandıracağı korkusuna yol açarken, piyasalar ve kamuoyu, ek harcamaların nasıl finanse edileceğini sorgulamaya başladı. Hükümet ise, gerekli sağlam kaynakları bulacağını iddia etti.

Dün Erbakan tarafından yapılan açıklamanın esas hedefi, piyasalara bu konuda güven vermektir. Hükümetin bu tavrını olumlu karşıyoruz. Piyasa

ekonomilerinde, kamu otoritesi mutlaka piyasanın tepkisini ciddiye almak zorundadır. Neticede, piyasa dediğimiz şey, milyonlarca vatandaşın kararlarından oluşmaktadır. Vatandaşın, hükümetin uyguladığı politikalara güven duyması, sağlıklı bir ekonomik işleyişin vazgeçilmez koşuludur. Hükümet, bir yandan piyasadan kendisine gelen işaretleri dikkate almak, diğer yandan piyasanın hassasiyetlerine uymak zorundadır.

Bu bakımdan, Erbakan Hükümeti'nin ek harcamalar için sağlam kaynak arama ihtiyacını hissetmiş olması bile önemlidir. Oyunun kurallarına uymaya niyetli olduğunun bir göstergesidir. Başka bir deyişle, hükümetin körü körüne 'popülist' politikalar uygulayarak ekonomiyi bir maceraya götürme riskini almaktan kaçındığına işaret etmektedir.

Populist Tedbirler

Getirilen tedbirleri birkaç kategoride toplayabiliriz. Birincisi, asgari ücret ve fındık fiyatı gibi, özü itibarıyla 'popülist' sayılabilecek tedbirlerdir. Bunlar, devletin kaynak ihtiyacını artırıyor. Dünkü açıklama içinde yer almalarını siyasi nedenlere bağlıyoruz. Çeşni olarak, hükümetin, vatandaşın refahını artırıcı tedbirleri hep düşündüğünü simgeliyorlar. Ekonomiye etkisini marjinal görüyoruz.

İkincisi, mali sistemlerle ilgili olarak getirilen yenileklerdir. Bunlar kamu açığının kapatılmasına yönelik değil. Daha çok, ekonominin muhtemel bir döviz açığı ile karşılaşması ihtimaline karşı getiriliyor. Görüldüğü kadarıyla hükümet, son bir aylık icraatının ekonomiyi canlandırdığını, bunun da döviz dengesine olumsuz bir etki yapacağını kabul ediyor. Önümüzdeki kısa dönemde bir döviz sıkışıklığı olmaması için, bir yandan bankaları, diğer yandan Avrupa'daki işçilerimizi, yurt dışındaki dövizlerini Türkiye'ye getirmeye teşvik edecek önlemler alıyor. Hedef, cari işlemler açığının büyümesi halinde bile, Merkez Bankası döviz rezervlerinin piyasaya güven verecek düzeyde kalmasını sağlamak şeklinde özetlenebilir.

Döviz Borcu

Hükümetin döviz cinsinden borçlanmayı artırma çabasının başka nedenleri de var. Türk Lirası borçlanmasında ödenen reel faizler çok yüksek ve vadeler çok kısa. Kamu açığını döviz borcu ile kapatmak bu bakıma daha cazip. Halbuki, uluslararası mali piyasaların şu anda Türkiye'ye çok sıcak bakmadıkları da biliniyor. Demek ki, dövizde borçlanacak kaynak olarak Türk Bankaları ve gurbetçiler kalıyor. Ancak, getirilen teşviklerin piyasa ekonomisi ile ne kadar tutarlı olduğu sorusu var. Özellikle gurbetçilere verilen imtiyazlar 1983 öncesi dönemi andırıyor.

Üçüncüsü, kamu açığını kapatmaya yönelik tedbirlerdir. Uzun süredir kamuoyu bunları tartışıyor. Hükümet, kamu açığını kapatacak sağlam kaynakları esas araç düşünüyor. Özelleştirmenin hızlandırılacağı her hükümetin programına koyduğu ama bir türlü gerçekleştiremediği hedeflerden biridir. Erbakan, Etibank

ve Telekom'un en kısa sürede özelleştirilmesinden söz ediyor. Geçmiş deneyimlerimiz itibarıyla bu konuda çok iyimser olamıyoruz.

Zorunlu olmayan lojmanlar, kamu kuruluşlarının dinlenme tesisleri, Hazine arazilerine yapılmış gecekonduların arsaları gibi, kamu gayrimenkullerinin satılması daha gerçekçi bir önlem olabilir. Hiç şüphesiz, uygulama hızla olursa bu yolla küçümsenmeyecek bir gelir elde edilebilir ve 1996 yılı kamu açığının bir bölümü kapatılabilir. Ancak, esas sorunun ortadan kalkmadığı, yani kamu açığının yapısal sorunlarının bu yolla çözülemeyeceği de ortadadır.

Vergi Kaçağı

Son olarak, vergi kaçacağını önlemeye yönelik gibi duran tedbirler var. Paketten çıkan tek ciddi çözüm unsuru olarak kullanılmasının az da olsa vergi tahsilatını artırıcı etki yapmasını bekleriz. Ancak bunun ne boyutta olacağını şimdiden kestirmek çok zor duruyor.

Sonuç olarak, dün açıklanan pakete bakarak ne iyimser olmak mümkün, ne de kötümserliğe kapılmak. Hükümetin oyunun kurallarına uyma, piyasalara güven verme eğiliminde olması olumludur. Ancak, getirilen tedbirler Türkiye ekonomisinin de dertlerine deva olacak türden de değildir. (1 Ağustos 1996)

YATIRIMCI NE YAPMALI?

Temmuz ayının son haftasını deniz ve güneşle başbaşa geçirdik. Gazete okumadan, radyo dinlemeden, televizyona bakmadan... Günlük gerginlikleri olmayan, Türkiye nereye gidiyor sorusunu sormadığımız bir hafta.

Nazım'ın çok farklı bir ortamda söylediği aklımıza geldi. Kendi koşullarımıza uyguladık.

“Deniz, güneş ve ben,
Bahtıyarım.”

Nazım'ınki gibi, bizim de bahtıyarlığımız kısa sürdü. 30 yıldır sıcak yaz günlerinde büyük mutlulukla dolaştığımız Gökova koylarını kavuran yangına mı yanmalı? Yoksa, Murat Belge, Şerif Mardin, Mete Tuncay ve nice dostların yerleştiği Doğanbey köyüne mi?

Geri döndüğümüz güne, Erbakan'ın **kaynak paketi** rasladı. İlk intibalarımızı Perşembe günü yazdık. Pakette beklenmedik bir şey yoktu. Bir miktar piyasalara güven verme çabası, bir miktar da popülist politikayı birkaç ay daha sürdürme arayışı vardı.

“Teyakkuz Hali”

Hükümet bir ayını doldurdu. Bir paket de açıkladı. Herkesin kafasında aynı soru var. **Yatırımcı bundan sonraki günlerde nasıl bir strateji izlemeli?** Nakit tasarruflarını hangi enstrümanlara yönlendirmeli?

Piyasada dengesizliğin yoğun olduğu dönemlerde, her ayın ilk pazar günü yazısını bu konuya ayırıyorduk. Dengeler oturunca, kendimizi tekrarlamamak

için, bundan vazgeçtik. Önümüzdeki aylarda bu geleneği canlandırmayı planlıyoruz.

RP hükümetinin kuruluşundan itibaren, yatırımcıların “teyakkuz” haline geçme konusunda uyardık. 1994 yazından bu yana zar zor tutturulan nisbi istikrar durumunun bozulması ihtimalinin yüksek olduğunu belirttik.

Önümüzdeki aylarda, mali piyasalarda **dalgalanmaların artmasını** bekliyoruz. İngilizce “**volatility**” deniyor. Sözlük karşılığı “**uçuculuk**” oluyor. Faizin, döviz kurunun ve borsanın kısa sürede büyük iniş çıkışlar yapması anlamına geliyor.

Böyle dönemler, mali piyasaların **profesyonel oyuncularına** büyük spekülâtif kazanç olanağını verebiliyor. Hızla bir enstrümandan diğerine geçiyorlar. Piyasanın hem inişinde hem de çıkışında para kazanabiliyorlar.

Amatörler için durum tam tersi. **Kendisini profesyonel zanneden amatörler** genellikle zamanlama hatası yapıyorlar. Enstrümana girmekte ve çıkmakta gecikiyorlar. Neticede çok büyük zararlarla karşı karşıya kalıyorlar.

Ekonominin ne yöne gittiği belirginlik kazanıncaya kadar, vatandaş-yatırımcı için en akılcı tavır, **olabildiğince muhafazakar** davranmaktır. Muhayyel spekülâtif kazançlara yönelmek yanlıştır. Hedef, bu dalgalı denizde gemiyi limana götürmek, yani yatırımın değerini korumak olmalıdır.

TL mi? Döviz mi?

Yaklaşık iki yıldır TL'nin getirisi dövizinkinin üstünde seyrediyor. Hazine bonusu ve repo, dolar ve mark cinsinden ortalama **yüzde 20'nin üstünde** kazanç sağladı. Bazı dönemlerde çok daha yüksek oldu.

Erbakan hükümetinin kuruluşundan önce, 13 Haziran'da yazdığımız “**TL'nin Cazibesi**” başlıklı yazıda, bu eğitimin 1996 yılının ikinci yarısında da sürmesini beklediğimizi belirtmiştik.

Yeni hükümetin uygulamaları TL'nin cazibesini bir miktar azaltıyor. Çünkü TL tutmanın **riski artıyor**. Bir yandan TL faizlerinde, diğer yandan döviz kurunda dalgalanmanın daha yüksek olmasını öngörüyoruz. Portföylerde ona göre bir değişiklik yapmak yararlı olur.

Dikkat: tamamen dövize dönülmeli demiyorum. Son yılda döviz oranını düşürüp TL oranını yükseltenlerin bu oranı düzeltmeleri yeterli olacaktır. Benim tavsiyem, muhafazakar bir yatırımcının en az **50-55 oranını** tutturmasıdır.

Dövizde, çıkacak kamu kağıtlarının çok ilginç olacağını sanmıyorum. Banka mevduatlarında devlet garantisi sürüyor. Üstelik vadeyi istediğimiz gibi tutmak mümkün. Gereğinde nakit dövize geçmek de daha kolay.

Şu anda uygulanan hızlı büyümeyi teşvik edici makro politikalar nedeniyle, döviz kurunun **yüzde 15-20 civarında aşırı değerli** olduğu kanısındayız. Demek ki, büyük bir ihtimalle 1996'da en geç 1997'nin ilk yarısında kurda bir ayarlama olacaktır. Hükümetin yapay olarak TL faizlerini düşük tutmakta ısrar etmesi halinde, portföydeki döviz oranını arttırmak bize makul geliyor.

Vade Seçimi

Mali istikrarsızlık dönemlerinde **daima kısa vadeleri tercih etmek** gerekiyor. TL için bunun mantığı çok açık. Enflasyon ve devalüasyon konularında belirsizlik arttıkça, orta vadeli yatırımın da riski yükseliyor.

Vatandaş- yatırımcı için, bu günlerde TL'de en uzun vade üç ayı geçmemeli. Ortalama vade **birbuçuk-iki ay** şeklinde tutturabilir. Örneğin, TL yatırımın üçte biri üç aylık, üçte biri iki aylık, üçte biri de bir aylık vade ile yatırılır. Ortalaması iki ay eder.

Kısa vadenin avantajları nedir? TL faizlerinde ani bir yükselme olursa, ondan yararlanam imkanı doğar. Dövizin cazibesi artarsa, faiz kaybı olmadan dövize geçilir. Yarın öbür gün hükümetin bir maceraya atılmasına karşı yatırımcı kendisini korumuş olur.

Döviz için de vadenin kısa, örneğin **ortalama üç ay** tutulmasında yarar görüyoruz. Bu takdirde bir miktar faiz kaybı vardır. Ancak, kısa vade muhtemel bir mali paniğin ardından TL faizlerinde patlama olursa, bu fırsattan yararlanma olanağını da getirecektir.

Vatandaş-yatırımcıya önerilerimiz bunlardır. Gün, hiç paniklenmeden **tedbirli, muhafazakar ve sakin** olma günüdür. (4 Ağustos 1996)

ENDEKSLEME

Son gelişmeler, kısa dönemde olmasa da, uzun dönemde enflasyonla mücadele açısından bana küçük bir umut verdi. Nereden çıkardın umudu diyeceksiniz. Çok basit. Enflasyon yavaş yavaş **devletin de başına bela olmaya** başladı.

Doğallıkla, para basıp sağa sola dağıtmak hükümetlerin önce çok hoşuna gidiyor. Enflasyonun faturasını **sadece vatandaş ödediği** sürece, siyasetçi açısından ek para basmanın maliyeti yok gibi bir şey.

Ama, bunu adet haline getirince enflasyon da kronikleşiyor. Bir süre sonra, sadece para basarak kamu açığını kapatmak imkansızlaşıyor. Devlet, mecburen iç piyasalardan borç almak zorunda kalıyor.

Böylece işler karışmaya başlıyor. Yüksek enflasyon, bir yandan yüksek nominal faizi getiriyor. Diğer yandan borçlanma vadelerini kısaltıyor. Çünkü, yüksek enflasyonun varlığı, tasarrufçu açısından **bir bilinmezlik ve risk** yaratıyor.

Velhasıl, eninde sonunda o gün geliyor ve kendi yarattığı yüksek enflasyon yüzünden devlet **düşük faizli ve uzun vadeli iç borç** alamaz hale geliyor. O andan itibaren, enflasyon hükümetin ve siyasetçinin de ayak bağı olmaya başlıyor.

Hükümetler, kendi yarattıkları canavarın kendilere verdiği zararı telafi etme yolları aramaya koyuluyor. İşte, **dövize endeksli devlet tahvili ve döviz bonosu** gibi enstrümanlar böylece devreye giriyor.

Yararları

İlke olarak endekslemeye karşı çıkmak mümkün değildir. İster ücret, maaş, kira gibi gelir kategorilerinde, ister mevduat, tahvil, bono gibi mali enstrümanlarda, endeksleme gelecekle ilgili **belirsizliklerin ortadan kaldırılmasına** olanak verir. Yani, riski azaltır.

Ücretleri ele alalım. Bir toplum sözleşme yada iş anlaşması bir, hatta iki yıl için yapılır. Ücretli ve işveren, enflasyonu tahmin ederek bir fiyatta anlaşılır. Enflasyon tahmin edilenden daha yüksek çıkarsa çalışan, daha düşük çıkarsa işveren zarar eder.

Eğer pazarlık **enflasyon artı yüzde x veya y** temelinde yapılmış olsa idi, her iki tarafın da kontrolü dışında olan bir olayın riski alınmayacaktı. İki taraf da ne alıp ve vereceğini baştan bilecekti.

Aynı mantığı mali enstrümanlara uzatabiliriz. Yüzde 100 faizi veren ve kabul eden, belirli bir **enflasyon varsayımına** dayanıyor. Enflasyon beklenenden yüksek veya düşük çıkarsa, ikisinden biri mutlaka karlı, diğeri zararlı çıkacak.

Halbuki **enflasyon artı şu kadar faiz** üstünden anlaşma yapıldığı takdirde, bu sorunla karşı karşıya kalmayız. Enflasyondaki beklenmedik dalgalanmalar ne borç vereni ne de borç alanı müşkül durumda bırakmaz.

Öyle olunca, tasarrufçu uzun vadeli kontratlara girmekten çekinmez. Endeksleme, bir yıl ve daha uzun vadeli mevduatı ve tahvilleri yüksek enflasyon ortamında bile mümkün kılar.

Bir ekonomide tüm nominal kontratların endekslenmesi ayrıca **gelir dağılımı** açısından da önemli faydalar sağlar. Enflasyonun, ücretli ve diğer sabit gelirli kesimlerin reel gelirlerini düşürmek amacıyla kullanılması olanaksız hale gelir.

Yüksek enflasyonlu ülkelerde, endeksleme **sosyal adaletin** kısmen dahi olsa korunmasında çok önemli bir araç olmuştur.

Zararları

Bütün bunları düşünerek, 1982'de yayınladığım "**Alternatif Büyüme Stratejisi**" adlı çalışmada endekslemeye geçilmesini önermişim. O zaman, rahmetli Özal da dahil, ekonomi bürokratları buna karşı çıktılar. Fiilen de uygulanmadı.

Neden? Çünkü endeksleme toplumda enflasyonun **meşruiyet kazanmasını** kolaylaştırıyor. Neticede, tüm gelirler ve kontratlar enflasyona karşı sigortalanınca, kimse enflasyondan şikayet etmiyor.

Bu durumda, enflasyonla mücadele etmek için gerekli siyasi iradeyi toparlamak zorlaşıyor. Sonunda, endeksleme yapan ülkelerin adeta tümü, **hiperenflasyon ortamına** geçiyorlar.

Endeksleme, **istikrar paketi** uygulamalarını da zorlaştırıyor. Nitekim, hiperenflasyon öncesi veya sonrası, başarılı istikrar tedbirlerinin tümünde, önce endekslemeden vazgeçildiğini terkedildiğini görüyoruz.

Türkiye’de Durum

Türkiye endeksleme yapmadı. Yapmadı da ne oldu? 15 yıl boyunca enflasyon yüzde 60’la 150 arasında dolaşır duruyor. Enflasyonla mücadele için gerekli **siyasi irade** ise hala ortada yok.

İşin bir de başka boyutu var. Endekslemeye gidilmedi ama fiilen mali piyasalar açısından “**dolarlaşma**” gerçekleşti. Mevduatın yarısı döviz cinsinden. Parasını TL olarak tutan tasarrufçu da getirisini dolarla karşılaştırıyor.

Bizler neden döviz pozisyonu tutuyoruz? Nakit servetimizi enflasyona karşı korumak için. Sonunda devlet de TL’nin artık **bir tasarruf aracı olarak** “kıymet-i harbiyesinin” kalmadığını itiraf etmek zorunda kaldı.

Bir devletin **kendi vatandaşından iç borç alırken** bunu dövizle alıp geri ödemeyi de dövizle yapmasının başka ne anlamı olabilir ki? Görülüyor ki, enflasyonu engelleyemezseniz, endekslemeyi de engelleyemiyorsunuz. (8 Ağustos 1996)

VİRÜS

Müreffeh Türkiye’nin bizim küçük dünyamıza yansımaları **bilgisayarlar**. Vatandaş bir bilgisayar bulamazken, bizde iki kişiye dört tane düşüyor. Fert başına iki adet. İkisi “laptop” denen portatif, ikisi de bildiğimiz masa bilgisayarı.

Doğallıkla, hayat tarzımız da bilgisayarlarımızla **son derece uyumlu**. Yani, onlarla birlikte yaşıyoruz. Sıradan bir günde 3 ile 5 saat bilgisayar ekranı karşısında geçiyor. İstisna durumlar dışında çantamızda ve ya arabada mutlaka bir bilgisayar oluyor.

Bir de kriz anları var. Neyse ki, çok sık başımıza gelmiyor. Bu hafta onlardan biri yaşandı. Salı gecesi, yazıcı ve fax/modeme bağlı ana bilgisayarda bir gariplik hissettim. Ne oluyor dememe kalmadan, program bir tür kilitleme yaptı. Tam panik. Kendi yazdığım komutları oluşturan makrolara bakıyorum. Benim yazmadığım bir sürü başka program var. Bir tanesi iyice korkutucu. Tehditkar bir tonda “ **mesajımı aldın sanırım** “ diyor.

Sanki biri biz evde yokken makinaya girmiş. Dosyalarımızla oynamış. Muziplik olsun diye mi, yoksa bilinçli bir şekilde zarar vermek için mi bilmiyoruz. Gariplik bir his. Özel hayatımıza müdahale edilmiş gibi. “**Kim bu makinayı kullandı**” soruma cevap bulamıyoruz. Acaba virüs mü girdi? Nereden geldi? Ne zarar verdi? Ertesi sabah makina sökülüyor ve tedavi görmek üzere bu işin erbabına götürülüyor.

Virüs koleksiyonu

Selçuk **20 yaşında** bir delikanlı. Camel sigarasını hafif çiğneyerek içiyor. İlkokuldan ayrılma. Okullu değil, alaylı. Sekiz senedir profesyonel olarak bilgisayar programları ile uğraşılıyor. Şimdiye kadar 7-8 kişi yetiştirmiş. Gene yanında bir acemi çırağı var.

Sorunu anlatıyorum. Daha önce bu tür bir virüsle karşılaşmadığı anlaşılıyor. Derhal çantadan koca bir disket kutusu çıkıyor. Çalışmaya başlıyoruz. Ben de tepesinde yakından izliyorum. Bir sürü **virüs öldüren program** var. Bir yandan birileri yeni virüs programları yazıp ortalığa salıyor. Diğer yandan hemen onları da öldürebilen programlar. Bizim makinada da bunlardan vardı. Ben çalıştırdım ama bir virüs bulamadılar.

Selçuk, ikinci diskette virüsü teşhis ediyor. Kod adı “**Concept**”. Tam adı “**Word Macro/Concept**”. Çok yeni olduğu için, hakkında fazla birşey bilinmiyor. İlginç bir sorunla karşılaşılıyor. Çünkü, virüsü tanıyan program onu temizliyor. Teker teker disketler takılıyor ve virüsü öldürecek bir katil program aranıyor. Ve bulunuyor. Müjde! Virüslü dosyaların tümü temizleniyor. Kabus bitti. Makinam kurtuldu.

Selçuk mahcup bir şekilde, “**acaba bir boş disketimiz var mı?**” diye soruyor. Merakımı gidermek için bir de açıklama yapma ihtiyacını hissediyor. “**Virüs koleksiyonum var da.. Bu virüse daha önce hiç rastlamamıştım..**” İlgeniyor. Şimdiye kadar **2000’in üstünde virüsü** kendi disketlerine aktarmış. Sadece koleksiyon amacı ile topluyormuş. Kendisi virüs programı yazmayı düşünmemiş. Virüs yazmak çok kolaymış ama onun tarzı değilmiş.

Söylediklerini hayranlıkla dinliyorum. Bana korkulu bir gece geçiren sorunu yarım saat içinde çözmüş olması zaten bir mucize. Bir de tutmuş **virüs koleksiyonu yapıyor**. Üstelik **beni hiç tanımıyor**. Adımı daha önce duymamış. Profesör olduğumu, açık oturumlara çıktığımı, gazetelere beyanatlar verdiğimi, televizyonda görüldüğümü bilmiyor. Sabah’ta yazılarımı okumuyor. Onun gözünde yaşlı başlı, saygın, ama bilgisayarında virüs çıkınca ne yapacağını bilmeyen biriyim. Politikayla falan uğraşmıyor. Ekonomiyle de. Selçuk **işini çok seviyor**. Bilgisayar programlarını tamir ediyor. Ve virüs koleksiyoncusu olmaktan memnun.

Dövizle Borçlanma

“Concept” virüsünün Refah Yol hükümetinin **dövizle iç borçlanma yapması** ile ne alakası var diyeceksiniz. Haklısınız. Fazla yok. En azından, bu konu Selçuk’un ilgisini çok çekmediği için yok.

Ama benim için **iki olay bir arada** çok anlamlı. Virüs koleksiyonu, Ankara’nın bütün basiretsizliğine, beceriksizliğine, yeteneksizliğine rağmen direnen, **hayatietini ve gelişmesini** sürdüren Türkiye durumunu simgeliyor. Siyaset erbabı, bir türlü **enflasyonu durdurmayı** öğrenemedi. Bütün dünya öğrendi. Gelişmiş ülkeler, Uzak Doğu, Hindistan, hepsi düşük enflasyonla büyümelerini sürdürüyor. Biz yapamıyoruz.

“**Enflasyon virüsünü**” tedavi edecek katil programları bir türlü devreye sokamıyoruz. Laf salataları ile durumu idare ediyoruz. Vatan, millet, birlik, beraberlik, fedakarlık.. boş lafa gelince üstümüze yok. Vatanseverlik ülkenin parasını pul etmek midir? Milliyetçilik devleti yabancı para ile vatandaşından borç alma durumuna getirmek midir? Yoksa bir kaç ay daha popülist politikalar

uygulayabilmek için Türkiye ekonomisini son derece **tehlikeli bir maceraya** gözü kapalı atmak mıdır?

Neyse ki Selçuk'lar var. Her sektörde, her kesimde var. Sayıları her geçen gün artıyor. Tüm dünyanın virüslerini hemen tedavi ediyorlar. Hükümet ister dövizle borçlansın, ister borçlanmasın, Türkiye için iyimserliğimizi koruyoruz. (11 Ağustos 1996)

ENDONEZYA

Batı basınında bir süredir Güney Doğu Asya'nın Çin'den sonra ikinci büyük ülkesindeki huzursuzluk dile getiriliyor. Endonezya, aslında bizim de çok yakından ilgilenmemiz gereken bir ülke.

200 milyon nüfusu var. Büyük çoğunluğu müslüman. Dünyanın **en büyük** müslüman devleti. Endonezya'da Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dan daha fazla müslüman yaşıyor. Yani bütün Arap devletlerinin nüfusu Endonezya'ya yetişmiyor.

Bu sayıları genellikle bilmiyoruz. Endonezya'dan sonra, dünyada en çok müslümanın yaşadığı ülke hangisi, biliyor musunuz? **Hindistan.** Bangladeş ve Pakistan birbirinden ayrılınca, 125 milyonun üstündeki müslüman nüfusu ile ikincilik Hindistan'a geçti.

Erbakan'ın gezisi kamuoyunun bu ülkelerle daha yakından ilgilenmesini teşvik edebilir. Buralarda son derece ilginç gelişmeler oluyor. Malezya gibi, son onyıllık en başarılı ekonomik gelişme performansını göstermiş ülkeler var.

Endonezya da onlar arasında. Doğudan batıya 5.000 kilometrelik bir mesafede **13.667 adadan** oluşan bir ülke. Son 30 yıllık büyüme hızı ortalaması % 6 ile Türkiye'nin epey üstünde.

Ekonomik gelişmede, diğer iki Asya kaplanı, Tayvan ve Kore kadar başarılı değil. Ama, onlara yaklaşılmaya başlıyor. Doğallıkla, bizim karşılaştırmaları Türkiye ile yapmamız daha doğru olur.

Geçen yıl **büyüme yüzde 8.1, enflasyon ise yüzde 7.5** olmuş. Bu sütunda daha önce savunduğumuz istikrar kriterine uyuyor. Bir ekonomide GSMH'nın büyüme hızı enflasyonun üstünde seyrettiği sürece, başarılı bir makro politikadan söz edebiliriz.

Nitekim, faizler de yüzde 15 civarında seyrediyor. Yüzde 7 reel faiz gelişmiş batı ülkeleri için çok yüksek. Türkiye'nin yüzde 20'yi geçen reel faizine kıyasla epey düşük. Nisbeten canlı bir hisse senedi borsası da var.

1994 yılında 2 milyar dolar, 1995 yılında ise 4.5 milyar dolar **yabancı sermaye** gelmiş. Türkiye'de bu sayının daima 1 milyar doların altında olduğunu hatırlayalım. Türkiye Avrupa'nın neredeyse göbeğinde olmasına rağmen, bir türlü alabileceği yabancı sermaye yatırımını alamıyor.

İstikrarın Cazibesi

Endonezya ekonomisini burada ayrıntılı şekilde tasvir edecek yerimiz yok. Zaten daha çok siyasetiyle ilgileniyoruz. Medyaya çıkmasının nedeni de son siyasi gelişmeler.

Benim neslim 1950'lerin ortasında Sukarno'nun Türkiye'yi ziyaretini hatırlar. Endonezya'nın bağımsızlık mücadelesini yürüten **Cumhurbaşkanı Sukarno** İstanbul Hilton'da kalan ilk devlet başkanlarından biriydi.

1966'da **Suharto** başa geçti. 30 yıldır Endonezya'yı yönetiyor. Seneye tekrar, yedinci beş yıllık dönemi için seçilecek.

Endonezya, Türkiye'de farklı kesimlerin farklı zamanlarda özlemini duydukları bir siyasi yapıya sahip. Eskiden bunlara **diktatörlük** denirmiş. Şimdi sözcük demode oldu. Asya biçimi yönetim, hatta Asya biçimi demokrasi diyenler bile var.

Bu ülkelerde, bizim bildiğimiz anlamda demokrasi yok. Devlet kayıtsız şartsız bir **tek parti tarafından** yönetiliyor. Daha doğrusu, bir kişi, Başkan tarafından. Göstermelik olarak bir veya iki cılız muhalefet partisi kenarda tutuluyor.

Fevkalade istikrarlı bir kamu yönetimi oluşuyor. Zırt pırt hükümet değişmesi riski sıfır. Koalisyon moalisyon yok. Vatandaşı gına getiren partiler arası kördüğüşü de yok. Belirsizlik de yok. Sakin, ne olacağı bilinen bir siyasi yaşam.

Örneğin, Suharto gelecek yıl gene tek başına seçime girecek ve kazanacak. Kamuoyu yoklaması yapmadan da bunu herkes biliyor.

Türkiye seçkinleri arasında böyle bir yönetimin aslında ülke için daha iyi olacağını düşünenler hiç de az değildir. 1946'da, çok partili rejime geçerken CHP böyle bir şey olacağını zannetmişti. Yanıldı.

1982'de Evren de MDP'yi kurdururken, ülkeyi bu tür bir yönetimi teslim ettiğini zannediyordu. O da yanıldı. Bir türlü bu otoriter rejimi gönüllerince yaşayamadıklarından olacak, bizim seçkinlerin özlemleri sürdü.

İstikrarın Bedeli

Meşhur lafı bilirsiniz: "**bedava yemek olmaz; yemeğin bedelini mutlaka biri öder.**". 30 yıl süren Suharto dönemi sonunda, Endonezya içinden içine kayıyor. Her an patlamaya hazır bir barut fiçisi haline gelmiş.

Nedenlerini tahmin etmek zor değil. İşte birkaç örnek. Suharto'nun ailesi, oğulları, kızları, damatları, vs. Endonezya ekonomisinin **neredeyse sahibi** haline gelmişler. Özgür bir basın ve olayların üstüne gidecek muhalefet olmadığı için, kimse bir şey yapamıyor. Ama, halktaki memnuniyetsizlik artıyor.

Suharto yaşlanmış. Yerine yenisi nasıl seçilecek, yöntemi ne bilinmiyor. Kendisinin Başkanlığı **kızına bırakmak istediği** sanılıyor. Aynı zamanda koca bir sanayi ve ticaret imparatorluğunun sahibi olan kızına...

Türkiye'nin siyasi kargaşasından bıkkınlık duyanlar, daha otoriter rejimlerin sorunları ile ilgilenirlerse moralleri biraz düzelir. Endonezya iyi bir başlangıç olacaktır. (15 Ağustos 1996)

PAX AMERICANA

Soğuk savaş biteli neredeyse beş yıl olacak. Benim neslimin bütün ömrü komünizmle kapitalizm arasındaki **yarış ortamında** geçti. Yarışın her an sıcak çatışmaya dönüşme riskini taşıdık. Nükleer savaş tehdidini yaşadık.

Sonra, komünizm bir gün tarih sahnesini terketti. Kapitalizm kaldı. Sovyetler Birliği çözüldü, Amerika insanlık tarihinin gördüğü en büyük **süper güce** dönüştü. Herhangi bir anda dünyanın birkaç bölgesinde birden askeri olarak ağırlığını koyabilen bir güç...

Bu yeni dönemin eksenleri daha tam anlaşılmalı değil. Türkiye de, soğuk savaş sonrası **dünya dengelerini** kavramaya çalışıyor. Bunda zorlandığını söyleyebiliriz. Zorlanan tek ülke de değil.

Başka ülkeler de, yeni dünya düzeninin eskisinden ne ölçüde farklı olduğunu kavramaya çalışıyorlar. Bazıları hata yapıyor. Hata vahimse, **cezalandırılıyorlar**. İran, Irak ve Libya buna çok iyi örnekler.

ABD'nin yönetici sınıfı içinde de, yeni koşullarda nasıl bir dış politika uygulanması gerektiği tartışmaları sürüyor. Pek çok gözlemci, halen Washington'un kararsızlığının sürdüğünü düşünüyor. Bazıları ise, bu kararın çoktan verilmiş olduğu kanısında.

Dünyayı Yönetmek

Atlantic Monthly dergisinin Haziran sayısında, **World Policy Institute** adlı "think-tank" kuruluşu araştırmacılarından Benjamin Schwartz'ın çok ilginç bir yazısı çıkmıştı. Türkiye'nin dış politikadaki son arayışları bence yazısı bizim için ilginç kılıyor.

"Amerika Neden Dünyayı Yönetmek Zorunda Olduğunu Düşünüyor?". Yazının başlığı böyle. Yazı, son derece basit ve sağduyulu bir sorudan yola çıkıyor.

"Soğuk savaş bitti. Amerika büyük bir kamu borcu ve hızla biriken toplumsal sorunlar altında eziliyor. Ama, Almanya ve Japonya'yı korumak için milyarlarca dolar harcamaya devam ediyor. Halbuki, bunlar dünyanın en zengin iki ülkesi. Hiç bir tehditle karşı karşıya da değiller. Neden bu para harcanyor?"

Evet. Neden? Soğuk savaş sırasında, Almanya ve Japonya'daki Amerikan askerleri ve Amerikan hükümetinin bunlar için harcadıkları parayı, komünizmle mücadele adına açıklamak ve doğrulamak mümkün olabilirdi.

Artık mümkün değil. Ona rağmen, ABD önümüzdeki beş yıl içinde 1.3 trilyon dolarlık askeri harcama yapacak. Türkiye'nin beş yıllık milli gelirinden daha fazlası. Avrupa ve Asya'da 200.000 civarında Amerikan askeri tutacak.

Schwarz soruyor: **"SSCB dağıldığına göre, Washington neden Amerikan "liderliğinin" Doğu Asya ve Avrupa için zorunlu olduğunu iddia etmekte ısrar ediyor? Bu "liderlik" denilen şey aslında nedir? Neden elli yıldır dış politikamızı yönetenlerin bir numaralı hedefi oldu? Bizim dünyanın her köşesinde ne işimiz vardı ve neden hala oralardayız?"**

Liberal Ekonomi

Schwartz, sorulara cevabın, Amerika'nın ekonomik çıkarlarında yattığı kanısında. Delil olarak, İkinci Dünya Savaşı sonunda, ABD'nin temel dış politika hedefinin **"liberal bir ekonomik rejimin küreselleşmesi"** şeklinde bilinçli olarak tanımlanmasını gösteriyor.

Şimdi sıkı durun. 1946'da soğuk savaş başlarken ABD yönetimi en büyük tehlike olarak Sovyetleri ve komünizmi değil, **Alman ve Japon milliyetçiliğini** görüyor. Ve bütün soğuk savaş boyunca bu görüş devam ediyor.

Komünizm ve soğuk savaş, ABD'ye esas amacını **gizlemesini** sağlayan bir kurtarıcı oluyor. Komünizm öcüsü gösterilip, muhtemel milliyetçi eğilimlerin oluşmasını engelleyecek denetim mekanizmaları kuruluyor.

Amerikan liderliği ve hegemonyası, milliyetçiliğin yeniden filizlenmemesi için tek yol olarak kabul ediliyor. O nedenle, Amerikanın en büyük askeri varlığı daha önce milliyetçi ve ırkçı tehdidi oluşturan Almanya ve Japonya'da yoğunlaşıyor.

1949 yılında ABD Milli Güvenlik Konseyi 50 yıldır süregelen Amerikan dış politikasının temel ilkelerini vadediyor:

"Modern dünyanın ekonomik hayatı sürekli genişlemeyi gerektirir. Bu ise, bütün dünyada teknoloji ve sermaye ihracına olanak verecek liberal bir dış ticaret rejiminin kurulması ile mümkündür... Milli gurur ve milliyetçi hırslar gibi duygular son derece karmaşık olan uluslararası ticaretin gelişmesinde engel olurlar. Çünkü, uluslararası işbirliğinin güçlenmesini ve ekonomik büyümeyi hızlandıracak olumlu bir atmosferin oluşmasını kısıtlarlar."

Manevra Alanı

Dış politikada başarı, uluslararası dengelerin sağladığı manevra alanını doğru teşhis etmekten geçiyor. **Gerçekçi teşhislerden** yola çıkılınca, ülkenin çıkarlarını korumak mümkün oluyor.

Gerçek dışı analizler ise ülkeyi kısa sürede son derece tehlikeli maceralara itebiliyor. Şu sıralarda, Türkiye kamuoyunun dış politikaya çok dikkat etmesi gerekiyor. İç politik nedenlerle tırmandırılan **etnik yada dini milliyetçiliğin faturası** tahayyül edebildiğimizden çok üstünde olabilir. (18 Ağustos 1996)

İSTANBUL'U İKTİSATÇILAR BASTI

Bugünden itibaren bir hafta boyunca, İstanbul dünya iktisatçılarının merkezi olacak. Önce, Cumartesiye kadar **European Economic Association**'un 11inci yıllık kongresi İstanbul'da yapılıyor. Hemen arkasında **Econometric Society**'nin üç günlük 1996 yılı Avrupa Toplantısı var.

Bu iki toplantıya dünyanın çeşitli ülkelerinden, ama özellikle Avrupa'dan **bin iktisatçı** katılacak. Sabah kahvaltılarında hangi otelin lobisine gitseniz, meşhur birkaç iktisatçı ile tanışma ihtimali yüksek.

Evet. Bin iktisatçı bir arada. Programda tam sayamadım ama az bir o kadar tebliğ verilecek demektir. İktisatçıların kendi aralarındaki fikir farklılıkları ünlüdür. Bin iktisatçı **bin ayrı enflasyon, döviz kuru ve büyüme hızı tahmini** eder.

Toplantıları Boğaziçi Üniversitesi düzenledi. Düzenleme komitesinin başında sevgili dostum **Profesör Murat Sertel** var. Öğrencilik günlerinde, ben Barış Manço'nun yanında tenor saksafon çalarken, Murat da Robert Kolej orkestrasının solisti idi. Arada beraber müzik yapma fırsatımız çok oldu.

Avrupa İktisatçılar Derneğinin ve Ekonometri Derneğinin toplantılarının Türkiye'de yapılması son derece olumlu ve yararlı bir olay. Murat'ın bunu kabul ettirmek için ne kadar uğraştığını biliyorum.

Başta Murat Sertel, bütün organizasyon komitesini ve evsahipliği yapan Boğaziçi Üniversitesini kutlamak lazım.

Neler Tartışılacak?

Program çok zengin. Bugün açılış konuşmasını Cambridge Üniversitesinin ünlü Uygulamalı İktisat Bölümünden David Newberry yapıyor. Konusu: **"Kamu Hizmetlerinin Düzenlenmesi ve Özelleştirme."**

Bütün dünyada, yakın bir geçmişe kadar devletin elinde olan ve tekel olarak yürütülen kamu hizmetlerinin özelleştirilme modası var. İktisatçılar bu eğilimi destekliyorlar.

Ancak, özelleştirme sonrasında bunların **özel tekeller** halinde kalmamaları çok önemli. Elektrik, telefon, su, gaz, vs. gibi sektörlerde rekabetin nasıl sağlanacağı bu durumda hayati oluyor.

Akşam üstü, modern iktisat biliminin kurucularından Alfred Marshall adına bir sunuş var. Sunucu, bu sütunda arada sırada adı geçen bir Türk iktisatçı. Kısa bir süre önce Harvard Üniversitesinde sürekli kadroya geçen **Dani Rodrik**.

Dani Rodrik'in konusu **"Ekonomik Gelişmede Devletin Rolü"**. Rodrik'in bu konuda **Journal of Economic Literature**'ün son sayısında çok beğendiğim bir makalesi çıktı. Sanırım makalesini anlatacak. Türkiye için artık devletin ekonomik gelişmede rolü önemsizleşti.

Hatta, **gölge etmesin, başka ihsan istemeyiz** diyenler galiba çoğunlukta. Halbuki, gelişmenin her aşamasında kamu otoritesine düşen ciddi ve zorunlu görevler var. Değişen iç ve dış koşullarla birlikte, bunların sürekli yeniden tanımlanması gerekiyor.

Üçüncü büyük sunuş Cuma akşamüstü. London School of Economics'den Andrei Schleifer **"Devlet sosyalizminden piyasa ekonomisine geçişler - Doğu ve Orta Avrupa'dan neler öğrendik?"** adlı çalışmasını anlatacak.

Bu üç ana konuşma, aslında şu anda iktisatçıların en çok ilgisini çeken üç temel konuyu da gösteriyor. Bir anlama bugünün moda konuları bunlar.

İktisatçının Dünyası

Onun dışında, sadece Avrupa İktisatçılar Derneği Kongresinde **170 küçük seans** var. Bunlar konular itibarıyla bölünüyor. Her seansta ortalama dört tebliğ sunuluyor. Neler tartışılmayacak ki?

Bazı seans konularını gözden geçirelim: Suistimal; Suç İşlemenin Ekonomisi; Çevre; Döviz Bunalımları; Doğu ve Batı'da İflas Tasarımı; Korporatizm bitti mi?; vs. vs.

Bu kongreler insana mesleğin ne kadar büyük bir **çeşitliliğe** sahip olduğunu tekrar hatırlatıyor. Türkiye'de, profesyonel iktisatçılar faiz, döviz, enflasyon üçgeni arasında kuruyup gidiyor. Halbuki, ne kadar ilginç konularda çalışmak, araştırma yapmak mümkün...

Kongre münasebeti ile bir başka dost **Kemal Derviş** İstanbul'a geldi. Dünya Bankasında Orta Doğu'dan sorumlu başkan yardımcısı olarak görev yapıyor. Cumartesi öğleden sonra **"Orta Doğu'da barışın ekonomik sonuçları"** başlıklı bir paneli yönetecek.

Anlaşılabileceği gibi, toplantılar beni heyecanlandırdı. Bu hafta sadece iktisatla uğraşacağım. Tebliğlerden ilginç olanları ileride yazılarımızda tartışmayı umut ediyorum. Türkiye'nin bu çapta bir toplantıya ev sahipliği yapmasından dolayı gurur duyuyorum. Emeği geçenlerin tümünü tekrar kutluyorum. (22 Ağustos 1996)

DEVLETİN EKONOMİDEKİ ROLÜ

İstanbul'da toplanan **Avrupa İktisatçılar Derneği Kongresi** dün bitti. Sunulan 700 tebliğden sadece birkaç tanesini dinleyebildik. Başka türlü de mümkün değildi. Zaten iktisat teorisi de o kadar alt ihtisas alanlarına bölündü ki, o alanın uzmanı olmayanların tartışmaları izlemesi olanaksız hale geldi.

Bu arada çok ilgilendiğim bir seans ne yazık ki iptal edilmiş. **Rüşvet, suistimal ve enformel ekonomi** üstünde uzmanlaşmış meslektaşlarımın ne tür çalışmalar yaptıklarını merak ediyordum. Türkiye için en önemli konulardan birinin kamudaki çürüme olduğunu hepimiz biliyoruz.

Kongrenin uygulamaya yönelik tartışmalarında sık sık bu konuya değiniliyor. Önce az gelişmiş ülkeler, sonra Doğu Avrupa, iktisat literatürüne **"corruption"** adı altında rüşvet, suistimal, mafyalaşma gibi kavramları soktular.

18.inci yüzyıl sonlarında kuruluşundan bu yana, iktisat teorisinin en büyük sorunu hep **devlet** olmuştur. Neredeyse bütün yapılan analizler, eninde sonunda kamu otoritesinin nasıl davranması gerektiği noktasına gelir.

Liberaler iki yüzyıldır milyonlarca sayfa makale ve kitap neden yazdılar? **Devlet ekonomiye karışması** demek için. Kimi lafla, kimi matematikle, kimi mantıkla, herkes farklı bir yoldan getti. Ama vardığı hep aynı yerd. Analizin sonunda, kamu otoritesinin müdahale etmemesinin çok daha yararlı sonuçlar vereceğini kanıtlamış oldu.

Liberalizm karşıtları da aynı dalga boyunda. Onlar da uzun uzun yazıp, piyasaların kendi haline bırakılması halinde çok kötü şeyler olacağını ispatlamaya çalışıyorlar. Neden? Oradan devletin **mutlaka ekonomiye müdahale etmesi gerektiği** sonucuna varmak için.

Yeni Polemikler

Devletin ekonomideki rolü üstünde iki yeni polemik var. Birincisi, **Doğu Asya'nın** başarılı gelişme performansı gösteren ekonomilerinin analizinde. İkincisi ise **sosyalist ülkelerin** piyasa sistemine geçişinde.

Türk okuyucusu Kore'nin, Japonya'nın, Tayvan'ın kendisine örnek gösterilmesine zaten alışkındı. Erbakan'ın son seyahati, yeni ülkeleri gündeme getirdi. Gezinin İran ve Pakistan kısmı ekonomik açıdan ilginç değildi. Ama, Erbakan'a refakat eden çok sayıda medya mensubu **Singapur, Malezya ve Endonezya'yı** gazetelerin önsayfalarına çıkartarak meşhur etti.

Soru çok basit. **Pasifik ülkeleri, devletin müdahaleleri sayesinde mi başarılı oldular? Yoksa, piyasaları serbest bırakmaları sayesinde mi?** Sorunun cevabı çok önemli. Ona göre, diğer ülkelere reçete verilecek. Başarılı olmaları için ne yapmaları gerektiği anlatılacak.

Eski sosyalist ülkeler arasında da, kendilerini piyasa sistemine uyarlamakta başarılı ve başarısız olanlar var. Çek Cumhuriyeti ve Polonya çok başarılı bir dönüşüm geçirdi. Öte yanda, Rusya, Ukrayna gibi büyük sorunları olanlar var.

Orada da soru benzer. **Hızlı ve radikal piyasa reformları mı daha başarılı olur? Yoksa, piyasa sistemine yavaş yavaş ve tedricen mi geçmek lazım?** Tahmin edileceği gibi, piyasayı savunanlar birinci teze, devlet müdahalesinden yana olanlar ikinci teze sıcak bakıyorlar.

Dikkat edilirse, Türkiye açısından her iki soru da hem güncel hem de ilginç. Türkiye bir yandan gelişme sürecini **hızlandırma** ihtiyacını duyuyor. Aynı anda, komünist ülkeler kadar olmasa da, ciddi bir **devletçilik mirasının** nasıl tasfiye edileceği tartışılıyor.

Zor Cevaplar

Doğallıkla, zor sorulara kolay cevap yok. İdeolojik pozisyonları terkedip pragmatik çözümler aramaya çıkınca, işler daha da çetrefil oluyor. Çünkü, devlet sadece iktisadi fonksiyonlarına indirgenemeyecek kadar karmaşık bir organizasyon.

Her toplumun devleti ile kendine özgü ilişkileri oluşuyor. Örneğin, Türkiye gibi 600 yıllık bir devlet geleneğinden gelen, üstelik **sömürge dönemi veya büyük bir iç ayaklanma yaşamamış** bir toplumun kamu otoritesi anlayışı örnek alınan ülkelerin hepsinden çok farklı.

Bizimki, vatandaşının diline, dinine, kıyafetine, vs. karışma hakkını kendinde gören bir devlet. Vatandaşın da çok büyük bölümü bunu yadırgamıyor. Böyle bir devletin ekonomiye müdahale etmeyeceğini düşünmek biraz safiyene olmaz mı?

Üç günlük kongreden benim çıkardığım sonuç ne çok karamsar, ne de çok iyimser. Başarının ardında **toplum-devlet ilişkisinin** çağın gereklerine göre yeniden tanımlanması yatıyor. Piyasanın güçlenmesi ve reformların süratle yapılması bu süreci şüphesiz kolaylaştırıyor.

Türkiye'nin özellikle piyasa konusunda önemli bir yol aldığını kabul etmeliyiz. Ancak, devletin kendisini reforme etme konusunda zorunlu reformlara bir türlü başlayamadığımızı da görüyoruz.

Ekonomi ile siyasetin ne kadar içiçe olduğu tekrar ortaya çıkıyor.

Ekonomiye etkin müdahale, etkin bir kamu yönetimini gerekiyor. Bunun için ise, partiler kanununu ve seçim sistemini değiştirmek, kuvvetler ayırımına işlerlik kazandırmak, rüşvet ve suistimali engelleyecek düzenlemeler gitmek lazım.

Bu sorunları çözmeden Türkiye'nin büyük ekonomik başarılarla imza atması olanaklı durmuyor. (25 Ağustos 1996)

ZORUNLU TASARRUF NEDEN YÜRÜMEDİ?

"Akıl" nedir? Bir işin kısa ve uzun dönemde yaratacağı etki ve sonuçları **önceden görebilmek** ve ona göre davranabilmektir. Akılcılığın iki eksenli var. Birincisi, işe girişmeden önce muhtemel etkilerini saptamak. İkincisi, yanlış hesap yapılmışsa, zamanında gerekli düzeltmeleri gerçekleştirmek.

Bu açıdan bakılınca, Türkiye'de kamu otoritesinin "akılcı" davrandığını söylemek çok zor. Bazen, siyasi ve bürokratik kadroların ideolojik takıntıları doğru analiz yapmalarını engelliyor.

Daha da sık raslanan, siyasi iktidarın sadece günü kurtarmaya çalışması. Uzun dönemi ise, "**boşver yahu**" yada "**Allah büyüktür**" deyip hesaba katmaması. Ama, dünün uzun dönemi, bir gün geliyor ve "bugün" oluyor.

Kamuoyunda "zorunlu tasarruf" diye bilinen **Tasarruf Teşvik Fonu** uygulamasının gelmiş olduğu nokta, yanlış temeller üstüne kısa vadeli hesaplarla kurulan bir sistemin nasıl büyük sorunlar yaratabildiğinin en son örneği.

Neden Zorunlu Tasarruf

Ekonominin büyümesi **iç tasarruf oranının yükselmesini** gerektiriyor. Bir ülke ne kadar çok tasarruf yaparsa, o kadar çok yatırım yapabiliyor ve o ölçüde hızlı büyüyor. Ekonomi açısından kaynak sorunu, tasarrufların artmasını gerektiriyor.

Türkiye ekonomisinde tasarrufların milli gelire oranı, 1920'lerden 1950'ye kadar **yüzde 10'da** kalmıştı. DP'nin ilk iktidar döneminde uyguladığı liberal politikalar, tasarruf oranını yüzde 15'e sıçrattı.

Ancak, 1955'ten itibaren tekrar komuta ekonomisine geri dönülüp ithal ikamesi başlayınca, tasarruf oranı o sayıda çakıldı kaldı. O sıralarda, "**zorunlu tasarruf**" gelişme iktisadının en moda kavramlardan biri idi.

Kavram basit bir şekilde özetlenebilir. Eğer bir toplum, kendi haline bırakılınca ekonomik gelişmeyi finanse edecek tasarrufu yapmıyorsa, o zaman devletin toplumu daha fazla tasarruf yapmaya zorlaması yararlıdır.

Teknik olarak, bu olay kamu müdahalesinin **özel kesimin zaman tercihini değiştirmesi**, insanları yarınlarını daha çok düşünmeye itmesidir. Bunu faizleri yükseltme veya vergi muafiyeti tanıma gibi teşviklerle yapacak yerde hukuki

müeyyidesi olan bir zorlama ile yapınca, adı üstünde, “**zorunlu tasarruf**” ortaya çıkar.

Tekrar edelim. Hedef, kaynakları arttırıp yatırımları ve dolayısı ile sürdürülebilir büyüme hızını yükseltmektir. Nitekim bütün ekonomik mucizelerin arkasında yüzde 30’ları geçen iç tasarruf oranları vardır.

Türkiye Deneyimi

Türkiye “zorunlu tasarruf” sistemi ile **27 Mayıs’ta** tanıştı. Kemal Kurdaş’ın Maliye Bakanlığı sırasında ünlü “**tasarruf bonoları**” çıkartıldı. Tasarrufu Teşvik Fonundan tek farkı, tasarrufçuların eline bu bonoların verilmesi idi.

Hemen **ikinci piyasa** oluştu. Vatandaş bonoları kırdırmaya başladı. Banker Kastelli ilk servetini tasarruf bonusu kırarak yapmıştı. Neticede mükelleften toplanan paralar, bir takım araçların eline geçti.

Öte yandan, devlet de bunları çarçur etti. Siyasetçi ve bürokrasi tarafından borç gibi değil, **vergi gibi görüldü**. Kamu açıkları içinde kaynadı gitti. 1960’ların sonuna doğru hükümet uygulamadan vazgeçmek zorunda kaldı.

1982 yılında “**Alternatif Büyüme Stratejisi**” adlı çalışmamda, bundan ders alarak farklı bir yöntem önerdim. “**Zorunlu tasarruf hesabı**” getirelim dedim. Vatandaşın yapılan kesinti, **onun adına** vadeli olarak onun seçeceği bir bankaya yatacağı.

Böylece, tasarrufun mülkiyeti yapanda kalacak, devletin bu kaynakları israf etmesi mümkün olmayacaktı. Ayrıca, nama yazılı mevduat hesaplarının ikinci piyasası oluşmayacaktı.

Rahmetli Adnan Kahveci ile bu konuyu çok tartıştık. Benim kitabımın en iyi okuyucularından biri idi. Fikir ona makul geldi. Ama, o sıralarda Özal hükümeti ağırlığı ekonominin değil, **kamu maliyesinin kaynak sorununu** çözmeye veriyordu.

Sonuçta, Kahveci de, devletçi çözüme meyletti. Tasarrufu Teşvik Fonunun tasarruf bonosundan tek farkı, ikinci piyasanın oluşmasına izin vermeyecek şekilde tasarlanmış olmasıdır. O kadar.

Neden Yürümedi?

Yaratılan tasarrufa **devlet el koyduğu sürece**, sonuç hep aynı olacaktır. Bu kaynak, popülist politikaları sürdürmek için kullanılacaktır. İlk başlarda devlete bir miktar kaynak gelir. Ama bu kaynak yatırımlara gitmez. Hükümetin daha fazla adam istihdam edip daha fazla maaş ödemesine yarar.

Yani, ücret ve maaşlardan yapılan kesintiler, Maliye tarafından **ek bir vergi gibi** telakki edilir. Olay anlamsızlaşır. Bir süre sonra, bu işin böyle yürümeyeceği anlaşılır. Ve sistem tasfiye edilir.

Vatandaş da yediği kazıkla kalır. Kelimenin tam anlamı ile **devlet tarafından dolandırılmıştır**. Siyasetçi de, bürokrat da, bu dolandırıcılığın ortağıdır. Çünkü, kamunun elinde bu tasarrufları geri ödeyecek kaynak yoktur.

Popülist Erbakan bile, kamu maliyesinin gerçeklerinin zorlaması ile, vatandaşın parasının üstüne yatmak zorunda kalır. Bu sistem yürümezdi. Yürümeyeceği ilk günden belli idi. Yürümedi.

İşte size bir akılsızlık hikayesi... (29 Ağustos 1996)

OTO TAMİRCİLERİ SESSİZ

Aslında “**bedelsiz oto ithalatı**” konusunda bir şey yazmaya niyetim yoktu. Haftada iki yazı, Türkiye ekonomisinin daha önemli sorunlarına ancak yetiştiriyor. Ancak medyada izlediğim hava beni tedirgin etmeye başladı.

Olayın Türk ekonomisi açısından önemi ile medyada aldığı yer arasında büyük bir **orantısızlık** görüyorum. Sayıları gözden geçirelim. En karamsarlar bile, önümüzdeki iki yılda 100 bin otomobilin üstünde bedelsiz ithalat yapılmasını beklemiyor.

Büyük bir ihtimalle, fiili ithalat çok daha düşük kalacak. Biz gene yüksek sayıyı alalım. Ortalama araba fiyatına 10 bin dolar dersek, **iki yılda bir milyar dolar eder**. Türkiye’nin aynı dönemde toplam ithalatı ise 95-100 milyar dolar olacak.

Yani, bu işin boyutu **ithalatımızın yüzde 1’i kadar**. İki yılda Türkiye 7 milyar dolar dış faiz ödeyecek. Çiller’in geçen yılın ikinci yarısında uyguladığı sorumsuz seçim ekonomisinin sadece bu yılın ithalatına etkisi en az 5-6 milyar dolar. Hatta daha fazla.

Ama pek çok çevre için varsa yoksa kullanılmış oto ithali. Otomobil üreticilerine bakarsanız, batacaklar. **Devletçi-korumacı çevreler** hemen bu koroya katıldı. Gümrük Birliğine girdiğimiz filan unutuldu. Ha bir gayret, tekrar yeni oto ithalatına bile yasak getirilmesini önerecekler.

Tavrımı baştan söylemek istiyorum. Gümrük Birliği Anlaşması imzanırken kullanılmış otomobil ithalatına getirilen yasağa karşı çıkmıştım. Bu karar, Türkiye ekonomisinin lehine değildi. Tüketicinin lehine ise hiç değildi.

RP hükümetinin aldığı kararı da yetersiz buluyorum. **Permi sistemi** bana 1985 öncesi dönemi hatırlatıyor. Devlet eli ile birilerine rant sağlanması anlamına geliyor. **Bence, kullanılmış oto ithalatı tamamen serbest bırakılmalıdır**.

Nisbi Fiyatların Mantığı

Avrupa’da ve Türkiye’de kullanılmış otomobil fiyatları arasında neden bu kadar büyük bir fark var? Analizin çıkış noktası bu olmalı. **Teknolojiye ve nisbi fiyatlara** bakmak gerekiyor.

Otomobil üretimi, teknolojideki son gelişmelerle birlikte fevkalade sermaye ve teknoloji yoğun hale geldi. Son 30 yılda otomobil üretiminde işçi verimi sürekli artıyor. Bugün, 20 yıl öncesine kıyasla çok daha kaliteli, daha az benzin yakan bir araba, yarı yarıya daha az emek-saatte üretiliyor.

Ancak, aynı şeyi otomobilin tamir ve bakımı için söyleyemiyoruz. Orada teknolojinin, büyük ölçekli üretimin avantajlarını kullanma olanağı hiç yok gibi. Yani emek verimi yıldan yıla artmıyor. Azçok sabit kalıyor.

Teknik dil kullanırsak, **otomobil üretimi sermaye yoğun, tamir ve bakım sektörü ise emek yoğun sektörler**. Avrupa'da ücretler ve gelir arttıkça, tamir ve bakımın nisbi fiyatı yükseliyor.

Yani, bir otomobili atıp yenisini almanın daha iktisadi olduğu nokta habire öne doğru geliyor. Arabanın **ekonomik ömrü** kısalıyor. Türkiye'de ise ücret hala çok düşük. O nedenle otomobillerin ekonomik ömrü o ölçüde daha uzun.

Bizim yollarda hala 1950'lerden, 1960'lardan kalma arabalar cirit atarken Avrupa ve Amerika'da 1980'li arabaların bile çoktan hurdaya çıkmasını bu ekonomik gerçek açıklıyor.

İstihdam Etkileri

Analizi güncel yaşama tercüme etmeye çalışalım. Türkiye'de emek bol ve ortalama verimi düşük olduğu için ucuz. Demek ki, kullanılmış oto ithal edince, yeni otomobil üretiminde kullanılan işgücü azaldığı için o sektörde istihdam gerileyecek. Ancak, kullanılmış araba daha fazla tamir ve bakım gerektirdiği için **oto sanayilerde çalışanların** sayısı artacak.

Hangisi daha büyük olur? Yukarıdaki analize göre, tamir ve bakım sektöründeki istihdam artışının daha yüksek olması gerekiyor. Başka bir deyişle, Türkiye Avrupa'dan ucuz kullanılmış oto ithal ettikçe, **işsizlik azalıyor**.

Hikaye burada bitmiyor. Kullanılmış araba ithal etmek için döviz lazım. **Döviz için ihracat lazım**. Kullanılmış araba ithalatı mecburen ihracatı arttıracak. İhracat yapan sektörlerin de genelde otomotiften daha emek yoğun olduğu biliniyor. Yani, işsizlik bir tur da ihracat nedeni ile artacak.

Nisbi fiyatlar aslında Türkiye'ye ne yapması gerektiğini söylüyorlar. Madem ki tamir ve bakım sektörü bu kadar ucuz, **ülke ekonomisinin avantajı** mümkün olduğu kadar çok kullanılmış araba ithal etmekte.

Böylece, bir yandan daha iyi arabaları daha ucuza satın alabilen tüketicinin toplam refahı daha yüksek olacak. Öte yandan, istihdam artacak ve işsizlik azalacak.

Peki, kim zararlı çıkacak? İşçilerine Avrupa'nın çok altında ücret vermelerine rağmen onların kalitesinde ve fiyatında otomobil üretmeyi 25 yıldır öğrenemeyen otomobil firmaları. **Ama onların güçlü lobileri var...**

Ne yazık ki, oto tamircilerinin lobisi, oto üreticilerinin lobisi gibi güçlü değil. Sektör yüzbinlerce küçük işletmeden oluşuyor. Her biri üç-beş kişi çalıştıran şahıs firmaları. Gazeteler bol reklam vermiyorlar. Devletçi-korumacı ideoloji de onları pek sevmez. Büyük fabrikaları sever.

Bütün bunlar, kullanılmış oto ithalinin serbest bırakılmasının **Türkiye ekonomisinin lehine olduğu** gerçeğini değiştirmez. Ve eninde sonunda ekonominin mantığı çıkar grubu lobilerini yener. İthalat serbest bırakılır. (1 Eylül 1996)

ORTA DOĞUDA BARIŞ

Türkiye ekonomisinin önündeki sorunların neredeyse tümünün ekonominin kendisinden değil, **siyasi süreç ve yapılardan** kaynaklandığı artık iyice görülüyor. Her geçen gün, bu eğilim biraz daha artıyor.

Ne demek istiyoruz? Ekonomiyi oluşturan milyonlarca birey ve firma ne kadar kendilerine gelen bilgileri doğru değerlendirirler ve gerçekçi kararlar alsalar da, **siyasi karar mekanizmasından** kaynaklanan yanlışlar onların emeklerini boşa çıkartabiliyor.

Ekonomiyi oluşturan insanların çalışkan, tutumlu, iyi eğitilmiş, tedbirli, hırslı, müteşebbis, vs. olumlu vasıflara sahip olmaları yetmiyor. Kamu maliyesinde, para politikasında veya dış politikada yapılan bir hata, herşeyi silip süpürmeye yetiyor.

Örnek mi istersiniz? 10 yıldır yüzde 60'la yüzde 150 arasında dolaşan enflasyon. Üç yıldır yüzde 20'lerde seyreden faizler. Yıldan yıla büyük dalgalanmalar gösteren büyüme hızı. Devamlı ödemeler bilançosu krizi tehditleri. Hepsi, **siyasi otoritenin** sorumsuz ve yanlış uygulamalarının bu topluma yüklediği faturanın bir parçası.

Şu sıralarda, Türkiye ekonomisine yeni bir tehdit oluşmaya başladı. **Dış politika**. Soğuk savaş sonrası dönemde Türkiye tutarlı bir dış politikada izlemekte çok zorlanıyor. Yavaş yavaş sorunlar ve hatalar birikiyor.

Halbuki, tarihi mirası ve bugünkü politikaları itibarıyla, Türkiye ekonomisinin hala **önemli miktarda dış kaynağa ihtiyacı var**. En azından, uluslararası piyasalardan aldığı eski borçlarından vadesi gelenleri yenileyebilecek durumda olması gerekiyor.

Yanlış analizlere ve çağı-dışı ideolojik önyargılara temellenen bir dış politika anlayışı, Türkiye'nin manevra alanını hızla daraltıyor. **Yanlızlığa itilme** ihtimalini arttırıyor. O ölçüde dış kaynak akışını riskli hale getiriyor.

Uzmanlar Ne Diyor?

Yaz aylarında İstanbul'a gelen ve dış politikadan iyi anlayan çok sayıda uzmanla tartışma fırsatımız oldu. Bunların arasında Türk dostu yabancılar var. Dış dünyada etkin görevler almış vatandaşlarımız var. Hepsinin aynı rahatsızlığı ve tedirginliği hissettiğini gördüm.

Türkiye'de benzer hassasiyeti gösterenler yok değil. **Cengiz Çandar**'ın SABAH'taki yazıları uzun süredir Türkiye'nin dış politikada sürüklendiği açmazı analiz ediyor. Çözüm yollarını göstermeye çalışıyor.

Tartışmaları bütün ayrıntıları ile nakletmem olanaksız. Ancak, sürekli karşıma çıkan çok önemli bir temayı okuyucularımla paylaşmak istedim.

Herkes, Orta Doğuda **barışın tesis edilmesinin** önemini vurguluyor. İsrail'le Arap ülkeleri arasında kalıcı bir barış gerçekleşmediği sürece bölgeye istikrar gelmeyeceğini düşünüyorlar. Türkiye'nin bu istikrarsızlıktan çok olumsuz etkilenmekte olduğu konusunda fikir birliği var.

Amerika ile İsrail arasında, Amerikan iç politikasından da geçen **çok özel bir ilişki** olduğu açık seçik ortada. İsrail'in Orta Doğudaki varlığını kabul etmeyen yaklaşımlar karşılarında daima ABD'yi de buluyorlar.

ABD'nin bugünkü tek süper güç durumu, bıçak kemiğe dayanınca, AB ülkelerinin de Washington'un yanında yer almasına yol açıyor. Böylece, **İsrail-ABD-Avrupa** aynı eksende buluşup bir blok oluşturuyorlar. Bölgede bugün yada muhtemel bir gelecekte İsrail'e karşı bir güç odağı veya askeri tehdit oluşturma potansiyelini taşıyan ülkeleri sıkıştıran olay bu.

Türkiye, **nüfusu, ekonomik gelişme düzeyi, askeri gücü itibariyle** Orta Doğuda kesinlikle bu kategoriye giren ülkelerin başında geliyor. Dolayısı ile, ekonomik veya siyasi rejimi itibariyle Batı ittifakının dışına düşmesi ihtimali belirlediği anda, kendisi öyle algılamasa bile aslında Batı bloğu için önemli bir tehdit haline dönüşüyor.

Barış, Demokrasi ve İstikrar

Nedir kalıcı barışın şartları? Bir yandan **İsrail'in güvenliğinin sağlanması**, yani Orta Doğu ülkelerinin İsrail'in varlığını kabul etmeleri. Diğer yandan, İsrail'in **Filistin halkının insanca ve haysiyetli yaşama talebini kabul etmesi**. Filistinlilerin dramına bir son verilmesi.

Belli ki, gerek Orta Doğu ülkeleri arasında gerek İsrail'de bu koşullarla barışı arzulamayan **sertlik yanlıları** çok. Bir tarafın Saddam'ı, Kaddafi'si, İran'ı varsa, öte tarafın da fanatik dincileri ve milliyetçileri var.

Çözüm, bölgedeki **ılımlı kesimlerin kendi aralarında işbirliği yapmasından** geçiyor. Türkiye, ılımlı ve barıştan yana tavır alabildiği takdirde, bölgede çok yapıcı bir rol oynamaya aday.

Herşeyden önce, kendi **demokratik dönüşümünü** tamamlayabilmesi, Kıbrıs ve Kürt sorunlarını çözebilmesi, bölge ülkeleri için bir siyasi ve ekonomik istikrar örneği, bir cazibe merkezi olması gerekiyor.

Bunu yapamaz, hatta tam tersine, sorunlarını ihraç eden, bölgede dengeleri bozan ve barışı tehdit eden bir yöne doğru evrilirse, çok ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalma ihtimali yükseliyor.

Özal'ın ölümünden bu yana dış politikada **kaptansız ve dümensiz** kalan Türkiye'nin üstünde karanlık bulutlar toplanmaya başlıyor. Ekonomi ile ilgilenen herkesin bu sıralarda dış politikadaki gelişmeleri çok yakından izlemesinde büyük yarar olduğunu düşünüyorum. (5 Eylül 1996)

BİZ ENFLASYONU SEVERİZ

Gözümüz aydın! Ağustos enflasyonu en karamsarların bile beklentilerinin üstünde çıktı. Ağustos'ta toptan eşya fiyatları (TEFE) **yüzde 3.8**, tüketici fiyatları (TÜFE) **yüzde 4.8** arttı. 1995'te, bu sayılar sırası ile yüzde 2.3 ve 4.3 idi.

Ocak-Ağustos (yani 8 aylık) fiyat artışları toptanda yüzde 52.7, tüketicide yüzde 46.2 düzeyine ulaştı. Son oniki ay ise, toptanda yüzde 79, tüketicide

yüzde 81.9 oldu. Bütün bunları bir araya toplayınca, 1996 yılını **en az yüzde 90 enflasyonla** bitirmemiz garanti altına alınmış oluyor.

Uzun süredir duyarız. Türkiye enflasyona alıştı denir. Şu son birkaç yıla bakınca, "**alıştı**" sözcüğü bana yetersiz gelmeye başladı. Galiba daha doğrusu, "**Türkiye enflasyonu seviyor**" demek.

Başka bir toplumun yüksek enflasyon karşısında bu kadar duyarsız kalabileceğini düşünmekte zorlanıyorum. Örnek de bulamıyorum. Latin Amerikada, arada sırada Türkiye'den çok daha yüksek enflasyona yakalanan ekonomiler var.

Ama, bu dönemler **kısa sürüyor**. Ardından enflasyonla mücadele etmeye çabalıyorlar. Hiç olmazsa bir süre enflasyonu düşürüyorlar. Sonra tekrar patlıyor. Böyle istikrarlı ve tutarlı şekilde 20 yıldır enflasyon oranları yüzde 50 ile yüzde 150 arasında dolaşan başka ülke benim bildiğim kadarı ile hiç olmamış.

Bu Yıl Enflasyon Ne Olur?

Birkaç haftadır Pazar günleri çıkan **Aktüel PARA** dergisinde ekonomi yazıları yazmaya başladım. Geçen haftaki sayıda enflasyonla ilgili beklentilerimi yazdım.

"Yılın geri kalanı için enflasyon tahminlerimi vermek istiyorum. Bu sayıların kaynağında hem matematik model sonuçları, hem de sezgisel tahminler var. Sadece Toptan Eşya Fiyatlarını izliyoruz.

Ağustos	yüzde 3.5 (fili 3.8)
Eylül	yüzde 6.2
Ekim	yüzde 6.6
Kasım	yüzde 5.8
Aralık	yüzde 6.4

Tahminlerimiz tutarsa, 1996 yılı TEFE enflasyonu **yüzde 95** olarak çıkıyor. Yıl başında öngördüğümüz yüzde 90'dı. Türkiye ekonomisinde enflasyon tahmini yaparken 5 puanlık (yani yüzde 5.5'luk) bir sapma bayağı başarı kabul edilebilir".

Ancak, bir hatamız da oldu. Temmuz ayında, Erbakan'ın yüzde 50'lik maaş zammı gelince, 1996 yılı enflasyonu için **yüzde 100'e ulaşır** demiştik. Orada biraz yanılmışız gibi duruyor."

Enflasyon Haftası

İngilizcede hoş bir atasözü vardır. "**Bir şeyin olmasını engellemiyorsan, bari zevkini çıkarmaya çalış**". Madem ki biz de enflasyonu düşüremiyoruz, hiç olmazsa eğlenmek için kullanabiliriz.

Benim aklıma gelen, Türkiye çapından bir "**enflasyon haftası**" ihdas edilmesi. Bir sürü hafta yada gün kutlanıyor. Çevrenin, barışın, annelerin, babaların, vs. günleri veya haftaları var.

Enflasyonun neyi eksik? Hayatımızın bu kadar önemli bir parçası haline gelmiş bir ekonomik, toplumsal ve siyasi olayı hiç olmazsa yılda bir kez neden kutlamıyoruz?

O hafta içinde okullarda yarışmalar yapılır. Konu çok. Kimileri büyükanne ve dedelerinden çocukluklarında ekmeğin **kaç kuruş** olduğunu öğrenir. Üstünde İsmet İnönü'nün resmi olan **1 liralık kağıt paralar** yeniden basılır ve öğrencilere dağıtılır.

Devlet büyüklerimiz, enflasyonun Türkiye'nin yaşamındaki önem ve anlamını açıklayan demeçler verir. Hangi başbakanımızın döneminde daha fazla enflasyon olduğu tartışılır. Medyada bu konuda polemikler yapılır.

Bütün mesele bir kere başlamakta. Yola bir çıksak, Türkiye insanının o inanılmaz yaratıcılığı ile daha ne şölenler, ne merasimler icad ederiz. Düşünün. Bu büyük enflasyon dalgası 1977'de başlamıştı. Demek ki, gelecek yıl "**enflasyon 20 yaşında**" kampanyası açabiliriz (fikir benim değil; Yiğit Ekmekçi'nin).

İrili ufaklı Anadolu şehirleri taklarla donatılır. Okullara, devlet dairelerine ışıklı levhalar asılır. Kültür Bakanlığı milyonlarca afiş bastırıp dağıtır. Nereye baksan onu görürsün. "**Enflasyon 20 Yaşında**".

"Sıfır Enflasyon İstiyorum"

Seçimden sonra çıkan ilk yazımda, 28 Aralık'ta, bu parlamentodan enflasyonu düşürmesini beklememek gerektiğini yazmıştım. Neden? Çünkü bence seçmen siyasetçilere **enflasyona aldırmadığı** mesajını verdi.

1994'deki kabusu bize yaşatan, yüzde 150 ile Cumhuriyet tarihinin enflasyon rekorunu kıran DYP'nin seçimden ikinci parti çıkmasını başka türlü nasıl tefsir edebiliriz?

Nitekim, RP hükümeti de gündemine enflasyonla mücadeleyi almadı bile. Doğallıkla çok azdırmamaya çalışacaklar. Ama düşürmeye hiç niyetlerinin olmadığı da ortada.

Sevgili dostum **Profesör Hurşit Güneş** Yeni Yüzyıl'daki köşesinde bana sevimli bir top atmış. Amerikalı ünlü iktisatçı Paul Krugman'ın bu hafta **The Economist**'te yayınlanan makalesini değerlendirirken, benim "**sıfır enflasyon**" talebimin gerçekçiliğine değinmiş.

Nasreddin Hoca misali; Hurşit haklı, ama ben de haklıyım. Bu koşullarda sonuna kadar direneceğim. Her fırsatta tekrarlayacağım. **Sıfır enflasyon istiyorum... Sıfır enflasyon istiyorum... Sıfır enflasyon istiyorum...** (8 Eylül 1996)

DAMLAYA DAMLAYA GÖL OLUR

Dikkatli gözlemcilerin bir süredir uyardıkları gibi, Türkiye'nin dış politikada **manevra alanı** hızla daralıyor. Bunun temel nedenerinden biri, geçmişte yapılan ve her biri o zaman önemsiz gibi duran hataların birikmesi.

"**Damlaya damlaya göl olur**" demiş atalarımız. Küçük sorunlar zamanında çözülmeyince, bir süre sonra başka küçük sorunlarla birleşiyor. Herbiri nisbeten

kolay çözülebilecek çok sayıda sorun, birarada tedavisi olanaksız bir hastalığa dönüşüyor.

Türkiye'nin her alanda benzer bir durumda olduğunu görüyoruz. Sorunlara zamanında müdahale edilemiyor. Gecikiliyor. Sanki zaman o sorunu **kendiliğinden**, biz bir şey yapmadan hafifletmiş gibi davranılıyor.

Öyle olmuyor. Tam tersine, günler geçtikçe pürüzler artıyor. Karmaşıklaşıyor. O ölçüde de çözüm zorlaşıyor. Daha radikal, daha kapsamlı, ve dolayısı ile **daha riskli reformlara** gitme ihtiyacı beliriyor.

Kolay reformları yapamayan Türkiye, zor ve kapsamlı reformları yapmaktan büsbütün çekiniyor. Esnek maddeler kırılmaz, eğilir. Rijit yapılar ise üstüne baskı gelince bir süre dimdik durur sonra aniden kırılır.

Türkiye'de bunun örnekleri artıyor.

"Allah Büyüktür Sendromu"

Ekonomide en belirgin örnekler, sosyal güvenlik kurumları ve KİT'ler. Türkiye beş yıl önce her iki sorunu çözebilse idi, hem beş yıl kazanmış olurdu, hem de çözüme daha düşük maliyetle ulaşabilirdi.

Sosyal güvenlik kurumlarındaki açığın hızla büyüyeceğini **beş yıl önceden** öngörmek mümkündü. Gerek yurtiçinden gerek yurtdışından bu konuda son derece ciddi uyarılar geldi.

Siyasi otorite bunlara aldırmadı. Kısa dönemli hesapları tercih etti. Buna "**Allah büyüktür sendromu**" demeyi seviyorum. Şöyle bir konuşma tahayyül edebiliriz.

- "Sayın büyüğüm, beş yıl içinde sosyal güvenlik kurumlarında çok büyük açıklar olacağı hesaplanıyormuş."

- "Kaç yıl içinde?"

- "Beş yıl içinde efendim."

- "Evladım, beş yıla daha çok var. Allah büyüktür. Zamanı gelince bakarız"

Göz açıp kapayıncaya kadar beş yıl geçti. Zamanı geldi. Ama Allah bu konuda pek yardım etmeye niyetli durmuyor.

Özelleştirmede de benzer bir durum var. Örneğin hükümetlerin en büyük ümidi olan telekomünikasyon özelleştirilmesi. Bu işi ilk yapanlar, olumlu bir konjonktürden yararlandılar. **Yüksek fiyata sattılar**.

Çünkü, dünyada talep yüksekti ama arz azdı. Şimdi eğilim tersine döndü. Bütün ülkeler telekomünikasyon tekellerini özelleştiriyor. Arz çok arttı. Talep ise aynı kaldı. Yani, malın fiyatı **düşme eğilimine** girdi.

Şimdi, aynı telefon şebekesi beş yıl öncesine kıyasla daha az değerli. Arada Türkiye açısından bir fark, bir kayıp var. **Bu mutlak bir kayıp**. Telafi edilemez bir kayıp. Sadece özelleştirmeyi zamanında yapamadığımız için oluşmuş bir kayıp. Allah gene yardım etmiyor.

Krize Kaç Gün Kaldı?

Bir başka yazımda, Türkiye'yi **felçli ama şuuru yerinde** birine benzetmiştim. Sorunları biliyoruz. Aslında çözümler üstünde de anahatları ile bir

uzlaşma var. Ama, bir türlü detaylarda veya yöntemde anlaşış sonuca ulaşamıyoruz.

Yani, Türkiye anlama ve algılama özürülü değil. **Fakat, icraat özürülü.**

Bu garip süreç sonunda varılan noktada, toplumda karamsar beklentilerin arttığını izliyoruz. Örneğin, şu sıralarda kamuoyunda **ekonomik kriz olacağı korkusu** güçlenmeye başladı. Neden? Çünkü insanlar bu işin böyle uzun süre yürümeyeceğini hissediyorlar.

Aynı anda, siyasi otoritenin mevcut sorunlara çözüm üretecek iradeye sahip olmadığını da biliyorlar. Demek ki, bir ara bir yerden, bardağı taşıran son damla misali bir kıvılcım gelecek, sistem derinden sarsılacak diye düşünüyorlar.

Bir kere bu fikir yerleşince, kendilerini bu muhtemel, hatta neredeyse kesin gibi duran krize karşı korumanın yollarını aramaya başlıyorlar. Geçmiş deneyimleri, krize hazırlıksız girenlerin çok büyük fatura ödediğini söylüyor.

Böylece, bu kez **beklentilerden** hareket eden yeni bir dinamik devreye giriyor. Psikolojik ve öznel faktörler, ekonomiyi sıkıştıran nesnel faktörlere ekleniyor. Ekonomik aktörler bir kriz olacağı varsayımına göre davranınca, bizzat bu davranışları krizin olması ihtimali yükseltiyor.

Türkiye’de bütün ekonomik krizlerin davul, zurna ile, “**geldi, geliyor, şimdi kapıdan girecek**” bağırmaları arasında gelmesini başka türlü açıklayamıyorum. 1994’te öyle oldu. Aylarca önceden pek çok uzman krizi öngördü. Kendi hesabıma hangi mekanizmalarla gerçekleşeceğini bile yazdım. Sadece tarihinde 6 aylık bir yanılığım oldu.

Pek çok kişi gibi, ben de şu anda tedirginim. Damlaların bir su birikintisine dönüştüğü kesin de, acaba göl mü oldu diye kendi kendime soruyorum. Önümüzdeki haftalarda bu konuyu daha yakından irdedeceğiz. (12 Eylül 1996)

ŞEYTAN AYRINTILARDA GİZLİDİR

Siyasi sistem Türkiye’nin acil reform ihtiyaçlarını bir türlü karşılayamıyor. Sorunlar birikiyor. Biriktikçe, her geçen gün daha şiddetli bir şekilde **vatandaşın güncel yaşamına** yansıyor.

Her biri tekbaşına önemsiz bir ayrıntı gibi duran küçük olaylarla yansıyor. Örnek mi? Şöyle bir etrafımıza bakmanız yeterli. **TEM’in** en işlek kısmında sürdürülen yol çalışması, birkaç haftadır ülkenin en işlek kentiçi otoyolunu felç etti.

Acaba yol tamirinin vatandaşı daha az rahatsız edecek bir yöntemi olamaz mıydı? Kesinlikle olabileceğine inanıyorum. **Daha hızlı ve vatandaşı daha az rahatsız edecek usul devlete** daha pahalıya mal olurdu.

Ama Türkiye açısından **daha ucuz** olurdu. Neden? Çünkü hesaba trafikte bekleyen araçların yaktıkları benzini ve insanların kaybettikleri saatlerin alternatif maliyetini eklemek gerekiyor. Sınırlarının bozulmasının uzun dönemli etkileri ise cabası.

Başka bir trafik örneği, artık **Fatih köprüsünün** de trafiğin yoğun

saatlerinde her gün tıkanmaya başlaması. Umutsuz bir durum var. İstanbul’da araba sayısı sürekli artacak. Ama planlanan yeni bir Boğaz geçişi yok.

Zaten bugün karar alınsa, yeni bir proje 4-5 yıldan önce tamamlanamaz. İstanbullular, bir kader gibi köprü trafiğini yaşayacaklar. Halbuki, köprülere ödedikleri para ile her yıl Boğaza yeni bir geçiş yapılabilir.

Ama yapılmayacak. Çünkü, o kaynaklar **kamu savurganlığı** içinde eriyip gidiyor. Köprünün sağladığı kaynaklar, maaş olup siyasi rüşvet olarak dağıtılan kamu kadrolarına ödeniyor. Yada devlet büyüklerimizin bitmez tükenmez uçaklarına, korumalarına, arabalarına harcanıyor.

Bir “Murphy Kanunu” da Benden

Geçen hafta, İstanbul Bilgi Üniversitesi Rektörü sıfatı ile bir televizyon kanalında vakıf üniversiteleri üstüne bir programa katıldım. Tartışılan konulardan biri de, üniversiteye giriş için uyguladığımız **merkezi sınav sisteminin sorunları** oldu.

Dünyada üniversiteye girişi düzenlemek için merkezi sınav yapan ülkeler var. Ancak, bütün öğrencileri **merkezden yerleştirmeye kalkan** ülke yok. Genellikle, merkezi sınav öğrencileri yetenek ve bilgilerine göre sıralamak için kullanılıyor.

Fiili yerleştirme işi, yüksek eğitim kurumlarına bırakılıyor. Öğrenciler okullara müracaat ediyorlar. Talebe göre nihai puanlar belirleniyor. Öğrencinin hiç istemediği bir okula girmek zorunda kalması ihtimali bayağı azalıyor.

İşin ilginç, **kolejler ve Anadolu liseleri için** Türkiye bu yöntemden yararlanıyor. Veli olanlar bilir. Ortaokula girerken, okullar kendilerine yönelen talebe göre puanlarını yükseltip indiriyorlar. Öğrenciler buna göre nihai kayıtlarını yaptırıyor.

Üç rektör, üniversiteye giriş için artık bu sisteme geçme zamanının geldiği konusunda fikir birliğine vardık. Dayanamadım. Bir “**Murphy kanunu**” da ben koydum.

“**Eğer Türkiye’de bir konuda reform yapmanın çok acil ihtiyaç haline geldiği herkes tarafından kabul ediliyorsa, o reform hiç bir şekilde yapılamaz**”.

Bilmiyenler için bir açıklama. “**Murphy kanunları**”, Amerikalı bir yazarın icadı. Şu tür kanunlar var: “**Bir aletin bozulmaması gerekiyorsa, mutlaka en sıkışık günde bozulur**”; yada “**Yağmur sizin pikniğe gideceğiniz gün yağar**” gibi...

TEM otoyolundaki tamir, Fatih köprüsündeki tıkanma ve üniversiteye girişteki yanlış sistem hep aynı olayın tezahürleri. Kamu otoritesi, toplumun gelişmesine ayak uyduramıyor. Temsil ettiği toplumu oluşturan vatandaşların **yaşamını kolaylaştıracak** düzenlemeleri yapamıyor.

Dış Ticaret İstatistikleri

Son örnek ekonomiden. Bu yıl iç ve dış mali piyasalar **Türkiye’nin dış açığı** konusunda tedirgin. Bir yandan, AB ile Gümrük Birliği Anlaşması

uygulamaya girdi. Diğer yandan, geçen yıl Çiller hükümetinin seçim için başlattığı popülist politika ekonominin çok hızlı büyümesi ile sonuçlandı.

Bu açıdan, bu yıl dış ticaretin nasıl seyrettiğinin **zamanında bilinmesi** geçtiğimiz yıllara kıyasla çok daha önemli. Gereksiz tedirginliklerin oluşmasını engellemek için önemli. Tedbir almakta geç kalınmaması için önemli.

Aynen "Murphy kanunlarının" öngördüğü gibi, bu yıl dış ticaret istatistikleri gecikiyor. Hem de, **6 aydan fazla** gecikiyor. Normal olarak, Eylül ortasında, Temmuz ithalat ve ihracatının ve Haziran cari işlemler dengesini yayınlanması gerekir.

Halbuki, elimizde hala sadece Ocak sayıları var. İktisatçılar, çeşitli cambazlıklar yaparak açığın nasıl seyrettiği hakkında bir fikir sahibi olmaya çalışıyorlar. Tabii olmuyor. **Tedirginlik sürüyor.**

Nasıl oluyor da koskoca Türkiye Cumhuriyeti dış ticaret istatistiklerini gününde hesaplayamıyor? Devlet büyüklerimiz her fırsatta Türkiye'nin nasıl güçlü bir ülke olduğunu, bütün dünyanın nasıl bizden korkması gerektiğini söylüyorlar.

Kuzum, bunları kim ciddiye alır? Gümrüklerinden giren çıkan malların hesabını zamanında tutamayan bir devleti insanlar neden ciddiye alsınlar ki?

Şeytan gibi, **saygınlık da ayrıntılarda gizli**. Büyük sorunların üstesinden gelmek için, önce ayrıntıları teker teker çözmeyi öğrenmek gerekiyor. **Çünkü her büyük sorun neticede binlerce ayrıntıdan ibarettir.** (15 Eylül 1996)

PADANYA FEDERAL CUMHURİYETİ

Bizim nesil, habire dünyanın bir köşesinde yeni bir devletin kurulduğu döneme rasgeldi. İlkokula başlarken gördüğümüz haritalarda hakim renk **sömürge imparatorluklarına** aitti.

Derken dağıldılar ve bir sürü yeni renk, coğrafya dersinde ezberlemediğimiz bayrak ortaya çıktı. O bakıma, Sovyetleri Birliğinin irili ufaklı Cumhuriyetlere bölünmesi de bizi pek şaşırtmadı. Sadece **tanımadığımız bayrakların sayısını arttırdı.**

Bu süreçte ilgimi çeken bir husus var. Pek çok yeni devlet, eski devletin güçlü ve zengin toplumunun fakir ve zayıf kısmını tabir caizse "**sokağa atması**" ile kuruluyor.

Milliyetçilik öyle garip bir ideoloji ki, bölünmeden zararlı çıkacak olanlar da bunu kabul ediyorlar. Kafkasların ve Orta Asyanın deneyimine bakarsak, küçümsenmeyecek bir fakirleşmenin bağımsızlıkla birlikte gelmesinin yadırganmadığını görüyoruz.

Bu trene son günlerde İtalya da katıldı. İtalyanların "**milli birlik ve beraberliği**" ne kadar ciddiye aldıkları hep tereddüt konusu olmuştur. Pek çok İtalyan dostumun kendilerini önce doğup büyüdükleri bölge ile tanımladıklarına ben de şahidim.

Zenginlerin İsyanı

Karışıklığın kaynağında **Umberto Bossi** var. Kuzey İtalya'da hızla güçlenen "**Liga Nord**" adlı ayrılıkçı partinin kurucusu. Lig sözcüğü bize sadece futbolu anımsatıyor. Halbuki, Latince kökeninde birliktelik, ittifak, kümelenme gibi kavramlar yatıyor.

Bossi, geçtiğimiz günlerde **Padania Federal Cumhuriyeti** adı ile Kuzey İtalya'nın bağımsızlığını ilan etti. Epey alay konusu da oldu. Ancak, "ateş olmayan yerden duman çıkmaz" derler. Ciddi bir memnuniyetsizliğe dile getirdiği kesin.

Kuzey İtalya Avrupanın en gelişmiş bölgelerinden biri. İtalyan sanayinin önemli bir bölümü orada. **Venedik, Milano, Bologna, Torino** gibi önemli sanayi ve ticaret merkezlerini kapsıyor.

Arazi olarak İtalya'nın üçte birinden az, ama nüfusun yüzde 45'ine sahip. En büyük farklılık kişi başına gelirdir. Padania'nın kişi başına geliri **20.500 dolar**. Orta ve Güney İtalya'da ise bu sayı **14.300 dolara** düşüyor.

Zengin Kuzey kendini çalışkan ve üretken olarak görüyor. **Tembel ve düşük verimli** Güneyi beslemekten sıkılmaya başlamış. Başkent Roma ise, kuzeylilerin paralarını israf eden ve ona buna dağıtan bir yer olarak algılanıyor.

Tembellerin Tepkisi

Buraya kadarki kısmı olağan. Bundan sonrası renkli. Çünkü, Güney İtalya, başkalarının düştüğü **milliyetçilik tuzağına** düşmeye pek niyetli değil. Örneğin, her fırsatta Sicilyalılıklarını İtalyanlıklarının önüne koyan Sicilyalılar bu ayrılma işine karşılar.

Neden? Sebebi basit. İtalya bölünürse, başta Sicilya gibi az gelişmiş yöreler olmak üzere, bütün Orta ve Güney İtalya bu işten zararlı çıkacak. Şu anda, Kuzeyin yüksek verimli ekonomisine ortaklar. Bölünme olursa, **Kuzey'den toplanan vergileri** Güney'de harcama olanakları kalmayacak.

Geçtiğimiz Pazar günü "Liga Nord" ve Bossi, Po nehri boyunca ayrılıkçıları gösteriye davet etti. Gazetelerden okuduğumuza göre, çok başarılı olmamış. Katılım azmış. Buna karşılık, Güney ve Orta İtalya kentlerinden gelen çok sayıda gösterici Padania'nın kurulmasına karşı, İtalya'nın birliğini savunan toplantılar yapmışlar.

Kuzey kendi kaderini eline almaya, ödediği vergilerin nasıl harcandığına müdahale etmeye kalkışınca, Güney aniden **İtalyan milliyetçiliğini** hatırlıyor. Bu milliyetçilik çok garip bir şey doğrusu.

Şaka Ama Ciddi

Padania aslında bir şaka. **Siyasi bir şaka**. Çok önemli siyasi sonuçları olabilecek bir şaka.

Tarihte hiç bir zaman bu adla bir ülke mevcut olmamış. Tamamen Bossi'nin muhayyelesinin ürünü. Nerelerin bu hayali ülkeye dahil olduğu, nerelerin olmadığı da Bossi'nin kararı ile belirleniyor.

Kimse, Kuzey İtalyalılar bile, bir gün bu adla bir devletin kurulmasını beklemiyorlar. Böyle bir inanç yok. Ama, gene de hem Kuzeyliler, hem de Güneyliler olayı **ciddiye** alıyorlar.

Olay ciddi. Çünkü, İtalyan siyasi sistemindeki çürüme artık Kuzey İtalya'yı hakikaten rahatsız etmeye başladı. Kendilerini Roma'dan kopuk hissediyorlar. Sistemin değişmesini talep ediyorlar.

Statükodan karlı çıkan Güneyliler de bundan rahatsız. Bossi'nin çarpıcı ve uçuk uslubunun, neticede statükoyu değiştirmekten yana güçlerin lehine çalışan bir dinamiğe yol verdiğini hissediyorlar.

Padania Cumhuriyeti, vergi mükellefi vatandaşın ödediği verginin hesabını sorma arayışını simgeliyor. Bunu en uç ve en çarpıcı biçimde yapıyor. Toplumların en hassas oldukları konulardan birine, milliyetçiliğe bir yandan saldırıyor. Bir yandan da son derece oportünist ve popülist şekilde ondan yararlanıyor.

Padania kurulmayacak. Bunu biliyoruz. Acaba İtalyan vergi mükellefi parasının **siyasi kadrolar ve mafya tarafından talan edilmesini** engelleyebilecek mi? Engelleyebilirlerse, belki Türkiye için de bir örnek teşkil ederler. Gelişmeleri izleyelim. (19 Eylül 1996)

KUZEY İTALYA NEDEN ZENGİN?

Perşembe günü yazımızın konusu, Umberto Bossi'nin Kuzey İtalya'da kurulmasını önerdiği "**Padania Federal Cumhuriyeti**" idi. İtalya'nın zengin kuzeyinin fakir güneyden neden ayrılmayı düşündüğünü anlatmıştık.

Kuzey ve Güney İtalya arasındaki kişi başına gelir, eğitim, verimlilik, vs. düzeylerindeki farklılık, uzun süredir toplumsal bilimcilerin ilgisini çekiyor. Bu garip durumun nasıl açıklanabileceği tartışılıyor.

Dünyanın başka bölgelerindeki benzer gelişmişlik farklılıkları için kullanılan, **ırk, din, dil gibi faktörler** İtalya'da mevcut değil. Bütün İtalyanlar beyaz ırktan. Hepsi katolik ve Vatikan'daki Papa'ya bağlı. Dilleri de aynı, İtalyanca konuşuyorlar.

Üstelik, Güney İtalya Roma'yı da kapsıyor. Bundan iki bin yıl önce, Akdeniz-Avrupa kıtasının en gelişmiş ve en zengin bölgesi imiş. Neredeyse bütün kıtayı tek devlet altında toplayan **Roma İmparatorluğunun** kalbi ve can damarı olmuş.

Sonra işler değişmiş. Tarih araştırmaları, Kuzey ve Güney İtalya arasındaki gelişmişlik düzeyi farkının **12inci yüzyılda** belirginlik kazanmaya başladığını saptıyor. 1100'lü yıllardan itibaren, bugüne kadar kuzeyin çok belirgin bir üstünlüğü var.

İşte, toplumsal bilimcilerin merakını çeken bu olgu. Aynı Roma tarihi mirasını paylaşan iki bölgeden neden biri gerilerken diğeri ilerliyor ve hep ileride kalıyor. Türkiye açısından çok ilginç bulduğum iki çalışmaya atıf yapmak istiyorum.

"La-Ahlaki Ailecilik"

1958 yılında Amerikalı antropolog Edward Banfield "**Geri bir Toplumun Ahlaki Temeli**" (The Moral Basis of a Backward Society) adlı kitabını yayınladı. Konu, İtalya'nın güney ucundaki bir köyün az gelişmişliğinin analizi idi.

Banfield şöyle diyor: "**Raslandığım inanması güç fakirlik ve az gelişmişlik, tümü ile olmasa bile büyük ölçüde, köylülerin müşterek çıkarları için beraberce davranabilme geleneğine sahip olmamalarından kaynaklanıyordu**".

Banfield, ortak sorunlara müşterek çözüm üretememe olayının herşeyden önce ahlaki bir sorun olduğunu iddia ediyor. Bütün köylülerin paylaştığı bu değere, "**la-ahlaki ailecilik**" (amoral familism) diyor.

Her köylü, "**kendi ailenin kısa dönemli maddi avantajlarını azamiye çıkar; diğer bütün ailelerin de böyle yapacağını kabul et**" ilkesine göre davranıyor.

Bizim bunu çok iyi anlamamız gerekiyor. Sular mı kesildi? Hemen eve bir hidrofor al ve depo yap. Elektrik kısıntısı mı başlıyor? Derhal jeneratör koy. Atasözümüz bile var. "Her koyun kendi bacağından asılır".

Güney İtalyalı, ortak bir sorunla karşılaşınca, buna müşterek bir çözüm aramıyor. Aynı sorunu onunla paylaşanlarla biraraya gelmeyi, sorunun herkes için çözümlenmesini **düşünmüyor**.

Banfield'e göre, Kuzeyle Güney arasındaki temel fark burada. Çünkü, aynı durumda kuzeyliler kendi aralarında işbirliği yaparak ortak soruna müşterek çözüm bulma yoluna gidiyorlar.

Yani, sorunu kamu otoritesi aracılığı ile, **devleti daha iyi çalıştırarak** çözmeye çalışıyorlar. "La-ahlaki ailecilik" kavramı bana Türkiye için de çok geçerli gibi geliyor.

"Virtu Civile"

İkinci kitap daha yeni. Harvard Üniversitesinden Robert Putnam 1993'de "**Demokrasiyi İşletmek: Modern İtalya'da Sivil Gelenekler**" (Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy) adlı araştırmasını yayınladı.

Kitap, bütün ülkede belediyelerin ve bölgesel idarelerin işleyişini inceliyor. Banfield'in ilk araştırmasını yaptığı köyün yanındaki bir belediye de ele alınmış. Çok net bir sonuç var. **Kuzey İtalya'da yerel yönetim çok daha etkin ve düzgün çalışıyor**.

Hikaye uzun. Ayıntılara girmek istemiyorum. Bir küçük örnek. Kuzeydeki kamu yöneticileri güneye kıyasla daha eğitilmiş değil. Hatta, genellikle tersine. Güneydeki belediye ve bölge idaresi yönetici ve memurları daha iyi eğitilmiş çıkıyor.

Fark nerede? Putnam zenginliğin sırrını Machiavelli'nin "**virtu civile**" dediği kavramda buluyor. Türkçesi ne olurdu? "**Kamu erdemi**" diyebiliriz. Dikkat: "**civile**" sözcüğünün İngilizce karşılığı "**civic**".

Kamu burada devlet anlamına gelmiyor. Vatandaşın, ortak sorunlarına müşterek çözüm bulmak üzere kendi iradesi ile kurduğu **yerel (ve sivil) otoriteye** referans yapıyor. Kamu erdemi, insanların her fırsatta küçük boyda işbirliği kurumları ve dernekleri kurmaları demek.

Bunların siyasi veya ekonomik amaçlı olmaları gerekmiyor. Ama, varlıkları ve oluşturdukları gelenekler siyasi ve ekonomik gelişmenin üzerine inşa edileceği **doğurgan bir ortamı** yaratıyor.

Putnam, “**İtalya’da etkin ve iyi devlet, mahalle ve köylerin müzik derneklerinin ve futbol klüplerinin bir yan ürünü olarak ortaya çıkıyor**” diyor. Somut amaçlar için biraraya gelip onu gerçekleştirebilen topluluklar, kamu otoritesini denetlemeyi de beceriyorlar.

Peki, neden böyle olmuş? Putnam’a göre, Normanların 12inci yüzyılda Güney İtalya’da kurdukları **merkeziyetçi devlet**, toplumun tümü ile hiyerarşik ilişkilerden, “**dikey bağlantılardan**” oluşmasına yol açmış.

Kuzey ise, küçük ve bağımsız cumhuriyetler tarafından yönetilmiş. İnsanlar mecburen hiyerarşi-dışı “**yatay bağlantılar**” kurmak, bunları geliştirmek zorunda kalmışlar.

Bütün bunların bizim Türkiye’yi anlamamızı kolaylaştırdığını düşünüyorum. (22 Eylül 1996)

ÇÜRÜK ELMA VE KIZGIN GÜNEŞ

Türkiye ekonomisinde kayda değer hiç bir şey olmuyor. Mecburen, aynı analizleri temcit pilavı gibi ısıtıp ısıtıp yeniden yazmaktansa, başka denizlerde yüzmeyi deniyoruz. Geçen hafta, İtalya’ya baktık.

Umberto Bossi’nin Kuzey İtalya’da kurmağa çalıştığı “**Padania Federal Cumhuriyeti**” bahanesi ile, “**Kuzey İtalya Neden Zengin?**” sorusuna cevap aradık. Doğallıkla, bunlar Türkiye için son derece ilginç mesajları olan konular.

Anlaşılan okuyucular da ekonominin günlük gidişatından sıkılmışlar. İtalya analizime çok olumlu tepkiler geldi. Bu arada, iki çok değerli dostum yazılı katkıda bulundular.

Nabi Avcı, Yeni Türkiye dergisinin Eylül sayısında çıkan “**Karanlık Oda Şakası**” başlıklı yazısını yolladı. “Kalp kalbe karşıdır” misali, bazen akıllar da keşişiyor. Dostlar benzer koşullarda benzer şeyler düşünüyor.

Tuğrul Erkin, her zamanki okunaklı yazısı ile üşenmeyip beş sayfa döşenmiş. Faksladı. Hem sevindirdi, hem güldürdü, hem de çok düşündürdü. Sizlerle bu iki düşünce insanının gözlemlerini paylaşmak istiyorum.

Kazıkçı Manavın Erdemi

Nabi Avcı, Ersin Balcı’nın **Düşyazıları** kitabından, “**Luigi Berto’yla Söyleşi**” bölümünden uzun bir alıntı yapıyor. Berto, İtalya’da Milano’lu savcı

(sonra Bakan) Antonio di Pietro’nun yolsuzluklarla mücadele ederek nasıl ünlü olduğunu anlatıyor.

Avcı’nın Berto’dan yaptığı alıntının uzun bir bölümünü tekrarlamak istiyorum.

“**Pietro, yolsuzluk ürünü İtalyan yönetiminden kopartmakla toplumun vicdanı haline geldi. Bir anda kahraman oldu. Ama sanılanın tersine bu birşey ifade etmiyor. Pietro’nun yapabileceği hiç birşey yok.**

Bakın, benim alışverişi ettiğim manav, Pietro’nun posterini dükkanına astı. Ama çürük meyvaları bana kakalamayı hala ihmal etmiyor. Durum çok açık. Suçluları yuhalayarak ve kahramanları alkışlayarak vicdanımızı rahatlatmak istiyoruz.

Ama, hiç bir şekilde kendimizi değiştirmeyi göze alamıyoruz... Bakın, ben size söylüyorum. İtalya’nın geleceği manavın önünde duran iki elmadan hangisini kesekâğıdına koyacağına bağlı.

Eğer sağlam elmayı koyacak olursa, İtalya kurtulacak. Yok eğer kaşla göz arasında çürük elmayı koymaya devam edecekse, durumunun cidden çok kötü demektir”.

Benim “**biletsiz yolcu**” diye tercüme ettiğim “free rider” açmazına geliyoruz. Herkes namuslu olur, ben olmazsam, çok karlı çıkarım. Ama herkes benim gibi düşünür ve davranırsa, hepimiz bundan çok zararlı çıkarız.

Müşterisine çürük elmayı sokuşturan manavlar ülkesinde “**temiz siyaset**” mümkün değildir. Temiz siyasetin olmadığı yerde “**etkin bir devlet**” olamaz. Sorun bir “tavuk-yumurta sorunu” değildir. Önce, ahlaklı bireyler gelir. Onlar varsa ve çoğunlukta ise, siyasetçi de ahlaklı olur.

“**La-ahlaki ailecilik**” kavramı ile bütün bunları vurgulamak istiyordum.

“Beni Bu Güzel Havalara Mahvetti”

Sevgili Tuğrul, yazısına **Orhan Veli’nin** bir şiiri ile başlamış.

“**Beni bu güzel havalar mahvetti,**

Böyle havada istifa ettim,

Evkraftaki memuriyetimden.

Tütüne böyle havada alıştım,

Böyle havada aşık oldum;

Eve ekmekle tuz götürmeyi

Böyle havalarda unuttum;

Şiir yazma hastalığım

Hep böyle havalarda nüksetti.

Beni bu güzel havalar mahvetti”.

Ardından soruyor. “Çorak Güney İtalya, Sicilya, Güney İspanya, Yunanistan, Portekiz topraklarının yağışlı kuzey topraklarının bereketliliğinden çok uzak olduğu kesin. Bu çorak topraklarla uğraşacak yerde yatıp **masmavi gökyüzüne bakmak** daha çekici olmuyor mu?”

Özellikle eski çağlarda, toplumsal kimliklerin ve ahlaki değerlerin oluşmasında genelde coğrafi koşulların, özeld iklimin çok büyük bir önemi olduğunu sanırım bütün toplumsal bilimciler kabul edeceklerdir.

Bir çok nedensellikten birinin, Avrupa coğrafyasında kuzeyin **ormanlık olmasının** tarım ve askeri teknoloji açısından getirdiği özel duruma bağlı olduğunu düşünüyorum. Böylece, kuzey avrupa merkezîyetçi imparatorluklara kolay izin vermedi.

Orta çağ boyunca, kuzeyde **ademi merkezîyetçi siyasi yapılar** hakim oldu. Tuğrul haklı. Bu hipotez doğru ise, şeytani bir biçimde de olsa, sıcak güneş Machiavelli'nin "**virtu civile**" dediği kamusal davranış biçimlerinin gelişmesini geciktiren bir etki yapmış oluyor.

Bir küçük nokta daha. **Sıcak havada elmalar daha çabuk çürüyor.** Manavı da zor durumda bırakan bu olabilir... (26 Eylül 1996)

TARİH TEKERRÜRDEN İBARET MİDİR?

Geçen yıl bu günlerde yazdığım yazının başlığı "**IMF Haftası**". Hükümete, Ekim ayının ikinci haftasını buna ayırmasını öneriyorum. Okullarda "**yerli mallar haftası**" benzeri şölen ve törenler yapılsın diyorum.

Neden mi? O yazının son iki paragrafını tekrarlayalım. "**Adamların gönlünü almak lazım. Enflasyonu düşüremedik, büyümeyi hızlı tuttuk ama, bakın biz de ilkokullara IMF Haftası koyduk deriz. Yarım elma, gönül alma, hediye olur.**

Bakarsın, IMF de aşka gelir. Başarılı istikrar programı uygulayan ülkeler için Çiller Ödülü ihdas eder. Fena mı olur yani?"

Ekim başı, 1944 yılında **Bretton Woods Anlaşması** ile kurulan Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankasının yıldönümü. Her yıl, Washington'da bu nedenle büyük bir toplantı düzenleniyor.

Bu hafta, bütün dünyanın Merkez Bankası Başkanları, bankacıları, Hazine ve Maliye Bakanlığı sorumluları Washington'da bir araya gelecek. Dünya Bankası ve IMF yetkilileri ile birlikte olacaklar.

Çiller bir iki gün önceden gitti. Her iki kuruluşun başkanları ve ABD Hazine Bakan yardımcısı L.Summers'le görüştü. Medyadan izlediğimize göre, **sıfıra sıfır elde var sıfır**, bir sonuç alamadan dönüyor.

Türkiye'nin bu kez IMF ve Dünya Bankası ile ilişkilerinin çok zor geçeceği konusunda aklı başında bütün gözlemciler uyarıyor. Eski güzel günler artık yok. **Siyasetçilerimiz için hayat çok zorlaştı.**

Geçmiş Zaman Olur ki..

Popülizmi kendisine şiar edinmiş sağ ve sol devletçi çevrelerin tüm tersine iddialarına ve propagandalarına rağmen, IMF ve Dünya Bankası geçmişte Türkiye'ye karşı son derece **comert ve hoşgörülü** davranmışlardı.

Çünkü, soğuk savaş boyunca, Türkiye'nin **jeopolitik önemi** vardı. Batı ittifakı içinde siyasi iradeyi elinde tutanlar, özellikle ABD yönetimi, zaten denetlediği bu iki kuruluşu baskı yaparak, teknisyenler memnun olmasalar bile, Türkiye'ye bazı imtiyazlar sağlamanın yolunu buluyordu.

Örneğin, **1978-79 krizinde**, böyle oldu. Ecevit hükümeti en basit iktisat kurallarından bile bihaber olduğu için, durumu kavrayamadı. Batıya ödeyemeyecekleri kadar büyük bir fatura ile gitti. Sonu hüsrana oldu.

Batıyı iyi bilen Özal, 24 Ocak kararlarını devreye sokarak, bu siyasi rantı aldı. NATO üyesi OECD ülkeleri kesenin ağzını açtılar. 1980-82 döneminde ekonominin o kadar hızlı toparlanabilmesinin kökeninde, **yeterli dış kaynağın** zamanında seferber edilmesi yatıyordu.

1994 krizinde benzer bir süreç yaşandı. IMF teknisyenleri 5 Nisan kararlarının Türkiye ekonomisini düzlüğe çıkartmakta yetersiz kalacağını biliyordu. Ama, **ABD yönetiminden** baskı geldi. IMF uygulanan istikrar programına istemeden de olsa tam destek verdi.

Soğuk savaşın bitmesine rağmen neden bu siyasi destek geldi? Çiller, Batı ittifakının zirvelerini kendisinin alternatifinin Refah iktidarı olacağı konusunda ikna etmişti. Yani, Türkiye 1994'te de siyaset kartını kullandı. Bu kez **İslamcılık tehdidinin** arkasına sığınıp kritik dönemde gerekli mali desteği aldı.

Değişen Koşullar

Bazen tarih ne kadar hızlanıyor. İki yıl içinde köprülerin altından ne kadar çok su akabiliyor. Bugün Çiller geçmişte ekonomik yardım almak için Batıya bir tehdit olarak sunduğu **RP'yi iktidara taşıyan lider** konumunda.

Başbakan Erbakan ise, yıllardır sürdürdüğü ABD ve Batı karşıtı söylemin esiri. Muhalefette iken sıradan vatandaşın **tepkisel yabancı düşmanlığını** gıdıklamak hem kolay, hem de oy getiriyor.

İktidara gelince dünya gerçekleri bir duvar gibi karşısına dikildi. Bir yandan Saddam'la, Kaddafi ile, İran'la, Sudan'la yakınlaşma arayacaksınız. Öte yandan içeride bozulan ekonomik dengeler için ABD'nin desteğini isteyeceksin...

Ve doğallıkla bu desteği alamayacaksınız. Bu kez, IMF ile pazarlık masasına otururken arka planda ABD'nin **hiç bir politik desteği olmayacağı** kesin. Hatta tersine, Amerikan yönetimi içinde bir kesimin Türkiye'ye bu konjunktürde sert davranılmasından yana olduğu biliniyor.

Yani Türkiye son elli yıllık tarihinde **ilk kez** uluslararası mali kuruluşların karşısına elinde bir siyasi kart olmadan çıkacak. Soğuk savaştan, jeopolitik öneminden, İslam tehdidinden, vs. söz edip, Batılı müttefiklerinden **kendi yaptığı ekonomi politikası hatalarına** karşı anlayışlı ve hoşgörülü davranmalarını talep edemeyecek.

Bu kez, yeşil ışığı ve mali desteği alabilmek için, önerdiği ekonomik istikrar programının **gerçekçiliğini ve kalıcılığını** kanıtlamak zorunda. Kanıtlayamazsa, yeşil ışık meşil ışık yakılmayacak.

Bu anlama, uzun sürmüş **Türk popülizminin sonuna geliyoruz.** Ankara'daki siyasi kadrolar da dahil, Türkiye'de herkesin artık ezberlediği

yeniden yapılanma programı devreye sokulmadan IMF ile anlaşma mümkün olmayacak.

Gündemi tekrarlayalım. Vergi kaçağı durdurulacak. Kamu açıkları kapanacak. Sosyal güvenlik kurumlarında reform yapılacak. Özelleştirme hızlanacak. Enflasyon düşürülecek. Kamu yönetimine çeki düzen verilecek. Vs, vs...

Önümüzde **heyecanlı ve ilginç gelişmeler gebe** bir dönem var. Alışmadığımız bir tarihi yaşayacağımız bir dönem. Neyse ki tarih tekrardan ibaret değilmiş. (29 Eylül 1996)

MUCİZE EĞİTİMLE OLUYOR

Türkiye enerjisini boşa harcıyor. **Patinaj yapan bir araç gibi**. Motor çalışıyor. Benzin yakıyor. Lastikler eskiyor. İnsanlar yoruluyor. Ama araç bir yere gitmiyor. Olduğu yerde duruyor.

Çünkü siyasi sorunlarımıza çözüm bulamıyoruz. Küçük sorunlar bile büyük çekişmelere dönüşüyor. Toplumun bütün barış ve yumaşama taleplerine rağmen, siyasi yapı hızla **kutuplaşma ve sertlik** üretiyor.

Halbuki, Türkiye durdu diye **dünya bizi beklemiyor**. Tam tersine. Bütün dünya ülkeleri daha iyi bir gelecek için gerekli olanı yapmaya çalışıyor. Küçümsenmeyecek bir bölüm de bunda başarılı oluyor.

İktisadi gelişmişlik kriterlerine göre Türkiye'nin çok daha gerisinden yola çıkan bazı ülkeler, kısa sürede bizi **yakalayıp one geçtiler**. Başkaları bugünlerde yakalıyor. Böyle gidersek, diğerleri de önümüzdeki yıllarda geçecekler.

Bu arada, çok sayıda ülkenin farklı sanayileşme deneyimleri birikti. Bunlar, iktisatçılara ve diğer toplumsal bilimcilere modern toplumla ve gelişme sorunları ile ilgili son derece önemli ipuçları veriyorlar.

Sık sık kendimize soruyoruz. "**Asya kaplanları**" da denilen, Kore, Singapur, Tayvan, vs. Pasifik ülkelerinin başarısının ardında neler yatıyor? Yarattıkları mucizeyi nasıl açıklayabiliriz?

Daha önceki yazılarımızda, bu konunun çok önemli bir boyutunu vurguladık. Bu ülkelerde makroekonomik dengesizliklere izin verilmemiş. Türkçeye tercüme edersek, mucizenin önkoşullarından birisi, **enflasyonun olmaması**.

Son zamanlarda, bir diğer boyutu uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmeye başladı. Bu ülkeler, gençlerini çok iyi eğitiyorlar. Özellikle **ilk ve orta eğitimdeki başarı**, mucize gelişmenin ikinci temel nedeni olarak görülüyor.

Rekabet Gücü Eğitimle Gelir

Geçen sonbaharda bir başka yazımızda, "**Dünya Rekabet Gücü Raporuna**" değinmiştik. Dünya ülkeleri yüzlerce kriter açısından değerlendirilerek rekabet güçleri ölçülüyor.

Bu kriterler arasında eğitim de var. Sonuçlar çok ilginç. Gençlerini modern ve rekabetçi bir ekonominin ihtiyaçlarına göre yetiştirme açısından en başarılı ülke hangisi dersiniz?

ABD, Almanya, Japonya, filan değil. En başarılısı **Singapur**. Bir neslin hayatı içinde gelişme liginin en altından en üstüne çıkan küçük ülke. Singapur hızlı geliştiği için gençlerini iyi eğitmiyor. Tam tersine, gençlerini çok iyi eğittiği için bu kadar hızlı gelişebildi.

Gelişme ve eğitim arasındaki **nedenselliğin yönünü** çok iyi anlamalıyız. Eğitimsiz yüksek gelire ve yüksek teknolojiye ulaşmak mümkün değil. Yani, önce eğitim geliyor, sonra yüksek gelir ve onu mümkün kılan teknoloji.

Parantez içinde söyleyeyim. Tayvan da bu sıralamada üçüncü. Kore de tahmin edileceği gibi yukarılarda yer alıyor. Türkiye'nin ise tablonun en altında bir yerde kaldığını hatırlatmaya gerek yok herhalde.

Kimi ve Nasıl Eğitmeli?

Bu ülkelerin eğitim politikasının çok ilginç bazı özellikleri var. Birincisi, bunlar **bütün nüfusun** ortalama eğitim düzeyini yükseltecek politikaları, bir eliti iyi yetiştirecek politikalara tercih etmişler.

Birinci sınıf eğitim görmüş bir elitin varlığı doğallıkla çok önemli. Ancak, bir ekonominin esas verimliliği, **ortalama üreticinin verimliliğine** bağlı. Esas önemli olan, ilk ve orta öğretimde gerekli reformları yapıp, sıradan insanı mümkün azami verim düzeyine çıkarmak.

Bu kararın gelir düzeyi ile fazla bir ilgisi yok. Örneğin, 1960'da, Pakistan ve Kore'nin gelir ve gelişmişlik düzeyi az çok aynı. Ancak, Pakistan'da ilk öğretim katılma oranı yüzde 30 iken Kore'de yüzde 94.

Yirmi beş yıl sonra, 1980'lerin ortasında Kore'de kişi başına gelirin Pakistan'ın **üç katına** çıkmasını temin eden faktörlerden en önemlisi iki nüfus arasındaki eğitilmiş farkı. Kore ihracata yönelik sanayileşme hamlesine başladığında, bütün genç nüfusu en az **ilkokul mezunu** idi. Sanayinin gerektirdiği vasıfta emeği bu nüfus haznesinden buldular.

Pakistan aynı modeli uygulamaya kalksa, kısa bir süre sonra okuma yazma bilen işçi bulunmadığı için sanayileşmesi kendiliğinden yavaşlayacaktı.

Bir diğer ilginç gözlem, son dönemlerde Asya ülkeleri öğrencilerinin **matematik ve doğa bilimleri** gibi temel konularda gelişmiş ülke öğrencilerine kıyasla bile daha yüksek sonuç almaları.

Bu işin ölçümü çok kolay. Aynı sorulardan oluşan bir sınavı aynı yaştaki farklı ülke öğrencilerine uyguluyorsunuz. Bir ülkede ortalama doğru cevap sayısı öbüründen daha yüksek çıkarsa, bunun anlamı çok açık.

13 yaşındakiler arasında yapılan böyle bir araştırma, Çin, Kore ve Tayvan'lı öğrencilerle İngiliz ve Amerikalıları karşılaştırıyor. Hem matematikte, hem fizik ve kimyada, Batılı öğrenciler Doğuların altında puan alıyorlar.

Bütün vatandaşlarını çok iyi **temel eğitim** vermek: işte uzun dönemde mucizenin tek reçetesi. Hala zorunlu eğitimi 8 yıla çıkartamayan Türkiye'nin bu noktadan ne kadar uzak olduğunu hepimiz biliyoruz. (3 Ekim 1996)

EKONOMİDEN HABERLER

Ekonominin son genel değerlendirmesini Temmuz sonunda yapmışız. **RP'nin iktidara gelmesi** 1996 yılı tahminlerimizi nasıl etkiler diye sormuşuz. Memur maaşlarına zammın bütçenin öngördüğünden çok yüksek çıkması ve aniden Merkez Bankası kaynaklarına yüklenilmesi karamsarlık getirmiş.

Temmuz ortasında, Erbakan hükümetinin **popülist uygulamaları** artarak sürdüreceği varsayımı hakim. Buna göre, sonbahardan itibaren iç tüketim harcamalarındaki hızlı artıştan kaynaklanan yapay bir genişleme dönemi beklentisi var.

Dolayısı ile, zihinlerde kışa doğru bir **bunalım ortamı** doğar mı sorusu belirmiş. Bir yandan enflasyondaki tırmanmanın denetimden kaçması, diğer yandan cari işlemler açığının sürdürülemez düzeye çıkması ihtimali, bunalım korkusunu besliyor.

Örneğin, enflasyonun **yüzde 100'ü** aşabileceğini ilk kez düşünmüştük. Tüketici fiyatlarındaki artışın toptan eşya endeksinin üstüne çıkacağını söylemişiz.

Fiyatlardaki artışla beraber devalüasyonun da hızlanacağını öngörmüştük. Yıl sonunda doların **110-120 bin TL** aralığına ulaşmasına şaşımayacağımız demişiz.

Aynı şekilde, dış ticaret açığı için yılbaşında verdiğimiz **20 milyar dolar** iyimser ilan etmişiz. Buradan mali piyasalarda dalgalanmanın artacağı, faizler yükselirken borsanın düşeceği sonucuna ulaşmışız.

Hükümetin Karnesi

Aradan iki buçuk ay geçti. İlk tahminleri gözden geçirme zamanı geldi. Arada bazı istatistikler yayınlandı. Tek ciddi bilgi eksikliğimiz, dış ticaretle ilgili sayıların açıklanmasındaki gecikmeden kaynaklanıyor. Bu eksikliği telafi etmenin yollarını da bulmaya başladık.

Bence, üçüncü ayını dolduran RP hükümetinin ekonomide neleri yapip neleri yapamayacağı konusunda bugün daha net bilgimiz var. O bakıma, daha gerçekçi tahminlerde bulunabiliriz.

Sonucu baştan söyleyelim. Kabul etmek gerekiyor ki, RP hükümetinin iç talebi pompalayacak popülist uygulamaları ilk başlarda **beklediğimiz yoğunlukta** olmadı. İktidarın ilk günlerindeki coşku hızla yerini serinkanlılığa bıraktı.

Özellikle, **mali piyasalara** müdahale etmekten çekindiler. Kamu açığını banknot matbaasını çalıştırarak kapatmaya kalkışmadılar. Bir takım paketler açarak, kaynaksız harcama yapılamayacağını anladıkları mesajını verdiler.

Maliye ve para politikaları itibarıyla, Erbakan hükümeti, Demirel ve Çiller'in geçmiş Meclis döneminde uyguladıklarından daha tehlikeli veya yanlış bir yola gitmedi. Az çok aynı düzeyi tutturdu. Hatta, 1994 Nisanı öncesi dokuz ayla karşılaştırsak, ekonomide Erbakan'ın Çiller'e kıyasla çok daha **sorumlu ve muhafazakar** davrandığı sonucuna varabiliriz.

Buna karşılık, hükümetin iki çok önemli zafiyeti var. Birincisi, **yapısal reformlara** yönelik hiç bir adım atamaması. Önümüzdeki birkaç ay açısından o kadar hayati olmasa da, Türkiye bu hükümetle zaman kaybediyor demek.

İkincisi, **dış politikada** yapılan hatalarla, uluslararası mali piyasalarda ciddi bir güvenilirlik kaybına uğraması. Dış borçlanma ve yabancı sermaye olanakları kısılinca, hükümetin ve dolayısı ile ekonominin manevra alanı da daralıyor.

Şimdi Ne Olacak?

Türkiye ekonomisi son beş yıldır olduğu gibi, gene öncelikle siyasete endeksli. RP hükümeti kurulurken, **altı aylık ömür** biçmiştim. DYP'nin RP'yi iktidara taşımanın yüküne daha fazla dayanamayacağını düşünüyordum.

Bu bakıma, son siyasi gelişmeler beni şaşırtmıyor. Ekonomiye de o perspektiften bakmaya çalışıyorum. Ciddi bir sarsıntı geçirmeden, üç aşığı beş yukarı bugünkü durumu daha kaç ay idare edebilir diye soruyorum.

En az altı ay idare eder sonucuna varıyorum. Yani bu kışı kolayca çıkarır. Demek ki, bir siyasi çalkantı, örneğin hükümet değişikliği olması halinde bile, ekonomi olağan gidişatını sürdürecektir.

Dövizde Durum

En tereddütlü alan ödemeler bilançosu idi. Cari işlemler açığının ekonomiyi bir darboğaza sokacak düzeye yükselmesinden çok korkuluyordu. Ancar, son sayılar, Türkiye'nin **döviz gelirlerinin** 1996 yılında da artmaya devam ettiğini gösteriyor.

Mal ihracatındaki artış o kadar güçlü değil. İhracatın 26 milyar doları aşacağını sanmıyorum. Ancak, hizmetlerde ve faktör gelirlerinde ilk geçen yıl ortaya çıkan büyük artış anlaşıldığı kadar sürüyor.

1996 yılı ithalatını 46 milyar dolar tahmin etmiştim. 20 milyar dolar dış ticaret açığı olacak. Eğer görünmeyenler artı transferler 13.5 milyar dolar fazla verirse (daha fazlasını verecek gibi duruyor), rekor büyüme ve ithalata rağmen cari işlemler açığı **6 milyar dolar** düzeyinde kalacak.

Buna "**net hata noksan kalemini**" eklemek gerekiyor. Geçen yıl 2.3 milyar dolar artıda idi. Bu yıl da o civarda gerçekleşirse, dış borçlanma ihtiyacı o ölçüde azalacak. Türkiye ekonomisinin yılda 2-3 milyar dış borç alması daima mümkündür.

Yüksek ama yavaşlayan büyüme hızı; yüksek ve hızlanan enflasyon; yüksek ve yüksek kalan faizler; ve yüksek döviz rezervler... İşte önümüzdeki ayların birkaç kelime ile özeti. (6 Ekim 1996)

DIŞ POLİTİKA ÜSTÜNE

Erbakan hükümetinin ilk icraatlarından sonra, kamuoyunun dikkatini özellikle dış politika konularına çekmeye çalıştık. RP-DYP koalisyonunun iki alanda ciddi hasar yapmasından korkuyorduk.

Birincisi, ekonomide **abartılı bir popülizme** teslim olmaları idi. Çiller sayesinde Refah'ın tarihinde ilk kez başbakanlığı yakalamış olması bu ihtimali güçlendiriyordu. Buna karşılık, Türkiye'de mali piyasaların gelmiş olduğu nokta, bizi umutlandırıyor.

Nitekim, hükümetin ilk maaş zammı, ardından Maliye Bakanının faizlerle ilgili beyanatı piyasalardan sert bir tepki aldı. İç borçların üç dört aylık vadeye sıkışmış olması, hükümetin manevra alanını kısıtladı.

Yani, ekonominin **kendi gücü ve kuralları**, RP hükümetinin bir maceraya gitmesini engelleyecek mekanizmaları devreye soktu. Korkulan olmadı. Yakın geçmişe kıyasla makro dengelerde önemli bir bozulmaya yol açacak gelişmeler ortaya çıkmadı.

İkincisi, **dış politikada** büyük hataların yapılması idi. Türkiye'nin kendine özgü siyasi evrimi içinde, islami hareket **üçüncü dünyacılığı** soldan miras almıştı. RP yönetimi soğuk savaş sonrası dönemin olgularını algılamakta zorlanıyordu.

İşin tatsız tarafı, ekonomide işleyen **denetim mekanizmaları** dış politikada mevcut değildi. Dış politika konularında hükümet hata yaptığı takdirde bunu derhal düzelterek ve geri adım atmaya zorlayacak bir yapı yoktu.

Normal olarak, koalisyon hükümetinde **DYP kanadının** bu denetimi gerçekleştirmesi beklenirdi. Bilinen nedenlerle, Çiller ve ekibinin iktidarı tümü ile Erbakan'a teslim etmesinden korktuk.

Korkulan oldu. DYP bu denetim görevini yapamadı. Önce İran ve Pakistan, arada Irak, ardından Libya ve Nijerya gezilerine çıkıldı. Erbakan, Türkiye'yi dış dünyada hızla yanlızlığa götürecektir bir süreci başlattı.

Dış Politika ve Sivil Toplum

Türkiye'nin siyasi düzeninin en büyük zafiyetlerinden biri, dış politikanın **devlete ait olduğu** varsayımdır. Bizzat bu varsayımın kendisi bile tartışma dışıdır. Hep böyle olmuştur.

1945 öncesi dönemde bu olgu makul karşılanabilirdi. Tek parti rejimi vardı. İç politikanın yasaklandığı yerde dış politikanın tartışmaya açılması beklenemezdi. Yeni cumhuriyetin üstüne inşa edildiği **güçlü milliyetçilik duygusu** seçkinlerin yönetim etrafında kenetlenmesine yol açmıştı.

Çok partili rejime geçilmesi ne yazık ki soğuk savaşla birlikte oldu. Türkiye'nin ABD-Sovyet çatışmasının **tam ortasında** kalması işleri zorlaştırdı. CHP-DP kutuplaşmasının tepe noktasına çıktığı anlarda bile, seçkinlerin dış politikayı tartışma dışı tutan anlayışı sürdürüldü.

27 Mayıs 1960 darbesini yapan maceraperestlerin radyoda önce **"NATO'ya CENTO'ya bağlıyız"** dediklerini unutmamak lazım. Neticede, çok yakın bir zamana kadar, Türkiye dış politika seçeneklerini bilmeyen ve tartışmayan bir toplum olarak kaldı.

Geleneği bozmaya çalışan tek lider Özal'dı. **Bir demokraside** aktif dış politikanın ancak toplumun desteği ile uygulanabileceğini bildiği için, sorunların

ve alternatiflerin daha yaygın kesimler tarafından anlaşılması için çaba gösterdi. Ama başarılı olamadı.

Müttefik mi? Üye mi?

Türkiye 44 yıldır NATO'da. 50 yıldır **"Batı ittifakının"** içinde. Batı başkentlerinde Türkiye'den söz edilirken en sık kullanılan sözcük **"müttefikimiz"**. Washington'da, Bonn'da, Paris'te verilen beyanatlara dikkat ediniz. Daima Türkiye ile **"ittifak"** bağlantısı vurgulanır.

Çok önemli nüanslar var. Siyasi ve ekonomik rejimi çok farklı iki ülke ittifak yapabilir. Demokrat ABD'nin soğuk savaşta böyle bir sürü ilişkisi vardı. Örneğin **Franko İspanya'sı ve Salazar Portekiz'i** birer diktatörlüktü. Aynı anda ABD'nin müttefiki idiler.

Buna karşılık, aynı siyasi ve ekonomik rejimi paylaşan ülkelerin ilişkileri sıradan bir anlaşmanın boyutlarını çok aşar. Aralarında ayrıca bir **"askeri ittifak"** da olabilir. Fakat bu ikincildir.

Onları esas birleştiren **dünya görüşleridir**. O dünya görüşünün somutlaştığı siyasi ve ekonomik düzenleridir. Batıyı düşünürsek, demokrasi, insan hakları ve piyasa ekonomisi gibi temel değerleri paylaşmadır.

Geçtiğimiz günlerde yaşanan tatsız olaylara giden süreci anlamak için anahtar bence burada. **Türkiye seçkinleri ve yönetici sınıfı** hiç zaman Batı ile ilişkisini onlarla aynı değerleri paylaşmak olarak görmedi. Görmek istemedi.

İnsanlar çabuk unutuyor. Çok da uzak olmayan bir geçmişte laik kesimler arasında kimlerin Kaddafi'ye methiyeler düzdüğünü hatırlıyor musunuz? Bir araştırırsanız büyük sürprizlerle karşılaşacaksınız.

Türkiye Batı ile sadece **Sovyet tehdidine karşı ittifak** yaptı. O kadar. Yoksa, Batının temsil ettiği değerler sisteminin içine girmeyi hiç bir zaman kabul etmedi. Erbakan'ın bu kadar fütursuzca ve kolayca İran, Irak, Libya üçgenine girebilmesinin esas nedeni budur. Türkiye toplumunun **temel ekonomik ve siyasi değerler** konusunda hala açık ve net tercihi yapmamış olmasıdır. (10 Ekim 1996)

BATININ NERESİNDEYİZ?

Ekonomi tümü ile siyasete endeksli şekilde yuvarlanıp duruyor. Başka konular öne geçti. Bazıları, **yapısal olarak** ekonomiyi de çok yakından ilgilendiriyor. Fırsatları değerlendirip bunların üstünde duruyoruz.

Erbakan'ın son Libya gezisinde Kaddafi tarafından kullanılan üslup ve ifadeler kamuoyunda tepki yarattı. Çiller'den köşe yazarlarına, Kaddafi'ye cevap verme yarışı başladı. **Yönelen eleştirilerin psikanalizi** bence Türkiye toplumunun siyasi kültürünün açıklayan çok önemli ipuçları taşıyor.

Aynı şeyi Erbakan'ın ve RP yanlısı medyanın kendilerini savunmak için söylediklerine uygulayabiliriz. Toplumun farklı kesimlerinin tepkilerinde, bilinç altındaki **kimlik sorunlarının** dışa vurmasını izleyebiliriz.

Önce “Batı” kavramının üstünde durmak istiyorum. Geçmişte bu gerçekten coğrafi bir kavramdı. Osmanlının son döneminde ve Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, hepsi batıda yer alan **İngiltere, Almanya, Fransa, Amerika** gibi sanayileşmiş ülkelere “Batı” denmesi normaldi.

Bunların hepsi Avrupalı veya Avrupa kökenli ülkelerdi. Beyaz ırktandı. Hint-Avrupa dilleri konuşuyorlardı. Dinleri hıristiyandı. Şöyle yada böyle Rönesansla, protestanlıkla ilişkileri vardı. Yani, “Batı” kavramı, dini, ırkı ve kültürel olarak belirli bir **homojenliğe** tekabül ediyordu.

1945 sonrasında işler değişti. “Batı” diye nitelenen ülkeler kümesi artık coğrafi bir mekanla kısıtlı değil. **Japonya örneği** en çarpıcısı. Hem dünyanın en doğusunda. Hem sarı ırktan. Hıristiyandı da değil. Ama hiç birimizin aklına Japonya’yı “Batı” nitelemesi dışında tutmak gelmiyor.

O zaman sormak lazım. “Batılı” olmak için, dil, ırk, din, kültür, vs. gerekli değilse, ne gerekiyor? Başka türlü de sorabiliriz. **Japonya ne zaman “batılı” oldu?**

Hür Dünya

Soğuk savaş boyunca, Amerikalılar kendi bloklarını tanımlamak için içinde özgürlük geçen kavramları kullandılar. İkisi çok yaygındı. “**Hür teşebbüs**” ve “**hür dünya**”. Biri ekonomik özgürlüğe yani **piyasa mekanizmasına**, diğeri siyasi özgürlüğe yani **demokrasiye** gönderme yapıyordu.

O sıralarda bu sözcükler bizlere ABD propaganda sisteminin ürettiği sloganlar gibi gelirdi. Meğer adamlar ne dediklerini çok iyi biliyorlarmış. Kafası karışık olan, gerçeği slogandan ayırdedemiyen bizlermişiz.

Artık iyice belirginlik kazandı ki, “Batılı” olmanın iki kriteri bunlar. Bir ülkede **piyasa ekonomisi ve demokrasi varsa**, o ülke, dini, dili, ırkı, kültürü, coğrafi yeri, vs. ne olursa olsun “**Batı**” kavramının içinde yer alıyor.

Tersi de geçerli. Bir ülkede piyasa ekonomisi ve demokrasi yoksa, yer alamıyor. İsteddiği kadar Avrupa’da veya Amerika’da olsun. Rusya ve Latin Amerika ülkeleri bunun çok iyi örnekleri.

Az önce sorduğumuz sorunun cevabı da böylece çıkıyor. Japonya 1945’den sonra “Batı” camiasına katıldı. İttifaklarla değil. Piyasa ekonomisini ve demokrasiyi **seçtiği ve işletebildiği için** katıldı.

Türkiye’nin en büyük dramlarından biri, Tanzimat’tan bu yana farklı siyasi görüşteki **seçkinlerimiz**in (bunlara İslamcılar da dahil), Batının ya sadece sanayi ve ekonomik gücüne, yada bunun bir ürünü olan giyimine kuşamına gözlerini dikmeleridir.

Fakat, sanayiye ve ekonomik gücü mümkün kılan toplumsal ve siyasi yapıyı, yani piyasa mekanizmasını ve özgürlükçü demokrasiyi bir türlü içlerine sindirememeleri, bunlardan hep **korkmalarıdır**.

“Güneş Balçıkla Sıvanmaz”

Atasözü “**güneş balçıkla sıvanmaz**” der. Artık gerçekleri kabul edelim. Türkiye’nin piyasa ekonomisine geçmesi ve özel teşebbüsün güçlenmesi neden

1950’lerde veya 1960’larda olmadı da **1990’lara kadar sarktı**? Bugün temel hak ve özgürlükler konusunda Türkiye mensubu olduğu ittifakların ve uluslararası camianın neden hala **çok gerinde**?

Son 50 yılda Türkiye’yi RP ve İslamcı hareket yönetmediğine göre, kabahati onlarda bulmak mümkün değil. Hepimiz biliyoruz ki, gerek piyasa ekonomisinin gerek demokrasinin yavaş gelişmesinin ardında kendisini “**batılı**” (ve “laik”) olarak tanımlayan kesimler var.

Hala yürürlükte olan **otoriter siyasi rejimi** bu kesimler kurdu. Özal’ın 1980’lerin ikinci yarısında gerçekleştirdiği reformlara kadar **dünyanın en kapalı ekonomilerinden birini** onların yönetimi yarattı.

O kadar çok örnek var ki. Görmek için bakmak yeterli. Avrupa Parlamentosu son kararında Türkiye’nin demokratikleşme çabalarının yetersiz kaldığını vurguladı. Buna kimler tepki gösterdi?

İç siyasi mülahazalarla şimdi Erbakan’ı eleştirenlerin bir bölümü, Saddam’ın ve Kaddafi’nin ülkelerine çok büyük hizmetler yapmış liderler olduğunu daha önce defalarca ifade etmediler mi?

Seçkinlerinin küçümsenmeyecek bir bölümünün sırf Batı karşıtı (eski tabirle anti-empyralist) diye kanlı diktatörlere hala hayranlık duydukları bir ülkenin “Batılı” olması bence olanaksız.

Piyasa ekonomisini ve demokrasiyi içimize sindirdiğimiz ölçüde, dış politikada bugünkü gibi hatalar yapılması ihtimali de azalacaktır. Yoksa, soğuk savaş sonrası dönemin özgül koşulları içinde Türkiye’nin **bir maceradan diğerine koşması** kaçınılmaz duruyor. (13 Ekim 1996)

DENK BÜTÇE CİDDİ BİR İŞTİR

“**Aç tavuk kendisini darı ambarında zanneder**” denir. Erbakan hocamız 1997 yılı bütçesinin denk olacağını bize müjdeleyince bu atasözü aklıma geldi. Şaka bir yana, Erbakan’ın denk bütçe vaadini ciddiye almak eğilimindeydim.

Derken, Çiller de aynı temayı işledi. Her zamanki uslubu ile, bütün hazırlıkların tamamlandığını ve 1997’de bütçenin denk çıkacağını ilan etti. Benim tüm hayallerim o an yıkıldı. Çiller denk bütçe dediğine göre, 1997 yılı kamu açığı **rekor düzeyde gerçekleşecek** diye düşündüm.

İki yıldır, başta ekonomi, pek çok konuda, “**Çiller ne derse tersini yapar**” altın kuralını kullanıyorum. Bazı tahminlerimde bu kadar başarılı olmamı bu kurala borçluyum. Okuyucularıma tavsiye ederim. Hayatı çok kolaylaştırıyor.

Neyse, gelelim denk bütçe muhabbetine. Ben **bütçe denkliğinin faziletlerine** inananlardanım. Sağlıklı bir ekonomi ve toplum için, kamu otoritesinin de, tüm vatandaşlar gibi, gelir ve giderlerini eşitlemesi gerekir.

Bu sütunda hep savunduğumuz “**sıfır enflasyon**” hedefinin en önemli önkoşulu kamu açığının olmamasıdır. Varsa bile, ekonominin kaldırabileceği düzeylerde seyretmesidir.

Ne demek “ekonominin kaldırabileceği düzey”? İki boyutta bakabiliriz. **Devlet borçlarının milli gelire oranını** sabit tutmak önemlidir. Örneğin, Maastricht Anlaşmasının öngördüğü yüzde 60 oranı alınabilir.

Diğeri, **para politikasının** kamu açığının enflasyonist etkisini telafi edecek şekilde kısılmıştır. Yani, kamu açığının varlığında reel faizlerin daha yüksek olması gerektiğini kabul etmektir.

Denk Bütçenin Yararları

Kamu açığı, **kısa dönemde** vatandaşa bazı avantajlar sağlıyor gibi durur. Ekonomi yapay olarak canlanır. İnsanlar karşılığı olan vergiyi ödemedi kamu hizmetlerinden yararlanırlar.

Ancak, **her ikisi de geçicidir**. Açık vatandaştan toplanan vergilerle finanse edilmezse, başka bir yerden kaynak bulunuyor demektir. İki yolu var. Ya para basılacak. Yoksa devlet borçlanacak.

İlki enflasyonu azdırır. İkinci hem faizleri yükseltir hem de kamuya çok yüksek bir faiz yükü getirir. Bir süre sonra, **bir yandan enflasyon, diğer yandan yüksek faizler**, ekonominin bütün gücünü emmeğe başlar.

İktisadın temel kurallarından birini hatırlayalım. **“Bedava yemek yoktur”**. Her yemeğin bedelini eninde sonunda onu yiyen öder. Açığın vatandaşa sağladığı kısa süreli avantaj, uzun dönemde devasa bir fatura olarak karşısına gelir.

Uzun dönem büyüme hızı ortalamanın üstünde seyreden bütün ülkeler, bütçe dengesini tutturabilmiş ülkelerdir. Doğu Asya mucizesi, bir anlama **“bütçe açığı vermeyen devlet”** mucizesi olarak görülebilir.

RP Hükümeti Yapabilir mi?

Bence yapamaz. Bütçenin faiz öncesinde fazla vermesine rağmen yapamaz. Benim korkum, bir takım son derece tehlikeli **kozmetik operasyonlara** yönelmeleridir. Erbakan-Çiller ikilisi bu tür yöntemlere son derece müsait duruyorlar.

Bakıyorum, devlet harcamalarını gerçekten kısma hiç niyetleri yok. Doğru dürüst bir vergi reformuna ise ne niyetleri ne de güçleri var. Peki, o zaman bu yıl milli gelirin yüzde 12'sine çıkması beklenen açık nasıl kapanacak?

Kapanmayacak. Ama, kapanmış gibi gösterme yollarını arayacaklar. Örneğin, devletin yapacağı ödemelerin bir bölümünü **bütçe dışına taşımayı** deneyecekler. Çiller bunu 1995'te de yapmıştı.

Aynı anda, bu açığı iç piyasadan borç almak yerine **para basarak kapatmaya** çalışacaklar. Böylece, “bakın artık yüksek faizle borçlanmıyoruz” diyecekler. Yada, alelacele, kamu mallarını **haraç mezat satmaya** kalkacaklar. Yargıda takılıp kalacaklar. Bekledikleri piyasa talebini bulamayacaklar. Tam bir fiyaskoya dönüşecek.

Evet. “Denk bütçeyi” destekleyen biri olarak iyimser olamadığım için üzgünüm. Gene de, **“keşke yapsalar, yapabilseler”** diyorum. Denk bütçe ciddi bir iştir. Bu hükümette o ciddiyeti göremiyorum. (17 Ekim 1996)

BÜTÇE HAKKINDA GÖRÜŞ

Dünya ekonomik literatürüne geçecek “mucize bütçe” tasarısı nihayet ortaya çıktı. Rahmetli babam vaadi bol tutanlar için, “adam yağmasa da gürlüyor” derdi. Gerçekleşmenin sonunda tarihimizin en büyük bütçe açığını verecek olsak da, ne gam, hiç olmazsa kağıt üstünde “denk bütçeyi” tasarlamış oluyoruz.

Birincisi, “denk bütçe” anlayışını çok destekliyorum. Bu bakıma, konuya önyargılı, yada “ezeli ve ebedi muhalif” tavrı ile yaklaşmadığımı, tam tersine hükümetin çabasını iyiniyetle karşıladığımı vurgulamak istiyorum. Türkiye, ne enflasyon sorunundan, ne büyüme hızlarındaki büyük istikrarsızlıktan, ne yüksek faizlerden, ne gelir dağılımının sürekli bozulmasından, ne de her an bir ekonomik bunalım tehdidi ve tehlikesi ile yaşamaktan, bütçe denliğini sağlamada kurtulabilir.

Ancak, RP hükümetinin Meclise sunduğu bütçe tasarısının ayrıntılarına girince, büyük bir hayal kırıklığı ile karşılaşılıyor. Rakamlar, Türkiye'nin gerçeklerini yansıtmıyor. İç tutarlılıkları araştırılmamış. Bu bütçeyi hazırlayanların bu sayılara inandıklarını hiç sanmıyorum. Laf olsun diye, kozmetik amaçlarla sayıları ardarda dizmişler.

Doğrusu, 1996 yılı bütçesi Mecliste kabul edildiğinde biraz umutlanmışım. Bundan sonra hükümetler bütçeyi ciddiye almaya başlarlar, belki gerçekçi bütçeler hazırlamaya başlarlar demiştim. Erbakan ve ekibi aksi yolu seçmişler. Kendilerine imkansız gelirler icad etmişler. Ama, o muhayyel gelirler varmış gibi harcamalarını sürdürecekleri kesin.

1996 yılı kamu kesimi açığının milli gelire oranı yüzde 10'u geçecek. Hatta, yüzde 12 gibi sayılar bile telaffuz edilmeye başlandı. Şu andaki verilerle kesin bir yargıya ulaşmak zor ama yüzde 10 ve üstü olağan duruyor. Bütçenin 1997'de denkleşmesi için RP hükümetinin bir yılda maliye politikasında en az yüzde 10'luk bir daralma gerçekleştirmesi gerekiyor. Toplumdan aldıklarındaki artış artı topluma verdiklerindeki azalma yüzde 10 edecek. Bu zor iş.

Peki kağıt üstünde bunu nasıl yapmışlar? Üç ana arterde kalem oynattıklarını saptadım: vergi artışı; kamu malları satışı ve faiz ödemelerinde düşüş.

Vergi gelirleri önümüzdeki yıl yüzde 100 artacakmış. Yüzde 65 enflasyonu ve yüzde 4 milli gelirdeki büyümeyi düşünce, reel artışın yüzde 15.6 olduğunu hesaplıyoruz. İnanılmaz derecede yüksek bir oran. Önümüzdeki yıl Erbakan hükümeti ekonomiden milli gelirin yüzde 2.5'u kadar ek kaynağı vergi olarak devlete aktaracağını iddia ediyor. Ben de merak ediyorum ve soruyorum. Kimden alacaklar bu vergileri? Nasıl alacaklar?

İkinci kalem kamu malları satışı. 1.4 katrilyon TL gelir bekliyorlar. 1997 yılı milli gelirinin yüzde 5.6'sı ediyor. Kullanılabilir gelirden gidersek, yüzde 7'ye ulaşıyor. Vatandaş, yemeğine, giyimine, dayanıklı tüketim mallarına, vs. harcamalarının yüzde 7'sini kesecek ve o kaynakla kamu mallarını satın alacak. Vay anasını sayın seyirciler. Kendimizi aldatmayalım. Ne toplumda böyle bir

kaynak var; ne de devletin elinde böyle mal. Hele bu kadar kısa sürede bu kadar çok kaynağın toparlanma ihtimali sıfır denecek kadar düşük.

İşin bir de toplam talep boyutu var. Bir an için varsayalım ki, vergi artışı artı kamu malları satışından milli gelirin yüzde 8.1'i kamuya aktarıldı. Ne olacak? Vatandaş aynı oranda yemesini, içmesini, giyinmesini, dayanıklı tüketim malları alımlarını azaltacak. Peki, vatandaşın bu mallara talebi azalınca, bunların üreticilerinin de gelirleri azalmayacak mı? Maliye politikasında böylesine sert bir fren, efektif talepte ciddi bir düşüş, yani işsizlik ve resesyon demek. Bütçenin üstüne inşa edildiği yüzde 4 büyüme hızı aşırı iyimser demek.

Üçüncü kalem faiz ödemeleri. Bir başka mucize orada gerçekleşiyor. Yüzde 65 enflasyona rağmen devletin faiz ödemeleri sadece yüzde 23 artıyor. Bu arkadaşlar ya sayı saymasını hiç bilmiyorlar, ya da... Anlaşılan şöyle bir mantık yürütülüyor. Devlet, Ocak ayından itibaren her ay denk bütçe verecek. Yani, ek borç almak zorunda kalmayacak. Bu nedenle faiz ödemeleri hızla düşecek. Benim yaptığım küçük bir aritmetik hesap, evdeki hesabın çarşıya uymayacağını gösteriyor. Gelir varsayımları tutsa bile, özellikle kamu malları satışından gelecek kaynaklar gecikecektir. Arada, devlet borç almaya devam edecek. Faizlerle ilgili bütçe tasarısındaki sayı çok, ama çok aşılacak.

Sonuç olarak, bu bütçe tasarısını ciddi ve gerçekçi bulmuyoruz. Tekrar ediyorum: 1997 yılında Türkiye'nin rekor kamu açığı vermesi ihtimali giderek artıyor. (19 Ekim 1996)

“ TURKEY 1996 ”

OECD Sekreteryası her yıl üye ülkelerin ekonomilerini inceliyor. “**OECD Economic Surveys**” serisinde ayrı ayrı kitapçıklar halinde yayınlıyor. Genellikle bizimki ilkbahar aylarında, Mayıs - Haziran gibi yayınlanırdı.

Bu yıl gecikti. Gecikmenin nedeni, seçimlerin Aralık'ta yapılmış olması. Yeni Parlatmentonun ilk hükümeti ancak Şubat ayında kuruldu. Paris'teki uzmanlar yeni hükümetin programını ve bütçesini beklemeyi tercih etmişler.

“**Turkey 1996**” Temmuz başında ilgili komiteye girmiş ve 22 Temmuz'da onaylanmış. Tarihlere dikkat edin. Rapor, Çiller'in sürpriz şekilde ANAYOL hükümetini bozup hemen ardından Erbakan'ı Başbakan yapmaya karar vermesinden önce yazılmış.

Ama onaylanması sırasında, RP hükümeti kurulmuş. Doğallıkla OECD iktisatçılarının RP faktörünü dikkate alacak zamanları olmamış. Sanki olağan bir merkez sağ hükümet varmış gibi analizlerini yapmışlar. Eminim bugün **çok farklı şeyler** yazarlardı.

Bu durumda, OECD uzmanlarının konjonktürle ilgili tahminlerinin önemli bir bölümü geçerliliğini yitiriyor. Örneğin, analizin altında yatan varsayımlardan biri, yumuşak bir istikrar arayışının süreceği.

Daha doğrusu, bu yönde bir **siyasi iradenin** varolacağı. Erbakan ve ekibinin, böyle bir niyeti olmadığını artık biliyoruz. Hala tereddütü olanları sanırım 1997 bütçe tasarısı ikna etmiştir.

Ayrıca, uzmanların aklına Türkiye'nin dış politikada bu kadar keskin bir viraj almaya kalkabileceği de gelmemiş. Senaryolarda, Batı'nın ve mali piyasaların Türkiye'nin istikrar çabalarına destek vereceğini varsayıyorlar.

Sonuç bölümünün son paragrafı şu şekilde başlıyor: “**Süregelen politik belirsizlik ortamında, 1996 yılı Türkiye'nin ekonomik tarihindeki en zor ve en kritik yıllardan biri olabilir**”.

1995'in Eleştirisi

Raporun ilginç yanlarından biri, 1995 yılında uygulanan iktisat politikalarının değerlendirildiği bölüm. OECD üye ülkeleri eleştirirken son derece dikkatli davranır. Aşırı kibar bir dil kullanır. Ona rağmen, Çiller hükümetinin aslında 1995'in ilk yarısında IMF ile anlaştığı istikrar paketini terkettiğini belirtmek zorunda kalıyor.

“**1995'in ilk yarısındaki gelişmeler, enflasyon ve parasal gelişme ile ilgili hedeflerin gerçekleştirilmesi ihtimalinin çok düşük olduğunu gösterdi. Hükümet, döviz piyasalarına müdahale etti. Amaç, dövizin arzulanandan daha hızlı bir şekilde değer kazanmasını engellemektir.**

Ancak, bu şekilde planlananın çok üstünde bir parasal genişlemeye yol açıldı ve neticede enflasyon da o ölçüde yükseldi. Şimdi daha iyi görülüyor ki, alternatif bir strateji mümkündü.

Eğer TL'nin daha fazla değer kazanması tercih edilse idi, belki 1995'in başlarında rezervler daha yavaş artardı. Ayrıca enflasyon da daha düşük olurdu. Şüphesiz, bu stratejinin de bazı riskleri vardı.

TL'nin değer kazanması, sanayideki rekabet gücünü azaltırken, cari işlemler açığını büyütecekti. Rezervlerin düşük kalması, para otoritelerinin manevra alanını daraltacaktı. Ancak, reel döviz kurunun değer kazanması kararının verilmesi, istikrar sürecinin kritik bir anında ekonomide enflasyonu düşürecek baskıları da ciddi şekilde güçlendirecekti” .

Bütün bunları o tarihlerde zaten yazmıştık. Şimdi ekleyeceğim bir şey yok. Ben, biraz daha az kibar söyledim, o kadar.

Gelecek Senaryoları

Raporun ele aldığı konulardan biri de, istihdam yaratılması. OECD'nin geliştirmiş olduğu “İstihdam Yaratma Stratejisini” Türkiye'ye uyguluyor. İleride başlı başına yazı konusu yapmak istiyorum.

Diğer bir konu, maliye politikalarının önündeki seçenekler. Rapor, her fırsatta Türkiye'nin **bir yol ayrımında** olduğunu vurguluyor. Enflasyonun, yüksek faizlerin, büyüme hızında istikrarsızlığın ve bozulan gelir dağılımının temel nedeni olan kamu açığının bugünkü düzeylerde sürdürülmesi olanaksız görünüyor.

Kitabın ekinde, Türkiye ile ilgili bir simülasyon modelinin sonuçları var. 1997–2000 yılları için farklı varsayımlar altında ekonominin ne yönde geliştiği araştırılıyor. Ayrıntıların yeri burası değil.

Türkiye ekonomisinin daha iyi analiz edilmesinde simülasyon modellerinin yararlı olduğu kanısındayım. Benzer bir modeli **İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde** uygulamak için hazırlıklara başladım.

OECD'nin modelinde benim ilgimi çeken bazı sonuçlar var. Birincisi, ekonomiyi orta vadede istikrara götürecektir maliye politikası, kamu kesiminin **faiz öncesi** önemli bir fazla vermesini gerektiriyor.

Dikkat: Sadece bütçede değil. Bütçe-dışı dış açık da hesaba katıldıktan sonraki sayı önemli. OECD bu fazlayı milli gelirin **yüzde 2'si** olarak tuttuğumuz takdirde birkaç yıl içinde iç borç sorununun hafifleyeceğini hesaplıyor.

İkincisi, Hazine'nin **enflasyon endeksli** bir yıl ve daha uzun vadeli tahvil çıkarmasına sıcak bakıyorlar. Bu çok önemli konuyu da ayrı bir yazıda ele almak istiyorum. (20 Ekim 1996)

EKONOMİNİN TOPLUMSAL BOYUTU

Geçtiğimiz günlerde Türkiye ekonomisinin sosyal boyutu ile ilgili iki önemli araştırma yayınlandı. Böylece, ekonominin neticede **toplumsal bir faaliyet** olduğunu tekrar hatırladık.

Popülist politikaların ve sorumsuz iktidarların yarattıkları kamu açıkları ve israf ekonomiyi öylesine istikrarsız hale getirdi ki, bütün dikkatimiz faizde, enflasyonda, döviz kurunda, vs. yoğunlaşıyor.

Halbuki, faizden bütçeye, borsadan döviz koruna, aslında ekonomik politikaların amacı toplumdaki insanların **daha mutlu ve müreffeh yaşamalarıdır**. Çağdaş bir toplumun bunu sürekli ölçmesi ve izlemesi gerekiyor.

GSMH'nin düzeyi ve büyüme hızı hiç şüphesiz çok önemli. Ekonominin genelde verimliliği arttıkça, o toplumu oluşturan insanlara da daha fazla mal ve hizmet, daha iyi yaşam olanakları sunabiliyor demektir.

Ancak olay o kadar da basit değil. Birincisi, ortalama verimlilikle **sosyal göstergeler** arasında çok yakın bir ilişki var. İkincisi, ortalama verimlilik, farklı kesimler ve bölgeler arasında **çok büyük uçurumları** gizleyebilir.

Beşeri Gelişme

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'na (TESEV) hazırlattırılan **"Türkiye Beşeri Gelişme Raporu 1996"** milli gelir dışındaki göstergeleri tarıyor.

"Bir ülkenin gerçek serveti insanlarıdır - hem kadınlar hem de erkekler. Ve gelişmenin amacı da, insanların uzun, sağlıklı ve yaratıcı bir yaşam sürdürmelerine olanak verecek ortamı yaratmaktır. Ancak bu basit ve güçlü hakikat, maddi ve mali servet peşinde koşulurken sık sık unutuluyor".

Gerçekten unutuluyor. İnsanlar ekonominin dışına atılıyorlar. Ekonomik faaliyetlerin insanlar için bir araç olması gerekirken, insanlar ekonominin araçlarına dönüşüyorlar.

Raporun kullandığı kriterleri beş ana kalemde toplayabiliriz: **Eğitim, Sağlık, Cinsiyet Ayrımı, Kent ve Yerel Yönetim, Fakirliğin Silinmesi**.

Beş konuda da, Türkiye'de geçmiş yıllara göre nisbi bir iyileşme olduğu gözleniyor. Ancak, uluslararası karşılaştırmalar yapılıncaya, önümüzde daha çok uzun bir yol olduğu da ortaya çıkıyor. Ayrıntılara girmeden, raporun genel sonucunu aktarmak istiyorum.

"Türkiye'nin milli gündeminde en öncelikli hedef, makul ve istikrarlı bir büyüme hızını tuttururken enflasyonun denetim altına alınmasıdır. Ayrıca, ekonomik istikrarın önkoşulunun siyasi istikrar olduğu unutulmamalıdır. O nedenle, Türkiye tüm çabalarını ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda istikrarı ve öngörülebilirliği sağlamaya teksif etmelidir".

Eğitim, İstihdam ve Fakirlik

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün **"Hane Halkı Gelir Dağılımı"** hakkındaki raporu daha elimize geçmedi. Medyadan öğrendiğimiz, gelir dağılımında bozulmanın sürdüğü. Zaten bozuktan daha ne kadar bozulacak demeyin.

Kötünün daima kötüsü vardır. Ne yazık ki, yüksek enflasyon ortamının yarattığı ekonomik istikrarsızlık, esas faturayı toplumun düşük gelirli kesimlerine ödediyor. Özellikle, yatırımları yavaşlatarak ve dolayısı ile üretken istihdam olanaklarını kısıtlayarak ödetiyor.

Geçen yazımıza konu olan OECD'nin "Turkey 1996" raporunda, **"İstihdam Yaratma Stratejisi"** başlığı altında Türkiye'de işsizlik sorunu inceleniyor. En çok üstünde durulan konu, "nüfusun yetenek ve becerilerinin yükseltilmesi".

Bunun aracı ne? Doğallıkla **eğitim**. Mantık basit. Bir insanın yüksek gelir elde edebilmesi için, yüksek verimle üretim yapması gerekir. Yüksek verim ise eğitimle, yani piyasanın talep ettiği beceri ve yeteneklerin geliştirilmesi ile olur.

Ancak okuması yazması olan, hiç bir mesleki yeteneği geliştirilmemiş bir kişinin, verimi düşük olmaya mahkumdur. Çünkü, çağdaş ekonomide yüksek verime tekabül eden karmaşık işleri yapamaz.

Düşük verimli vatandaşınız düşük gelir elde eder. Yani fakir olur. Dünyanın son 100 yıllık deneyimi gösterdi ki, daha zenginlerden alıp fakirlere vererek fakirlik sorunu çözülüyor.

Bu tür çözüm çabaları uzun dönemde mutlaka başarısız oluyor. Fakirlikle ve işsizlikle mücadele etmenin **etkin ve kalıcı yöntemi**, ortalama vatandaşın yüksek verimle üretim yapması sağlamaktır. Yani ona göre eğitim vermek.

Eğitim bir yandan insanı insan olarak geliştiriyor. Aynı anda onu üretken yapıyor. İstihdam edilmesini kolaylaştırıyor. Bence, gelir dağılımında son dönemde görülen bozukluğun bir nedeni de Türkiye'nin orta ve yüksek eğitim sistemlerinin iflas noktasına gelmiş olması.

İki Türkiye

Brisa'yı, Avrupa Kalite Ödülünü Türkiye'ye getirdikleri için kutluyorum. Aynı zamanda, çevre ne kadar sorunlu olursa olsun, **tek tek insanların çabaları ile** gerçekten mucizelerin yaratılabileceğini bize bir kere daha hatırlattılar.

Netaş'ın aynı yarışmada ödül alması gibi. Galatasaray'ın St.Germain'i yenmesi gibi. Orta Asya Cumhuriyetlerinde başarılı yatırım rekorunu Türklerin tutması gibi.

Öte yandan, Çetin Altan'ın hapsi isteniyor. Yaşar Kemal, Şanar Yurdatapan, Alper Görmüş, vs. bir çok insanımız sadece düşündüklerini ifade ettikleri için hapse giriyorlar.

İki farklı Türkiye. **Hangisi gerçek? Hangisi gerçek dışı?** Şaştırmamak elde mi? (24 Ekim 1996)

ŞAŞKIN İKTİSATÇININ ŞİKAYETLERİ

Bir kaç gündür mesleğimden şikayetçiyim. Doğrusu biraz da şaşkıyım. Eminim başka profesyonel iktisatçılar da benim gibi mutsuz. İktisat teorisine bakıp yaptığımız tahminlerle piyasalarda gerçekleşenler arasında gene **büyük uçurumlar** oluşmaya başladı.

Birisi yanılıyor ama, acaba kim? Piyasa denen kurum, binlerce, hatta onbinlerce aktörden oluşuyor. Onlar da ekonomiyi bizim gibi izliyorlar. Fakat, onların ve bizim beklentilerimiz çok farklı.

Tahmin ettiniz. Perşembe günü ihalede Hazine'nin **bir yıl vadeli 311 trilyon TL tutarında tahvili yüzde 122 faizle satabilmesini** kastediyorum. Hafta içinde piyasadaki ihaleye katılımın yüksek olacağı işaretleri gelmeye başlamıştı.

Sanırım, sonuçta talep herkesin beklediğinin üstünde çıktı. Türk vatandaşları, bir yıllık tahvile bir katrilyon TL, yani **11 milyar dolarlık** tevecçüh göstermişler. Çok büyük sayılar. Şaşırtıcı sayılar.

Eylül başında, sonbaharda faizlerin yükseleceğini ve vadenin kısılacağını öngörmüştüm. İşin kötüsü, **hala öyle olması gerektiğini** düşünüyorum. Ama olmadı işte. Tam tersine, faizler çok belirgin bir düşüş trendine girerken vade de uzuyor.

Neden? Anlayan beri gelsin. Gecelik faiz basit yüzde 75 civarında seyrediyor. Yıllık kümülatifi yüzde 113'e tekabül ediyor. Yani, hiç risk almadan parasını bir yada birkaç gün için devlete veren, bir yıllık TL riski alanla neredeyse **aynı faizi** elde edecek.

Ona rağmen, bu kadar büyük talep var. Hayret ediyorum. Düşünüyorum da, galiba ben bu ekonomi denen garip dünyayı anlamıyorum.

Kötü Haber Çok

Geçtiğimiz haftanın diğer gelişmelerine bakalım. Hepsi son derece olumsuz. Ekonominin uzun dönemli performansı açısından hiç de iç açıcı değililer.

Avrupa Parlamentosu, AB'nin Türkiye'ye yönelik yardımlarını dondurdu. Neticede, bunlar nicel olarak çok önemli değildi. Birkaçyüz milyon dolar, Türkiye ekonomisinin dışının kovuğuna bile gitmez.

Ancak, **nitel olarak** büyük önem taşıyor. RP hükümetinin ilk günlerinden itibaren sürekli altını çizdiğimiz gibi, dış politikada Türkiye geleneksel müttefiklerinden kopma riskini taşıyor. Avrupa Parlamentosunun kararı bu bağlamda küçümsenmeyecek bir olay.

Örneğin, AB ülkelerinden gelebilecek **yabancı sermaye yatırımcısı** için olumsuz bir işaret. Gümrük Birliği Anlaşması nedeni ile Türkiye'yi yatırım programına alan şirketler tereddüt edebilir. Biraz bekleyelim, bakarsın GB yürümez ve anlaşma bozulur diyebilir.

Öte yandan, **IMF ile ilişkiler** beklediğimiz ve kamuoyunu uyardığımız gibi hızla bozuluyor. IMF heyeti Ankara'daki temaslarını tatsız bir şekilde bitirdi. Hükümetin tutarlı bir istikrar politikası uygulamaya hiç niyeti olmadığını anladılar.

Uluslararası mali piyasalara gidecek mesaj artık biliniyor. Kibarca, Türkiye hükümeti ile bir anlaşma zemininin oluşmadığı söylenecek. Yani ekonominin denetim dışı olduğu ima edilecek. Bunun Türkçesi, **çok riskli** demek.

RP hükümetinin yarattığı olumsuz politik faktörlere IMF'nin tavrı eklenince, Türkiye'nin önümüzdeki dönemde **dışarıdan borçlanmakta zorlanacağını** öngörmek için kahin olmak gerekmiyor.

Ama, sorumuz hala cevapsız. Piyasalar da bunları biliyorlar. Neden bir yıllık TL riski almakta bu kadar arzulu davranıyorlar?

Nasıl Tefsir Edebiliriz?

En kolay (ve kolaycı) hipotez, **piyasaların yanıldığı**. İlk defa olmuyor. Gerek Türkiye'de, gerek dünyada, mali piyasalar çok kolay hata yapıyor. Mali piyasa aktörlerinin kısa döneme bakarak davranma eğilimleri yüksek. Uzun dönemli trendleri bazen gözden kaçırabiliyorlar.

Son dönemde, faizlerdeki düşüş eğilimi devlet kağıdı alanlara önemli **sermaye kazançları** sağladı. İhaleden bono aldıktan bir kaç gün sonra faizler düşüncü, bono satışından büyük karlar elde edildi.

Bu **spekülatif karlar**, bir tür körlüğe yol açıyor. Mali piyasadaki oyuncular bu saadet zinciri ilelebet devam edecekmiş gibi spekülasyona devam ediyorlar. Onlar ettikçe, gerçekten bir süre devam ediyor.

Bu hipotez bana makul geliyor. Dış dünyadan, enflasyondan, vs. gelen bütün olumsuz işaretlere rağmen faizlerde **yaşanan düşüşün ve vadedeki uzamanın** bir bölümünü "spekülasyon dürtüsü" ile açıklayabiliriz diye düşünüyorum.

Ancak, spekülasyon payını ekledikten sonra da, bence devlet kağıtlarındaki faiz düşüşü ve vade uzamasında **açıklanmayan bir bölüm kalıyor**. Orada kafam karışıyor. Doluya koyuyorum olmuyor. Boşa koyuyorum gene olmuyor.

Sadece vade uzasa ve faiz düşmese, yada sadece faiz düşüp vade uzamasa, olur böyle şeyler deyip sineye çekeceğim. Ama, **ikisi birden** benim öngörümün tersine davranınca doğrusu biraz da sinirleniyorum.

Geriye, profesyonel iktisatçının **beklediği gibi davranmadığı için** Türkiye ekonomisini sizlere şikayet etmek kalıyor. Aslında kimi kime şikayet ettiğimi de tam bilmiyorum. Neticede ihalede gelen bir katrilyon TL talep Ay'dan yada Mars'tan gelmediğine göre, sizlerden geldi.

Neyse, orasını fazla karıştırmayalım. Bu filmin sonunu nasıl olsa hep beraber izleyeceğiz. (27 Ekim 1996)

TEKNOLOJİNİN ENGELLERİ

Türkiye'de biraz okuması yazması olan herkes, bilim ve teknoloji hayranıdır. Ülkenin gelişmesi için öncelik sıralaması yapın denince, başa **eğitim, bilim ve teknoloji** konur. Devlet ve siyaset büyüklerimiz her fırsatta bilim ve teknolojinin önemini anlatırlar.

Bütün hükümet programlarında, bütün siyasi parti programlarında, bütün ekonomik planlarda mutlaka bilim ve teknoloji politikalarına yer verilir. Çok yaldızlı genel laflar edilir.

Bilim ve teknolojinin gelişme için ne kadar önemli olduğu anlatılır. Türkiye'nin geçmişte bu işe yeterince eğilemediği vurgulanır. Sonra, **"ülkemizin bilim ve teknoloji alanında zorunlu atılımı yapması için gerekli tedbirler alınacaktır"** diye bitirilir.

Sonra ne olur? **Hiç bir şey olmaz**. Hayat öncesi gibi devam eder. Türkiye'nin bilimsel ve teknolojik gelişmesi bir türlü hızlanmaz. Çünkü, konu genel sloganlar düzeyinde ele alınmıştır. Ayrıntılarla uğraşmak kimsenin aklına gelmemiştir.

Arada sırada bu sütünde **"Murphy kanunlarından"** söz ediyoruz. Fırsat çıktıkça, Türkiye ile ilgili olarak ben de mütevazı birkaç **"Akat kanunu"** vazediyorum. Bir örnek: **"Türkiye'de bir şeyi herkes çok destekliyorsa, o hiç bir şekilde gerçekleşmez"**.

Bilimsel ve teknolojik gelişme bu kanunun alanına giriyor. Çok önemseniyor. Çok destekleniyor. Kimse karşı çıkmıyor. Ama, bilimsel ve teknolojik gelişmenin önündeki binlerce engelden hiç biri kaldırılmıyor. Oldukları yerde duruyorlar.

İnternet

Şu sıralarda bilgisayar ve bilişim teknolojileri çok güncel. Gerek Türkiye'de, gerek dünyada, medya sık sık **İnternet**'in bir başka mucizesine yer veriyor. Hakikaten, İnternet diye bir teknolojik ve toplumsal olay oluştu.

Nedir İnternet? Bağımsız bilgisayarların birbirleri ile konuşmasına ve veri mübadelesine olanak veren bir **iletişim şebekesi**. Bilgişlem ve telekomünikasyon teknolojilerindeki başdöndürücü gelişmenin mümkün kıldığı bir olanak.

Ancak, iş teknoloji ile bitmiyor. Devreye insanlar ve kurumlar giriyor. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen ülkeler, teknolojinin hızla kullanılmasını **sağlayacak hukuki ve ekonomik düzenlemeleri** yapıyorlar.

Çünkü, İnternet'in altın anahtarı bilgisayarlar değil. Bilgisayar sadece gerekli koşul. Yeterli koşul değil. Altın anahtar telekomünikasyon şebekesi. Yani telefon. Telefon sisteminin **hızlı ve ucuz işlemesi** lazım ki, vatandaşlar İnternet'i yoğun ve yararlı şekilde kullanabilsinler.

Sizin telefon şirketiniz bir **devlet tekeli** ise, zaten çok yüksek karları vatandaşın sırtından cebe atıyor demektir. Tekel olmanın çok hoş bir rehaveti vardır. Ne diye ucuz ve hızlı internet bağlantıları kurmakla uğraşsın?

Uğraşmaz. Uğraşmayınca internet yavaş ve pahalı kalır. Yavaş ve pahalı kalınca gelişmez. O arada siyasileriniz bol bol İnternet'i teşvik etmenin önemi üstüne nutuklar atarlar. Siz de dinlersiniz.

Tübitak

Kısa bir süre önce **Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu** (TÜBİTAK) Başkanı Profesör Tosun Terzioğlu ile sohbet ettik. Terzioğlu bizim neslin yetiştirdiği en değerli bilim adamlarından biridir. Ayrıca son derece başarılı bir yönetici olduğunu da kanıtladı.

Bir süredir, TÜBİTAK ülke içinde bir **"bilişim otoyolu"** kurulması için uğraşılıyor. Amaç, telefon şebekesinde zaten varolan fazla kapasiteyi kullanarak, hiç olmazsa **üniversitelerin ve bilim camiasının** İnternet'e hızlı ulaşımını sağlamak.

Bu konuda **YÖK**'ten destek alıyor. Böylece YÖK'ün zengin dokümantasyon merkezinin bütün araştırmacılara açılması mümkün olacak. Bilim adamlarının literatürü takip etmeleri hem kolaylaşacak hem de ucuzlayacak.

Türk Telekom'u da bu konuda ikna ettiğini söyledi. Buna özellikle bravo demek gerekiyor. Öyle ya, pekala sevimli telefon tekelimiz boş hatlarının bilimsel gelişmenin emrine verecek yerde boş tutmayı tercih edebilirdi.

Bunları öğrenince, nihayet somut bir adım atılacak diye çok sevindim. Yetersiz bir adım olduğunu biliyorum. Esas amaç isteyen **bütün vatandaşlarımızın** İnternet'e ucuz ve hızlı şekilde girebilmesini sağlamak olmalı. Ama, önce üniversite camiasından başlayınca, arkası gelir diye ümitlendim.

Bu arada, RP'nin TÜBİTAK'a yönelik bazı hesaplar içinde olduğunu gazetelerden izliyoruz. Kurumun özerkliğini kaldırarak bir kanun tasarısını Meclis'e sunmaları bekleniyor. Kanunu geçirebilirlerse, bugünkü kadronun yerine **kendi adamlarını** atayacaklar.

Kamuoyunun bu kanunun Meclis macerasını çok yakından takip etmesi gerekiyor. **Çiller'in ve DYP'nin desteği olmadan** RP tek başına kanunu

geçiremez. Kamuoyu sıkı durmalı ve tepkisini Ankara'ya, özellikle Çiller ve ekibine duyurmalı.

Bilim ve teknoloji sadece iyi bilim adamları ve mühendislerle gelişmiyor. Siyasetin de izin vermesi, en azından **engel olmaması** lazım. Maalesef o konuda Türkiye'nin katetmesi gereken daha çok yol var. (31 Ekim 1996)

DEĞİŞEN BEKLENTİLER

Türkiye'de kamu kesiminin çok ciddi yapısal sorunları var. Bunlar ekonominin ayağına zincir vuruyor. Potansiyel büyüme hızının çok altında performans göstermesine yol açıyor. Sorunları artık ezberledik. Esas nedenin, Türk siyasetine damgasını vuran **popülist tavır ve anlayışlar** olduğunu biliyoruz.

Sorunun başı ve sonu aynı. Devlet, vatandaştan topladığı vergi gelirinin çok üstünde **harcama** yapıyor. Hem bütçe aracılığı ile aşırı harcaması var. Hem de KİT'leri ve sosyal güvenlik kurumlarını kullanıyor.

Bu arada, çok önemli miktarda kaynağı **israf ediyor**. Sermayeyi, emeği, toprağı kullanıyor ama karşılığında topluma yararlı bir mal yada hizmet üretmiyor. Sonunda, bir yandan para basarak, diğer yandan çok yüksek faizlerle büyük miktarda borç alarak popülist politikasını idame ettirebiliyor.

Enflasyon ve iç borç sarmalına giriyoruz. İstikrarsızlık artıyor. Ekonominin ufku kısıyor. Piyasalar birkaç ayın ötesini göremez hale geliyorlar. En küçük bir olay, herkesi tedirgin ediyor. **Çalkantı başlıyor**.

Halbuki, öte yanda son derece dinamik bir **özel kesim ve reel ekonomi** var. Hep vurguluyoruz. Türkiye insanı çalışıyor, didiniyor, risk alıyor, üretim yapıyor, döviz kazanıyor... Siyasetten kaynaklanan bütün olumsuzluklara rağmen, kendisine ve ailesine daha iyi yaşam koşulları sağlamaya uğraşiyor.

İki ayrı Türkiye. Kamuya baktığınızda hastalıklı ve müflis. Özel kesime baktığınızda canlı ve güçlü. Bu "**iki şahsiyetli**" yapı, psikolojimizi de etkiliyor. Çok kısa sürede en karamsardan en iyimsere (yada tersine) geçiveriyoruz.

Sadece faizler, döviz kuru ve büyüme hızı dalgalanıp durmuyor. Beklentilerimiz de en az onlar kadar, hatta daha "**uçucu**". Halbuki, bir ekonomide istikrarın sağlanabilmesi için, önce beklentilerin istikrara kavuşması gerekiyor.

Hükümete Güven Artıyor

Geçen hafta yapılan bir yıllık tahvil ihalesine gelen katrilyonluk talep şaşırtmıştı. Bunun sadece spekülasyonla açıklanamayacağını yazdık. Aynı şekilde, bazı finans çevrelerinin olayı **Merkez Bankasının** piyasayı likit bırakmasına bağladıklarını gördük. Bu da bir faktör. Fakat tek başına yeterli değil.

Bence, faizlerde yaşanan düşüşün esas nedeni, son bir ayda içeride ve dışarıda RP hükümeti ile ilgili **beklentilerdeki olumlu değişme**. RP hükümeti kurulunca, bütün piyasalar önce korktu. Piyasalar gerildi. Faizler kıpırdadı.

Korkulan ne idi? Erbakan'ın zaten zor tutturulan bütçe disiplini iyice delecek bir **popülizme yönelmesi** idi. Faizlerle, döviz kuru ile oynamaya kalkması idi. Enflasyonu engelleme adı altında gerekli KİT ve enerji zamlarını yapmaması idi. Maaş ve ücretlere bol keseden zam vermesi idi.

Ve bütün bunları Merkez Bankası banknot matbaasını çalıştırarak finanse etmeye kalkması idi. **Ama öyle olmadı**. Fiyat zamları yapıldı. Ücret zamları yapılmadı. Merkez Bankası ile Hazine arasındaki uyumlu çalışma düzeni bozulmadı.

Doğallıkla, piyasalar bu yeni duruma göre beklentilerini değiştiriyorlar. Örneğin, enflasyonla ilgili beklentilerin aşağı doğru revizyona tabi tutulduğunu görüyoruz. Hafta içinde farklı kesimlerle yaptığımız temaslar aynı yönde işaretler taşıyor.

Şu şekilde özetleyebiliriz. RP hükümetinin ekonomi politikasının bundan önceki Çiller (ve Demirel) hükümetlerine kıyasla **daha kötü olmadığı, onlar kadar kötü olduğu kanısı** yaygınlaşıyor. Erbakan'ın ekonomide dengeleri altüst edecek bir uygulamaya kalkışması beklentisi hızla azalıyor.

Görüşüklerimin önemli bölümü, hükümetin çok sıkıştığını, bu nedenle ne yapıp yapıp haraç mezat **özelleştirmeyi hızlandıracağını** düşünüyor. Bu da kamu açığını geçici bir süre için bir miktar rahatlatılabilir diyorlar.

Önümüzdeki üç-altı aylık dönemde bir mali bunalım bekleyen yok denecek kadar azalmış. Ayrıca, DYP'nin erimesine rağmen, hatta kısmen de o nedenle, RP hükümetinin ömrünün ilk beklenenden **daha uzun** olacağını düşünenler de artıyor.

Ufuktaki Kara Bulutlar

Saniyorum ki, okuyucularımız da yukarıda söylenenlere katılıyor. Ancak, bu kez iyimser beklentilere girerken çok dikkatli olmak gerekiyor. Kendimize **kolayca gaz verip**, gerçekten kopuyoruz. Sonu hüsrana oluyor.

Galatasaray'ın Paris macerası bize örnek olmalı. St.Germain Avrupa'nın en iyi takımlarından biri. İstanbul'daki galibiyet büyük başarı idi. Ama, objektif bir değerlendirmesini yapmadık.

Aniden beklentilerimiz değişti. Hızla futbolun gerçeklerinden koptuk. Sevinç ve coşku dolu hayal dünyamıza kapandık. St.Germain'i kolayca eleyeceğimize karar verdik. Evdeki hesap çarşıya uymadı.

Ekonomi futbola benzer. Yanlış havaya gireni, yanlış yapanı **piyasalar** çok kısa sürede cezalandırır. İç piyasalar atlarsa, dış piyasalar yakalar. Özellikle bu sonuncusu çok önemli.

Türkiye **IMF'den kırmızı kartı** yedi. Kamunun dışarıda borçlanma olanakları sifıra doğru gidecek. Yabancı fonların TL riski olarak kamu kağıdı almalarının hem miktar olarak hem de faizle ilgili sınırları var. Orta dönemdeki sükunete karşılık, uzun dönemde **ufuktaki kara bulutlar** artıyor. Şemsiyesiz yola çıkan yağmurda mutlaka ıslanacaktır. (3 Kasım 1996)

KAMUDAKİ ÇÜRÜMENİN ANATOMİSİ

Türkiye karayollarında her gün onlarca insan kazalara kurban gidiyor. Araç sayısına kıyasla trafik kökenli ölüm ve sakatlıkta **gelişmiş ülkelerin kat kat üstündeyiz**. Bu sorunu nasıl çözebileceğimizi de bilmiyoruz.

Medyada sık sık “**trafik canavarına**” karşı kampanyalar açılıyor. Parlamento kanunlar çıkartıyor. Sonuç pek değişmiyor. İnsanlarımız, ister amatör ister profesyonel sürücü olsunlar, direksiyonun arkasına geçince sağduyularını kaybediyor.

Trafik kazalarının sorumluluğunu sadece devlete ve kanunlara atfedemeyiz. **Vatandaşın doğrudan sorumluluğu var**. Kendi iç disiplini ve sorumluluk anlayışı ile aracını dikkatli sürse, durum çok farklı olurdu.

Devletin hiç suçu yok demiyorum. Var. Fakat esas suçlu o değil. Farklı alanlarda da benzer şeyler yaşıyoruz. Trafik dışından örnekler vererek konuyu zenginleştirebiliriz.

Vatandaş vergi kaçırmaya müsait. Devletten gelirini saklamayı ve vergi ödememeyi ahlaki bir sorun olarak görmüyor. Vergi kaçırınca, kendisini **namussuz veya hırsız gibi** hissetmiyor.

Ama, devlet de buna **göz yumuyor**. Vergi kaçırın mükellefi yakalamak, teşhir etmek ve cezalandırmak için en küçük bir çabası yok. Eğer mutlaka yakalanacağını ve büyük bir ceza alacağını bilse, bugün vergi kaçırınların önemli bir bölümü bu işten vazgeçerlerdi.

İmar anarşisi bir başka örnek. Vatandaş, hukuken hakkı olmadığı halde inşaat yapmayı bir ahlaki sorun olarak, diğer vatandaşların hakkını çiğnemek olarak görmüyor. Kaçak inşaatı yapıyor.

Ve yaptığı yanında kalıyor. Çünkü, kamu otoritesi mevcut yasaların çiğnenmesine aldırıyor. Gelip inşaatı yıkmıyor. Yıkamıyor. Sonuç itibarıyla, **kurallara uyan cezalandırılmış kurallara aldırılmayan mükafatlandırılmış** oluyor.

Trafik Kazası ve Tarihin Akışı

Bir kamyon şoförünün dikkatsizliğinin yol açtığı trafik kazası **tarihin akışını etkiler mi?** Ne kadar sıradan bir olay. Koskoca tarih, bir sürücünün küçük bir hatasına nasıl bağımlı olur?

Bazen oluyor işte. Susurluk yolundaki “**vaka-i adiyeden**” kaza, tüm toplumun aslında bildiği ama bir türlü kabul etmek istemediği çarpıklığı tokat gibi suratımıza vurdu. İktidar partisi milletvekili ve emniyet müdürünün bir kanun kaçağı ile beraber bir iş çevirdiklerini gördük.

Suçlu kim? Kamyon sürücüsü mü? Öyle ya, benzin istasyonundan çıkarken biraz daha dikkatle davransaydı, bizler de **bu mahcubiyeti** yaşamak zorunda kalmayacaktık. Gücün tepelerindeki çürümeyi bildiğimiz halde görmemezlikten gelmeyi sürdürecektik.

Ama o gariban sürücü nereden bilsin! Kimbilir bu kaçınıcı kez yanlış çıkışlar yapıyor. Daha önce şansı yaver gitmiş, atlatmıştı. Bu kez de, arabada sıradan vatandaşlar olsa idi, gazetede iki satırlık bir haber bile olamazdı.

Şimdi ne yapacağız? Üstünden zaman geçsin, nasıl olsa unutulur, eskisi gibi devam ederiz mi diyeceğiz? Kaç vatandaşımız bu gidişata artık dur deme zamanının geldiğine karar verecek?

Başka türlü soralım. Bu küçük ve önemsiz trafik kazası, **tarihi değiştirecek bir süreci başlatacak mı?** Yoksa, sıradan bir kaza gibi, hiç bir siyasi ve toplumsal etkisi olmadan geçip gidecek mi?

Her Rüşvetin Bir Vereni Vardır

Vergi kaçırırken, araç kullanırken, kaçak inşaat yaparken kendisi kanunları çiğneyen sıradan vatandaş, böylece siyasi gücü elinde tutanlara daha da büyük kanunsuzluklar yapma **vizesini** vermiş olur.

Bunu bilerek yapmayabilir. Ama, onlarla suç ortağı olmuştur. Önemli olan, **kanunların delinebileceğinin kabul edilmesidir**. Sıradan vatandaş, kanunların mutlaka ve herkese eşit uygulanacak bir toplumsal kural olarak görmediğini ilan etmektedir.

Eğer kanun kayıtsız şartsız uygulanmıyorsa, idarede **keyfilik boyutu** artar. Devleti yönetenler, suyun ucunu tutanlar, hangi kanun ve kuralın **ne zaman kime ve nasıl uygulanacağına** kendileri karar vermeye başlar.

İdarenin keyfi karar alabilmesi, demokrasilerde asla izin verilmeyen bir güç ve iktidardır. İnsanoğlu **demokrasiyi ve hukuk devletini**, devletten gücü keyfi kullanma yetkisini alma mücadelesi sırasında icadetti.

Lord Acton’un ünlü özdeyişini tekrar hatırlatalım. “**İktidar çürütür; mutlak iktidar mutlak olarak çürütür**”. İşine gelmeyen kanunların kendisine uygulanmasını engelleyen sıradan vatandaş, böylece devletin mutlak iktidarla donatılmasının yolunu açar.

Türkiye’yi bugünkü duruma getiren toplumsal ve ahlaki süreçte, dün Osmaniye’de, evvelsi gün Kilis’te, yarın Anadolu’nun bir başka kasabasında **il yapma rüşveti karşılığında** oylarını iktidar partilerine veren vatandaşlarımızın hiç mi suçu yok?

Bir kerecik inançlarımızdan sapmakla ne olur diye düşünmüşlerdir. Bir şey olmaz. Onlar prensipte küçük rüşvet alış verişini kabul edince, gücü elinde tutanlar da daha büyüklerine soyunurlar.

Bence Susurluk’taki kaza, Türk toplumunun gerçekçi bir fotoğrafını çekti. O Mercedes’te üç kişi değil, **65 milyonun neredeyse tümü** vardı. (7 Kasım 1996)

SİYASETE KALİTE NASIL GELECEK?

1960 Eylülünde, 17 yaş delikanlısı, kendimi Kaliforniya’da buldum. Benim neslimden çok gencin yaşamını değiştiren **AFS** adlı talih kuşu benim de başıma

konmuştu. Böylece, bir Amerikan başkanlık seçimini yakından izleme olanağı doğdu.

Hem de ne seçim! Demokratların adayı **John F. Kennedy**. Cumhuriyetçilerin ise **Richard Nixon**. Türkiye’de bu iki parti arasında ayırım yapacak bir bilgin yoktu. Gitmeden dünya politikasını takip ettiği düşünülen bir aile büyüğüne sordum. Cumhuriyetçiler Türkleri daha çok sever dedi.

Benim de ilk sempatim Nixon’a yöneldi. Ancak, gazete ve televizyonda adayların söylediklerini dinlemeye başlayınca, aslında fikirlerimin **Demokratlara** çok daha yakın olduğunu kavradım.

Düşünüyorum da, daha sonraki “**dönekliliğimin**” işaretlerini daha o yaşta vermişim. Çünkü, hemen kamp değiştirdim. Nixon’u desteklemeyi bıraktım ve bütün heyecanımla Kennedy’ci oldum.

Tarihin ilk canlı televizyon tartışmasını maç gibi seyrettim. Kennedy bizim oralara geldiğinde okuldan izin alıp kampanyasını gördüm. Elini sıktım. Seçimleri kazandığında mütevazı bir kutlama yaptım.

1961 Yazında Washington’da Başkan binlerce AFS öğrencisini Beyaz Saray’ın bahçesinde kabul etti. Bu kez seçimini izlediğim Amerikan Cumhurbaşkanı ile el sıkışmak kısmet oldu. Kendimi çok şanslı biri gibi hissettim.

Salı günü Amerikan Başkanlık seçimleri yapılırken, bunları düşündüm. Bundan 200 küsur yıl önce tasarlanan bir siyasi düzenin hala Amerika’ya **güçlü ve istikrarlı bir yönetim sağladığını** bir kere daha hatırladım.

Başkanlık sisteminin, Türkiye’nin bugün içinde yaşadığı siyasi bunalımların ve istikrarsızlığın hiç olmazsa bir bölümüne **çözüm getireceği** konusunda hiç bir tereddütüm yok. Her fırsatta savunmaya devam edeceğim.

Beşinci Ulusal Kalite Kongresi

Bu yıl, **Kal-Der** ve **TÜSİAD** beraberce Beşinci Ulusal Kalite Kongresini düzenliyorlar. Kongrenin konusu çok anlamlı: “**Toplam Kalite Yönetimi ve Siyasette Kalite**”. 13 Kasım Çarşamba ve 14 Kasım Perşembe günü, Lütfi Kırdar Uluslararası Kongre ve Sergi Sarayında yapılacak.

Toplam kalite kavramının Türk özel teşebbüsü tarafından büyük bir başarı ile benimsendiğini ve uygulandığını biliyoruz. Sonuçlarını da almaya başladılar. İki hafta önce Avrupa Kalite ödülünü, dünyanın en büyük şirketleri ile girdiği rekabeti kazanan **Brisa** aldı. **Netaş** da sıralamaya girdi.

Toplum olarak çok gururlandık. Demek ki, şirketlerimizi çok iyi yönetmeye başlamışız. Bunu becerebiliyoruz. Zorla, sopa ile filan da yapmıyoruz. İnsanları daha iyisini yapmaya teşvik eden **doğru sistemleri kurarak**, onların gönüllü katılmalarını sağlayarak yapıyoruz.

Ama, bir türlü aynı kalite anlayışını siyasete ve kamu yönetimine taşıyamıyoruz. Belli ki, orada **teşvik ve cezalandırma sisteminin esasları** yanlış vazedilmiş. Başarısız yöneticilerin yerlerinde kalmalarını engelleyemiyor.

Doğallıkla, olayın çok önemli kültürel ve ideolojik boyutları da var. Seçkinlerimiz, uzun süredir özgürlükten ve bir özgürlükler rejimi olarak

demokrasiden çekindiler. Sivil toplum geleneklerimiz çok cılızdı. Başka faktörler de var.

Bunları kabul ediyorum. Gene de, Türkiye’de siyasette ve kamu yönetiminde yaşanan bunalımın esas nedeninin halen uyguladığımız **Parlamentar sistem ve geniş bölgeli nisbi seçim yöntemi** olduğu kanısındayım.

Seçim Sistemi

Bendeki programa göre, 13 Kasım Çarşamba sabahı Kongre’nin açılış konuşmasını eski ABD dışişleri bakanı **Henri Kissinger** yapacak. Medyanın çok ilgisini çekeceğini sanırım. Hemen ardından gelen seansta, bir oturuma konuşmacı ve oturum başkanı olarak katılıyorum.

Oturumun konusu “**Seçim Sisteminin Siyasete Etkileri**”. Bu konuda yaptıkları araştırma TÜSİAD tarafından daha önce yayınlanan iki akademisyen kendi tezlerini sunacaklar.

Boğaziçi Üniversitesinden **Prof.Murat Sertel** ve **Prof.Ersin Kalaycıoğlu**, “**çoğunlukçu uzlaşma yöntemi**” adını verdikleri bir sistem önermişlerdi. Bu sistemde, seçmen sadece bir partiye oy verecek yerde, partileri tercihlerine göre sıralıyor.

Böylece, bir adayın seçiminde sadece ilk tercihler değil, ikinci, üçüncü, vs. tercihler de devreye girdiğinden, seçmenlerin büyük çoğunluğunun hiç istemediği bir adayın kamu görevine seçilmesi ihtimali azalıyor.

Galatasaray Üniversitesinden değerli dostum **Doç.Dr.Seyfettin Gürsel** ise, **dar bölgeli iki turlu** seçim sisteminden yana. Ayrıca, küçük partilerin Meclis’te temsil edilmesine olanak veren ve nisbi yöntemle seçilen Türkiye milletvekilliğine de sıcak bakıyor.

Kendisi ile bu konuları yıllar boyunca bitmez tükenmez bir enerji ile tartıştık. Prensipte anlaşsak bile, ayrıntılarda farklarımız var. İki turlu yöntemle Cumhurbaşkanının, iki turlu dar bölge yöntemi ile milletvekillerinin seçilmesini halinde Türk siyasetinde **kalite devrimini** gerçekleştirecek bir adımın atılacağına inanıyorum.

Konuyu önemseyen okuyucularımıza Kongre ile ilgilenmelerini tavsiye ederim. (10 Kasım 1996)

DOLAR 100.000 LİRA

Nihayet bir doların **yüzbin TL** olduğu günlere geldik. Biliyorum, daha tam orada değiliz. Belki yarın, belki birkaç gün sonra. Ama hepimiz doların yüzbin sınırını aşmasının artık bir an meselesi olduğunun farkındayız.

Nereden nereye? 1939’da bir dolar 126 kuruşmuş. Yazı ile **bir lira yirmi altı kuruş**. 57 yılda Türkiye’deki enflasyon Amerikanın **yüzbin katı** olmuş. Belli ki, bu enflasyon işinin böyle ilanihaye devam etmesi mümkün değil.

Bir an için düşündüm. Doların 10 bin lira olduğu tarihi hatırlamaya çalıştım. Hemen çıkmadı. Sonra, aklıma 1994 Ocağında, bunalımdan birkaç gün önce 15 bin lira olduğu geldi. Bunalım nedeni ile o tarih ve sayı hafızama yerleşmiş.

Oradan geriye gidince, demek ki **1993 ilkbaharında** 10 bin civarında olmalı diye karar verdim. İnsan hafızası ne garip? Doların sadece 10 bin lira olduğu günlerden bu yana taş çatlasa **üçbuçuk yıl** geçmiş. Ama unutuvermişiz.

Demek ki, enflasyon konusunda hiç bir şey yapmamakta ısrar eder ve bugünkü yapıyı sürdürürsek, üçbuçuk yıl sonra, yani 2000'in ilkbahar günlerinde **dolar bir milyon lira** olacak.

Şu anda söyleyince şaşırıyoruz. Halbuki, üçbuçuk yıl sonra bize doların bir milyon lira olması çok normal gelecek. Ne zaman yüzbin lira olduğunu gene hatırlamayacağız.

Yedi sene sonra, 2003 yılı sonbaharında, **dolar onmilyon liraya** tırmanacak. On sene sonra, 2006 yılının sonbaharında ise doların ne zaman **yüzmilyon lirayı** bulacağını tartışacağız....

Ben yazmaktan, sizler okumaktan bıktınız. Türkiye'nin acilen enflasyonu durdurması gerekiyor. **Yüzde 2-3 aralığına** mutlaka çekmeliyiz. Biz bıktık ama hükümetler Merkez Bankası banknot matbaasını çalıştırmaktan bıkmadılar.

Son günlerde olup bitenlere bakarsak, bıkmaya hiç niyetleri de yok.

Para Politikasında Sorunlar

Geçtiğimiz iki hafta içinde, bir kez daha piyasalar **gereksiz dalgalanma** yaşadı. Sorun hep aynı. Hükümet faizleri yüksek buluyor. Ve bir türlü bu faiz düzeyinin kendisinden kaynaklanan nedenlerle yüksek olduğunu kabul edemiyor.

Yüksek faiz **bir komplo, bir spekülasyon** gibi algılanıyor. O düzeyde tedbirler üretiliyor ve uygulanıyor. Hazine, biraz Merkez Bankasının desteğini de alarak bir takım operasyonlara başvuruyor. Faizleri düşürmeye çalışıyor.

Derken ipin ucu kaçıyor. **Piyasalar tepki gösteriyor**. O zaman da faizler yükseliyor. Ama o arada tedirginlik anında döviz piyasasına yansıyor. TL'nin değer kaybı hızlanıyor.

Bu filmi defalarca görmemize rağmen, tekrar tekrar aynı filmi vizyona sokuyorlar. Biz seyretmekten sıkıldık. Eminim makinist de oynatmaktan sıkıldı. Salon sahibi filmi seviyor diye oynatıyor.

İşin şakaya gelir tarafı olmadığının bilincindeyim. Ama, şakaya vurmaktan başka çaremiz de kalmadı. Dolar da yüzbine vurunca, fıkradaki adam gibi, biz de mecburen böyle şeyleri ciddiye almaz olduk.

Şaka bir yana, özellikle **Merkez Bankasının** çok önemli bir yol ayrımına geldiğini görüyorum. Hazinesinin görevi ve talebi daima faizlerin düşmesidir. Bunu olağan karşılıyorum. Tersini düşünmek abesle iştigal olurdu.

Merkez Bankasının görevi farklı. Bir yandan kısa dönemde piyasayı aşırı **"uçucu"** hale getirecek spekülatif eğilimleri frenlemek zorunda. Bunda başarılı olduğunu görüyoruz.

Ancak, aynı anda, faizlerin sadece Hazine'nin yüküne değil, **ekonominin bütününe etkisini** hesaplama ve faiz politikasını ona göre saptama sorumluluğu da onun. Hazine için iyi olan ille ekonomi için iyidir diye bir ekonomi kuralı yok.

Olsa olsa, tersine bir kural koymak mümkün olabilir. Ekonomi açısından, bugünkü konjonktürde reel faizlerin iki fonksiyonu var. Birincisi, **TL riskini** kapsayacak düzeyde olmalı ki döviz piyasasında ani bir dalgalanma oluşmasın.

İkincisi, aşırı ısınma işaretleri gösteren ekonominin **yavaşlamasına** katkıda bulunmalı ki, gelecekte daha da büyük bir bunalım ve daralma yaşamak zorunda kalmayalım.

Para otoritesine tavsiyem, yüksek reel faiz politikasını hiç taviz vermeden kendilerinin sürdürmeleridir. **İnisiyatifin piyasalara geçmesinin** maliyeti çok daha yüksek olur. (14 Kasım 1996)

BÜYÜK KENTLE PAZAR SOHBETİ

Berlin - Büyük kentlerde birbirini andıran izlenimler bulmak kolaydır. Kentin nüfusu 4 milyonu geçtikten sonra, **anakent özellikleri** iyice belirginlik kazanır. İnsan kalabalıkları, tüm kültürel farklılıklarına rağmen benzer şekilde davranmaya başlarlar.

Trafik sıklığı hayata damgasını vurur. Kahveler, lokantalar, büyük dükkanlar, kaldırımlar, gece hayatı, sergiler, konserler, kitapçılar yolları doldurur. Kentin silüetine **gökdelenler** hakim olur.

Bazen doğa ek bir romantizm getirir. İstanbul'la San Francisco'yu eskiden tepeler ve ortadan geçen su yolu eşlerdi. Sonra, biz de **köprülerimizi** Boğazın üstüne asınca, insan yapısı benzerlikler öne geçer.

Bazen tarih kendi cilvelerini getirir. Benzemeyen geçmişlerden benzer bugünlerin nasıl ürettiğini anlamakta zorlanırsınız. Kentler yükselir. Sonra söner. Sonra tekrar parıltılı geçmişlerini kışkırtacak bir **yeniden canlanma** yaşarlar.

İstanbul da öyle olmadı mı? Yüzyıllar boyu bir imparatorluğunun **"payitahtı"** olarak kendi dünyasının en önemli, en büyük, en canlı, en kozmopolit kenti idi. İmparatorluğun gücü, birbiri ardına dikilen anıtlarda somutlaştı.

O debdebeden bize çok önemli hatıralar kaldı. Camiler, türbeler, saraylar, hamamlar, çarşılar... Sonra, yüzyıl başında yedi tepenin gelini uykuya yattı. Türkiye **dünyadan kopup içine kapandı** o da küçüldü.

Sönük, sessiz, sadece geçmişinde yaşayan bir kente dönüştü. Canlılığı gitti, kozmopolitliği bitti. Hem psikolojik hem de gerçek anlama **kasabalaştı**. Doğru, en sönük günlerinde bile, geçmişin getirdiği bir ışığı hep taşıdı. Ama o kadar.

Sonra Türkiye kapılarını tekrar dünyaya açtı. Önce Özal reformları kenti bir deprem gibi sarstı. Derken Sovyetler Birliği çöktü. İstanbul'a tekrar **dünya kenti** olmanın yolu açıldı.

Berlin bana İstanbul'u hatırlattı. Son 1982'de gelmiştim. Meşhur duvar yerinde idi. Batı Berlin, karanlığın kuşattığı bir mekanda **sunî teneffüsle**

yaşatılıyordu. Ekonomik olarak anlamı kalmamıştı. Sadece Batı Almanya'nın sübvansiyonları ile ayakta durabiliyordu.

Gene ışıklar, gene kahveler vardı ama, bunların aslında orada olmadığını her adımda hissediyorduk. O zaman da İstanbul'la paralellik kurmuştum. Bir gün, bu iki muhteşem kentin parlak geçmişlerine **geri dönüp dönemeyeceklerini** merak etmişim.

Geçmişle Bağlarımız

Önceki gece, dünyanın sayılı Shakespeare uzmanlarından birini dinledik. Konu Hamlet'te "**cehennem kavramının**" işleniş biçimi. Kaliforniya Üniversitesi Berkeley Kampüsünden Profesör Greenblatt bizi dörtyüz yıl öncesine götürdü.

Simon Fish adlı bir İngiliz'in 1529'da yazdığı bir metinden yola çıktı. Fish, katolikliği ağır biçimde eleştiriyordu. Din adamlarına ve onları koruyan devlet düzenine karşı veryansın ediyordu.

İçim cız etti. İngilizce benim ana dilim değil. Ona rağmen, ne dediğini okuyup kolayca anlayabildim. Sonra kendi dilimi, kendi dilimde 450 yıl önce yazılanları düşündüm.

Hiç birini **orijinal baskılarından okuyamanın** sıkıntısını yaşadım. Sanki geçmişim yokmuş gibi geldi. Geçmişle, tarihle kopardığımız bağın bugün ne anlama geldiğini anlamaya çalıştım.

İstanbul'u gene hatırladım. Acaba gerçekten o parlak geçmişe geri dönebilme şansını var mı? Yoksa, onu yirminci yüzyılda böylesine söndüren süreç, geri dönülmez şekilde bizi, hepimizi, **kendi tarihimizden kopardı mı?**

Cevap bulamadım. Konuşmacı Thomas More'a geçince, ilgim gene onda yoğunlaştı. Tiyatronun insanların dinle ilişkilerini nasıl dönüştürdüğünü anlamaya çalışırken İstanbul'u unuttum.

Kamusal Alan Olarak Kültür

Bu sıralarda, yurt dışında beni her zamankinden çok ilgilendiren konu, kamusal alanın organizasyonu. Eskiden, iş oraya gelmezdi. Çünkü, gelişmiş ülkelerle bizim aramızda **bireysel tüketim düzeyi** farkı çok çarpıcı idi.

Dükkanlara bakardık. Arabalara bakardık. İnsanların giyim kuşamına bakardık. Türkiye'de görmeye alışkın olmadığımız mal çeşitliliği ve bolluğu bizi hayrete düşürdü. Gözlerimizi kamaştırırdı.

Artık o farklar yok oldu. Bireysel tüketim açısından Avrupa'nın büyük metropollerinde ne varsa, bizim büyük kentlerimizde de var. Dolayısı ile, **kamu hizmetlerindeki** geri kalmışlığımız çok daha belirgin oldu.

Sadece su, yol, elektrik, çöp, vs. geleneksel altyapı sorunlarını kasdetmiyorum. Onlar da çok önemli. Yaşam kalitesini çok etkiliyorlar. Ancak, toplumun gelişmesi ile bir başka müşterek tüketim arasında özel bir karşılıklı ilişki var.

Büyük kentin esas gücü içinde yaşayanlara sunabildiği **kültürel olanaklarda**. Tiyatrolar, operalar, müzeler, konser salonları, kütüphaneler, sergi

salonları, araştırma merkezleri, üniversiteler... Metropoller kültürün hem en büyük üreticisi hem de en büyük tüketicisi.

Ama kültürel etkinliklere bireysel olarak ulaşamıyoruz. Mutlaka kamu otoritesinin devreye girmesi gerekiyor. İsteyen kendisine araba, ev, vs. satın alabiliyor. Ama opera, üniversite, vs. tanım icabı kamusal mekanlar.

İstanbul'un geleceğinde, kültürün gelişebileceği bir kamu alanının yaratılmasının büyük önemi olduğunu düşünüyorum. (17 Kasım 1996)

MERKEZ BANKASININ GÖREVİ

Merkez Bankası'nın İnterbank gecelik faizlerini **beş puan yükseltmesini** çok olumlu karşıyorum. Geçen Perşembe günü yazımızda, bunu talep etmiştik. Pazar günü **Aktüel Para** dergisinde yayınlanan yazımızda, daha ayrıntılı bir şekilde sıkı para politikasının önemini vurguladık.

Baştan beri Gazi Erçel'in **yönetim ve uslubuna** sıcak bakıyorum. Para konuları hassas konular. Her fırsatta hatırlatıyoruz. Artık eskisi gibi, bir ülkenin parasının altın ve ya diğer kıymetli madenler cinsinden karşılığı yok. Ülke parasının değeri, para otoritesinin **güvenilirliğine** bağlı.

Neden Alman Markı bu kadar çok değer kazanıyor? Çünkü hem Alman halkı, hem de tüm dünya biliyor ki, Alman Merkez Bankası, Almanya'da enflasyona izin vermemeye **kararlı**.

Bundesbank kimsenin gözünün yaşına bakmıyor. Geçtiğimiz beş yılda çok ilginç bir sınavdan geçti. Almanya'nın birleşmesi, Batı'ya pahalıya mal oldu. Eski Doğu Almanya'nın yetersiz altyapısı, eskimiş teknolojisi, büyük sübvansiyonlar gerektirdi.

Bu durum bütçeyi zorladı. Bütçe açıkları belirdi. Ekonomide enflasyonist baskıların artması ihtimali yükseldi. **Bundesbank** ne yaptı? Bu çok özel bir durumdur, birleşme nedeniyle bir miktar enflasyonun yükselmesi normaldir mi dedi?

Tabii ki hayır. Peki ne dedi? "**Ben birleşme mirleşme anlamam. Hükümetin bu olağanüstü durumda, olağanüstü harcamalara ihtiyacı varsa, ona göre vergileri yükseltsin. Benim görevim enflasyona engel olmaktır**" dedi.

Faizleri yükseltti, Alman ekonomisini resesyona soktu. Ama artan kamu açıklarına rağmen, enflasyona izin vermedi. O ölçüde de zaten DM'ye yüksek olan güvenin büsbütün artmasını sağladı.

İşin sırrı burada. İster DM, ister Yen, ister İsviçre Frangı, güçlü paraların arkasında **güvenilir para otoriteleri** var. İtalya da çok zengin bir ülke. Ama bir türlü aynı güven hissini uyandıracak para otoritesini tesis edemedi. Sonuç da ortada.

Bravo Erçel

İnterbank faizlerindeki beş puan yükselme, Erçel yönetiminin istikrar konusundaki kararlılığını göstermesi açısından çok önemli. Bence takdirle karşılanması gereken bir karar. Çünkü hükümete rağmen alınmış olduğunu düşünüyorum.

Hükümetin faiz olayına yaklaşımı farklı. Onlar sadece Hazine'nin faiz yüküne takılıp kalıyorlar. Faiz düşünce, bütçe açığı da sanki kendiliğinden yok olacakmış gibi yanlış bir beklenti içindeler.

Halbuki faiz sadece Hazine'yi değil **tüm ekonomiyi** ilgilendirir. Bir yandan döviz kuruna ve kısa vadeli dış sermaye girişine bağlanır. Diğer yandan, tüketim ve yatırım harcamaları üstündeki etkisiyle reel ekonomiyi denetler.

Konvertibiliteye geçince, para politikasının önemi bu nedenle çok artıyor. Hatta maliye politikasının önüne geçiyor. Yukarıda Almanya'dan verdiğimiz örnek bunu iyi kanıtıyor.

Türkiye'de, TL faizi ile döviz talebi arasındaki bağlantı ayrıca çok güçlü. Çünkü enflasyon oranı hem çok yüksek, hem de dönemden döneme büyük değişim gösterebiliyor. TL tutmak o ölçüde riskli oluyor.

Bu durumda, TL cinsinden yatırım yapması için, yatırımcının **bu riskini** telafi edecek düzeyde faiz ödenmesi gerekiyor. **Enflasyon hem yüksek olacak, hem de dönemden döneme büyük değişim gösterecek, fakat reel faiz düşük olacak!**

Yok böyle şey. TL reel faizleri yüksek seyretmek zorunda. Aksi halde, bugün devet tahviline yönelenlerin tümü, daha az getiri sağlayan ama riski de sıfır olan dövize yönelecektir. Böyle olacaktır. Böyle olması normaldir. Böyle olması gerekir.

Merkez Bankası, İnterbank faizini yükselterek, ekonomide istikrarı kotumaya kararlı olduğunu göstermiştir. Bu kararlılık TL'ye olan güveni arttıracaktır. Kısa dönemde farkedilmese bile, uzun dönemde ekonominin lehinedir. Bugünkü zor politik konjonktürde bu kararı aldıkları için, başta Gazi Erçel olmak üzere bütün **Merkez Bankası yöneticilerini** kutluyorum. Doğrusunu yapmışlardır. Kararlılığın sürdürülmesi Türk ekonomisinin geleceği için bir gün ışığıdır. Japon rating şirketlerinin değerlendirmesinden de çok daha önemlidir. (21 Kasım 1996)

“BASIN HÜRRİYETİ”

“**Basın Hürriyeti**” ünlü İtalyan mizahçısı Guareschi'nin hikaye kitaplarından birinin adıdır. Kitaba adını veren hikaye, yazarla çocukları arasında geçer. Küçük kızı, sürekli evin duvarlarına tebeşirle bir şeyler karalamaktadır. Annesi, duvarları temizlemekten bıkmıştır. Kızını babasına şikayet eder.

Baba duvara yazı yazılmasını yasaklar. Yasağa uymayınca da kızını döver. Ertesi akşam işten döndüğünde, duvarlar kargacık burgacık harflerle yazılmış bir sloganla doldurulmuştur: “**Basın Hürriyeti**”.

Yazar hikayeyi o noktada keser. Nasreddin Hoca'nın hikayesindeki gibi, hem kızı haklıdır, hem de kendisi. Özgürlük kavramının içerdiği **çelişkiyi** belirtmekle yetinir.

Özgürlüğün kolay öğrenilmediğinin en iyi kanıtlarından biri, farklı toplumların diktatörlükten demokrasiye geçiş sürecinde yaşadıkları maceralardır. Özellikle de “**ifade özgürlüğü**” alanında.

Türkçe yanlış şekilde “**düşünce özgürlüğü**” diyoruz. İnsanların düşünceleri zaten daima ve her yerde özgürdür. Bugüne kadar, insanoğlunun düşüncesini denetlemeyi mümkün kılan bir teknoloji keşfedilemedi.

Gelecekte de keşfedileceğini sanmıyorum. Yani, düşünce yasaklanamaz. Doğrusu “**ifade özgürlüğü**” kavramıdır. Otoriter rejimler, düşüncenin ifade edilmesini ve diğer vatandaşlara duyurulmasını yasaklar. Dolayısı ile, tüm baskıcı rejimlerin temel hedeflerinden biri, basın, radyo, televizyon gibi araçlara sansür uygulamaktır.

Aslında, tüm özgürlükler gibi, ifade özgürlüğü de teorik sorunlar taşır. Bir yandan, özgürlüğün **mutlak olmadığını**, her bireyin özgürlüğünün diğer bireyin özgürlüğü tarafından kısıtlanması gerektiğini düşünürüz.

Aynı anda, bir takım kısıtlamalar getirince, bunların pekala yöneticiler tarafından **amacından çok farklı kullanılması** ihtimalinden korkarız. Toplumlar, ifade özgürlüğünün kısıtlanması ile kısıtlanmaması arasında tereddütlü gelgitler yaşarlar.

Vatandaşın Korunması

Özgürlükler rejiminin temel hedefi, **sıradan vatandaş** iktidar sahiplerine karşı korumaktır. Bir demokraside, vatandaşın devlet otoritesine ve onu elinde tutanlara karşı korunması öncelik kazanır.

“**Anayasa**”, “**Hukuk Devleti**”, “**Bağımsız Yargı**” gibi kurumlar sıradan vatandaş iktidar sahipleri karşısında güçlendirmek için icadedildi. Kolay da olmadı. İktidarı ellerinde tutanların direnmesine rağmen, büyük fedakarlıklarla bugünkü noktaya gelindi.

Ancak, iktidarın tek kaynağı her zaman sadece devlet olmuyor. Modern toplumlarda, **medya ve işalemi** de küçümsenmeyecek bir iktidar odağı. Her ikisinin de gücünü sıradan ve güçsüz vatandaşa karşı kötüye kullanmasını engelleyecek hukuki düzenlemelere gidiliyo.

İş kanunları, sosyal güvenlik sistemleri, köleliğin yasaklanması, sendika hakkı, vs. hepsi işaleminin **teşebbüs özgürlüğünü** kısıtlayan hukuki yapılar. Bunları normal karşılıyoruz.

Aynı şekilde, demokrasilerde medyanın elindeki gücü sıradan vatandaş taciz edecek şekilde kullanmasını engellemek amacı ile ifade özgürlüğüne **kısıtlama getirilir**. Vatandaşın kişilik haklarına tecavüz edilmesine izin verilmez.

Genellikle kullanılan yöntem **para cezalarıdır**. Medya tarafından haksız bir saldırıya maruz kalan, yalan habere konu olan vatandaş, tazminat davası açar. Anglosakson geleneğinde, davayı kazanması halinde vatandaş son derece yüksek tazminat alır.

Bu ihtimalin varlığı, basın kuruluşlarını vatandaşlar, şirketler, vakıflar, vs. hakkında yayın yaparken çok dikkatli olmaya, yanlış haber yazmamaya özen göstermeye mecbur bırakır. Onları sıradan vatandaşa karşı **sorumlu davranmaya** iter.

Siyasetçi Farklıdır

Ancak, aynı hakkı seçimle gelmiş siyasilere ve idarenin tepe noktalarındaki memurlarına vermez. Çünkü, zaten bunların ellerinde devlet iktidarı vardır. **Ayrıca korunmaları gerekmez**. Eğer biri birinden korunacaksa, demokratik rejimin kuruluş nedeni vatandaş ve basın siyasilere ve diğer devlet yöneticilerinden korumaktır.

Yani onlar basın aleyhine tazminat davası **açamazlar**. ABD bu sorunu 19uncu yüzyıl ortalarında halletmiştir. Amerikan siyasetçileri sıradan vatandaşın yararlandığı hakları kullanamazlar.

Mantık basittir. Basın siyasi konularda haber yazarken tepesinde bir kılıç gibi tazminat ve para cezası asılı durursa, **demokratik denetim** fonksiyonunu icra edemez. Siyasetçiler için yalan yazılmasının verdiği toplumsal zarar, basının iktidarı denetleyememesinin verebileceği zararın çok altında kalacaktır.

Siyasetçi, bu mesleği seçerken, özel hayatı da dahil, **kamunun malı** olmayı kabul etmiştir. Hiç kimse onu zorla siyasetçi yapmamıştır. Hakkında mümkün her şeyin bilinmesi, toplumun kendisi ile ilgili karar almasını kolaylaştıracaktır.

İfade özgürlüğü **siyasete ait** bir kavramdır. Siyasi konularda düşüncelerini ifade etme özgürlüğüdür. İktidarın uygulamalarını denetleme ve eleştirme özgürlüğüdür.

Bu çerçevede, Erbakan-Çiller ikilisinin Meclis'e getirdikleri yasanın **demokratik rejimin temel ilkeleri ile çeliştiği** konusunda hiç bir şüphem yok. Türkiye'yi geriye götürecek, çok tehlikeli mecralara sokabilecek bir yasadır.

Kamuoyunun bu yasaya karşı bütün gücü ile direnmesi gerekiyor.
(24 Kasım 1996)

PAKET VAR KAYNAK YOK

Erbakan Hoca'nın bazı huylarını 1970'lerden biliriz. Milliyetçi Cephe hükümetlerinde görev yaparken, asla inşa edilmeyecek fabrikalara **temel atmaya** bayılırdı. Hoca 1974'den 1978'e dört yıl iktidarda kaldı.

Bu süre içinde sayısını herhalde kendisinin de bilmediği kadar çok fabrikanın temelini attı. Bunların çoğu Anadolu'nun ücra köşelerinde idi. O dönemin moda kavramı ile, "**fabrika yapan fabrikalar**" olacaktı.

Dört yıl uzun bir zaman. Fabrika dediğin birkaç yılda tamamlanır. İktidarının son günlerinde Erbakan hala yeni temel atarken, dört yıl önce temeli atılanlar öyle temel düzeyinde duruyorlardı. Hoca sadece temel attı. **Fabrika işletmeye açmadı**.

Ama, hiç moralini bozmadı. Aldırmadı. Muhayyel fabrikaların temellerini atmayı sürdürdü. Şimdi de, aynı yöntemi **kaynak paketleri için** uyguluyor. Beş aylık iktidarında üçüncü kaynak paketini de bu hafta açıkladı.

İnsan anlamakta zorluk çekiyor. Madem ki ilk iki paket bu kadar başarılı oldu, hükümetin **neden** hala kaynağa ihtiyacı var? Öyle değil mi? İlk iki paketteki kaynaklar, kamu maliyesinin tüm ihtiyaçlarından fazla bir büyüklüğe ulaşıyordu.

Hatırlatalım. İlk paket **10 milyar dolarlık**. Erbakan'ın iddiasına göre bunun 9.5 milyar doları gerçekleşmiş. İkinci paket de **10 milyar dolar**. Bunun da gerçekleşme oranı aynı imiş.

İkisini toplayınca **20 milyar dolar** ediyor. Çok büyük para. Zaten Türkiye'nin toplam kamu açığı 20 milyar dolar civarında. Bu kaynak ilk iki paketle bulunduğu göre, üçüncüne ihtiyaç kalmaması gerekirdi. Anlaşılan bazı karışıklıklar var.

Ben Paramı İki Kere Sayarım

Bu paketler içinde benim bayıldığım bir çok kaynak var. Hele bir tanesi gerçekten mükemmel. Başbakan Erbakan'ın İTÜ'yü nasıl olup da birincilikle bitirdiğini de açıklıyor. Bir deha eseri. Evde de uygulamaya başladım. Çok başarılı oldu. Şimdi iş hayatında başlıyorum.

Olay **Kristof Kolombun yumurtası** gibi çok basit. Diyelim bir çok bankada küçük küçük mevduat hesaplarınız var. Hepsini toplayınca yüz milyon lira ediyor. Bu para da size yetmiyor. Ne yapacaksınız?

Hoca'nın bulduğu yönteme geçeceksiniz. Bu paraları o bankalardan çekip, hepsini birden **bir başka bankaya** yatırdınız. Yeni hesabınızda ne kadar para var? Yüz milyon lira. Eski hesaplarınızda kaç para vardı? Yüz milyon lira.

İkisini toplarsanız ne eder? **İki yüz milyon lira**. Gördünüz mü, bir operasyonla kendinize yüz milyonluk kaynak yarattınız. Aynı şeyi, banka filan karıştırmadan, sadece **cüzdanız ve cebinizle** de yapabilirsiniz.

Cüzdanı çıkardık. İçinde on milyon nakit para çıktı. Şimdi bu parayı cüzdan yerine pantolon sağ cebine yerleştirip cüzdanı ceket iç cebine koyuyoruz. Cepten çıkan parayı tekrar sayıyoruz. On milyon lira.

Durum açık. On milyon da cüzdandan saymıştık. **Toplam yirmi milyon liramız** var. Demek ki, başarılı bir operasyonla kendimize on milyon lira kaynak yarattık. On milyonumuz var zannederken, yirmi milyonumuz olduğunu anladık.

Bu müthiş bir icad. Düşünsenize. Herkes parasını iki kere saysa, kişi başına milli gelir de iki katına çıkar. 10 defa saydırsak, kişi başına gelirimizi **30.000 dolara** yükseltiriz. Türkiye dünyanın en zengin ülkesi olur.

Aman Hoca duymasın. Yapar mı yapar!

Kamu Tek Hesabı

Yapılan açıklamaya göre yukarıda anlattığımız yöntemle hükümetin bulunduğu kaynak 510 trilyon TL olmuş. Tahmin ettiniz. “**KİT tek hesabı**” veya “**KİT havuzu**” diye adlandırılan uygulamayı kastediyorum.

Anlaşılan devlete ait çeşitli kuruluşların bu kadar nakdi varmış. Eminim ki bunların büyük bölümü zaten **kamu bankalarında** yatıyordu. Neyse, işin o kısmı ayrıntı.

Erbakan hükümeti, devletin devlet bankalarındaki paralarını toplamış.

Böylece **5.1 milyar dolarlık** bir kaynak yaratılmış. Bence burada durmamak gerekiyor. Eğer bu paraları tekrar KİT'lere iade etseler, bir kere daha “KİT havuzuna” toplamak imkanı olur.

5.1 milyar dolar da oradan gelir. Etti 10.2 milyar dolar. Üç beş defa bu operasyonu yapsalar, rahat **40-50 milyar dolar** kaynak yaratılmış olur. Bunlar büyük sayılar.

Türkiye'nin milli geliri 180 milyar dolar civarında. 45 milyar dolar milli gelirin yüzde 25'i eder. Bu sayı ise **toplam kamu gelirlerine** eşit. Yani, Erbakan hükümetinin eline inanılmaz bir fırsat geçmiş ama farkında değil.

Şu KİT paralarını iki defa sayacak yerde on defa sapsalar, **hükümet vergileri hepten kaldırabilir**. Düşünsenize. Gelir vergisi, Katma Değer Vergisi, Kurumlar Vergisi, hiç birine ihtiyaç kalmaz.

Vatandaş bu işten çok memnun olur. Zaten Hoca muhalefette iken “**adil düzende**” vergi mergi olmayacak diyordu. O vaadini de gerçekleştirmiş olur. Devlet parasız kaldıkça, KİT'lerin paraların şöyle bir dolaştırır. Olur biter.

Üçüncü kaynak paketinin **milletimize ve devletimize** hayırlı olmasını diliyorum. (28 Kasım 1996)

YENİ LİRA

Dolar yüz bin TL'yi beklediği gibi Kasım ayında geçti. Daha önce de yazdık. Böyle giderse, **bir kaç yıl içinde** doların bir milyona, sonra 10 milyona, sonra 100 milyona çıktığını göreceğiz.

Başka ülkeler bunu yaşadı. Biz, istediğimiz kadar “onlarda olur ama bizde olmaz” diye düşünelim. Aynı hataları yapınca, aynı kabusu biz de yaşarız. Bunun başka çaresi yoktur. Bu sütunda en çok ele aldığımız konu **enflasyonu düşürmenin önemidir**.

Tekrar ediyorum. Türkiye, eninde sonunda, yüksek enflasyona dur demek zorunda kalacaktır. Ne kadar gecikirse, o kadar **pahalı bir fatura** ödeyecektir. Ne kadar çabuk ve erken enflasyonu durdurursa, o kadar karlı çıkacaktır.

Bir süredir, iki ayrı tavır izliyoruz. Biri, enflasyondan şikayetçi değil. Fakat, liranın **çok fazla sıfırlı hale gelmesini** zararlı buluyor. Muhasebeciler zorlanıyormuş. Hasap makinaları almıyormuş. İnsanların kafası karıştıyormuş.

Bu kesim, muntazam aralıklarla **liradan sıfır atılmasını** gündeme getirir. Üç sıfır atsak, dolar 100 yeni lira olur. Hazır sıfır atmaya başladık, beşini kaldıralım dersek, bir dolar 1 yeni liraya düşer.

Doğrudur. Ancak, enflasyon gene yüzde 80'le yüzde 150 arasında dalgalanmasını sürdürür. Üç beş yıl sonra dolar gene **binleri, onbinleri** bulur. Liradan sıfır atmak hiç bir şeye çözüm getirmez. Mürekkep tasarrufu bile sağlamaz.

Currency Board

Daha ciddi bir teklif ise, şu yada bu şekilde **dövizle bağlanmış bir yeni liranın** tedavüle sokulması yönünde. Örneğin, Merkez Bankası eski Başkanı Bülent Gültekin'in hazırladığı bir araştırma geçen yıl TESEV tarafından yayınlandı.

Bu sisteme İngiliz sömürge imparatorluğundan kalma bir gelenekle “**para kurulu**” (currency board) deniyor. Sistem, Merkez Bankası yerine ikame edilmek üzere kurulmuş. Kurul sözcüğü, bir müessesenin olduğuna ama bunun Merkez Bankası olmadığına işaret ediyor.

“**Para kurulu**” düzeninde, Kurul sadece döviz alma mukabilinde para basıyor. Piyasadaki tüm kağıt paranın Kurulun kasasında **döviz olarak karşılığı** oluyor. Yani, şu anda bütün dünyanın uyguladığı Merkez Bankacılığı ve karşılıksız kağıt para sisteminden çıkılıyor.

Aynen eski **altın sistemindeki** gibi. Ama, altının yerini döviz alıyor. Para sadece döviz karşılığında basılıyor. Bu durumda, aynen altın sisteminde vatandaşın gidip devletten kağıt paranın karşılığı olan altını alabilmesi yöntemi işliyor. “Para kurulu”, her isteyene getirdiği kağıt paranın karşılığı olan döviz anında veriyor.

İşin teorik tarafına pek girmek istemiyorum. Son dönemde Arjantin bu sistemi uygulamaya soktu. Arjantin **darbelerin, tangonun ve hiperenflasyonun** ülkesi. Başka çare bulamadıkları için bu yola gittiler.

Ama ortada çok ciddi sorunlar var. Kendi hesabıma, IMF'nin de önerdiği türden bir istikrar politikası uygulayarak enflasyonu düşürmenin “para kuruluna” geçmekten **daha kolay** olduğuna inanıyorum. Dünya deneyimi de onu gösteriyor.

Sağlam Para Çürük Para

Son günlerde, Prof.Osman Altuğ'un önerdiği bir karma sistem tartışmaya açıldı. Geçtiğimiz hafta, **İstanbul Bilgi Üniversitesi** tarafından düzenlenen bir panelde bu konuyu ele aldık. Deniz Gökçe zaten köşesinde yazdı. Hurşit Güneş hem panele katıldı hem yazdı.

Model, Merkez Bankasının ve “para kurulunun” eşanlı olarak varlığını öngörüyor. Bir taraftan şimdiki **TL tedavülde** olacak. Gene maaşlar, kiralar onunla ödenebilecek. Onunla alışveriş yapılabilecek.

Fakat aynı anda, bir başka kurum, döviz karşılığında, dövizle tam endekslenmiş **yeni lira** çıkarmaya başlayacak. Örneğin bir yeni lira bir dolar

denmişse, isteyen vatandaş yeni lirayı iade ettiğinde ona bir doları anında ödenecek.

Teklif, bir anlama, bugünkü fiili durumun hukuki hale getirilmesi anlamına geliyor. Vatandaş zaten cebinde, kasasında, hesabında gerekli gördüğü kadar dolar tutuyor. Türkiye’de dolaşan paranın **cüzi bir bölümü TL**. Geri kalan büyük kısmı ise döviz.

Bu yöntemle vatandaşın cebindeki dövizini sisteme çekmek hedefleniyor. Vatandaş dövizini verip yeni lira alınca, Türkiye’nin **döviz rezervleri** daha da artacak. Çünkü aslında bu dövizler şu anda ekonominin içinde fakat dışarıdan görülmüyor.

Sonra? O kadar. Çünkü, Türkiye’nin esas sorunu, hükümetin **para basarak** kamu harcamalarını sürdürme ihtiyacı. O sorunu çözmeyince, TL’nin sürekli değer kaybı devam edecek. Bir yanda sağlam yeni lira olacak ama, öte yanda da sürekli değer kaybeden TL...

TL çürük para. Yeni lira sağlam para. Sorunların hiç biri çözümlenmedi. Bir örnek. Devlet maaşlarını hangi para ile verecek? Elbette çürük TL ile. Peki, insanlar vergilerini hangisi ile ödeyecek?

Gene aynı şeyi söyleyeceğim. Esas sorunu, yani **kamu açığını** halletmedikçe, bu tür kozmetik operasyonlarla enflasyona çözüm getirmek mümkün değil. Terside çok açık. Eğer yapısal reformlarla enflasyonun nedenlerini ortadan kaldırırsanız, o takdirde zaten **TL sağlam para olur**. Yeni liraya ihtiyaç kalmaz. Enflasyonu durdurduktan sonra, daha önce Fransa’nın yaptığı gibi TL’den gerekli sayıda sıfırı silersiniz ve bütün dertleriniz birden biter.

Galiba esas sorunu çözmemenin bir yolu da bu tür önerilerle uğraşmayı sürdürmek. (1 Aralık 1996)

YENİ SAYILAR

Benim gibi, kendi ekonomilerinin nabzını tutmaya çalışan diğer ülke iktisatçıları bazen kıskanırlar. İstatistikleri zamanında yayımlandığı için. Kendime de acırım. Boş yere uğraşıyormuşum gibi gelir.

Elde veri olmayınca, iktisatçı ne yapsın? Ne kadar bilgili olursa olsun, ekonominin fiili durumunu anlaması için, istatistiklerin fazla gecikmeden yayınlanması gerekir. Yoksa, bize havanda su dövmek kalıyor. Afaki laflardan öteye geçemiyoruz.

Bu yıl, **dış ticaret istatistiklerinin gecikmesi** çok önemli bir sorun oldu. Zaten ekonominin hızlı büyümesi nedeni ile, herkesin kafasında **“acaba dış açık çok büyük olur mu?”** diye bir soru var.

Ayrıca, dış ticaret sayıları, milli gelir hesaplarının temel girdilerinden biri. Dolayısı ile, onlar da **“geçici”** kaydı ile yayınlanıyor. Bize de bir takım hesap cambazlıkları yapıp esas önemli sayıları yakalama görevi kalıyor.

Bu hafta, 1996’nın ilk dokuz ayı için milli gelir geçici istatistikleri yayınlandı. Fazla bir sürpriz gözüküyor. Kısaca gözden geçirelim.

Ocak-Mart döneminde, GSMH büyüme hızı **yüzde 9.6** olmuştu. Bu yüksek hız, kısmen de 1995’in ilk üç ayında hala 1994 bunalımının etkisinin sürmesinden kaynaklanıyor.

Hatırlatalım. Ekonomide **“U dönüşü”** Nisan 1995’ten sonra başlamıştı. Ayrıca, Çiller’in 1995’in ikinci yarısında uyguladığı seçim ekonomisi de etkisini bu yılın başlarında tüm gücü ile hissettiriyordu.

Nisan-Haziran döneminde, GSMH büyüme hızı **yüzde 8.9** olmuştu. Yazın piyasaları tedirgin eden faktörlerden biri de buydu. İlkbaharda, ekonominin yavaşlamaya başlaması gerekirdi.

Fakat, önce koalisyon kurulmasında yaşanan zorluklar, ardından ANAYOL hükümetinin kısa ömürlü olması, ikinci çeyreğin de sürdürülmesi zor bir tempoda geçmesine yol açtı.

Ekonomi Yavaşlıyor

Temmuz-Eylül döneminde, GSMH büyüme hızı **yüzde 5.5’e** inmiş. Bu iyi bir haber. Biraz gecikme ile de olsa, ekonomideki aşırı ısınmanın durulduğuna ve bir **yavaşlamanın başladığına** işaret ediyor.

Haklı olarak soracaksınız. Türkiye ekonomisi yavaş büyüdü diye sevinilir mi? Ne kadar hızlı büyürsek o kadar zengin olmaz mıyız? Hem doğru hem yanlış. Genel anlamda doğru. Türkiye özelinde yanlış.

Arada sırada **“büyüme korkusu”** diye sözünü ederim. Çünkü, büyümenin hızı kadar, **sağlam kaynaklarla** finanse edilip edilmediği de önemli. Dünyada yıllardır ortalama yüzde 10 civarında büyüme hızı tutturana bir sürü ülke var.

Bunlar, yüksek büyümeyi **düşük enflasyonla ve dış açısız** götürebiliyor. Maalesef biz o noktaya bir türlü gelemedik. Neden? Gerekli yapısal reformları yapamadığımız için.

Türkiye bir kaç yıl hızlı büyüyünce, iki sorunla karşılaşılıyor. Enflasyon büsbütün hızlanıyor. Dış açık çok büyüyor. Böyle olunca, hızlı büyüme dönemlerinin ardından ya sıkı bir istikrar paketi, ya bir döviz krizi, son zamanlarda da **her ikisi birden** geliyor.

Üçüncü çeyrekte ekonominin yavaşlamaya başlaması, gerek enflasyon, gerek dış açık açısından **olumlu bir işaret**. Nitekim, aynı eğilimin Ekim ve Kasım aylarında da sürdüğünü, aylık enflasyon sayılarından izliyoruz.

İki aydır, fiyat artışları yaz başındaki tahminlerimizin altında seyrediyor. Kasım ayında toptan eşya ve tüketici fiyat artışı birbirine neredeyse eşit. Bu da iç talebin çok yüksek seyretmediğinin bir işareti olarak görülebilir.

Ocak-Eylül dönemi GSMH büyüme hızı **yüzde 7.5**. Yıl sonu itibarıyla büyümenin yüzde 7’nin altına düşme ihtimali var. Hala yüksek bir sayı ama o kadar da korkutucu değil.

Dış Açık Ne Olacak?

Geçen hafta, dış açıkla ilgili iki önemli istatistik yayınlandı. Biri Mart ayı dış ticaret ve ödemeler bilançosu. Diğeri ise Ocak-Eylül dönemi Sermaye Hareketleri tablosu. Bize dış açığın büyüklüğü hakkında önemli ipuçları veriyorlar.

Ocak-Mart döneminde, dış ticaret açığı **4 milyar dolar** olmuş. Bizim beklentilerimize uyuyor. 1996 için 20 milyar dolarlık dış ticaret açığı öngördüğümü okuyucular hatırlayacaklar.

Ocak-Mart Cari İşlemler Dengesi ise **718 milyon dolar** açık vermiş. Kış aylarında turizm ve işçi döviz girdileri düşüyor. O bakıma cari açığın 700 milyon dolar tutması bana şaşırtıcı gelmiyor.

Gene geçen hafta, Merkez Bankası Ocak-Eylül dönemi için Ödemeler Bilançosunun Sermaye Hesabı geçici sayılarını açıkladı. Orada da ilginç bir gelişme var. 1996'nın ilk 9 ayında, kredi ve yatırım olarak gelen dış kaynak toplamı **net 7.6 milyar dolar**.

Aynı dönemde Merkez Bankası rezervlerinde **5.4 milyar dolarlık** bir artış var. Aradaki fark ise sadece 2.2 milyar dolar. Bunun anlamı çok önemli. Alınan 7.6 milyar dolarlık dış kaynağın büyük bölümü rezervlere gitmiş.

Bu sayılara göre, ilk 9 ayda, **cari işlemler dengesi artı net hata noksan kalemindeki açık 2.2 milyar dolar** oluyor. Yılın son üç ayında 2 milyar dolarlık bir açık daha gelirse, 1996 yılını **4 milyar dolarlık** bir döviz kanaması ile bitirmiş olacağız.

Bu sayılara inanalım mı? Bir başka yazımda, cari işlemlerle net hata noksan kalemi arasındaki ilişkiyi ayrıntılı şekilde ele almak istiyorum. Ancak, şunu ifade etmeliyim ki, Merkez Bankasının yayınladığı Sermaye Hareketi sayıları, dış açığın **korkutucu boyutta olmadığına** işaret ediyor. (5 Aralık 1996)

KİM DOĞRU SÖYLÜYOR?

Toplumla ilgili görüş ve tahminlerde önemli farklılıklar olması kuraldır. Bizim "**Türkiye toplumu**" deyip geçtiirdiğimiz şey, neticede 65 milyon birbirine benzemez insandan oluşur. Kimi genç kimi yaşlı, yarısı erkek yarısı kadın, kimi zengin kimi fakir...

O nedenle, böylesine **heterojen bir kalabalığın** davranışlarını belirleyen çerçeveyi anlamakta zorlanmamız şaşırtıcı değildir. Kendi mikro dünyamızda bile, beraberce yaşanan bir olayın aynı aile fertleri arasında çok farklı tefsir edilmesine raslamışızdır.

Edebiyat, tiyatro ve sinema, sık sık bu temayı işler. Ünlü Japon rejisörü Kurasawa'nın "**Raşamon**" adlı filmi beni çok etkilemişti. Bir cinayet, ilgili herkes tarafından çok farklı anlatılıyordu. **Kim doğru söylüyordu?**

Geçen yıl, Amerika'da **O.J.Simpson'un mahkemesi** sırasında aynı soru sürekli gündemde kaldı. Simpson jüri tarafından suçsuz bulundu ama tartışma bitmedi. Şu sıralar, eski eşinin ailesi tarafından açılan bir tazminat davası nedeni ile yeniden kamuoyununun ilgisini çekiyor.

Türkiye, gerçeğin **bilerek yada bilmeyerek** çarpıtılması olayını Batı'ya kıyasla çok daha yoğun yaşayan bir ülke. Eskiden de böyle idi aslında. Ama, o zaman sıradan vatandaş bu kadar farkında değildi.

İletişimde yaşanan devrim, başta özel televizyon ve radyoların açılması, gerçekte gerçeğin temsili arasındaki uçurumun ortaya çıkmasında çok önemli bir etken oldu. Biz eskiden **sadece bir tarafı** duyardık.

Soğuk savaşın bitmesinin yarattığı yeni evrensel rüzgarlar da şüphesiz bu süreçte epey katkıda bulundu. Türkiye ekonomisinin ve toplumunun 1980'lerde hızla **dış açılmasının** yarattığı dinamikler bugün meyvalarını vermeye başlıyorlar.

Bütçe Açığı Ne Olacak?

İlk örnek, iki ayrı kurumdan gelen iki birbirine zıt bilgi. Geçen hafta, **Devlet Planlama Teşkilatı** 1997 yılı ekonomik hedeflerini açıkladı. Aynı günlerde, **IMF'nin** Türkiye ile ilgili beklentileri basında yer aldı.

DPT'nin yayınladığı hedeflere göre, 1997 yılında **bütçe açık vermeyecek**. Bunu zaten Erbakan Hoca bütçe kanununu Meclis'e sunarken müjdelemişti. DPT de, bir devlet dairesi olarak, 1997 yılı programını hazırlarken, bu hedefin gerçekleştirileceğini varsaymış.

Önce 1996'ya bakalım. Yılmaz'ın Başbakanlığı sırasında hazırlanan bütçe kanunun değerlendirirken, bu yıl bütçe açığının 1.15 katrilyon TL olacağını öngörmüştük. Daha sonra, RP hükümeti kurulunca, açığın cüzi bir miktar yukarı kayacağını söyledik.

Nitekim, ilk 10 aylık gerçekleşme, konsolide bütçe nakit açığının **1.3 katrilyon TL'ye** ulaşacağına işaret ediyor. Anlaşılan Erbakan'ın bütçeye 6 aylık maliyeti 150 trilyon olmuş.

1996 için ortalama dolar kuru 80.000 TL civarında. Demek ki, bu yıllık bütçe açığı **16 milyar dolar** tutuyor. Milli gelirin yüzde 9'una tekabül ediyor. Denk bütçe, önümüzdeki yıl devletin 16 milyar dolar daha fazla gelir elde etmesi demek.

Doğallıkla, IMF bu öneriyi ciddiye almamış. Oturup gelecek yılın gerçekçi bir değerlendirmesini yapmışlar. Bütçe açığının sıfır değil, **en az 2.6 katrilyon TL** olacağına karar vermişler.

İşte iki sayı. DPT 1997'de bütçe açığı olmayacak diyor. IMF ise bu yılın iki katına çıkacak, 2.6 katrilyon TL'yi bulacak diyor. Sizce hangisi doğru söylüyor? **Ben oyumu IMF'den yana kullanıyorum.**

Ay sonunda, gelecek yıllla ilgili tahminleri verirken bu konunun ayrıntısına gireceğiz.

Döviz Ne Olacak?

Başbakanların bir döviz kuru değeri vermelerinin çok yanlış olduğunu düşünenlerdenim. Bakıyorum, Batı ülkelerinde böyle bir adet hiç yok. Eğer kurla ilgili bir şey söylenecekse, genellikle **Merkez Bankası Başkanı** konuşuyor.

Çok ender olarak, o da gerçekten olağanüstü koşullarda, Maliye Bakanı veya Hazine Bakanı kur hakkında üstü kapalı birşeyler mırıldanıyor. Doğrusu da bu. Döviz kuru, son derece karmaşık bir süreçte belirlenen, kamu otoritesinin etkilemekte epey zorlandığı bir fiyat.

Bu kötü adeti de Türkiye'ye **Çiller getirdi**. Her seferinde piyasadan tepki aldı. Ama, huylu huyundan vazgeçmez misali, bir türlü vazgeçmedi. Hükümet ortaklığı, Erbakan'ın Çiller'den kötü huylar kapmasına yol açıyor galiba.

Hoca dayanamadı ve yıl sonu için doları **104 bin TL'nin** altında ilan etti. Bizim tahminimiz 108 bin TL idi. Ne gam, üç-dört bin lira için Başbakanla ters düşecek değiliz. Varsın öyle olsun.

Gene DPT'ye dönelim. Yayınlanan 1997 programına göre, yıl sonunda doların **166 bin TL** olması hedefleniyor. TL'nin yıllık değer kaybı yüzde 60'ın altında kalıyor. DPT'nin TEFE enflasyon hedefi de zaten **yüzde 58**.

Ya IMF? Ve diğer uluslararası araştırma kurumları? 1997 sonunda **doları 200 bin TL'nin altında** tahmin eden yok gibi. 215 bin TL'ye kadar çıkanlar var. Bir kez daha, DPT ile diğerleri arasında çok büyük bir fark var.

Üzgünüm ama, bir kez daha **ben oyumu IMF'den yana kullanıyorum**. 1997'de enflasyonun DPT'nin beklediği gibi düşmeyeceğini, dolayısı ile doların da en iyimser tahminlerle 200 bin TL civarına çıkacağını düşünüyorum. Ayrıntılar gene ay sonunda. (8 Aralık 1996)

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ

Ne demiş atalarımız? "**Dünya gider Mersine, biz gideriz tersine**". Dünya ekonomisi deyince, bizim aklımıza hemen **IMF ve "rating şirketleri"** geliyor. Halbuki, ekonomilerin büyük çoğunluğu IMF ile şu yada bu şekilde hiç ilgilenmiyor.

Enflasyonu denetim altında, kamu maliyesi sağlıklı, dış açık sorunu olmayan ekonomiler çoğunlukta. IMF gibi uluslararası kurumların yada "**Standart and Poors**", "**Moody's**" gibi ülke riski hesaplayan şirketlerin faaliyetleri bu ülkelerin gündemlerinde yer almıyor.

Dolayısı ile, dikkatlerini dünya ekonomisinin gelişmesi açısından çok daha büyük önemi olan konulara çevirebiliyorlar. Hayali paketlerle uğraşacak yerde, somut sorunlara somut çözümler bulmaya çalışıyorlar.

Bu hafta, dünya ekonomisinin geleceği açısından hayati bir toplantı Singapur'da gerçekleşiyor. İki yıl önce kurulan "**Dünya Ticaret Örgütü**" (World Trade Organization - WTO) birinci genel kurulu 9-13 Aralık tarihleri arasında yapılıyor.

Toplantıda ülkeler Ticaret Bakanları düzeyinde temsil ediliyor. Bütün Batı medyası, olaya geniş yer veriyor. Her ülkenin toplantıya kendisi açısından önem taşıyan önerileri var. Beklentileri var.

Hafta başından beri medyamızda bu toplantının yeterince yer almadığını izliyorum. Fazla da şaşırtmıyor. Türkiye'nin ana gündeminde "**kriz olur mu olmaz mı, olursa ne zaman olur**" gibi sorular hakim.

Bu durumda, dünya ticareti filan falan bunlar gereksiz ayrıntılar gibi duruyor. Hükümetin WTO ile ilgili bir politikası olup olmadığını bilmiyoruz bile. Zaten büyük bir ihtimalle de yoktur.

Bizi temsil edenler, Amerika'nın, Almanya'nın, vs. tavırlarına bakıp, ona göre oy kullanıyorlardır. Hatta, Erbakan Hoca nasıl İslam Birleşmiş Milletleri istiyor, bir de **İslam Ticaret Örgütü** kurmayı düşünüyordur.

GATT'tan WTO'ya

Bugün ekonomik yaşama damgasını vuran kurumların büyük bir bölümü, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kuruldu. ABD yönetimi, iki savaş arasında yer alan Büyük Buhran'ın savaştan sonra **tekrar geri gelmesinden** çok korkuyordu.

1929'da New York Borsasındaki sıradan sayılabilecek bir düşüş oldu. Amerikan ekonomisindeki yavaşlama kısa sürede bir yangın gibi bütün dünyayı sardı. 20.inci yüzyılın en büyük ekonomik bunalımına yol açtı.

Neden böyle oldu? Çünkü, işsizlik artınca ülkeler önce **ithalatı yasaklamaya** kalktılar. Diğer ülkelerin **ihracatı azaldı**. Onlar da **ithalatı kısıtlar**. Dünya ticareti hızla daralırken Buhran ve işsizlik aynı hızla büyüdü.

GATT - Gümrük Tarifeleri ve Dış Ticaret Hakkında Genel Anlaşma adı verilen kurum 1948 yılında bu bağlamda kuruldu. Hedef, ülkelerin yavaş yavaş dış ticaret duvarlarını indirmelerini sağlayacak bir kurumsallaşmaya gitmekti.

Gerçekten, GATT çok başarılı oldu. Önce ABD'nin, sonra sanayileşmiş ülkelerin inisiyatifi ile, mal ithalatına konan vergiler ve diğer yasaklar birer birer düşürüldü. Örneğin, gelişmiş ülkelerin sanayi ürünlerine uyguladıkları ortalama gümrük vergisi oranı şu anda **yüzde 3.8'e** çekilmiş durumda.

1993 yılında imzalanan son anlaşmaya "**Uruguay Anlaşması**" dendi. Bu anlaşma ile GATT bitti ve onun yerini almak üzere **WTO** kuruldu. Hedef, bundan sonra ülkeler arasındaki ticaret anlaşmazlıklarını çözebilecek bir **hukuki ve kurumsal** çerçeve oluşturmaktı.

WTO'ya 126 üye ülke. Başta Rusya ve Çin, çoğu eski sosyalist ülkelerden oluşan 30 kadar ülke de üye olmak için kuyrukta bekliyor. Onların üyeliği de gerçekleşince, dünya ekonomisinde asayışı temin edecek bir "**zaptiye**" fiilen ortaya çıkmış olacak.

Hizmetler ve Sermaye Akımları

Dış ticarete konan engellerin başarı ile azaltılması, dünya ticaretini çok olumlu etkiliyor. 1990'dan bu yana dünya ticaretinin ortalama büyüme hızı yüzde 8. Aynı dönemde dünya milli gelir artış hızı yüzde 2. Dış ticaret milli gelirin **dört katı hızla** büyümüş.

Şimdi, WTO'nun gündeminde birkaç ana konu var. Birincisi, korumacılık duvarlarını **hizmetler sektöründen** kaldırma. Yani, hizmet üreten firmaların da kendi ülkeleri dışında hizmetlerini serbestçe pazarlayabilmeleri.

Bankacılık, sigortacılık, taşımacılık, inşaat, profesyonel hizmetler, vs., azçok bütün ülkelerde hizmet sektöründe korumacılık sürüyor. Özellikle ABD bu konularda bastırıyor.

Tarım bir başka sorunlu sektör. Özellikle AB tarım ürünlerinde korumacılığın ve sübvansiyonların kaldırılmasına karşı direniyor. Ama, Japonya, vs. de aynı durumda. Serbest dolaşımın şampiyonu gene ABD.

Üçüncüsü, yıllık hacmi 315 milyar dolara ulaşan **yabancı sermaye yatırımları**. Hem kısıtlamalar, hem de teşvik ve sübvansiyonlar sorunlu. Bunların nasıl standartlaşacağı konusunda çok farklı çıkarlar var.

Evet. Belki Türkiye durakladı. Ama dünya durmuyor, dönüyor. (12 Aralık 1996)

KREDİ NOTU GENE DÜŞTÜ

Cuma akşamı dünyanın saygın rating kuruluşlarından **“Standart and Poors”** Türkiye'nin kredi notunu düşürdü. Bunu bekliyorduk. Piyasalar da, son birkaç haftadır bu ihtimali yavaş yavaş **iskonto etmeye** başlamışlardı.

Erbakan'ın başbakanlığı kesinleşir kesinleşmez, RP hükümetinin uluslararası finans piyasalarından borçlanma olasılığını çok düşük gördümüzü söylemeye başladık. Bu öngörünün **hem politik, hem de ekonomik boyutları** vardı.

RP, muhalefette olduğu süre boyunca, Batı aleyhtarı temaları çok güçlü şekilde işlemişti. Burada **“Bati”** sözcüğünün iki anlamı var. Birincisi, Avrupa ve Amerika demek. Erbakan, hem Türkiye ile AB arasındaki ekonomik entegrasyona, hem de ABD ile ittifak ilişkilerine karşı çıkıyordu.

İkincisi ise, sözcüğün içerdiği **sistem anlayışı**. Buna ister kapitalizm, ister hür teşebbüs, ister liberalizm, ister açık piyasa ekonomisi diyebilirsiniz. RP'nin ünlü **“adil düzen”** sloganı ile özetlediği ekonomik sistem, Batıdan çok farklı bir anlayışa tekabül ediyordu.

Böyle olunca, Erbakan'ın başında olduğu bir hükümetle Türkiye'nin Batı kurumları ile gerek ekonomik gerek siyasi konularda **gerginlik yaşaması** bana kaçınılmaz gelmişti. Yazılarımda bu temayı yoğun şekilde işledim.

Ekonomi ile ilgili tahminlerimi yaparken, hükümetin uluslararası piyasalardan taze borç alamayacağı **varsayımını yaptım**. Faiz ve para politikasını, konjonktürün seyrini hep bu açıdan ele aldım.

Nitekim, son altı ay içinde, kamu sürekli dış borç öder durumda. Vadesi gelen dış borçlar ödeniyor. Yerine ya hiç dış borç alınmıyor yada ödenenin çok altında alınabiliyor. Kaynak paketi adı altında **iç piyasadan dövizle borçlanma** yolunun tercih edilmesinin bir nedeni de bu olgu.

Etkisi Ne Olur?

1994 yılında yaşanan büyük bunalımın gene aynı rating şirketinin Türkiye'nin kredi notunu düşürmesi ile **başladığı** hala hafızalarda canlı. Zaten, ekonomik istikrarsızlığın doğal bir sonucu olarak, vatandaş hep tedirgin.

İnsanlar, ekonominin her an yeni bir açmazla karşı karşıya gelmesinden korkuyor. Özellikle de, geçmiş deneyimlerin etkisi ile, **döviz cephesinde** bir bunalım beklentisi yaygın.

Bu yıl dış ticaret istatistiklerinin çok geç yayınlanması piyasadaki belirsizliği artırıyor. Çeşitli rivayetler dolaşiyor. Cari işlemler açığının **10 milyar dolara** çıkacağını ifade edenlere raslanıyor.

Öte yandan, RP'nin faizler üstünde yürüttüğü operasyonlar sürüyor. Erbakan ve ekibi, bu koşullarda ekonominin istikrarı için sıkı para politikasından **taviz verilmemesinin** ne kadar hayati olduğunu anlamamakta direniyorlar.

Bence, kredi notunun düşürülmesinin etkileri, büyük ölçüde bundan sonra **para politikasının seyrine** bağlı olacak. Hükümet ve Merkez Bankası, TL reel faizlerini yüksek tutarak sıkı para politikasını sürdürürlerse, önümüzdeki üç ila altı aylık dönemde nisbi istikrar korunur.

Yok, kredi notunun düşmesine rağmen yapay **faiz indirme arayışları sürerse**, işler değişir. Kısa vadeli dış kredi akışı azalması, hatta tersine dönmesi ihtimali belirir. Daha da vahimi, vatandaşın TL'yi terkedip dövize geçme eğilimleri artar.

Gerek geçmişte Türkiye'nin yaşadıkları, gerek başka ülkelerin deneyimleri, para politikasında hata yapılıncaya, **döviz kurunda istikrarı** Merkez Bankası rezervleri ile korumanın mümkün olmadığını kanıtıyor.

O bakıma, önümüzdeki günlerde para politikasının nasıl seyrettiğini bütün ekonomik aktörlerin çok dikkatli bir şekilde izlemeleri gerekiyor.

Şartlar 1994'e Benzemiyor

Okuyucularım, Türkiye ekonomisinin bugünkü durumu konusunda çok karamsar olmadığımı sanıyorum ki hissediyorlar. Örneğin, genelde 1996'yı 1993'e benzeten **görüşleri paylaşmıyorum**.

Her konuda çok büyük farklılıklar var. Piyasalar çok daha **deneyimli**. Yanlış politikaları daha çabuk seziyorlar. Ve daha hızlı tepki gösteriyorlar. Dolayısı ile, sorunlar birikmeden gerekli düzeltmeleri yapıyorlar. Yapay bir balonun oluşmasına izin vermiyorlar.

Kamu açığı bu yıl da çok yüksek. Doğru. Ama gene de 1993'ün altında. Üstelik, her şeye rağmen faiz öncesi bütçe dengesindeki **fazlalık** sürüyor. 1993'de ve 1994 başında kamu çalışanlarının maaşlarını ödemek için bile borç almak zorunda kalan bir kamu maliyesi vardı.

Reel ekonomide çok önemli **yapısal değişimler** gerçekleşti. Bugün firmalarımız muhtemel bir bunalıma karşı çok daha hazırlıklı. 1994'de hazırlıksız yakalanmışlardı. Biraz pahalı oldu ama arada çok şey öğrendiler.

Döviz gelirlerinde **etkileyici bir patlama** oldu. 1993'te 30 milyar dolarlık ithalatta 6.4 milyar dolar cari işlemler açığı verilmişti. 1996'da ithalat herhalde 45 milyar doları bulacak. Ama cari işlemler açığı 1993'ün altında kalacak.

Bütün bunlar, bugünkü hali ile reel ekonominin **çok daha güçlü olduğuna** işaret ediyor. Dolayısı ile, para politikasında vahim hatalar yapılmadığı sürece, bir mali bunalımdan ziyade **ekonomik yavaşlama** beklemek bence daha gerçekçi duruyor.

Ancak, bireysel yatırımcıya şu sıralarda tedbiri elden bırakmamasını, TL'de kısa vadeli kalmasını ve gereğinde hızla dövize geçecek şekilde **hazırlıklı olmasını** tavsiye ederim. (15 Aralık 1996)

1997'DE DÜNYA EKONOMİSİ

Gelenek olarak, her yıl Aralık ayının son yazılarını, o yılın değerlendirilmesine ve bir sonraki yıllara ilgili tahminlerimize ayırıyoruz. Önce **dış dünyaya** bakıyoruz. Sonra Türkiye'ye.

Dış dünya deyince, Türkiye için esas önemli olan **sanayileşmiş ülkelerin**, özellikle de Batı Avrupa'nın performansı. Son yıllarda Doğu Avrupa'nın mal ve hizmet ihracatımızdaki payı arttı. Fakat, AB ülkeleri hala esas pazarlarımızı oluşturuyor.

Sanayileşmiş ülkelerin 1996 yılı büyüme hızının **yüzde 2.2** olarak gerçekleşmesi bekleniyor. ABD yüzde 2.3 ile tam ortalamayı tutturuyor. Buna karşılık, Avrupa bu yıl Almanya'nın yavaşlamasının sonucu yüzde 1.4'de kaldı. Japonya ise yüzde 3.8 oranında büyüdü.

1997'de, Avrupa'da ekonominin canlanacağı tahmin ediliyor. Büyüme hızı bir puan artarak **yüzde 2.4** olacak. ABD aynı temposunu sürdürecektir. Sadece 0.1 puanlık bir yükselme ile yüzde 2.4 büyüyecek. Japonya'da ise ciddi bir **yavaşlama** bekleniyor. 1997'de Japon ekonomisinin büyüme hızı sadece yüzde 1.9 tahmin ediliyor.

Bu durumda, bir bütün olarak gelişmiş ülkelerin büyüme hızı çok değişmiyor. Avrupa pazarının canlanması Japonya'nın yavaşlaması ile dengelenince, 1997 yılı ortalama büyüme hızı 0.1 puanlık bir artışla **yüzde 2.3** şeklinde öngörülüyor.

Türkiye açısından AB ülkelerinde büyüme hızının artması son derece olumludur. 1996'da Almanya'nın duraklaması ihracatçı kesimleri olumsuz etkiledi. 1997'de bunu telafi etme olanağı ortaya çıkıyor.

Japonya zaten Türk ihraç ürünleri için marjinal bir piyasa. Oradaki yavaşlamanın ekonomiye ve ihracata hissedilir bir etkisi olmayacaktır.

Avrupa Para Birliği

Dünya ekonomisi açısından 1997'nin ve ardından gelen yılların en önemli ekonomik olayı, AB ülkelerinin **tek paraya geçmesidir**. Bunun ne kadar tarihi bir olay olduğunu bazen unutuyoruz.

Çok değil, daha 50 yıl önce birbirini milliyetçilik adına boğazlayan Avrupa ülkeleri, bugün milli devletin en belirgin simgesi olan "**milli paradan**" vazgeçme noktasına gelmiştir.

Mark, Frank, Sterlin, Liret, Florin, vs. hemen hepsi egemenliğin tanımlayıcı unsuru olarak kabul edilen paralar artık sadece koleksiyoncuları ilgilendirecek. Bütün bu ülkelerin gururları Merkez Bankaları yerlerini **Avrupa Merkez Bankasına** bırakacak.

Olayın ne kadar elle tutulur noktaya geldiğini geçen gün bir gazete ilanından anladım. Avrupa Merkez Bankasının nüvesini oluşturan **Avrupa Para Enstitüsü**, The Economist'le eleman arıyordu. Düşündüm. Artık bu iş hakikaten olacak galiba dedim.

Doğallıkla daha çözümlenmesi gereken sorunlar var. Ancak, çok önemli gelişmeler de var. Avrupa, genelde **daha muhafazakar** maliye politikalarına doğru yöneliyor.

Bütçe açıkları küçülecek. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak, AB ülkelerinde **reel faizler daha da düşecek**. Türkiye açısından bu ilginç bir gelişme. Bir yandan, Türkiye'nin AB ile uyumu zorlaşıyor. Bundan sonraki müzakerelerde, Avrupa ekonomik uyumsuzluğu daha sık öne sürmeye başlayacak. Sayılar da bunu doğrular yönde olacak.

Öte yandan, Avrupa'da reel faizlerin düşmesi, Türkiye'nin **sıcak para politikaları** uygulaması kolaylaştırıcı bir etki yapabilir. Kısa vadede bazılarının yararlı bile gelse, uzun vade açısından bu da ekonomi için olumsuz bir faktör olarak kabul edilebilir.

Avrupa Para Birliğini, Türkiye'nin tarihinin hayati bir döneminde çok önemli bir fırsatı **kaçırmakta olduğunun** gözle görülür elle tutulur bir kanıtı olarak değerlendiriyorum.

Asya Mucizesi Devam Ediyor

Asya'nın hızlı büyüyen ekonomileri 1996'da iyi bir yıl geçirdiler. 1997'de bunlar için **iyi bir yıl** olacak. Bazı ülkelerde aşırı ısınma, diğerlerinde yüksek cari işlemler dengesi açıkları gibi sorunlar var.

Ancak, hepsinin müşterek özelliği, Türkiye'nin ortalama büyüme hızının çok üstünde bir gelişme performansını **düşük enflasyonla** gerçekleştirmeleri. Yakın bir geçmişe kadar yavaş büyüme örneği olarak gösterilen **Hindistan** bile, yüzde 10 ve altı enflasyon oranlarında Türkiye'den hem daha hızlı hem de daha istikrarlı büyümeye başladı.

Birkaç sayı vermekte yarar var. Yedi ülke 1996'da yüzde 7 ve daha hızlı büyümüş. Aynı ülkelerin 1997 yılında da yüzde 7'nin üstünde büyüyeceği tahmin ediliyor. Hangileri? **Çin, Vietnam, Singapur, Endonezya, Tayland, Kore, Malezya**.

Çin ve Vietnam başı çekiyor. İkisi de **yüzde 9** ve üstü büyüme hızlarına kilitlenmiş durumdadır. Tayland ve Malezya ise **yüzde 8'lerin** üstünde. Kişi başına gelir liginde en üst sıralara yükselmiş olmasına rağmen, Singapur hala yüzde 7.5 civarında bir büyüme hızını yakalıyor.

Asya'nın hızlı büyümesi Türkiye açısından ne anlama geliyor? Rakiplerimiz her geçen gün daha öne geçiyorlar. Türkiye bu ülkelere kıyasla **nisbi gerilemesini** sürdürüyor. Bütün coğrafi, vs. avantajlarına rağmen.

Dünya ekonomisine yakından bakınca, gayri ihtiyari insanın Türkiye ile ilgili karamsarlığı artıyor. (19 Aralık 1996)

REFAHYOL HÜKÜMETİNİN ÖMRÜ

Temel ekonomik büyüklüklerin 1997 değerleri konusundaki tahminlerimi vermeden önce, analizin dayandığı varsayımları biraz tartışmak istiyorum. Bunlar içinde en önemlisi, 1997 yılı için çizdiğimiz **siyasi tablo**.

Türkiye'nin siyasi açıdan olağanın epey dışında bir dönem yaşadığını sanırım hepimiz kabul ediyoruz. **Olağan-dışı** ne demek? Her an, bütün siyasi dengeler değişebilir demek. Halbuki, ekonominin seyri ile siyasi iktidar ve siyasi istikrar arasında bire bir ilişki var.

Örneğin, RP-DYP koalisyonunun **sorunsuz devam etmesinin** ekonomi politikaları açısından belirli bir anlamı var. Yok, yıl içinde **yeni bir hükümet** kurulursa, **veya erken seçime** gidilirse, bu gelişmelerin iktisat politikalarını ve dolayısı ile ekonominin yönünü etkiliyeceği de çok açık.

Bir hususu baştan belirtmekte yarar var. Son dönemde, doğru siyasi tahminler yapmakta herkes zorlandı. Geçen yılın sonunda, seçimlerden hemen sonra RP-DYP hükümetini kimse tahmin edemedi. Çiller'in hem Erbakan'ın Başbakanlığını kabul edeceğini, hem de bu kadar uysal ve uyumlu bir ortak olacağını öngörmek gerçekten zordu.

Ama oldu. Ayrıca, benim **kendi politik tahmin becerim** konusunda hep şüphelerim olmuştur. Nitekim, Haziran sonunda Erbakan hükümeti kurulurken, **"yılbaşını zor çıkartır"** dedim. Bir kere daha yanıldım.

O nedenle, şu anda hükümetin ömrü konusunda bir tahmin yapmak istemiyorum. Gel gelelim, döviz kurunu, büyüme hızını, enflasyonu, vs. tahmin etmek için mutlaka hükümetle ilgili **bir varsayımdan** yola çıkmak zorundayım.

Aşağıda yazılanların bu perspektiften okunması, yani bir varsayımın geri planının açıklanması olarak kabul edilmesi gerekiyor.

Hükümet 1997'yi Çıkartır

Lafı fazla dolaştırmadan, sonucu söyleyelim. 1997 yılında RP hükümetinin **bozulmayacağını** varsayıyorum. Belki **"sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer"** misali, yazın yaptığım tahmindeki yanılığın etkiledim.

İnkâr etmiyorum; olabilir. Ancak, son altı ay boyunca Türkiye'de parlamenter sistemin işleyiş biçimi hakkında bir çok şey **öğrendiğimi** de kabul etmeliyim. Bunlardan bir bölümü eminim ki parlamentoyu ve siyasi partileri daha yakından izleyenler için zaten bilinen şeyler.

Ama benim için yeni idi. Birkaç örnek verelim. RP tabanının tümünün, örgütünün ise önemli bir kısmının, Çiller'le iktidar olmaktan rahatsız olmalarını bekliyordum. Düzen karşıtı ve temiz olmakla öğünen bir partinin Çiller'i kolay **hazmedemeyeceğini** düşünmüştüm.

Sonuç hiç de o öyle olmadı. Pekala hazmettiler. Hazmetmek ne kelime, onlar da diğerleri gibi iktidara bir kere ulaştınca, **yapışıp kaldılar**. İlkeler, söylemler, vs. hepsi uçtu gitti. Bir daha öyle iyi niyetli tahmin yapmamayı sanırım öğrendim.

Benzer şekilde, DYP kadrolarının RP'yi iktidara taşımaktan dolayı bir süre sonra tedirgin olacaklarını düşünmüştüm. Seçim kampanyasının temaları ile fiili uygulaması bu kadar ters düşen bir partinin içinde mutlaka sorun çıkacağını zannetmiştim.

En büyük yanılığım orada oldu. Başta milletvekilleri, tüm DYP örgütü iktidarın nimetlerinden bir süre daha yararlanmak için **her şeyi sineye çekmeye** hazır olduklarını kanıtladılar. Bundan sonra, analizlerime işin bu boyutunu dahil etmeye karar verdim.

Şunu söylemek istiyorum. Bu hükümet kendi içinden bozulsa idi, geçtiğimiz birkaç ay içinde bozulurdu. Hele Susurluk gibi bir olaydan sonra, en sağlam temeller üstüne inşa edilmiş bir hükümet bile sallanırdı.

Erbakan hükümeti sallanmadı. Demek ki, **daha da sağlam temeller üstüne** kurulmuş. Buradan, mantıken, 1997 yılını da kolayca çıkartacağı sonucuna varıyorum.

Sorunlu Alanlar

Okuyucuya birkaç uyarı. Birincisi, Erbakan hükümetinin devam edeceğini varsaymak, bunu **istemek anlamına** gelmiyor. Burada olabildiğim kadar objektif bir tahmin yapmaya çalışıyorum. O kadar.

İkincisi, RP hükümetinin sürmesi, sorunsuz süreceği şeklinde tefsir edilmemeli. Tam tersine, 1997 yılının hükümet ve hükümet ortakları açısından **çok ciddi sorunlara** gebe olduğu kanısındaım.

En önemlisi **dış politika**. Erbakan hükümeti kurulduktan sonra, Temmuz ve Ağustos aylarında yazılarımın çoğu dış politika üstüne idi. Bu hükümetin Türkiye için en tehlikeli olduğu alanın dış politika olduğunu düşünüyordum.

Nitekim çok haklı çıktığımı görüyorum. Hükümetin yanlış politikaları Türkiye'yi dış dünyada hızla **yanlızlığa** götürüyor. Güvenilirliği konusunda tereddütleri yaygınlaştırıyor. Çok uzun bir tarih aralığında kurulmuş dostlukları ve ittifakları zayıflatıyor.

Bunların iç politika sahnesine nasıl yansiyacaklarını bilemiyorum. Ama mutlaka yansiyacaklardır. Türkiye'nin sağlıklı gelişmesine engel olacak şekilde bir yansıma olmamasının temenni ediyorum.

İkincisi, keyfi ve antidemokratik yöntemlere yönelme eğiliminin artması. Basın yasası bir örnekti. Ardından dağıtım şirketlerine sağlanan ucuz kredi geldi. Bir ara TÜBİTAK'a saldırıldı. Şimdi aynı yöntemle ama daha gözüpek ve kararlı **şekilde YÖK'ün ele geçirilmesi operasyonu** tezgahlanıyor.

Demek ki, RP hükümeti devam etse bile, önümüzdeki oniki ay için siyasi istikrardan bahsetmek aşırı iyimser olur. Hükümetin tırmanan bir **istikrarsızlık ortamında** işbaşında kalacağı varsayımı bana daha makul geliyor. (22 Aralık 1996)

TÜRKİYE'NİN DÖVİZ BİLMECESİ

1997 ile ilgili tahminleri vermeden önce, bunların gerisinde yatan analizi açıklamayı sürdürüyoruz. Pazar günü, **siyaset cephesini** inceledik. RP hükümetinin 1997'yi çıkartacağı varsayımını neden yaptığımızı açıkladık.

Sıra, Türkiye ekonomisinin en önemli konusuna, **döviz cephesine** geldi. Bir yıl önce 1996 yılı için bunalım öngörenler, bunun dövizden kaynaklanacağını düşünmüşlerdi. Ama, dövizde sıkışma olmadı. Aynı şekilde, bugün 1997'de bir bunalım bekleyenler, hesaplarını gene **döviz açığına** dayandırıyorlar.

Cari işlemler dengesinde öngördükleri açıklar oluşmazsa, bunalım bir başka bahara kalacak demektir. Yok, cari işlemlerde ciddi bir kanama belirirse, ekonomi gerçekten 1997'de sıkıntıya düşer.

Bu nedenle, Türkiye ekonomisinin döviz kazanma yeteneklerinin çok dikkatli şekilde saptanması gerekiyor. İşin **psikolojik boyutu** da var. Türkiye insanının müşterek hafızasında, döviz sorunu özel bir yere sahip. Benim neslim, birkaç kez döviz sıkıntısı nedeni ile benzinsiz, elektriksiz, hatta **Türk kahvesiz** kaldı.

O nedenle, biz hep dövizin bitmesinden korkarız. Çikita muz ithalatı başlayınca döviz biter dedik. Bitmedi ama konvertibiliteye geçince, gene döviz biter dedik. Gene bitmedi ama 1994 krizi gelince bu kez mutlaka döviz bitecek dedik. Hala bitmedi.

Bu Döviz Nereden Geliyor?

Bu yıl dış ticaret ve cari işlemler dengesi sayılarının yayınlanmasındaki gecikme, belirsizliğe tuz biber ekliyor. Hatırlatalım. Yıl sonunda hala Mart istatistiklerinde kaldık. Normal olarak bu günlerde **Ekim'in** açıklanması gerekirdi.

Merkez Bankası sermaye hesabını yayınlayarak eksikliği kısmen telafi ediyor. Oradan geriye giderek bazı tahminlerde bulunabiliyoruz. Ancak, daha sağlam bir yöntem, ekonominin son beş yılına bakıp, bazı eğilimleri saptamak olurdu.

Önce bir soru. Türkiye'nin şu günlerde bir döviz bolluğu yaşadığı gözle görülür elle tutulur bir gerçek. Eski tabirle, **kulaklarımızdan döviz fıskırıyor**. Vatandaşın cebi ve cüzdanı dolar mark dolu. Resmi rezervlerimiz de her ay yeni bir rekor kırıyor.

Bu olayı sadece **sıcak para ile**, yani kısa vadeli dış borçlanma ile açıklayabilir miyiz? Yoksa, Türkiye ekonomisi 1983 sonrasında Özal'ın gerçekleştirdiği piyasa reformları sayesinde hakikaten harcadığı döviz **kendisi üretecek** noktaya mı geldi?

Cevap için, 1991-96 arası döviz gelir ve giderlerini hesapladım. 1996 sayıları tahmini ama gerçeğe çok yakın olduğunu düşünüyorum. Şimdi sıkı durun. 1991 yılında, yani sadece 5 yıl önce, ihracat, turizm, nakliye, işçi dövizleri, hibeler, yabancı sermaye yatırımları, vs. toplam döviz gelirleri **29 milyar dolar**.

1996'da ise 50 milyar doları geçecek, büyük bir ihtimalle **53 milyar dolara** ulaşacak. 5 yılda döviz gelirlerinde yüzde 80'lik bir artış sağlanmış. Ya döviz giderleri? Onlar da 1991'de **27 milyar dolar** iken yüzde 100'ün üstünde bir artışla **56 milyar dolara** varmışlar.

Neticede 1991 yılında döviz hesabı 2 milyar fazla verirken, bu yıl 3 milyar dolar açığa dönüşmüş. 1991-95 arasındaki 5 yıl içinde sıcak para tarafından finanse edilmesi gereken toplam döviz açığı ise sadece **1.9 milyar dolar**. Yılda 400 milyon doların altında.

Daha bitmedi. 1991 başında Döviz Tevdiat Hesaplarında yatan para 6.3 milyar dolarmış. 1995 sonunda 20.1 milyar dolara çıkmış. **Fark 13.8 milyar dolar**. Yılda 2.8 milyar dolara tekabül ediyor.

Peki, vatandaşın banka sistemine yatırdığı bu 13.8 milyar dolar döviz nereden geldi? Almanlar, Amerikalılar bize **hediye** mi ettiler? Türkler **döviz matbaasını** keşfetti de bizim haberimiz mi yok?

Net Hata Noksan

Türkiye döviz girdi ve çıktılarında sadece dış ticareti nisbeten anlamlı şekilde izleyebiliyor. Görünmeyenler adı verilen hizmet ticareti, bir takım varsayımlardan hareketle **masa başında** hesaplanıyor.

Yani, turizm, ulaştırma, işçi dövizleri, vs. işlem bazında tesbit edilmiş hakiki sayılar değil. Nasıl olsun ki? Bütün bu sektörler, tüm diğer sektörler gibi zaten vergi kaçığının yaygın olduğu **kayıt dışı** sektörler.

Firmaların gelirini doğru tesbit edip vergisini alamayan devlet, kazandıkları ve harcadıkları döviz nereden tesbit edecek? Edemiyor. Bu işlemler zaten **döviz büfelerinde** cereyan ediyor. Vatandaş da TL yerine kullandığı dövizleri aynı büfelerden alıyor.

Ama, sonunda banka sisteminde bozdurulan döviz miktarı biliniyor. Masa başında yapılan hesapla fiilen bozdurulan döviz arasındaki fark, ödemeler bilançosuna "net hata noksan kalemi" diye geçiyor. Yanlış bir ifade. Ona, "**kayıtdışı ekonomi artı dolarizasyon net değeri**" demek daha doğru olurdu.

Şunu anlatmaya çalışıyorum. Türkiye'nin gerçek döviz kazancı, cari işlemler dengesinde ve ödemeler bilançosunda görünenden çok daha fazla. 1991-95 arasında TL'den kaçış nedeni ile nakit olarak da ilave 3 milyar dolar döviz tutulduğunu kabul edelim. Bunu 13.8 milyar dolarla toplar ve beş yıllık açık 1.9 milyar doları eklersek, **15 milyar dolara** ulaşırız. Yıllık ortalama 3 milyar dolar eder.

Bütün bu hesaplardan, 1997 yılı içinde Türkiye'nin döviz sorunu olmayacağı sonucuna ulaşıyoruz. **Döviz sorunu yok**. Ancak, bu döviz kuru sorun olmayacak anlamına da gelmiyor. O konuyu da Pazar günü ele alacağız. (26 Aralık 1996)

1996’NIN GENEL MANZARASI

1996’nın ilk yazısında tahminlerimizi vermiştik. Bu yıl da aynı şeyi Perşembe günü yapacağız. Yılbaşının **psikolojik bir etkisi** var. Sanki yılbaşında verilen tahminler diğerlerinden daha önemli gibi geliyor.

Aslında yıl içinde de sürekli olarak ekonominin gidişatını izliyoruz. Beklentilerdeki değişimleri okuyucumuza yansıtmaya çalışıyoruz. Tahminleri revizyona tabi tutuyoruz.

Ama, başarılı tahmin yapıp yapmadığımızı ölçmek için, **kıstas olarak** yılbaşındakileri kullanıyoruz. Bu şekilde, bir önceki yılı değerlendirme fırsatı da doğuyor. Yanılgıları açıklamaya çalışıyoruz.

4 Ocak 1996 tarihli “**1996 Beklentileri**” yazımızın öngördüğü sayıları hatırlatalım. Önce büyüme. Çünkü, büyüme hızında ciddi bir yanılgı söz konusu. Büyüme hızının düşeceğini, büyük bir ihtimalle **yüzde 3-4** civarında gerçekleşeceğini söylemişiz.

Neden? Seçim sonuçlarının ANAP-DYP koalisyonuna yol açacağını tahmin etmişiz. Nisbeten güçlü bir merkez sağ hükümetin, iktisat politikasında ağırlığı **istikrara** vereceğini düşünmüşüz.

Hatta, kısmi de olsa, bir miktar **yapısal reformun** devreye girebileceği yönünde bir beklentimiz de var. Sosyal güvencilerde, özelleştirmede, vergi kaçığında, vs. yeni hükümetin bazı ciddi sayılabilecek önlemler almasını temenni ediyoruz.

Olaylar farklı gelişti. ANAYOL hiç yürümedi. Yerine kurulan Erbakan hükümeti ise çok farklı bir telden çalışıyordu. RP’nin popülist eğilimleri DYP’nin ciddiyetten uzak tavrı ile birleşince, **ekonomiyi yavaşlatacak politikalar uygulanmadı.**

Hızlı Büyümeye Devam

Geriyeye bakınca, iki husus dikkatimi çekiyor. Birincisi, iktisat politikasında bir ciddiyet beklemenin **aşırı iyimserlik** olduğu görülüyor. Türkiye siyasetinde bugünkü bölünmüşlük sürdükçe, iktidarlar popülist olmak zorunda.

İyimserlik konusuna arada sırada değiniyoruz. Bazen kendime kızıyorum. İyimserliğimi biraz **naif ve saf** buluyorum. Siyasetin karmaşık gerçeklerini bir türlü anlayamadığıma karar veriyorum.

İkincisi bence daha önemli. Galiba Türkiye ekonomisinin **gözükmeyen** pek çok gücü var. Analizlerimizde bunları tek tek sayıyoruz. Fakat, tahmin yaparken bunları tekrar gözden kaçırabiliyoruz.

Örneğin, ekonominin **iki yıl** üstüste yüksek büyüme hızını dış açıktta sorun çıkmadan sürdürebilmesinin mümkün olmadığı kanısı çok yaygın. Ben de o kanıda idim. Ama fiili durum bizi yalanladı.

1995’deki yüzde 8’lik büyümeden sonra, ekonomi 1996’da **yüzde 7** civarında büyüdü. Üstelik, bu yıl Gümrük Birliği anlaşmasının ilk yılı idi. Ona rağmen, dış açıktta korkulan sorunlar ortaya çıkmadı.

Karamsar senaryolar yazanlar, bunalım olur diyenler yanıldı. Onları kim yanılttı? Hükümet değil. Siyasi otorite iktisat politikasında hata yapmaya devam etti. Yanılta, ekonominin **gizli potansiyelini** doğru ölçmemiş olmaktı.

Benim “cari işlemler açığı artı net hata noksan kalemi” için tahminim 1 milyar dolarlık bir açıktı. Büyüme yüzde 7 olunca, açık büyüdü. Sayılar daha yayınlanmadı ama **4 milyar dolar** civarında bir dış açıktla 1996’yı kapatacağımızı zannediyorum.

Doğru Tahmin Edilenler

Büyüme ve dış açıktaki yanılgıya karşılık, enflasyon ve döviz kurunda şaşırtıcı derecede doğru tahminler yapmışız. Bunu nasıl tefsir edeceğiz? Reel ekonomide yanılıp, parasal büyüklüklerde doğru bilmek biraz tereddüt uyandırıyor.

Geçenlerde bir yemekte **Ömer Dinçkök** dostumla sohbet ediyorduk. “**Şans, azizim, şans. Üç ay ilerisi görülmeyen bir ekonomide doğru tahmin yapılmaz, şanslı tahmin yapılır**” dedi.

Toptan eşya fiyatlarında enflasyonu **yüzde 90** olarak öngörmüşüz. Üç puan altında, **yüzde 87** olarak gerçekleşiyor. Yanılma yapı sadece yüzde 3. Hakikaten bunu bir öngörü başarısı olarak görmekte zorlanıyorum. Dinçkök galiba haklı. Bu şans.

Döviz kuru da aynı kategoride. Yıl sonunda **dolar 110 bin TL** olur demişiz. 108 bin TL’de bitiyor. Yanılma payı yüzde 2’nin bile altında. Ağustos başında İstanbul Bilgi Üniversitesi’nin bütçesi için aylık dolar tahminlerimi vermiştim. Onların da tümü tuttu.

Faiz tahminleri de iyi çıktı. 1996 yılında ortalama reel faizin yüzde 20 olmasını bekliyormuşuz. Nominal **yüzde 125** ediyor. Geçen gün ortalama üç ay vadeli bir portföy için ortalama Hazine bonusu faizini hesaplattım. Yüzde 124 bulduk.

Enflasyon, döviz ve faizin üçünü birden tutturunca, moralim epey düzeldi. Herhalde bu işe şans da karışıyor ama, ben de belli ki **piyango bileti** almışım.

İstikrarsızlığın İstikrarı

Türkiye ekonomisini, anlamakta zorlandığımız bir şekilde istikrarsızlık içinde nisbi bir istikrarı sağlamış duruyor. Buna hepimiz biraz şaşıyoruz. Bence bunu en iyi özetleyen IMF’nin baş iktisatçısı Stanley Fisher’in söylediği rivayet edilen “**yahu, birisi araştırsın, şu Türkiye’de neden hala kriz olmadı**” sözü.

1996 kayıp bir yıl mı? **Evet.** Çünkü gerekli ve zorunlu yapısal reformlardan hiç biri yapılmadı. Peki, 1996 başarılı bir yıl mı? **Ona da evet.** Çünkü her şeye rağmen Gümrük Birliğinin ilk yılı makul bir büyüme hızı ile geçti.

İnsanın aklına bir sürü Nasreddin Hoca fıkrası geliyor. Hocanın herkese “**sen de haklısın**” demesi gibi. Yada, “**bizim eşek tam açılığa alışmıştı, öldü**” demesi gibi. Yılın son özdeyişi de benden.

“**İktisadın bittiği yerde Nasreddin Hoca fıkraları başlar**”...

(29 Aralık 1996)